

Львівський національний університет імені Івана Франка
Міністерство освіти і науки України

Кваліфікаційна наукова праця
на правах рукопису

БОЙЧУК МАР'ЯНА ІГОРІВНА

УДК 811.111:81'42:81'373.49]:2

**ФУНКЦІОНАЛЬНО-СЕМАНТИЧНЕ ПОЛЕ РЕЛІГІЙНОЇ ЛЕКСИКИ
АНГЛІЙСЬКОЇ МОВИ (ПОЛПАРАДИГМАЛЬНЕ
ДОСЛІДЖЕННЯ)**

Спеціальність 10.02.04 – германські мови

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата філологічних наук

Дисертація містить результати власних досліджень. Використання ідей,
результатів і текстів інших авторів мають посилання на відповідні джерела

_____ М. І. Бойчук

Науковий керівник:

Помірко Роман Семенович

доктор філологічних наук, професор

Львів – 2021

АНОТАЦІЯ

Бойчук М. І. Функціонально-семантичне поле релігійної лексики англійської мови (поліпарадигмальне дослідження). – Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису. Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата філологічних наук за спеціальністю 10.02.04. – германські мови. – Львівський національний університет імені Івана Франка. – Львів, 2021.

Дисертацію присвячено комплексному, поліпарадигмальному дослідженню функціонально-семантичного поля релігійної лексики британського та американського варіантів англійської мови.

Термін *релігійна лексика* розуміємо як мовну підсистему лексичних одиниць, які означають предмети, поняття, явища, процеси, традиції, догми та ін. церковно-релігійної сфери буття людини, незалежно від її віросповідання.

Поліпарадигмальний підхід у вивченні релігійної лексики англійської мови (далі – РЛАМ) розуміємо як комплексне, багатоаспектне дослідження РЛАМ у концептуально-семантичному, функціонально-семантичному, лексико-граматичному та психолінгвістичному аспектах із залученням даних міждисциплінарного підходу. Досліджуваний матеріал систематизовано й розглянуто як функціонально-семантичне поле (ФСП), парадигми й елементи якого слугували основними одиницями аналізу.

Розглянуто сучасні підходи до вивчення релігійної лексики, обґрунтовано актуальність розширеного поліпарадигмального аналізу, його методик і процедури, уточнено терміни *методологія*, *методика*, *метод*, *процедура* лінгвістичного аналізу. Комплексне вивчення мовних категорій та одиниць мови ґрунтується, з одного боку, на концептуалізації понять, репрезентованих досліджуваним мовним матеріалом, а з іншого боку – на розробці комплексної методології дослідження, методи і процедура якої дозволили б різнобічно схарактеризувати аналізований мовний матеріал.

Була розроблена така процедура поліпарадигмального аналізу РЛАМ: 1) проаналізовано доробок науковців-попередників щодо стану вивчення РЛАМ, визначено недостатньо досліджені та недосліджені аспекти, на основі чого

сформульовано мету й завдання дослідження, обрано його методологічну основу, напрям дослідження; 2) досліджено термінологічну неоднорідність визначення ключових методологічних понять і відповідних термінів (*методологія, методика, метод, процедура аналізу*), окреслено їх робочі дефініції; 3) складено й розвинено далі методику комплексного, поліпарадигмального аналізу (зокрема, зважаючи на завдання дослідження і ступінь вивчення РЛАМ, її доповнено поглибленим структурно-морфологічним аналізом та додатково залучено лінгвокраїнознавчі й релігієзнавчі дані); 4) концептуалізовано поняття *РЕЛІГІЯ* у вигляді відповідної концептосфери, окреслено її наповнення, складено базову модель, яку вивчено з боку релігієзнавства та з точки зору менталітету носіїв досліджуваних варіантів англійської мови і спроекційовано на досліджуваний мовний матеріал; 5) систематизовано матеріал дослідження у вигляді ФСП, схарактеризовано його структуру, наповнення, поліпарадигмально досліджено його мікрополя, ТГ, дрібніші парадигми у їх складі, а також окремі РЛАМ, визначено в такий спосіб лексико-семантичні, функціонально-семантичні, лексико-граматичні, структурно-морфологічні властивості, їх асоціації та лінгвокультурну специфіку; 6) на основі проведеного аналізу визначено й описано семантичні процеси, які відбуваються у РЛАМ у наш час, та словотвірні механізми, які беруть участь у творенні сучасної, частотно уживаної РЛАМ; показано динаміку розвитку й функціонування РЛАМ у текстах різної жанрово-стилістичної належності, охарактеризовано особливості жанрової структури релігійного дискурсу; 7) складено класифікацію конверсійних і композиційних моделей творення релігійної лексики.

Досліджено концептуально-семантичні, лексико-граматичні, словотвірні, почасти – психолінгвістичні, лінгвокультурологічні та словотвірні властивості досліджуваного матеріалу, розглянуто семантичні зміни, семантичні процеси й словотвірні процеси, які відбуваються в релігійній лексиці англійської мови (в її британському та американському варіантах).

ФСП РЛАМ є структурно впорядкованою мовною підсистемою, яка має моноцентричну сегментно-ярусну структуру, складається із мікрополів, тематичних груп та інших мікропарадигм у їх складі. Структура ФСП «religion» містить

мікрополе «spiritual», мікрополе «person», мікрополе «material». Домінанта поля – лексема *God*. Для структури досліджуваного ФСП цілком релевантна модель «ядро – периферія». Відповідним чином структурована й концептосфера «*religion*» у свідомості носіїв британського та американського варіантів сучасної англійської мови. Її базова модель – «*angel – God – devil*» є універсалією для носіїв досліджуваної мови.

Основний християнський вокабуляр склали релігійні запозичення періоду християнізації Британії. Чимало ЛСВ тогочасних «церковних» запозичень переосмислені та інтерпретовані сьогодні по-іншому. Іншими потужними джерелами РЛАМ є давньоісландська і французька мова-посередник, інші мови Європи і Азії. Аналізовані лексеми і словосполучення класифіковано за 18 критеріями й уніфіковано як цілісну типологію номінацій релігійної тематики.

Функціонування РЛАМ дозволяє визначити певні семантичні зміни і процеси в семантичній структурі слова або окремого ЛСВ унаслідок модифікації семантики слів. Основними семантичними процесами в семантиці РЛАМ є метафоризація, метонімізація, десемантизація, ресемантизація, транссемантичність, трансфункціональність, поліфункціональність. Вони визначають сучасні тенденції розвитку досліджуваної мовної підсистеми РЛАМ. Продуктивними словотворчими процесами РЛАМ є афіксація, скорочення, у т. ч. акронімізація, словозлиття, конверсія та словоскладання. РЛАМ зазнає метафоричного та метонімічного переосмислення, спричинених нерідко ресемантизацією або десемантизацією первинної номінації.

РЛАМ є переважно опозитивно асоційованою на основі співвідношення «добро – зло». Ці асоціації як позитивно, так і негативно конотовані, що свідчить про енантіосемічне сприйняття поширених релігійних концептів носіями англійської мови, що нерідко спричинено функціонально-семантичними трансформаціями семантики РЛАМ.

Ключові слова: функціонально-семантичне поле, релігійна лексика, поліпарадигмальний аналіз, семантика, семантичні процеси, словотвір, англійська мова

SUMMARY

Boichuk M. I. Functional and semantic fields of religious lexis in English (multi-paradigmatic research). – Manuscript. Thesis for a Candidate Degree in Philology (PhD): Speciality 10.02.04 – Germanic Languages. – Ivan Franko National University of Lviv. – Lviv, 2021.

The thesis is devoted to multi-paradigmatic investigation of functional and semantic fields of religious lexis in British and American English. The research contains the analysis of modern approaches to religious lexis study (they are conceptual and semantic studies, semiotic approach, functional and semantic one, lexico-grammatical one, structural and semantic one, discourse approach, as well) based on which the topicality of the multi-paradigmatic approach was motivated and proved.

The material of the research (words and word combinations) was taken from both lexicographical sources and texts of different genre to see the present tendencies of the religious lexis development in English.

The extended methodology of multi-paradigmatic analysis and its procedure were clarified and supplemented with linguo-cultural and the word-formation analyses, as well, by the author, taking into account the purposes and tasks of the research, on one hand, and the specifics of the material of the present research, on the other hand. So, the conducted multi-paradigmatic analysis has the following procedure: 1) concept *RELIGION* was defined, structured, analyzed and represented as a corresponding conceptsphere; its specifics were described; it permitted us to highlight the way native speakers of the English language conceptualize *RELIGION* in their typical and specific features 2) the religious lexis was systematized as a functional and semantic fields, its features and structure were defined and correlated to the model of the conceptsphere «religion». It permitted to conceptualize representations of the concept *RELIGION* in their typical and specific features. As a result, lexical, semantic, functional, structural, psycholinguistic and linguo-cultural peculiarities of the language units denoting «religion» were defined and described. Besides, (3) in the course of the analyses the semantic changes, the semantic processes as well as word-formation specifics were deeply investigated in the present research to demonstrate the

dynamics of the development of the religious lexis and its subsystem in the Modern English; lingual and cultural analyses and psycholinguistic analysis were partially implemented to the research here, 4) the language units under analyses were classified in accordance with 18 criteria.

The main semantic processes of the religious lexis in English are as follows: metaphorization, metonymization, desemantization, resemantization, transsemantic and transfunctional changes, multifunctionalism, etc. They define the modern tendencies of development the functional and semantic fields under analysis. Affixation, acronymisation, conversion, abbreviation, merger, compounding were found out as the most productive word-formation processes in the religious lexis.

Key words: functional and semantic fields, religious lexis, multy-paradigmatic analysis, semantics, semantic processes, word-formation, the English language

СПИСОК ПУБЛІКАЦІЙ ЗДОБУВАЧА

Наукові праці, у яких опубліковані основні результати дисертації:

1. Бойчук М. Концепт «Бог» у стійких виразах та ідіомах англійської мови. *Вісник Львівського університету. Іноземні мови.* 2016. Вип. 23. С. 64–73.
2. Boichuk M. I. Shortenings: clipping, acronyms and blending as productive ways of forming religious lexis in the English language. In : *Science and Education a New Dimension.* Philology, IX (73), 248. Budapest, 2021. Pp. 14–17.
3. Бойчук М. І. Полісемантичні особливості релігійної лексики. *Науковий вісник міжнародного гуманітарного університету.* Серія «Філологія». № 48 (1). Одеса, 2021. С. 16–21.
4. Бойчук М. І. Конверсивні та композитні моделі творення релігійної лексики в англійській мові. *Науковий вісник Херсонського державного університету.* Серія «Германістика та міжкультурна комунікація». 2021. № 1. С. 19–26.

Відомості про апробацію результатів дисертації

- II Міжнародній науково-практичній конференції «Актуальні проблеми германо-романської філології та освітній соціокультурний процес» (м. Тернопіль,

Тернопільський національний педагогічний університет ім. В. Гнатюка, 11-12 лист. 2016 р., усна доповідь),

- Міжнародній науково-практичній конференції «Філологічні науки, міжкультурна комунікація та перекладознавство: теоретичні та практичні аспекти» (м. Венеція, Італія, International scientific and practical conference «Philological sciences, intercultural communication and translation studies : theoretical and practical aspects» : proceedings, 2021 р.; онлайн-формат).

- Міжнародна науково-практична конференція «Актуальні проблеми розвитку науки, освіти та суспільства» (м. Полтава, Центр фінансово-економічних наукових досліджень, 23 липня 2021 р., онлайн-формат),

- III Міжнародна науково-практична конференція «Практичні та теоретичні питання розвитку науки та освіти» (м. Львів, Львівський науковий форум, 30-31 липня 2021 р., онлайн-формат).

ЗМІСТ

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ ПОЗНАЧЕНЬ.....	11
ВСТУП.....	12
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ КОМПЛЕКСНОГО, ПОЛПАРАДИГМАЛЬНОГО ВИВЧЕННЯ РЕЛІГІЙНОЇ ЛЕКСИКИ СУЧАСНОЇ АНГЛІЙСЬКОЇ МОВИ.....	25
1.1. Концептосфера «релігія». Релігія та мова як форми відображення суспільного світогляду.....	26
1.2. Концептуально-семантичний і семіотичний аспекти вивчення експлікантив концепта « <i>RELIGION</i> ». Релігійна картина світу у свідомості й мові англійців.....	36
1.3. Функціонально-семантичний і лексико-граматичний аспекти вивчення релігійної лексики. Функціонально-семантичне поле як підсистема релігійної лексики англійської мови.....	45
1.4. Структурно-семантичний і словотвірний аспекти вивчення релігійної лексики. Процеси засвоєння запозичень у лексичному пласті англійської мови.....	48
1.5. Дискурсний аспект вивчення релігійної лексики. Християнський релігійний дискурс і його жанрова структура.....	55
Висновки до розділу 1.....	68
РОЗДІЛ 2. МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ КОМПЛЕКСНОГО, ПОЛПАРАДИГМАЛЬНОГО АНАЛІЗУ РЕЛІГІЙНОЇ ЛЕКСИКИ АНГЛІЙСЬКОЇ МОВИ.....	71
2.1. <i>Методологічні основи вивчення релігійної лексики англійської мови. Визначення методології, методики, методу, процедури лінгвістичного аналізу.....</i>	<i>71</i>
2.2. <i>Поліпарадигмальне вивчення релігійної лексики англійської мови: процедура й методи аналізу, зміст, витоки.....</i>	<i>74</i>

2.3. Функціональний метод у поліпарадигмальному вивченні релігійних лексичних одиниць англійської мови.....	80
2.4. Структурний метод у поліпарадигмальному вивченні релігійних лексем англійської мови.....	83
Висновки до розділу 2.....	88
РОЗДІЛ 3. ПОЛІПАРАДИГМАЛЬНИЙ АНАЛІЗ РЕЛІГІЙНОЇ ЛЕКСИКИ АНГЛІЙСЬКОЇ МОВИ: СЕМАНТИЧНІ ПРОЦЕСИ ТА ОСОБЛИВОСТІ ФУНКЦІОНУВАННЯ.....	91
3.1. Концептуально-семантичні властивості складників ФСП «religion» та їх типологія.....	91
3.2. Лексико-граматичні та функціонально-семантичні властивості релігійної лексики англійської мови	97
3.2.1. Види семантичних змін та семантичних процесів у релігійній лексиці англійської мови.....	97
3.2.2. Семантичні зміни релігійної лексики англійської мови (генералізація, конкретизація, модуляція).....	98
3.2.3. Семантичні процеси в релігійній лексиці англійської мови	102
3.2.3.1. Семантична деривація релігійних лексичних одиниць англійської мови.....	102
3.2.3.2. Метафоризація та метонімізація релігійних лексем англійської мови.....	105
3.2.3.3. Десемантизація релігійних лексичних одиниць.....	119
3.2.3.4. Ресемантизація релігійних лексичних одиниць.....	123
3.3. Структурно-семантична й функціональна специфіка релігійної лексики англійської мови.....	130
3.4. Багатозначність релігійної лексики англійської мови як основа розвитку її поліфункціональності.....	140
Висновки до розділу 3.....	148

РОЗДІЛ 4. СТРУКТУРНІ ОСОБЛИВОСТІ Й СЛОВОТВІРНІ ПРОЦЕСИ У РЕЛІГІЙНІЙ ЛЕКСИЦІ АНГЛІЙСЬКОЇ МОВИ.....	150
4.1. Структурні особливості виділення слова і похідного слова в контексті аналізу релігійної лексики англійської мови.....	150
4.2. Основні принципи класифікації афіксів.....	159
4.3. Особливості словотвірних процесів релігійної лексики англійської мови.....	165
4.3.1. Афіксація. Семантичне значення суфіксальних та префіксальних морфем релігійних лексичних одиниць.....	166
4.3.1.1. Суфікси, які утворюють дієслова.....	171
4.3.1.2. Суфікси, які утворюють іменники.....	172
4.3.1.3. Суфікси, які утворюють прикметники.....	178
4.3.1.4. Суфікси, які утворюють прислівники.....	180
4.3.1.5. Суфікси, які утворюють числівники.....	180
4.3.2. Скорочення. Акронімізація. Словозлиття.....	188
4.3.3. Конверсія. Словоскладання.....	193
Висновки до розділу 4.....	205
ВИСНОВКИ.....	208
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	213
СПИСОК СЛОВНИКІВ І ДОВІДНИКІВ.....	239
СПИСОК ДЖЕРЕЛ МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ.....	242
ДОДАТКИ.....	243
ДОДАТОК А. King James Version (Old and New Testament).....	243
ДОДАТОК Б. Суфіксальне та префіксальне значення лексичних одиниць релігійної сфери.....	256
ДОДАТОК В. Діахронічно-семантична класифікація релігійної лексики англійської мови Т. Чейса.....	285
ДОДАТОК Г. Концепт «Бог» у стійких виразах та ідіомах англійської мови.....	287
ДОДАТОК Д. Список публікацій здобувача.....	299

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ ПОЗНАЧЕНЬ

- БЗ – біблійне значення
 БССФ – близька семантична сфера функціонування
 ДССФ – далека семантична сфера функціонування
 ЗЗ – загальноживане значення
 ЛСП – лексико-семантичне поле
 ЛО – лексична одиниця
 РКС – релігійна картина світу
 РЛАМ – релігійна лексика англійської мови
 ССФ – семантична сфера функціонування
 ФСП – функціонально-семантичне поле

Частини мови:

- Adj – прикметник
 Adv – прислівник
 N – іменник
 Prep – прийменник
 Pron – займенник
 V – дієслово

Мови і мовні одиниці:

- амер. – американське
 англ. – англійське
 букв. – буквально
 грець. – грецьке
 давньоан. – давньоанглійське
 давньофр. – давньофранцузьке
 досл. – дослівно
 лат. – латинське
 пізньолат. – пізньолатинське

ВСТУП

Дисертацію присвячено комплексному, поліпарадигмальному вивченню релігійної лексики англійської мови (далі – РЛАН) як цілісної підсистеми – функціонально-семантичного поля (далі – ФСП) та її функціонування в британському та американському варіантах англійської мови.

Обґрунтування вибору теми дослідження. У сучасному мовознавстві маловивченим є питання, пов'язане з особливостями функціонування в мові релігійних лексем, семантичними та словотвірними процесами в ній. Із розвитком релігії як соціального інституту, появою релігієзнавчих теорій, напрямів, течій насамперед у країнах Західної Європи формується й лексикон релігійної сфери буття соціуму. Релігійна лексика номінує численні елементи багатого традиціями церковного побуту, обрядів, традицій і догм, – усього, що пов'язано із релігійною формою суспільної свідомості, і є зовнішнім виявом вірування народу, його богопочитання й набожності. У дисертації термін *релігійна лексика* розуміється як мовна підсистема лексичних одиниць, які означають предмети, поняття, явища, властивості, процеси, традиції, догми тощо церковно-релігійної сфери буття людини, незалежно від її віросповідання.

Поліпарадигмальний підхід у вивченні релігійної лексики англійської мови слідом за С. І. Тереховою, Н. І. Жабо, Н. Ю. Тодоровою, Н. Д. Ткаченко та ін. розуміємо як «комплексне, багатоаспектне дослідження системи парадигм» РЛАН «у логіко-семантичному, функціонально-семантичному, лексико-граматичному та психолінгвістичному аспектах» [215, с. 1]. Досліджуваний матеріал систематизовано і розглянуто як ФСП, парадигми і елементи якого слугували основними одиницями аналізу.

Комплексне вивчення РЛАН раніше не проводилося, проте окремі аспекти поліпарадигмального аналізу вже були розроблені вітчизняними та іноземними науковцями переважно ХХ ст. Зокрема, функціонування та словотворення релігійної лексики в різних мовах у межах конфесійного, художнього і публіцистичного стилів досліджували С. В. Бібла, Ю. І. Браїлко, К. Василів, С. Я. Деравчук, М. Лесів, однак неопрацьованим є вивчення РЛАН як ФСП, її сучасного словотвірного потенціалу.

Н. Б. Мечковська, В. І. Карасик, Д. М. Угринович, М. Вебер розробили загальнолінгвістичні засади вивчення РЛАН, а саме: взаємозв'язок мови та релігії; мови, релігії та психології вірян; проте недослідженим залишається асоціювання номінацій релігійної сфери буття і свідомості людини-носія англійської мови. В. М. Телія, З. Д. Попова, Й. А. Стернін, А. А. Уфімцева, Л. Вайсгербер, В. А. Маслова, Б. А. Серебренніков розглядають релігійну лексику як фрагмент мовної картини світу, та поза увагою науковців залишається концептуально-семантичне наповнення досліджуваного фрагменту мовної і, відповідно, ментальної картин світу носіїв англійської мови (зокрема, британців та американців, адже саме британський і американський варіанти англійської мови були обрані для аналізу в нашому дисертаційному дослідженні як найбільш поширені в сучасному світі, тому й найбільш актуальні для вивчення). Ф. Аквінський, К. Барт, А. Блаженний, Б. Спіноза, М. Лютер, У. Цвінглі, Ж. Кальвін фокусували увагу на вивченні змісту релігійної картини світу у свідомості носіїв європейських мов, у працях П. В. Мацьків, Ю. О. Сабодаш проаналізовано окремі релігійні концепти та їх мовні репрезентації, однак до тепер не було системно представлено і досліджено релігійні концепти як цілісну концептосферу, не визначено визначено її особливостей саме для свідомості британців та американців. Н. Г. Богаченко, М. І. Міхєєва, І. В. Арнольд, М. Сержантон, А. Погатчер розглянули запозичення релігійної лексики в англійській мові, проте зважаючи на найбільшу рухомість лексичного шару мови, як відомо, цей аспект вивчення РЛАН потребує регулярного оновлення наявних наукових даних. Релігійний дискурс та його жанрова структура були досліджені у працях К. В. Бобирєвої, М. Л. Макарова, О. Б. Казніної, К. В. Аверянової, О. Й. Шейгал, Т. М. Хоменко, О. В. Малікової, М. В. Бурдейної, О. С. Черхави, типологія християнського релігійного дискурсу представлена в розробках М. Федішин. Тож є потреба в системному вивченні християнського релігійного дискурсу як домінуючого для природних носіїв американського та британського варіантів англійської мови.

Найбільш розробленими на даний час є лексико-семантичний, лексико-граматичний і почасти – функціональний аспекти вивчення РЛАМ, окремо та у зіставленні з іншими європейськими мовами. Так, парадигматичні та синтагматичні

відношення лексичних підсистем релігійної тематики дослідили Ф. С. Бацевич, Д. М. Шмельов, І. В. Бугаєва, В. Г. Гак, Г. Пауль, М. С. Смирнова, Ю. Д. Апресян, А. А. Ковтун, Ю. М. Лотман, А. В. Кунін, Л. В. Базарова, Н. Д. Арутюнова, Ю. С. Степанов, В. Войтович. Полісемію в системі лексичних одиниць релігійної сфери вивчали Л. В. Щерба, В. В. Єлесеєва, В. А. Звєгінцев та ін. Були визначені підходи до класифікації релігійної лексики в роботах О. С. Найдонової, В. Б. Бакули, В. І. Карасик, Т. Чейс, К. Безпалової. Однак потребує системного вивчення РЛАН не лише в мові, а й у мовленні, тому вивчення лексичної семантики та функціональної семантики РЛАН залишається актуальним.

Словотвірні аспекти релігійної лексики різною мірою вивчали Л. Блумфілд, П. Метьюз, Л. Ф. Омельченко, Ю. А. Зацний, В. Д. Урядова, І. О. Бодуен де Куртене, М. П. Брус, Х. Марчанд, Р. Хідерлінг, Ф. Сімплер, І. Кюнхольд, О. Д. Мешков, Ш. Баллі, Ф. Катамба, Е. Картерс-Макарті, Л. Баєр, Н. Н. Амосова, І. Р. Гальперін. І все ж словотвірний потенціал РЛАН потребує спеціальної уваги науковців.

Отже, вирішення вищезазначених актуальних завдань вивчення РЛАН задля повного, усебічного, системного її аналізу є можливим лише шляхом застосування поліпарадигмального підходу, що і було вперше здійснено в нашому дослідженні. Цим насамперед визначається **актуальність** нашої дисертаційної роботи. Оскільки релігія є невід'ємною складовою людської свідомості та одною з найважливіших форм суспільної свідомості в сучасному світі, актуальність пропонованого дисертаційного дослідження зумовлена також, по-перше, її спрямуванням на вивчення функціональної специфіки словотвірних процесів англійської лексики, адже цей аспект є недостатньо опрацьованим у загальному мовознавстві й германістиці зокрема; по-друге, обраною темою та матеріалом дослідження, адже релігійна лексика, до вивчення якої звертаються науковці, починаючи із середини ХХ ст., досі не є цілком опанованою, хоча, як відомо, ще з часів раннього Середньовіччя в країнах Західної і Східної Європи саме релігія і християнська церква стали тим підґрунтям, на основі якого були сформовані народності, а у подальшому – їх міцні, централізовані держави та європейські мови; по-третє, вивчення англійської мови та глибинних процесів у ній, які відбуваються у наш час, – це той

матеріал, який зазнає змін щодня через поширення англійської мови у світі і як державної мови провідних країн світу, і як міжнародної мови, і, як наслідок, – як мови-донора, яка «віддає» чимало своїх номінацій іншим мовам у якості інтернаціональної лексики завдяки міжмовним контактам у наслідок процесів глобалізації та інтеграції світової спільноти; по-четверте, відсутністю в сучасній англістиці цілісної, уніфікованої класифікації РЛАН.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Робота співзвучна із дослідженнями кафедри французької філології і факультету іноземних мов Львівського національного університету імені Івана Франка та пов'язана з науковою темою факультету «Лексико-семантичні та структурно-граматичні аспекти германських, романських та класичних мов: діяхронія та синхронія». Тему дисертації затверджено на засіданні Вченої ради Львівського національного університету імені Івана Франка (протокол № 37/1 від 28 січня 2015 року) й уточнено на засіданні Вченої ради Львівського національного університету імені Івана Франка (протокол № 89/10 від 28 жовтня 2020 року).

Мета дослідження полягає в поліпарадигмальному вивченні й систематизації РЛАН задля виявлення її концептуально-семантичних, лексико-граматичних, функціонально-семантичних, асоціативних властивостей, семантичних та словотвірчих процесів.

Для досягнення поставленої мети були окреслені й виконані такі **завдання**:

- дослідити наявні підходи до вивчення РЛАН у сучасному мовознавстві, зокрема, германістиці;
- застосувати комплексний, поліпарадигмальний аналіз до вивчення РЛАН, адаптувати й доповнити його методичку і процедуру відповідно до мети нашого дослідження і з урахуванням специфіки досліджуваного матеріалу;
- виявити концептуально-семантичні властивості РЛАН та з'ясувати основні характеристики релігійної картини світу у свідомості її носіїв (британців та американців);

- систематизувати РЛАМ у вигляді ФСП і дослідити її лексико-граматичні, функціонально-семантичні, асоціативні та словотвірчі характеристики й особливості;
- розробити алгоритм виявлення семантичних процесів РЛАМ та інтерпретації семантичних трансформацій;
- дослідити семантичні процеси та словотвірні механізми, які беруть участь у творенні сучасної, частотноуживаної РЛАМ;
- дослідити особливості функціонування РЛАМ у текстах різної жанрово-стилістичної належності, охарактеризувати особливості жанрової структури релігійного дискурсу;
- скласти уніфіковану типологію РЛАМ, доповнити її власно розробленою класифікацією конверсійних і композиційних моделей творення релігійної лексики.

Об'єктом дослідження була обрана РЛАМ як цілісна мовна підсистема – ФСП та її дрібніші парадигми у структурі аналізованого поля (синонімічні ряди, антонімічні пари, опозиції та ін.).

Предметом дослідження є концептуально-семантичні, лексико-граматичні, функціонально-семантичні, асоціативні та словотвірні властивості РЛАМ, її семантичні і словотвірні процеси.

Матеріалом дослідження слугували лексеми і фраземи загальнонародної англійської мови релігійної тематики. Матеріал дослідження налічує понад 3 170 мовних одиниць, дібраних методом суцільної вибірки із релігійних, тлумачних та інших словників, текста Біблії, іншої агіографічної та апокрифічної літератури, залучених додатково.

Джерелами матеріалу дослідження слугували релігійні, тлумачні, асоціативні, словотвірні, етимологічні, перекладні та інші словники сучасної англійської мови (зокрема, її британського й американського варіантів як найбільш поширених у світі), тексти Старого та Нового Завітів (адже панівною релігією носіїв досліджуваної мови є християнство), узяті зі Святого Письма «King James Version», а саме: David, Isaiah, Deuteronomy, Psalms, Genesis, Proverbs (Old Testament) та John, Matthew, Revelations, Ephesians, Romans, Hebrews, Galatians, 1 Peter, Acts, Luke, 1 John, 1 Corinthians,

Philippians, 2 Peter, Mark, 1 Timothy (New Testament) [355], інші джерела агіографічної та апокрифічної літератури сучасної християнської церкви [351-354], корпус із близько 25 000 слів і виразів словника О. О. Азарова «Великий англо-російський словник релігійної лексики», який охоплює РЛІАМ основних релігій світу; електронні асоціативні словники англійської мови, Online Etymology Dictionary, Collins English Dictionary, Oxford English Dictionary (у 13 т.), Merriam-Webster's English Dictionary, Longman Dictionary of Contemporary English, Multitran Online Dictionary та інші електронні словники [334; 337; 338; 340; 341; 342; 343; 346; 348].

Теоретико-методологічним підґрунтям дослідження стали праці з концептуально-семантичного і лінгвокогнітивного вивчення лексики Д. С. Ліхачева, О. С. Кубрякової, Р. С. Помірка, С. О. Жаботинської, І. Р. Дудка, В. А. Маслової, О. О. Селіванової, С. І. Білої, Л. В. Гнаповської; функціональної лінгвістики В. Г. Гака, О. В. Бондарка, О. М. Вольф, Р. С. Помірка, А. Е. Левицького, С. І. Терехової, Т. В. Парменової, лексичної семантики В. В. Віноградова, Ю. Д. Апресяна, І. В. Арнольд, І. В. Бугаєва, Д. М. Шмельова, З. Д. Попової, Й. А. Стерніна, О. О. Тараненка, Р. П. Зорівчак, М. П. Кочергана, В. І. Заботкіної, О. М. Набоки, І. М. Вигнанської, В. В. Єлісеєвої, Лж. Лайонза, М. Л. Мерфі, С. Ульмана, А. Вежбицької, та ін.; історичної семантики М. Е. Білінського, А. Бланка, А. А. Уфімцевої та ін.; структурної й психолінгвістики Ф. де Сосюра, Ш. Баллі, О. О. Потебні, Ю. Лотмана, М. Мерфі, О. Б. Галич; О. О. Леонтєва, О. О. Залевської, О. Котис та ін.; комунікативної лінгвістики і теорії тексту й дискурсу Ф. С. Бацевича, В. І. Карасик, В. А. Бурцева, І. Р. Гальперіна, П. Н. Донца, Н. О. Кравченко, А. О. Лісовської, М. Л. Макарова та ін.; етимології релігійної лексики Г. Пауль, М. Т. Верещ та ін.; фразеології А. В. Куніна, Н. М. Шанського, М. Ф. Алефіренка, В. М. Мокієнка, Л. Л. Григор'євої, В. П. Жукова, Є. М. Климків та ін.; теорії метафори В. М. Телії, Н. Д. Арутюнової, Р. С. Помірка, І. Р. Дудка, І. О. Голуб, А. А. Ковтун та ін.; термінолінгвістики Л. А. Закреницької, Н. І. Жабо, М. Ю. Авдоніної, Н. Г. Валеєвої, С. І. Терехової, Л. В. Івіної та ін.; проблем моделювання і структурування картин світу й семантичних полів Ж. П. Соколовської, Б. А. Серебреннікова, І. О. Голубовської, Ю. Караулова, С. С. Єрмоленка,

В. Л. Іващенко, Н. В. Клягіна та ін.; релігійного дискурсу А. В. Гончаренко, С. А. Кот, М. І. Федішин та ін.; семантичної деривації, словотвору й лексикографії Ю. А. Зацного, Л. Ф. Омельченко, О. Д. Мешкова, О. В. Деменчука, Є. М. Позднякової, Є. І. Дмитрієвої, О. М. Лашкевич та ін.; поліпарадигмального вивчення мовних одиниць С. І. Терехової, Н. І. Жабо, Н. Ю. Тодорової, Н. Д. Ткаченко та ін., а також з релігієзнавства і теорії пізнання Е. Дюркгейма, Р. Декарта, М. Лютера, Е. Фромма, У. Цвінглі, В. І. Лубського, Н. Б. Мечковської, Г. І. Погромської та ін.

Методи дослідження. Для досягнення поставленої у дослідженні мети був застосований *комплексний, поліпарадигмальний підхід*, методика й процедура якого були доповнені й уніфіковані відповідно до завдань дослідження і специфіки досліджуваного матеріалу (див. детально розд. 2). Зокрема, були застосовані такі *методи*: 1) *лінгвістичні методи*: *структурний метод* та в його межах – *структурно-семантичний* і *лексико-граматичний аналіз* – для систематизації досліджуваного матеріалу у вигляді ФСП, його концептуально-семантичного й асоціативного відповідників, визначення їх властивостей; *метод класифікації* – для створення цілісної типології РЛАМ; *функціональний метод* і, зокрема, *методика функціонально-семантичних полів* та *контекстуальний аналіз* – для встановлення функціонально-семантичних властивостей РЛАМ та їх парадигм; *дескриптивний метод*, який дав змогу різнобічно описати загальні властивості й специфіку РЛАМ у системі мови і відповідному дискурсі; також були застосовані *кількісний аналіз* – для унаочнення й підсумування кількісних показників одержаних наукових даних; *словотвірний аналіз* – для дослідження словотвірного потенціалу РЛАМ, почасти – *психолінгвістичний аналіз* даних асоціативних словників англійської мови – для визначення нових, додаткових конотацій домінант досліджуваної лексики; додатково були залучені (2) *перекладознавчі методи* – *семантичний, комунікативний, трансформаційний* – для визначення лексико-семантичних, лексико-граматичних та функціонально-семантичних властивостей РЛАМ; 3) *загальнонаукові методи* – *аналіз, синтез, індукція, дедукція, порівняння, метод гіпотези, абстрагування та узагальнення* – для побудови моделі ФСП, відповідної концептосфери та для

виконання окремих завдань лексико-граматичного і функціонально-семантичного аналізу досліджуваного матеріалу.

Наукова новизна дисертаційного дослідження полягає в тому, що в ньому *вперше*: застосовано поліпарадигмальний підхід до вивчення РЛАМ; проведено комплексний, поліпарадигмальний аналіз РЛАМ, на основі якого визначено структурно-семантичні, лексико-граматичні, функціонально-семантичні, словотвірні та ін. властивості матеріалу дослідження, його мовної підсистеми (ФСП); типологізовано досліджуваний матеріал у вигляді низки класифікацій РЛАМ, запропоновано класифікацію конверсійних і композиційних моделей творення РЛАМ; визначено семантичні і словотвірні процеси, які відбуваються у РЛАМ, визначено її семантичний і словотвірний потенціал; систематизовано та доповнено класифікацію афіксів, за допомогою яких утворюється релігійна лексика.

Результати проведеного нами поліпарадигмального дослідження РЛАМ дозволяють винести такі **положення на захист**:

1. РЛАМ є структурно упорядкованою мовною підсистемою – ФСП, яке має моноцентричну сегментно-ярусну структуру, складається із опозиційних мікрополів (1) «spiritual», (2) «person», (3) «material», тематичних груп та інших мікропарадигм у їх складі. Домінанта поля – лексема *God*. Для структури досліджуваного ФСП цілком релевантною є модель «ядро – периферія»: центр ядра містить лексему *God*, решта ядерної зони – доміанти мікрополів. Близьку периферію посідають загальноживані та спеціальні лексеми і фраземи релігійної тематики, найбільш частотно вживані у мовленні, в їх первинних і вторинних номінативних значеннях, автохтонні й запозичені мовні одиниці. Далека периферія містить стилістично марковані, рідкісні лексеми і фраземи, які не стільки номінують явище, процес, предмет тощо із сфери церковно-релігійного буття, скільки визначають такі ознаки, стан, конотації. Відповідним чином структурована й концептосфера «*religion*» у свідомості носіїв британського та американського варіантів сучасної англійської мови. Її базова модель – «*angel – God – devil*» є універсалією для носіїв досліджуваної мови.

2. Відображення релігійної свідомості, а також пізнання зв'язку мови та релігії є важливим компонентом релігійної картини світу, яка виконує світоглядну функцію,

базуючись на визнанні іншої дійсності поза межами чуттєвого сприйняття. Релігійна сфера є ментальним простором, яка не детермінується окремо взятою мовою, а володіє концептуальною конвергенцією та надкультурною трансцендентністю. Релігійна лексика виступає одиницями комунікації, оскільки несе в собі певний обсяг інформації із оцінно-стильовим значенням, що дає змогу вважати її прагматико-комунікативно спрямованою.

3. Функціонування РЛАМ дозволяє визначити певні семантичні зміни і процеси в семантичній структурі слова або окремого ЛСВ унаслідок модифікації семантики слів. Семантичний розвиток обмежено динамічною системою мови, функціонування якої частково детерміновано діахронічним розвитком та синхронічним станом концептосфери. Семантична структура релігійної лексики є нелінійною, оскільки відокремлює додаткові значення та відтінки, на що вказують денотативні та конотативні компоненти. Лексико-семантичні варіанти лексеми *God*, контекстуальні і сталі вживання лексем *angel*, *devil* та їхніх похідних свідчать про найбільше поширення цих мовних одиниць у сучасному мовленні пересічного природного носія англійської мови, а також і в текстах різної жанрово-стилістичної належності, які не обов'язково є відповідним чином тематично детермінованими. Ці лексеми демонструють багату палітру емоцій та асоціацій у мовленнєвій взаємодії. Вони ж є й свідченням поширення процесів транссемантичності, трансфункціональності та інших функціонально-семантичних трансформацій у семантиці РЛАМ.

4. РЛАМ зазнає метафоричного та метонімічного переосмислення, спричинених нерідко ресемантизацією або десемантизацією первинної номінації. Метафора ефективна там, де усвідомлюється потреба у вираженні прагматичного аспекту комунікації. Метафоричне переосмислення, порівняно з метонімічним, характеризується вищим ступенем мовної абстракції, фігурує як експресивніша форма образності, глибша семантична трансформація.

5. РЛАМ переважно побудована на основі морфологічного, семантичного та синтаксичного способів словотвору сучасної англійської мови. Експлікація смислового значення афіксального способу словотвору є найпродуктивнішою та найактивнішою й визначається як сфера моделювання релігійних найменувань.

6. РЛАМ є здебільшого опозитивно асоційованою на основі співвідношення «добро – зло». Ці асоціації як позитивно, так і негативно конотовані, що свідчить про енантіосемічне сприйняття поширених релігійних концептів носіями досліджуваних варіантів англійської мови, що нерідко спричинено функціонально-семантичними трансформаціями семантики РЛАМ.

7. Основними семантичними процесами, які відбуваються в семантиці РЛАМ, є такі: метафоризація, метонімізація, десемантизація, ресемантизація, транссемантичність, трансфункціональність, поліфункціональність. Вони є свідченням сучасних тенденцій розвитку досліджуваної мовної підсистеми релігійної лексики.

Теоретичне значення дослідження полягає в доповненні й подальшому розвитку методології поліпарадигмального аналізу мовного матеріалу, у створенні моделі систематизації й уніфікації РЛАМ, у вивченні концептуально-семантичних, функціонально-семантичних, психолінгвістичних, структурних, психолінгвістичних і словотвірних особливостей досліджуваного матеріалу та їх описі. Дисертаційне дослідження є певним внеском у подальший розвиток теорії семантичного поля, дискурсного й контекстуального аналізу, семантичних і словотвірних процесів, теорії поліпарадигмальності.

Практична цінність одержаних результатів полягає передусім у поглибленні положень лексичної та функціональної семантики, лексикології і словотвору англійської мови, загального та германського мовознавства. Основні положення й фактичний матеріал дисертації можуть бути використані у викладанні курсів лексикології англійської мови (розділи «Типи лексичної номінації», «Семасіологія», «Фразеологія», «Семантичні процеси», «Системні відношення в лексиці»), стилістики англійської мови (розділи «Лексична стилістика», «Стилістична семасіологія»), загального мовознавства (розділи «Система і структура мови», «Словотвір», «Методи лінгвістичних досліджень», «Семантика», «Фразеологія»), германського мовознавства (розділи «Історія англійської мови», «Лексичний склад англійської мови»), почасти – в теорії та практиці перекладу з англійської і на англійську мову, а також у спецкурсах з лінгвокультурології, функціональної

семантики, психолінгвістики, дериватології, галузевого перекладу. Матеріали дослідження будуть корисними й у лексикографічній практиці.

Особистий внесок здобувача полягає в подальшій розробці та викладенні теоретико-методологічних засад поліпарадигмального аналізу РЛМ, у вивченні лексикографічних та літературних першоджерел. Результати дослідження одержані самостійно. Теоретичні положення й висновки сформульовані безпосередньо автором. Усі наукові статті й тези написані одноосібно.

Апробація результатів дисертації відбулася в наведених нижче публікаціях (статтях і тезах [35-41; 264]). Основні положення й результати дисертаційного дослідження апробовано на науково-методичних семінарах, щорічних звітних наукових конференціях професорсько-викладацького складу факультету іноземних мов Львівського національного університету імені Івана Франка (разом 6): на пленарному засіданні Наукової конференції, присвяченої науковій та педагогічній діяльності доцента кафедри класичної філології І. І. Андрейчука (м. Львів, 2015 р.), Міжнародній науково-практичній конференції «Актуальні проблеми германо-романської філології та освітній соціокультурний процес» (м. Тернопіль, 2016 р.), Міжнародній науково-практичній конференції «Філологічні науки, міжкультурна комунікація та перекладознавство: теоретичні та практичні аспекти» (м. Венеція, Італія, 2021 р.), Міжнародна науково-практична конференція «Актуальні проблеми розвитку науки, освіти та суспільства» (м. Полтава, липень 2021 р.), III Міжнародна науково-практична конференція «Практичні та теоретичні питання розвитку науки та освіти» (м. Львів, 2021 р.).

Публікації. Основний зміст роботи викладено у восьми публікаціях: чотирьох наукових статтях, з яких три опубліковані у фахових виданнях України, одна – в іноземному виданні, що входить у наукометричну базу даних Scopus, та чотирьох тезах доповідей на науково-практичних конференціях.

Структура та обсяг дисертації. Робота складається з анотацій двома мовами, інформації про публікації автора, переліку умовних скорочень, вступу, чотирьох розділів із висновками, загальних висновків, списку використаної літератури, списку словників та довідників, списку першоджерел матеріалу дослідження та додатків.

Загальний обсяг дисертації з анотаціями, бібліографією та додатками складає 295 сторінок, обсяг основного тексту (без додатків) – 237 сторінок. Список використаних джерел налічує 355 позицій, із них: наукова література – 316 (у тому числі 64 іноземними мовами), довідкова література і лексикографічні джерела – 31 позиція (у т. ч. 10 іноземними мовами). У Додатках подано текст Біблії King James Version (додаток А), таблиці суфіксальних та префіксальні значення РЛАМ (додаток Б), Діахронічно-семантична класифікація релігійної лексики англійської мови Т. Чейса (додаток В), репрезентування концепту *БОГ* стійкими виразами та ідіомами англійської мови (додаток Г).

У *вступі* обґрунтовано вибір теми дослідження та її актуальність, визначено об'єкт і предмет аналізу, окреслено мету й завдання роботи, розкрито її наукову новизну, теоретичну та практичну цінність, визначено джерела та методи дослідження, сформульовано основні положення, які виносяться на захист, наведено відомості про апробацію результатів дослідження.

У *першому* розділі «**Теоретичні засади комплексного, поліпарадигмального вивчення релігійної лексики сучасної англійської мови**» визначено головні поняття й терміни дисертаційного дослідження, проаналізовано науковий доробок українських та іноземних дослідників-попередників, які займалися вивченням РЛАМ, окреслено головні підходи у вивченні РЛАМ, експліковано основні характеристики релігійної картини світу та їхнє відображення у вихованні британців та американців, виокремлено особливості жанрової структури релігійного дискурсу. У цьому розділі також охарактеризовано ФСП як систему РЛАМ.

У *другому* розділі «**Методологічні засади комплексного, поліпарадигмального аналізу релігійної лексики англійської мови**» окреслено методологію поліпарадигмального аналізу, методи та прийоми дослідження, які були застосовані для дослідження РЛАМ (концептуально-семантичний, лексико-граматичний, функціонально-семантичний, психолінгвістичний аналіз та ін.), процедура проведеного аналізу. Методика і процедура комплексного, поліпарадигмального аналізу були доповнені нами структурним і словотвірним

аналізом, що зумовлено завданнями дослідження та специфікою досліджуваного матеріалу.

У *третьому* розділі **«Поліпарадигмальний аналіз релігійної лексики англійської мови: семантичні процеси та особливості функціонування»** проаналізовано підходи до класифікації РЛАМ, досліджено концептуально-семантичну основу систематизації РЛАМ, визначено структурно-семантичну й функціональну специфіку РЛАМ, охарактеризовано багатозначність та семантичні зміни в РЛАМ (генералізація, конкретизація (спеціалізація) та модуляція семантики РЛАМ) та семантичні процеси: семантична деривація, метафоризація та метонімізація, транссемантичність, трансфункціональність, десемантизація та ресемантизація РЛАМ, поліфункціональність.

У *четвертому* розділі **«Структурні особливості й словотвірні процеси у релігійній лексиці англійської мови»** досліджено продуктивні словотвірні процеси творення РЛАМ, охарактеризовано смислове значення суфіксальних і префіксальних складових релігійної лексики та розширено їхню класифікацію, розглянуто проблему продуктивності й непродуктивності афіксів РЛАМ та здійснено їхні квантативні підрахунки. Створено і класифіковано конверсійні моделі релігійної лексики та продемонстровано продуктивні моделі словоскладання РЛАМ, розглянуто основні типи лексичних скорочень РЛАМ.

У *загальних висновках* узагальнено теоретичні та практичні результати дисертаційної роботи, окреслено перспективи подальших наукових студій щодо вивчення РЛАМ та застосування методики поліпарадигмального підходу в лінгвістиці.

У *додатках* систематизовано тексти, які були додатково використані як джерела фактичного матеріалу для вивчення РЛАМ.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ КОМПЛЕКСНОГО, ПОЛІПАРАДИГМАЛЬНОГО ВИВЧЕННЯ РЕЛІГІЙНОЇ ЛЕКСИКИ СУЧАСНОЇ АНГЛІЙСЬКОЇ МОВИ

Комплексне вивчення мовних категорій та одиниць мови, будучи націленим на інтеграцію набутих вузькоспеціальних доробків, ґрунтується, з одного боку, на концептуалізації понять, репрезентованих досліджуваним мовним матеріалом, а з іншого боку – на розробці комплексної методології дослідження, методи й процедура якої дозволили б усебічно дослідити аналізований мовний матеріал. В основі комплексного, поліпарадигмального аналізу РЛАМ покладено семіотичні теорії (теорію мовної відносності, теорію знака, теорію функціонального поля), ідеї й концепції концептуальної семантики й когнітивної лінгвістики, розроблені Дж. Лакофом, Р. Джекендоффом, О. С. Кубряковою, Р. С. Помірком, Ф. С. Бацевичем, О. П. Кузнецовим та ін., лексичної семантики, сформульовані у працях А. А. Уфімцевої, А. Вежбицької, Дж. Лайонза, Д. М. Шмельова, Ю. Д. Апресяна, Н. Д. Арутюнової, О. О. Тараненка, Р. І. Дудка та ін., граматики, постульовані В. В. Віноградовим, Р. С. Помірком та ін., функціональної семантики, розроблені О. В. Бондарком, О. В. Вольф, В. В. Заложних, С. І. Терехової та ін., структурної семантики (праці Л. Блумфільда, Ч. Філмора, А. Ж. Греймаса, І. А. Бехти та ін.), словотвору (див. праці Л. В. Щерби, О. М. Трубачова, І. С. Улуханова, Ф. Планка, В. Дреслера та ін.), почасти – психолінгвістики (розробки О. О. Леонова, М. П. Муравицької, О. О. Залевської та ін.) й дискурсології, теорії тексту й міжкультурної комунікації (праці О. С. Кубрякової, Н. Д. Арутюнової, О. О. Кібрика, О. А. Турбіної, Е. Ж. Л. Бюіссанса, В. І. Карасика, Ф. С. Бацевича, А. Й. Паславської та ін.).

В основі розуміння і вживання РЛАМ покладено низку концептів, об'єднаних у концептосфері «релігія». Вони репрезентують розуміння релігії як особистого й суспільного світогляду носіїв англійської мови. Розглянемо їх детальніше.

1.1. Концептосфера «релігія». Релігія та мова як форми відображення суспільного світогляду

Концептосфера «релігія» яляє собою сукупність концептів, які наявні у свідомості носія мови, незалежно від його віросповідання або атеїстичної орієнтації. Базовою моделлю концептосфери «religion» у свідомості носіїв англійської мови (її британського та американського варіантів зокрема) є розуміння її як форми людської свідомості, заснованої на універсальному розумінні сил добра і зла, протеставлених у кожній релігії. Панівною релігією Великої Британії та США є християнство, тому саме християнський світогляд взято за основу побудови базової моделі концептосфери «religion», яка убачається нам структурованою в такий спосіб:

Таблиця 1.1

Базова модель концептосфери «religion» як форми людської свідомості

<i>righteous</i>			<i>G O O D</i>
<i>Heavens, paradise</i>			
<i>APOSTOLS, SAINTS, PROPHETS</i>	<i>ANGELS, ARCHANGELS</i>	<i>The Holy Bible (God's commandments), holy communion, prays, righteous deeds</i>	
<i>atheism</i>	<i>GOD</i>	<i>religion</i>	
<i>Devil</i>			<i>E V I L</i>
<i>demons</i>	<i>hell (purgatory)</i>	<i>temptations, sins, wrongdoings, deeds</i>	
<i>sinner</i>			

Отже, головним концептом світогляду як набожного, так і атеїстично налаштованого британця / американця є концепт *GOD* як вища інстанція, вищий суд, диференціюючий добро і зло – дві рухівні сили буття. Для християн це Бог – Свята Трійця, для ісламістів – пророк Мухаммед (Мохаммед), для буддистів – трипостасне божество Брахма, Вішну, Шива, для юдеїв – Яхве. Саме віра або відсутність віри в

Бога розподіляє членів суспільства на вірян та атеїстів. Для атеїстів ключовими концептами буття далі є *GOOD / EVIL*, які для вірян, фактично, є певним детектором самооцінки і соціальної оцінки їхніх вчинків, їхнього світогляду, віднесеності до світу «божого» чи «небожого». Чеснота, слідування християнському (або іншому релігійному) способу життя і моралі, праведна праця, вивчення Святого Письма і трудів Отців Церкви – це благословенний спосіб життєдіяльності праведника, який по закінченні земного життя приведе його до Бога на лоно Авраамове. Відповідно, нехтування цими чеснотами, попірання Божих заповідей – це шлях грішника, за вчинки якого Бог і Ангел-Хранитель відступаються від людини, даючи доступ демоничним силам спокушати її; і це дорога до пекла, якої людина може уникнути корегуванням своїх вчинків, покаєнням та очищенням через Святе Причастя. Специфічним для світогляду католицьких християн є розуміння чистилища (*purgatory*) – місця в потойбічному світі, де душа померлого очікує страшного суду Божого.

Саме так представлена у свідомості носіїв британського та американського варіантів англійської мови *religija* як світогляд, як форма суспільної свідомості. «Це одна з форм суспільної свідомості – сукупність уявлень, які тримаються на вірі в чудодійні надприродні сили й істоти (боги, духи тощо), які вважаються предметом ідолопоклонства» (*переклад наш – М.І.Б.*) [345]. Проте це не єдине розуміння концепту *RELIGION*. Зважаючи на поширення окультизму й сектанства в країнах Західної Європи та США для готів, сатанистів та подібних течій у центрі базової моделі світосприйняття стоїть її демонічна частина, репрезентуюча зло.

Концепт *RELIGION* у суспільних та гуманітарних науках також розуміється як інститут суспільства, його структурна одиниця (схема 1.2), яка передусім асоціюється із церквою – і місцем проведення богослужінь, і парафією в цілому. Тобто це суспільна неприбуткова організація, яка надає людині моральну, духовну та іншу можливу підтримку. Для європейських парафіян участь у житті парафії є безкоштовною; вони самі для себе визначають величину й частоту донатів для церкви, якщо бажають зробити таку благодійність. Для багатьох штатів США парафіянин має відраховувати 7 % свого прибутку на потреби парафії, чим він / вона

і підкріплює своє членство в ній. Тим не менш, головним для «божих» церков є участь у духовному житті парафії – богослужіннях, молебнях, паломництвах, для християн – регулярне прийняття Святого Причастя.

Таблиця 1.2

Концепт РЕЛІГІЯ як інститут суспільства

<i>Я</i>				
державна	церква	сім'я	школа та інші соціальні групи	інші інститути суспільства
<i>РЕЛІГІЯ</i>				
віресповідання	релігієзнавство	теологія	забобони	психологія колективного й особистості
<i>СУСПІЛЬСТВО</i>				

У такому розумінні релігія (або атеїстична позиція) є певним посередником між людиною і суспільством. Вона впливає на формування особистості опосередковано через державу, церкву, сім'ю, інші соціальні групи та почасти – інші інститути суспільства. Відповідно, сформована в такий спосіб особистість через віресповідання, наукові знання про релігію в цілому (релігієзнавство) та про окремий, особистісно детермінований її різновид (теологія), власні й колективні суєвір'я та сформовану під впливом їх психологію особистого й колективного визначають суспільну орієнтацію, впливають на стан суспільства та його життєдіяльність.

RELIGION також може вживатися носіями англійської мови і як умовна назва наукової дисципліни – релігієзнавства (*religious studies*), що більш поширено серед учнів, студентів, викладачів.

Усі схарактеризовані вище розуміння концепту *RELIGION* відтворені в мові. Вони є базовими у структуруванні відповідного ФСП (див. детальніше у пп. 1.3).

Загалом, мова та релігія є формами суспільної свідомості, між якими існує складний взаємозв'язок, оскільки вони перетинають різні аспекти життєдіяльності людини, людської психології, моралі, культури. Цей взаємозв'язок значною мірою був досліджений у різних аспектах Н. Мечковською [148], В. Карасик [100-102], Д. Угриновича [222], А. Тайлора [208], У. Джеймса [74], К. Маркса і Ф. Енгельса

[142], Дж. Фрезера [275], М. Вебера [47], А. Бергсона [28], Б. Рассела [305], Е. Дюркгейма [80], В. Франкла [229], Е. Фромма [231] та ін.

В історії духовної культури британців та американців, як і більшості світових спільнот, мова та релігія посідають особливе місце. Це найдавніші, важливі, але не тотожні форми суспільної свідомості. Своєрідність мови як форми суспільної свідомості полягає в тому, що мова, разом із психофізіологічною здатністю відтворювати світ, є передумовою суспільної свідомості, її семантичним «фундаментом» й універсальною оболонкою різних форм суспільної свідомості. За своїм змістом концептуально-семантична система свідомості і мови найближча до повсякденної свідомості. За допомогою мови здійснюється специфічно людська форма передачі соціального досвіду (культурних норм і традицій, природно-наукових і технологічних знань тощо). Своєрідність мови як суспільного явища полягає у її двох особливостях: по-перше, в універсальності мови як засобу спілкування і, по-друге, у тому, що мова – це засіб, а не зміст і не мета спілкування. Роль мови по відношенню до духовної культури суспільства можна порівняти з роллю словника по відношенню до всього різноманіття текстів, які можна написати з використанням цього словника. Та сама мова може бути засобом вираження полярних ідеологій, суперечливих філософських концепцій, незліченних варіантів життєвої мудрості. Отже, мова функціонує в суспільстві як універсальний засіб спілкування народу – її носія. Вона зберігає єдність народу в історичній зміні поколінь і суспільних формацій, іноді й усупереч соціальним бар'єрам, тим самим об'єднуючи народ у часі, географічному й соціальному просторі. Якщо мова – це універсальна «оболонка» суспільної свідомості, то релігія, тобто, міфолого-релігійна свідомість людства є джерелом найглибших, життєво важливих смислів суспільної свідомості. З міфолого-релігійної свідомості розвивався весь уміст людської культури, поступово набуваючи семіотично різних форм суспільної свідомості (таких як буденна свідомість, мистецтво, етика, право, філософія, наука). Мова й релігія: дві семіотики, два образи світу, дві стихії в душі людини, що перебувають глибоко в підсвідомості, два найглибших, несхожих і взаємопов'язаних початки в людській культурі [148].

З філософсько-онтологічної точки зору мова і релігія належать до категорій духовної культури людства. Це дві форми суспільної свідомості (поряд зі звичайним, або масовим, свідомістю, мораллю і правом, мистецтвом, наукою, філософією, ідеологією), тобто два типи відображення світу в свідомості людини / соціуму. Мова й релігія, будучи двома різними образами світу, мають різний зміст, акумулюють різнобічні знання про світ, який сам собою є різноманітним як за обсягом і характером інформації, так і за роллю й місцем цього знання у структурі суспільної свідомості. З точки зору онтології мова – це особлива форма розуміння світу, яка конструює і вербалізує буття, у яке занурена людська індивідуальність, а релігія пов'язана з реальним існуванням Бога / реальністю Бога як продуктом розуму.

Н. Б. Мечковська цілком справедливо визначає відносини релігії й мови як «джерело життєво важливих смислів», із якого «розвинувся весь зміст людської культури», і «семантичного фундаменту», «універсальної оболонки» цих смислів [148]. Мова й релігія, дійсно, певною мірою пов'язані з менталітетом народу. Релігія (принаймні світова релігія, така як християнство) в силу свого наднаціонального характеру зазвичай не є специфічною національною системою поглядів. Мова ж, навпаки, може сприйматися як фактор етнічної самобутності; за допомогою мови здійснюється передача соціального досвіду від покоління до покоління [148]. Отже, мова – це скарбниця культурної спадщини народу й ширше – цілого людства, яка виступає потужним транслятором культурної інформації від одного покоління до іншого. Мова є універсальною формою концептуалізації світу та раціоналізації людського досвіду, виразником знання про світ та його Творця, історичною пам'яттю про соціально й культурно важливі події в житті людини. Відбиття реальності у свідомості людини полягає у сприйнятті цієї реальності крізь призму культурно-релігійних традицій [141, с. 225-237].

У мові відображаються духовні й ментальні цінності народу, оскільки мова виступає посередником між людиною та зовнішнім світом і відтворює його картину відповідно до зафіксованого в мові світогляду. Внутрішня форма мови фіксує особливості бачення світу, у т. ч. й релігійного. Мова є базовим елементом культури,

засобом вираження і втілення культурної реальності. Дослідження мови релігії сприяє вивченню релігійної культури у всіх її проявах.

У колі вимірів людини й соціуму особливе місце посідають три ознаки: мова, етнічність (національність) і конфесійно-віросповідна належність. Вони взаємопов'язані й взаємозумовлені певним чином, тому їх іноді змішують (зокрема, часто визначають етнічність, ґрунтуючись на ознаках мови або конфесії). Ці виміри є головними чинниками, які створюють своєрідність культури й ментальності народу (своєрідність його психічного складу, світосприйняття, поведінки).

Нерідко й визначення мови засновують на її зв'язку із досліджуваними нами формами людської свідомості, наприклад: мова – це «1. Сукупність довільно відтворюваних загально прийнятих у межах даного суспільства звукових знаків для об'єктивно існуючих явищ і понять, а також загальноприйнятих правил їх комбінування у процесі вираження думок» [322]. За О. Ганичем і І. Олійником, мова – це «1. Найважливіший засіб спілкування людей, тобто засіб вираження і повідомлення думок, почуттів і волевиявлень людини. Мова нерозривно пов'язана з мисленням і служить не тільки засобом вираження думок, а й знаряддям думки, засобом формування і оформлення думки... 2. Будь-яка мовна система, що відтворює одну з функцій природної мови або функціонує як її заміник...» [323].

Мова релігії – це підсистема мовних засобів (слів, словосполучень, висловлювань та ін.), уживаних у межах релігійної поведінки, за допомогою яких індивіди виражають віру в існування надприродного, зв'язок із *sacrum* (постаттю Бога). Мова релігії служить засобом комунікації як між людьми, так і з Богом як онтологічно іншою й вищою силою. Релігійна мова представлена у таких типах нехудожніх текстів: Біблія, молитви, висловлювання, що функціонують у межах діяльності Церкви, – доктрини, моральні засади тощо, – тобто як агіографічна, так і апокрифічна література. Як спеціальний засіб створення певного забарвлення, надання мовленнєвої характеристики персонажу або контрастування певного художнього образу мова релігії може вживатися і в художніх текстах. Вона являє собою матеріальну оболонку релігійного мислення, безпосередню дійсність релігійної думки в її знаково-символічному втіленні – у формах усних і письмових

сакральних текстів та мовних дій із ними або на їхній основі. Осмислити можна ті релігійні предмети, процеси та явища, які зафіксовані мовою релігії. Релігійні терміни переважно позначають чотири групи цінностей: а) абсолютну цінність (Бог), б) цінності граничних цілей (Царство Боже, безсмертя душі, рай); в) земні засоби досягнення цих цілей (релігія, церква, віра, культ); г) цінності повсякденного життя, сакралізовані релігією [171].

«Релігія» (1150-1200; Middle English religioun (< Old French religion) < Latin religiōn- (stem of religiō) conscientiousness, piety, equivalent to relig (āre) to tie, fasten (re-re-+ligāreto bind, tie; cf. ligament)+ -iōn- -ion;) [338] поєднує в собі вірування й дії, за допомогою яких люди вирішують «кінцеві» проблеми свого існування. Зовнішні прояви релігії – це сукупність поглядів на світ, заснованих на вірі в Бога. Релігійні вірування складають світоглядний, інтелектуальний компоненти релігії; це сукупність дій, які складають культ, у яких віряни висловлюють своє ставлення до Бога. Це норми і правила поведінки, яких має дотримуватися праведна людина, адже вони базуються на 10 заповідях блаженства, відкритих Ісусом Христом людству в Нагорній проповіді в Тіверії під час Свого земного шляху [351; 355]. Про їх значущість для вірян свідчить і те, що їх традиційно зачитують під час Євхаристії, що є канонічно закріпленим для християн усіх офіційних конфесій. І, зрештою, релігія і віра об'єднують людей у ті чи інші релігійні організації (церкву, секту, чернечий орден, благодійні спільноти тощо [187, с. 4].

Слово *релігія* походить від лат. *religio* «зв'язок» [338; 329; 345]. У тлумаченні богословів релігія – це все те, що зв'язує, з'єднує людину з божеством (Святе Письмо, культ тощо). Богословське визначення релігії виходить із догматичної віри в існування Бога, у чому криється його певна конфесійність, однобічність, яка пояснюється безперечною й абсолютною непорушністю Закону Божого.

Релігія є багатогранним продуктом життєдіяльності соціуму, вмістом його історичного досвіду, заснованому на вірі, низпосланій від Бога. Вона – явище дуже складне й має соціальний характер, тобто виникла в суспільстві цілком закономірно й існує разом із ним; вона поєднує в собі елементи раціонального (наприклад, моральні настанови) та ірраціонального (наприклад, фантастичні образи

надприродних істот – ангелів, чортів тощо). Релігія є однією з найдавніших форм суспільної свідомості [228].

Релігія задовільняє й нерелігійні потреби індивідів, такі як потреби у спілкуванні, моральній підтримці, соціальній активності, що реалізується у життєдіяльності релігійної громади [222]. Релігійна громада здійснює повсякденний вплив на своїх членів, у т. ч. й шляхом задоволення потреб у спілкуванні. Так, людина частіше відвідує церкву, якщо має підтримку з боку тих, із ким там спілкується. Якщо вона не отримує підтримки або цієї підтримки недостатньо, може виникнути конфліктна ситуація: виникає відчуття самотності, ізоляції, зневіри. Соціальне значення в такий спосіб організованого релігійного життя полягає у підтримці спілкування і взаємодії в мікросвіті, який забезпечує певний рівень спільності поглядів та згуртованості [60]. Якщо ж у громаді увагу зосереджено лише на проведенні культово-обрядових заходів, її керівник перестає бути відкритим для віруючих, ізолюється від виконання пастирських і проповідницьких обов'язків, то значна частина парафіян залишається елементарно необізнаною з головними концептами віровчення, не знає текстів Святого Письма, не розуміє сакрального змісту літургійних дій, не усвідомлює моральних настанов релігії. У цьому випадку інститут професійних служителів неспроможний забезпечити задоволення світоглядних та духовних запитів набожного індивіда, які реалізуються у спілкуванні [4, с. 549].

Історія формування сучасної релігії налічує тисячоліття. Як справедливо зауважує Н. Мечковська, первісні вірування представляються сучасній людині такими, що розсипаються на сотні дрібних магічних прийомів і повір'їв, не об'єднаних спільною ідеєю, байдужих до питань сенсу буття, далеких від тієї любові до Бога, яка в теїстичних релігіях надає вірі людини глибоко особистого й емоційного звучання. Найдавніші релігії дуже практичні, утилітарні: вони вчать діяти, зважаючи на світоустрій, і виживати за всяку ціну, використовуючи природні, і надприродні сили [148].

У період Середньовіччя після падіння Римської імперії та арабомусульманської навали в Західній Європі саме християнство стало тою потужною

силою, яка змогла пробудити національну свідомість європейців, надихнути їх пройти складні періоди реконквісти, епідемії чуми, стати основою формування національно-культурних цінностей європейців, їхніх мов і стереотипів поведінки, на основі яких невдовзі утворилися одна за одною міцні, централізовані європейські держави. І навіть перші тексти, які перекладали і поширювали в ті часи – то передусім були релігійні твори (переклади Біблії Ієронімом у Давньому Римі, перекладацьким гуртком короля Альфреда Великого й Джоном Вікліфом у Великій Британії та ін.) [196]. Тож віросповідання мало більше значення, ніж етнічна належність.

Географія надетнічних релігій збігалася з межами поширення віросповідних текстів на мовах, які набували культового характеру. Такі мови стали називати «профетичними» або «апостольськими». Це ті, якими вперше було викладене, а потім канонізоване те чи інше віровчення. Інший тип мови – надетнічні конфесійні мови – це мови світових релігій, які склались у середньовіччі, при чому деякі профетичні мови стали надетнічними конфесійними (зокрема, грецька, латинська, церковнослов'янська мови). Набуття тією чи іншою профетичною мовою надетнічного характеру безпосередньо залежало від поширення серед різних етносів священних текстів [148].

Отже, еволюція міфолого-релігійного змісту і своєрідність релігійного спілкування є тими головними факторами, які визначили історію книжно-писемних культур, сформованих на основі християнства. Переклади Біблії часто ставали матеріально-мовною базою над діалектною (загальнонаціональною) літературною мовою [141]. Догматичність і непорушність релігії, закарбовані у народній свідомості – це ті цінності, які стійко пронесені через століття і передані нашими пращурами теперішнім поколінням.

В умовах глобалізації релігійна комунікація є важливим інструментом соціальної активності, завдяки якому відбувається масштабний міжкультурний діалог на всіх рівнях релігійного соціуму, що сприяє його інтеграції, уніфікує мову релігії.

Термін *мова релігії* використовують у широкому та вузькому значеннях. У широкому розумінні мова релігії – це знакова система, яка включає широкий діапазон вербальних і невербальних засобів, і вербалізована мова є лише одним із компонентів

цієї системи. У вузькому значенні – це усні й письмові тексти, які використовують у релігійній теорії та практиці [33, с. 27], «всі мовні компоненти, що використовуються у релігійній ідеології, теорії й практиці» [69, с. 5].

Зміст і сутність релігійної мови в наш час активно досліджують учені України, Білорусі, Росії, Німеччини, Великої Британії, Румунії, Польщі. Релігійну мову, тобто прояви релігії, які закріплені й відображені в мові, досліджено з позиції теолінгвістики (маргінальної наукової галузі, яка виникла на межі мови та релігії). Мову, як правило, використовують для впливу на слухачів / читачів. Рецепієнти мають одержувати остаточно виправлене і сформульоване повідомлення, «відфільтроване» автором крізь призму його мовного, національно-культурного, громадянського, етнічного, релігійного та іншого соціального досвіду. Як результат, інтерпретація рецепієнтом майже ніколи не є тотожною до першоджерела, оскільки завжди є відмінності у досвіді та цінностях автора і реципієнта, які неминуче впливають на розуміння останнього.

Мова релігії виконує низку функцій. Перформативне спілкування – це використання мови для зміни соціального стану рецептора. Коли священник або служитель виголошує: «*I now pronounce you man and wife*», ці слова, вимовлені з супроводжуючими цивільно-церковними повноваженнями, насправді змінюють правовий статус двох людей. Емоційна функція мови передбачає використання слів для зміни емоційного стану людей як засобу викликати розкаяння, смуток, радість чи гумор. У Новому Завіті такі вирази, як *hosanna, hallelujah, he is risen, praise the Lord, and glory to God*, виконують саме таку емоційну функцію. Повчально-просвітницьку функцію реалізує мова Нового Завіту із певним гумором, ужитим атрактивно, який прослідковуємо у притчах Ісуса: Коли Ісус розповів історію «Great Banquet» [351, Luke 14:15-24; 355], слухачі, напевно, посміхалися із невдалих виправдань трьох чоловіків. Зміна емоційного стану рецепієнтів та апелювання до їх повсякденного досвіду, як відомо, є одними із найефективніших способів донести важливе повідомлення. Отже, феномен релігійної мови пов'язується, перш за все, з проблемою відтворення картини світу у свідомості і мові: релігійна мова – це мовні засоби

«релігійної мовної картини світу», які використовуються для відображення концептуальної «релігійної картини світу» [53, с. 288]. Розглянемо її детальніше.

1.2. Концептуально-семантичний і семіотичний аспекти вивчення експлікантів концепта «*RELIGION*». Релігійна картина світу у свідомості й мові англійців

Центром будь-якого релігійного світогляду є пошук вищих цінностей, справжнього шляху життя людини. Важливим елементом релігійного світогляду є уявлення про картину світу в свідомості й мові людини. Мова є носієм та способом збагачення культурної спадщини нації, її соціального досвіду. Завдяки кумулятивній функції мова несе в собі історичну пам'ять народу, забезпечує діалог поколінь. Специфічним фрагментом мовної картини світу, її певним інваріантом є релігійна картина світу, яка залишається мало дослідженою на пострадянському просторі й до тепер, попри зняття державних заборон і переслідування вірян. Тож усе більший інтерес сучасних лінгвістів спрямовано на вивчення релігійної картини світу у свідомості й мові.

Беручи за основу визначення картини світу В. А. Масловою, можна сказати, що **релігійна картина світу (РКС)** є результатом переробки культової інформації про Бога, Всесвіт, середовище буття та людину в ньому через призму дихотомії добро :: зло. Відображення та обробка набожною людиною інформації визначає її сприйняття дійсності і ставлення до оточуючого світу, адже, як зазначає Б. А. Серебренніков, картина світу – це цілісний, глобальний образ світу, який є результатом усієї духовності людини, а не окремої її сторони [198], що цілком слушно характеризує й РКС.

Основними ознаками РКС є такі: суб'єкт, який створює картину світу; об'єкт (світ, або його фрагмент), образ якого відтворюється за допомогою творчої активності суб'єкта; форма подання об'єкта (світу або його фрагмента) [160], а також передусім божество, божі сили, знання, постулати, божественний простір (небеса, рай / ад), час (земне буття і вічність).

Залежно від характеристики суб'єкта можна виділити такі РКС: індивідуальна (РКС окремої особистості: письменника, вченого, дитини та ін.) та колективна (РКС людей одного віку, одної територіальної, національно-культурної, професійної чи іншої соціальної належності). Картину світу можна вивчати цілісно і частково (в цьому випадку розглядаються окремі образи світу, які становлять цілісну картину, такі як образ людини, природи та ін.), у діахронії і синхронії. Відповідно до форми подання об'єкта виділяють такі картини світу, як: біологічна, релігійна, фізична, мовна, філософська та ін. Розглядаючи картину світу в тимчасовій площині, виділяють середньовічну, механістичну та сучасну [160].

Характеризуючи РКС, слід зазначити, що надприродне має визначальну роль у Всесвіті і життєдіяльності людини (вірянина). Бог створює світ, управляє перебігом історії й життям людини. Йому підвласно все, що не спроможна зробити людина. «Земне» і сакральне є розділеним, тому прямий контакт людини з Богом не є можливим. Проте Бог бачить і знає все, що і чому робить людина, хоча людина має змогу лише звертатися до Бога, висловлювати до Нього свої думки, прохання, вдячність, які будуть почуті або ні залежно від праведності / гріховності вірянина, впроваджені в життя або ні залежно від користі для його / її душеспасіння. РКС виконує світоглядну функцію, пояснює світ, базуючись не на наукових знаннях, а на релігійній догматиці, на визнанні іншої дійсності поза межами чуттєвого сприймання (пор. із [143]). Ця картина світу заснована на вірі в надприродне, наприклад, Бога й диявола, рай і пекло. Істина віри вважається вищою, ніж істина розуму, тому РКС не вимагає раціонального обґрунтування своїх положень.

РКС має певні особливості: по-перше, це наявність непорушної віри, яка слугує способом існування релігійної свідомості, культу, який відтворений у системі усталених ритуалів, догматів, які є зовнішньою формою прояву віри.

Релігійні картини світу різняться залежно від сутності й особливостей тієї чи іншої релігії. У сучасному світі виділяють три світові релігії: буддизм, християнство, іслам, з яких домінуючою у Великій Британії та США, як відомо, є християнство. Оскільки всі три віросповідання більшою чи меншою мірою представлені в

досліджуваному англomовному суспільстві, розглянемо концептуальні основи кожної з них.

1.2.1. Християнство виникло в I ст. н. е. в східних провінціях Римської імперії (Палестина, провінція Іудея). Воно було ниспослано Богом-Отцем християнам через Його вчення, проповідане Ісусом Христом, Сином Бога Живого (грец. Ἰησοῦς Χριστός, буквально Ісус месія) [108].

Основа християнства — десять заповідей (заповіді блаженства), сформульовані Ісусом Христом у Нагорній проповіді, виголошеній у Галілейського моря в Тіверії, які чули серед інших присутніх і Святі Апостоли Іоанн, Марк, Лука і Матфей, і після розп'яття Господа, Пасхи і Його Святого Вознесіння описали їх у своїх Євангеліях, які і складають Новий Заповіт [351; 355]. Слідування Христу, виконання заповідей Божих, дотримання чеснот (терпіння, смиренності, лагідності та ін.) разом із щоденним сумлінним виконанням своїх обов'язків на роботі і вдома, самовіддане служіння для блага ближнього — це той хрест, який покладений на кожного християнина від моменту прийняття Святого хрещення, і який кожний християнин повинен нести протягом свого життя задля райського блаженства в Бозі після переходу у вічність. Так само як і в буддизмі, для християнина немає гіршого, ніж зійти з хреста, полишити себе життя.

Ці положення християнського віросповідання є однаково важливими для усіх основних християнських конфесій, виділених у період Реформації (католицизм, православ'я, протестантизм). З них католицизм є найбільш поширеним у досліджуваному соціальному просторі.

У догматиці католицизм має свої особливості. Так, поряд із раєм і пеклом (що характерно і для православних) католики визнають чистилище (див. Схему 1, пп.1.1). Душа в чистилищі перебуває доти, доки молитвами й пожертвуваннями рідні та друзі не відкуплять гріхів померлого, якщо він / вона відійшла до Господа без покаєння і Святого Причастя. У католицизмі сильніше, ніж у православ'ї, розвинуте шанування Богородиці. Вважається, що Пресвята Діва Марія вознеслася на небо не лише душою, а й тілом (на відміну від інших святих). Як християнська течія

католицизм є детально опрацьованою системою культу, у центрі якої стоїть меса (літургія). Якщо раніше вона проводилася латинською мовою (що було започатковано з часів Римської Імперії), то в наш час – національними мовами. Дозволено також використовувати елементи національної музики [166].

М. Лютер, У. Цвінглі, Ж. Кальвін і Т. Мюнцер вважали за необхідне подолати офіційні католицькі «фальсифікації» вчення про Ісуса Христа та відновити «істинне християнство» й «церкву апостольських часів». Зокрема, М. Лютер у працях «Лекції про Псалтир до Римлян» (1515-1516 рр.), «Про вавілонське пленіння церкви» (1520 р.), «До християнського дворянства німецької нації» (1520 р.), «95 тез про індульгенції» (1517 р.) та ін. наполягав на такому: 1) людина самостійно, через аскезу, не може подолати спокуси, тому єдина надія на Бога; 2) людина втратила свободу воління через гріхопадіння Адама, тому всі її діяння є абсолютно необхідними, є справою Божою; 3) виправдовує лише віра в Бога, втрачається виправдання – через зневіру, що є найтяжчим гріхом; 4) існують рай і пекло, чистилища немає; 5) вшанування святих часто заважає вшануванню Ісуса Христа; 6) пости та пожертви на користь церкви шкідливі, адже підривають її авторитет; 7) шлюб є світською, не церковною справою, тому допускає перелюб і розлучення [135-137]. Останнім положенням М. Лютер заперечує біблійне трактування сутності шлюбу, згідно якого шлюб має бути вінчаним Богом на все життя і непорушним [351; 355].

На думку У. Цвінглі, постулати християнства безумовні, тож Біблія є найавторитетнішим першоджерелом у вирішенні релігійних питань. У своїх працях «Тлумачення й обґрунтування тез і положень» (1523 р.), «Коментар до справжньої та хибної релігії» (1525 р.), «Бернські проповіді» (1528 р.), «Звіт про віру» (1530 р.), «Пояснення християнської віри» (1531 р.) та ін. У. Цвінглі наполягає, що єдиним посередником між Богом і людиною є Ісус Христос, а не Папа Римський і католицьке духовенство. Віра в Бога – це єдиний шлях спасіння, який надає церква – спільнота усіх вірян. Таїнства є знаками належності до церкви, а причастя – це єднання із Христом. Зло є справою Божою, тому людині немає потреби в покаянні (це положення суперечить Заповідям Блаженства). Поряд із прогресивним акцентуванням на потребі демократизації церкви У. Цвінглі виступає проти

авторитету священників, заперечує пости, обіт безшлюбності для священників, які є догматичними згідно Біблії: пост і молитва – два крила, які піднімають людину із гріха [351; 355; 235; 166].

Поширенню протестантизму сприяла діяльність Ж. Кальвіна, який у працях «Відповідь кардиналу Садолето» (1539 р.), «Про поклоніння реліквіям» (1543 р.), «Про необхідність Реформації» (1544 р.) проповідував такі принципи християнства: 1) верховна влада в усьому належить Богу, і лише Він може змінити долю людини; 2) Біблія є єдиним джерелом віри; 3) людину виправдовує лише віра; 4) перетворення хліба і вина в тіло і кров Христові під час причастя не відбувається; 5) Ісус Христос не перебуває у святих дарах [98]. Два останні положення Ж. Кальвіна суперечать християнським догмам.

Т. Мюнцер довів до логічного абсолюту християнський принцип про рівність усіх вірян перед Богом: Бог уособлює цілісність соціального світу, у цій єдності природі місця немає. Найважливіше положення соціального пантеїзму Т. Мюнцера полягає в тому, що нормальним станом людства він вважав стан суспільності, а індивідуальне існування – це відхилення від норми. Цей соціальний пантеїзм проголошував пріоритет колективного над індивідуальним. Пантеїстичний Бог усував соціальну ієрархію [299; 52].

У 1246 р. від католицької конфесії відбрунькувалася англіканська церква як результат впровадження ідей реформації у Великій Британії. Англіканське вчення побудовано на Писанні, творах і традиціях Апостольської церкви, ранніх працях Святих Отців Церкви. Євангелізм, ліберальні християни, англокатолицизм та англо-православ'я – це сучасні напрями англіканства, поширеного у Великій Британії [76, с. 322-333].

У православному християнстві непорушною є віра в одного єдиного Бога, який постає в трьох рівноправних іпостасях Бога Отця, Бога Сина та Бога Духа Святого (догмат Святої Трійці, або тринітарний догмат). Бог Отець не народжується й не походить від іншої особи, бо є вічним, як і Дух Святий. Другою іпостассю Бога є Бог Син, який так само вічний, оскільки існує поза часом. Бог Батько відправив Бога Сина – Ісуса Христа на землю для спокутування гріхів роду людського. Третя іпостась –

Бог Дух Святий, який походить від Бога Отця. Дух Святий рівний іншим іпостасям Божим. Він може сходити на людину під час ревної молитви та здійснення таїнств. Православні християни вірять у творення Богом з нічого світу й людини, зокрема. Православні визнають гріхопадіння перших людей Адама та Єви, вірять у безсмертя душі, друге пришестя Ісуса Христа, страшний суд, рай і пекло. Церкву православні вважають посередником між Богом і людиною, переконані в можливості спасіння лише у лоні церкви. Православні визнають усі сім християнських таїнств: хрещення, причастя (євхаристія), покаяння (сповідь), миропомазання, священство, елеосвячення (соборування). Богослужбова практика та виконання обрядів передбачають виконання таких ритуалів як проголошення молитви, хресне знамення, колінопреклоніння, вислуховування повчань, участь у богослужінні, дотримання постів. Культова практика спирається на поклоніння іконам, церковним реліквіям, святим мощам [166].

На відміну від православ'я та католицизму, протестантизм являє собою найчисленнішу «сукупність незалежних церков, церковних союзів та деномінацій» [350].

Священна книга християнства – Біблія. У Великій Британії 10-16% населення належать до Римської католицької церкви, 26 мільйонів британців належать до Англіканської церкви (яка має статус державної релігії Великої Британії). У США за даними «Усесвітньої книги фактів ЦРУ» 46,5% населення є протестантами, 20,8 % – католики, близько 10 % складають мормони, інші християнські конфесії, іудеї, буддисти, Свідки Іегови, мусульмани, іудеї та ін., 22,8 % – атеїсти [350].

1.2.2. Згідно з буддизмом, який виник у VI ст. до н.е. у стародавній Індії, життя – це страждання. Народження, хвороби, розлуки, смерть, розставання з чимось / кимось дорогим, поєднання з немилим серцю, прагнення володіти речами та їх утрата – все це в ланцюгу життя є страждання, які змінюються лише залежно від конкретної ситуації, низпосланої Богом. Причина страждань – належність до самого життя, яке є лише зміною форми та джерела страждань. Бажання жити, потяг до насолод, пристрасті ведуть людину від одного втілення до іншого в колесі буття – сансарі.

Існує можливість подолати страждання, і вже сама думка про це є саморозкриттям благородної істини. Головним чинником належної зміни світогляду стає відмова від ілюзій людського «Я», коли навколишній світ сприймається як простір освоєння людською свідомістю, а земне життя здається єдиною можливістю існування. Існує шлях, який веде до подолання страждань [105]. Основна ідея буддизму полягає в досягненні нірвани [108], у проходженні «благородного восьмиступеневого шляху»: 1) правильне бачення – осягнення істин буддизму; 2) правильне мислення або правильний намір; правильний намір у буддизмі забороняє позбавляти життя будь-кого, красти, чинити перелюб; 3) правильна мова або утримання від брехні, лихослів'я, клевету, грубощів, образливих і недобррозичливих слів, нарешті, марнослів'я; 4) правильна дія, тобто дія згідно з принципами добра та справедливості; 5) правильне життя (скромне життя за рахунок своєї праці); 6) правильне зусилля або боротьба зі спокусами життя; 7) правильна увага, що передбачає розуміння плинності матеріального існування; 8) правильна концентрація – вольове зусилля, зорієнтоване на провітлення своєї свідомості для досягнення нірвани [166]. Якщо уважно порівняти ці постулати, можна з легкістю побачити чимало спільного із Заповідями Божими у християнстві, тож обидві релігії містять справжні загальнолюдські цінності життя. Проходження цим шляхом зумовлює істинне припинення страждання і перебування у нірвані (для буддистів) / райське потойбічне життя (для християн).

Священі книги буддизму – Віная-пітака, Сутра-пітака, Абхидрама-пітака, які складають Трипітаку.

1.2.3. Іслам – наймолодша світова релігія, яка, на переконання ісламістів, є можливістю людей жити вільно та щасливо на Землі і в Судний день потрапити до раю [99]. Ісламські закони та вчення включають у себе такі принципи, які спрямовані на сприяння справедливому світу. Серед них можна назвати такі: повага до людського життя, рівність всіх людей, єдність і недоторканість релігії Аллаха, заохочення співробітництва між мусульманами і людьми Письма (іудеями і християнами), щирість і чистота в порадах, вказує на добро і забороняє зло, заохочує братство й егалітарні цінності, потреба в знаннях, захист навколишнього середовища, соціальне

забезпечення (підтримка дітей-сиріт, тих, хто потребує, та знедолених), принципи пожертвування (приватні, державні та загальні) [298].

Основу ісламської картини світу складають п'ять стовпів мусульманської віри: 1) символ віри: «Немає бога, окрім Аллаха, і Мухаммед – пророк Його»; 2) щоденні п'ятикратні молитви; 3) дотримання посту; 4) необхідність платити податок на користь бідних; 5) здійснювати хадж (паломництво) до святих місць ісламу – Мекку і Медину хоча б раз у житті [99; 110; 111].

Основне вчення ісламу представлено в Корані, його священній книзі.

Отже, протягом історії релігія співіснує і взаємодіє із філософією, що зумовлено спільним об'єктом дослідження. У процесі інтерпретації світу людини та людини у світі релігія й філософія змушені розмірковувати над аналогічними питаннями про походження світу і людини, про життя і смерть, про джерела й межі пізнавальної діяльності людини, про справедливість і щастя, добро і зло, любов і ненависть тощо. Однак відповіді на ці питання вони дають різні, здебільшого протилежні.

Релігійні і філософські погляди принципово різняться за світоглядами. Центром будь-якого релігійного світогляду є пошук вищих цінностей, справжнього шляху життя людини. Але ті цінності й життєві шляхи, що ведуть до них, переносяться ним у трансцендентний, потойбічний світ, не в земне, а у «вічне» життя. На відміну від релігійного, філософський світогляд вбачає цінності життя у ньому самому, а ціннісні орієнтації людей — у мірі відповідності їх життєвих позицій об'єктивному історичному процесу [133].

РКС можна розглядати як відносно незмінне, статичне явище, оскільки світові релігії, які уже були сформовані, передаються з покоління в покоління за допомогою віровчень, а також як і динамічне явище, оскільки у свідомості окремої особистості РКС постійно коригується, доповнюється в міру накопичення досвіду та знань і не всупереч головним релігійним постулатам. Уявлення про релігію можуть перетворитися в релігійні уявлення, основу яких становлять не знання про релігію як об'єкт пізнання, а знання релігії, крізь призму якої буде відбуватися пізнання. У свідомості кожної людини, що володіє певним рівнем релігійності, буде свій

унікальний набір уявлень про релігію і релігійних уявлень, якісний і кількісний склад яких буде залежати від особистого досвіду людини, від особливостей розвитку її психічних процесів (перш за все пізнавальної активності), кола спілкування, емоційних реакцій [249; 250].

Протягом усієї історії становлення християнської цивілізації у Великій Британії школа та церква були тісно пов'язані. Тривалий час виховання відбувалося виключно в дусі релігійних цінностей та уявлень, що відповідало політичним та соціальним потребам, об'єднувало суспільство та підтримувало його єдність.

У наш час у США і Великій Британії, як і в більшості західних суспільств, чимало людей, які регулярно відвідують церкву, не є глибоко віруючими. Відвідування церкви нерідко зумовлено традицією. І в США, і в країнах Європи зміст церковних служб та релігійного культу став неабияк розмитим [50]. Головні етапи становлення релігійної освіти серед молоді Британії визначаються ступенем відокремленості школи від церкви та впливом церкви на виховання духовно-моральних якостей особистості [172].

Починаючи з прийняття Акту від 1944 р., який відзначив посилення ролі християнства в суспільстві й повернув релігійну освіту у школи, у Великій Британії відбувається переосмислення значення релігії у формуванні особистості. Завдяки працям англійських науковців (Р. Голдман, Е. Кокс, Н. Смарт, Ф. Хіллард та ін.) була створена база для виділення релігійної педагогіки в самостійну наукову галузь. Релігійна освіта стала майже незалежною від церковної влади, а врахування інтересів поліконфесійного британського суспільства призвело до запровадження глибокого вивчення інших світових релігій. Разом із тим, шануючи власні традиції і роль християнства в розвитку та становленні державної системи освіти, Акт від 1988 р. зазначив, що християнство є головною релігійною традицією країни [173].

У сучасному католицтві, на відміну від інших конфесій, священницький сан можуть мати й жінки. Цю тенденцію можна спостерігати і в США, й у Великій Британії.

Сучасна молодь поділяє традиційні соціальні цінності (сім'я, здоров'я, друзі, повага, робота, матеріальна забезпеченість), і релігія також належить до них. При

цьому зростає роль гедоністичних цінностей (отримання задоволення) і відбувається відчуження від політики. Молодь володіє широкою обізнаністю щодо релігійних аспектів повсякденного життя людини, зокрема, гріха і, водночас, погано обізнана із релігійною догматикою. Це обумовлюється тим, що інформацію молодь переважно отримує від батьків, представників церкви та із засобів масової інформації. Важливими елементами культової практики молоді є молитва, допомога нужденним, відвідування богослужінь, піст, читання релігійної літератури, проповіді. Проте менше уваги приділено участі в таїнствах і обрядах, спілкуванню з іншими членами релігійної громади, що свідчить про низьку солідарність релігійних громад та зменшення соціальної ролі церкви [251, с. 197-211].

Отже, і в США, і у Великій Британії мультиконфесійність є сучасною ознакою релігійного статусу країн при домінуванні католицького християнства. Очевидно, це є наслідком процесів інтеграції й глобалізації у світі. РКС у свідомості й мові кожного її носія репрезентує всі релігійні конфесії, поширені якнайменш у цих країнах, проте визначною для РКС певної особи є її особистісний вибір і соціально-релігійний статус.

Основною формою систематизації і структурування РКС у мові є ФСП. Розглянемо його детальніше.

1.3. Функціонально-семантичний і лексико-граматичний аспекти вивчення релігійної лексики. Функціонально-семантичне поле як підсистема релігійної лексики англійської мови

Функціонально-семантичне та лексико-граматичне вивчення лексики передбачає не лише вивчення окремих лексем та їх властивостей, а й їх взаємодію з іншими мовними одиницями у складі синонімічних, антонімічних та інших мовних парадигм. Найбільшим парадигматичним об'єднанням мовних одиниць, як відомо, є семантичне поле – сукупність лексичних одиниць, об'єднаних спільністю змісту (іноді й спільністю формальних показників) і відображають поняттєву, предметну або функціональну подібність позначуваних явищ. Це слова, пов'язані з одним і тим самим фрагментом дійсності [146, с. 180-183].

Досліджуючи місце лексико-семантичних парадигм у лексико-семантичній системі, А. А. Уфимцева та В. Г. Гак виявили, що словниковий склад мови включає, окрім макрорівня, також рівень семантичних зв'язків слів усередині лексико-семантичної групи та семантичного поля (мікрорівень) та семантичних зв'язків між останніми в межах всього словника в цілому (мегарівень) [226; 227; 54; 56].

Функціонально-семантичні та лексико-граматичні особливості РЛАМ, серед яких є слова різної частиномовної належності та одиниці різних мовних рівнів, найкраще можна дослідити шляхом залучення функціональних лінгвістичних підходів, і базовою моделлю систематизації матеріалу дослідження, відповідно, є ФСП. В основі зазначених аспектів вивчення РЛАМ покладено ідеї та концепції функціональної лінгвістики, зокрема, традиційної функціональної семантики, розроблені А. Е. Левицьким [125-127], О. М. Вольф, О. В. Бондарка, С. І. Терехової [213-217], Р. Harder та ін.

У дисертації ФСП визначаємо як «структуровану сукупність лексико-граматичних одиниць, інтегрованих за семантичними, структурними, граматичними та функціональними ознаками» [216, с. 56].

Системні відношення в мові та розмаїття способів експлікації релігійних понять у мові (і мовленні як її реалізації) дозволяють систематизувати РЛАМ як ФСП «religion». Це система релігійних понять, асоційованих та репрезентованих одиницями мови. За своєю структурою ФСП «religion», як зазначено вище, є багаторівневою єдністю лексичних, фразеологічних та граматичних одиниць мови, упорядкованих відповідно до їхніх семантичних, функціональних, словотвірних, стилістичних та інших властивостей і ознак [216, с. 55-57]. Мультидисциплінарність і маргінальність релігії як поняття надає складникам ФСП «religion», з одного боку, безпосередні зв'язки із відповідними логіко-філософськими категоріями мислення, а з другого боку – із оточуючим світом як джерелом денотатів. Цей факт сприяє наявності широкої зони далекої периферії в структурі ФСП «religion», яка містить РЛАМ, які належать за своїми насамперед семантичними ознаками і до інших ЛСП та ФСП англійської мови (наприклад, у тематичних групах (далі – ТГ) «good», «evil», «belief», «time», «location» та ін.).

З функціонально-семантичної і функціонально-граматичної точок зору найважливішими ознаками ідентифікації РЛАМ як складників ФСП «religion» є їх семантика та комунікативна ситуація, у якій вона реалізується (пор. із [216, с. 55-56]).

Зі структурно-семантичної та лексико-граматичної точок зору ознаками досліджуваного ФСП є також наступні: 1) наявність лексико-семантичного, лексико-граматичного, функціонально-семантичного, стилістичного і структурного шарів, які репрезентовані не лише в ядерній зоні, а й на близькій і далекій периферії поля; 2) певна маргінальність меж ФСП, його мікрополів та ТГ; 3) семантична аналогія [209, с. 7, 19]; 4) полісемічний паралелізм [209, с. 8]; 5) поширені синонімія антонімічних парадигм та антонімія синонімічних парадигм як системотворчі ознаки ТГ ФСП «religion»; 6) непослідовна опозитивність експлікантів репрезентацій концепта *RELIGION*; 7) структурно-семантична цілісність, відносна «закритість» ФСП «religion» як «завершеного фрагменту картини світу в егоцентричній..., антропо- і системоцентричній інтерпретації» [216, с. 57]. Догматичність релігійних понять і постулатів забезпечує відносну стабільність, певну «закритість» досліджуваної лексичної підсистеми. Разом із тим, функціонування у повсякденному мовленні, частотна актуалізація РЛАМ у ньому, міжмовні контакти, інтерференція, подальший розвиток наукової (у т. ч. й теологічної) думки, а також неприпинний розвиток англійської мови як міжнародної, державної, однієї з найбільш поширених світових мов – це чинники, які сприяють подальшому розвитку ФСП «religion», що передусім спостерігаємо в семантичних процесах, які відбуваються в семантичній структурі РЛАМ (див. детальніше у розділі 3), а також є очевидними у процесах засвоєння запозичень у досліджуваному матеріалі.

Важливими властивостями досліджуваної підсистеми РЛАМ є такі: антропоцентричність, системоцентричність, певна егоцентричність, комунікативна і прагматична спрямованість, зумовленість комунікативною ситуацією, залежність від міжкультурної комунікації, менталітету та соціальної належності комунікантів (вікової, професійної, національно-культурної, ширше – етнічної тощо).

1.4. Структурно-семантичний і словотвірний аспекти вивчення релігійної лексики. Процеси засвоєння запозичень у лексичному пласті англійської мови

В основі вивчення словотвірних і структурно-семантичних особливостей РЛАМ покладено ідеї та наукові концепції І. В. Арнольд, Л. Ф. Омельченко, М. І. Міхеєвої, О. М. Лашкевич, В. І. Заботкіної, Ю. А. Зацного, З. О. Валюх, Н. Marchand, В. Bryson, Е. Mańczak-Wohlfeld та ін.. Структурно-семантичними основами нашого дослідження також слугували наукові розробки Ю. М. Солнцева, Ю. С. Степанова, Ю. М. Караулова, М. П. Кочергана, М. М. Маковського, Р. С. Помірка, Л. С. Абдурахманової, Т. М. Федуленкової, А. В. Куніна, В. П. Жукова, Ю. Д. Апресяна та ін.

Поряд із автохтонними РЛАМ значна кількість досліджуваних мовних одиниць є іншомовними запозиченнями або лексемами, утвореними за допомогою іншомовних морфем. Лексичні інновації відбуваються шляхом поєднання нового значення з вже існуючою лексемою, шляхом створення нової лексичної одиниці власного походження і, врешті, – через іншомовні запозичення. Аналіз входження запозичень в англійську мову подано у дослідженнях Н. Г. Богаченко [34] (опрацьовано східноазіатські запозичення), М. І. Міхеєвої [155] (вивчено французькі запозичення в англійській мові), І. В. Арнольд [16; 17; 19], М. Сержантон [307] та А. Погатчер [303] (склали періодизацію проникнення латинських запозичень у лексичний склад англійської мови) та ін. Основними способами словотвору англійської мови, включаючи РЛАМ, як справедливо зазначають О. Чекрижова, О. М. Лашкевич, В. І. Заботкіна, Н. Marchand, В. Bryson та ін., є афіксація, словоскладання, конверсія, деакцентуалізація (зміна наголосу), чергування звуків у морфемах, скорочення, усічення основ, абревіація й акронімізація [238; 124; 86; 293; 294; 267].

Слідом за Ж. Баганою та Е. В. Бондаренко, визначаємо два підходи до розуміння лексичного запозичення: 1) традиційний підхід, за яким запозичення розуміють як проникнення мовних елементів з одної мови в іншу; 2) альтернативний підхід, за яким запозичені слова вважають зразком для створення автохтонними засобами мови нових елементів способом творчої імітації, копіювання або

структурного моделювання на основі іншомовних зразків [20]. При цьому способами запозичення, як зазначають Л. А. Закреницька, Ю. А. Зацний та ін., називають траєкторію руху запозиченого терміна до часу його фіксації в мові-реципієнті [91]. На шляху до повного лексичного засвоєння слово проходить такі етапи: 1) етап інновації, первісного вживання слова в контексті мови-реципієнта; 2) етап віртуалізму, поширення слова серед невеликої групи носіїв мови; 3) етап неологізму, вживання слова більшістю носіїв мови-реципієнта [152, с. 111-113]. Не зважаючи на те, що англійська мова в усіх її тематичних виявах є основною мовою-донором для інших сучасних розвинених та рідкісних мов, у її лексиці великий відсоток становлять слова, запозичені зі скандинавських мов, німецької, голландської, арабської, юдейської та інших мов. Слова, запозичені з латинської і романських мов, складають понад 60 %. Близько 500 слів увійшло в сучасну англійську мову з мов американських індіанців [339; 91].

Запроваджуючи запозичені слова, двомовні особи прагнуть якнайточніше наслідувати словотвірні моделі з мови-джерела. Пізніше запозичення переймає решта суспільства. Звідси кожне запозичення має спершу форму, схожу із цитуванням, а пізніше адаптується на чотирьох рівнях мови: графічному, фонологічному, морфологічному і семантичному, що дає змогу бачити, як запозичення підпорядковується структурі мови, яка запозичує слова. Таким чином, у більшості випадків маємо графічну, фонетичну, морфологічну та / або семантичну заміни, а не перенесення іноземного слова [292].

Слідом за І. В. Арнольд класифікуємо запозичені слова англійської мови за джерелом запозичення та за ступенем асиміляції. За джерелом та епохою запозичення у словниковому складі англійської мови розрізняють: 1) кельтські запозичення; 2) латинські запозичення перших віків нашої ери, які потрапили ще до приходу англів та саксів на Британські острови (так називається перший шар латинських запозичень, серед яких наявні домінанти ТГ РЛАМ); 3) латинські запозичення VI-VII віків, тобто епохи введення християнства в Англії (так називається другий шар латинських запозичень, з яких чимало РЛАМ); 4) скандинавські запозичення епохи скандинавських набігів (VIII-IX ст.) і особливо завоювання (X ст.); 5) старі

французькі запозичення (VII-XV ст.) епохи норманського завоювання; 6) латинські запозичення XV-XVI ст., тобто пов'язані з епохою Відродження (так називається третій шар латинських запозичень, який також приніс неологізми в РЛАМ); 7) нові французькі запозичення після XVI ст.; 8) запозичення із грецької, італійської, голландської, іспанської, німецької та інших мов, наявні і серед РЛАМ; 9) запозичення з російської мови післяжовтневого періоду [16], з яких поодинокі репрезентують РЛАМ.

Цілком очевидно, що через поширення християнства із Римської Імперії в країни Західної Європи, саме запозичень з латинської мови чимало серед РЛАМ. Темпи поширення були різними в різних місцевостях: тоді як міста ставали центрами поширення латинської мови, у сільську місцевість ця мова проникала повільніше [190].

Слідом за М. Сержантон та А. Погатчер, О. Тимофеева розподіляє латинські запозичення в давньоанглійській мові на три періоди: 1) «continental loanwords» (увійшли в період з 400-450 рр. н. е.) – лексеми, пов'язані з початком англо-саксонського поселення у Британії. У цей період римські історики засвідчують зв'язки латиноамериканців із германцями, що спричинило запозичення германських слів у латинь і навпаки. Словесний обмін, який відбувався між людьми, призвів до використання не класичної латині, а народної, яка слугувала прототипом групі романських мов. Гало-романська мова була основною для запозичення основної маси слів, більшість яких була пов'язана із воєнною термінологією; 2) «early insular loanwords» (запозичені з розмовної британсько-латинської і кельтських мов у період з 450-600 рр. н.е., часи християнізації англосаксів) – це переважно іменники, рідше з'являлися прикметники та дієслова, більшість з них були похідними від іменників (наприклад: *pīnian* «to punish, torment», утворено від іменника *pīn*, від лат. «*rēna*, *roena*» – «punishment»); 3) «later loanwords» (запозичені з рукописної латинської мови після 600-650 рр. н. е.) – слова, у яких латинські суфікси були замінені англійськими. У цих словах суфікси староанглійської мови вживаються у необмеженій кількості для утворення похідних іменників, прикметників та прислівників від латинських іменників (наприклад: *pārdōm* «*parasy*», від *Lat. papa and O.E. -dōm*). Складені

гібриди не є рідкісними (*напр.*, *sealmscōp* «*psalmist*» від *Latin psalma* and *O.E. scōp* «*poet*») [314]. Протягом першого періоду близько 170 лексичних одиниць запозичено через торгівлю і воєнні контакти з носіями латинської мови. Це терміни, які належать до ТГ «рослини», «тварини» і «птахи» (*pepper* Lat. *piper*, from Greek *peperi*; *rædic radish* Lat. *rādic-em* «root, radish»; *culfer dove* Vulg. Lat.; *columbra*, Lat. *columbula*); товари домашнього вжитку (*ċēse cheese* Lat. *Cāseus*; *win wine* Lat. *Vīnum*; *candel candle* Lat. *candēla*); будівельні матеріали (*tigle tile, brick* Lat. *Tēgula*; *weall wall, rampart* Lat. *vallum*); одяг (*belt belt* Lat. *balteus*, (можливо етруського походження); *ōrel veil, mantle* Lat. *ōgārium*); воєнні і промислові поняття (*mil mile* Lat. *mīlle* (*passuum*) «тисяча кроків» (приблизно 1 618 ярдів); *rund pound* (одиниця вимірювання грошей і ваги) Lat. *pondō* – одиниця вимірювання; *mangere merchant, trader* – *monger*, *mangian* «to trade»; релігія (*predician preach* – проповідувати, *maesse mass* – меса, *abbatem abbot* – абат, *vinum wine* – вино). Суфікси *-ere*, *-ian* є англійськими. Lat. *mangō* – торговець рабів та інших товарів) та ін. [329].

Протягом другого періоду боизько 110 лексичних одиниць запозичено з британсько-латинської та місцевих кельтських мов, бретонської. Приклади включають сфери вживання «рослини» й «агрокультура» (*leahtric lettuce* Lat. *Lactūca*; *lufestice lovage* Vulg. Lat.; *luvestica*, Lat. *ligusticum*); релігія і освіта (*mynster monastery, minster* Lat. *monasterium*, from Greek «monasterion»; *græf stylus* Lat. *Graphium*; *munuc monk* Lat. *monachus*, from Greek «monakhos», *nunne nun* late Latin *nonna*, Greek *nanna*, *reliquias relic*, Latin *reliquiæ*, Old French *relique*, *relike*) та ін.

Під час третього періоду близько 150 лексем було запозичено з письмової класичної латинської мови завдяки духовенству. До них належать такі: воєнні і юридичні терміни (*consul consul* Lat. *Consul*; *sċorte cohort* Lat. *sċhorta*); лексеми ТГ «музика» й ТГ «поезія» (*citere cither* Lat. *cithara*, from Greek «*kithara*»; *fīpele fiddle* Vulg. Lat. *Vītula*; *fers verse* Lat. *versus*); ТГ «рослини» (*bēte beetroot* Lat. *Bēta*; *lilie lily* Lat. *līlium*, from Greek «*leirion*»); ТГ «тварини» (*delfin dolphin* Lat. *delphīnus*, from Greek «*delphīnos*», *pard leopard* Lat. *pardus*, from Greek «*pardos*» (можливо з перської); ТГ «релігія» й ТГ «освіта» (*alter, altāre altar* Lat. *altar*, *altāre*; *cleric*, -oc *clergyman* Lat.

clēricus, from Greek «*klērikos*»; *dēmōn demon* Lat. *daemōn*, from Greek «*daimōn*»; *paradis paradise* Lat. *paradīsus*, from Greek «*paradeisos*») та ін. [314, с. 167].

У VI ст. н. е. (зокрема, у 597 р. н. е.) відбулася християнізація Британії, і релігійні запозичення склали основний християнський вокабуляр, необхідний для повноцінної роботи церковних структур і послуг. То була не та народна латина, з якої англійська мова успадкувала велику кількість слів, а латина, яка значною мірою була насичена грецькими термінами, які виражали поняття релігійно-культурного характеру. Наприклад, до нашого часу дійшли лексеми *abbot* (дав-анг. *abbod*, пізн.-лат. *abbas* < грец. *abbas* «батько», «аббат»), *alms* (дав-анг. *aemesse*, лат. *eleemosyna* < грец. *elee mosyne* «співчуття»), *altar* (дав-анг. *altar*, лат. *altaria* «вівтар»), *ark* (дав-анг. *eags*, лат. *area* «ящик», «ковчег»), *apostle* (дав-анг. *apostol*, лат. *apostolus* «апостол» < грец. *apostolos* «посланий»), *bishop* (дав-анг. *biscop*, лат. *episcopus* «єпископ» < грец. *episcopos* «наглядач»), *martyr* (дав-анг. *martyr*, лат. *martyr* «мученик» < грец. *martur* «свідок»), *monk* (дав-анг. *munuc*, лат. *monachus*, грец. *monachos* «монах»), *master* (дав-анг. *masister*, лат. *magister* «вчитель»), *pall* (дав-анг. *paell*, *pell*, лат. *pallium* «плащ», «покрив»), *palm* (дав-анг. *palm*, лат. *palma* «пальма»), *pope* (дав-анг. *papa*, пізн.-лат. *papa*, грец. *paras* «піп», «папа римський»), *priest* (дав-анг. *preost*, лат. *presbyter*, грец. *presbyteros* «старійшина»), *shrine* (дав-анг. *serin*, лат. *scrinium* «гробниця»), *temple* (дав-анг. *tempel*, лат. *templum* «храм») [329; 9; 10].

Низка таких «церковних» латинських запозичень з плином часу зазнали переосмислення. Наприклад, лексична одиниця (ЛО) *clerk* (лат. *clericus*, грец. *klerikos*, що означає «який належить до духовного ордену»), як відомо, у сучасній англійській мові означає «конторський службовець», у давньоанглійській це слово означало духовну особу (дав-анг. *cleres*); зміна трапилася через те, що обов'язки писарів у давнину виконували переважно нижчі церковні служителі. ЛО *noon* (у значенні «полудень») у давньоанглійській означало «дев'ята година», що відповідало третій годині дня тогочасного літочислення. Це був час початку богослужіння в монастирях. Пізніше із плином часу змінилися і богослужіння, і сутність цього слова, яке втратило будь-який зміст, пов'язаний із церковним побутом (дав.-анг. *non-tid* «час дев'ятої години», лат. *pona hora* «дев'ята година», *pones* «церковна служба, яка відбувається о

дев'ятій годині»). Дієслово *to offer* (у значенні «пропонувати») в давньоанглійській мові означало «здійснювати жертвоприношення» (дав.-анг. *offrian*, лат. *offero* «представляти», «пропонувати»), *rule* «правило», «правління» означало «монастирський звід правил», дав.-анг. *gezo1*, лат. *regula* «правило» та ін. [339; 9; 10].

Деякі слова, які були запозичені в англійську мову з латинської, попередньо були запозичені із грецької: *apostata* (*apostate*), Lat. *apostata*, from Greek *apostates*; *diacon* (*deacon*), Lat. *diāconus*, from Greek *diakon*; *letania* (*litany*) Lat., from Greek *litanīa*.

Давньоісландська мова вважається другим джерелом поповнення лексичного вокабуляра. Скандинавські слова почали проникати в розмовну мову англійців в XI ст., проте в письмових пам'ятках зустрічаються з X ст. Цьому сприяло неопосередковане співіснування англійців із данцями на території Англії в період данського володіння. Генетичні відносини скандинавських і англійської мов, спільність коренів та слів значно полегшували запозичення лексики. До цієї групи входять слова, які вказують на предмети і явища побуту. Прикладами є такі: англ. *anger* «гнів», *fellow* «парубок», *skill* «майстерність», *sky* «небо», *wing* «крило», *gate* «ворота», *scathe* «збиток», *swain* «сільський хлопець», *skull* «череп», *husband* «чоловік» та ін. Серед скандинавських запозичень пізнішого періоду є такі: англ. *tungsten* «вольфрам», *geyser* «гейзер», *ski* «лижа» та ін. [329; 15].

Друга половина XVII ст. і перше десятиліття XVIII ст. – це період наповнення лексичних пластів англійської мови французькою лексикою. Історичною подією, яка мала великий вплив на англійську мову, було Нормандське завоювання 1066 р. Вторгнення нормандців поставило французьку мову в Британії на рівень державної, проте пізніше ця мова перетворилася на «англо-нормандський діалект». Упродовж двох століть ним послуговувався англійський королівський двір у державних установах, судах, монастирях. Цей діалект використовувався для викладання в багатьох школах, що також створювало умови для надання йому статусу загальноприйнятого. Проте більшість населення продовжувала говорити староанглійською. Характерними ознаками запозичення цього періоду є збереження французької орфографії, вимови й наголосу. Закінчення *-ice*, *-in(e)* вимовляється як [i:s], [i:n]. Суфікс *-et* – [ei] наближено до французького [e:] (*celebret* – сертифікат, який

засвідчує, що його подавець може бути допущений до служіння літургії). Закінчення *-que* – [k], звук *-s* в кінці слова не читався. Суфікс *-age* вимовляється як [a:ʒ]. Буквосполука *-ch* вимовляється як [ʃ] [15].

Лексичний склад англійської мови наповнювався також одиницями з інших мов (італійської, іспанської, голландської, російської, японської, китайської, німецької, арабської). Найпоширеніша форма появи опосередкованих запозичених слів в англійській мові є такою: мова-джерело – латинська, мова-посередник – французька. Починаючи з XII ст. дослідники не мають достатніх підстав установити, чи певне латинське слово в англійській мові є прямим запозиченням, чи опосередкованим через французьку мову. Наприклад, англ. *prince* запозичене із старофранцузької мови, є розвитком латинського слова *princeps* «головний», яке, своєю чергою, складене в латинській мові на основі слів *primus* «перший» і *capio* «брати», містило конотацію «важлива особа» [329; 345].

У XIV ст. також запозичено англ. *captain* «командир» < фр. *capitaine* – «начальник» від лат. *caput* – «голова». Середній ненаголошений голосний випав, і написання відповідно змінилося в сучасній мові на *captain* [345; 15]. Прикладом запозичень в англійську мову з латинської через французьке посередництво є й слова, пов'язані зі шкільним навчанням, наукою і вченням, наприклад: англ. *science* «наука» < фр. *science* < лат. *scientia*; англ. *engine* < фр. *engin* < лат. *ingenium* «хитромудре пристосування / винахідливість»; англ. *library* «бібліотека» < фр. *librairie* < лат. *librarium* «книжкова шафа», похідне від лат. *liber* «книга, згорток»; англ. *pen* «перо» < ст. фр. *penne* < лат. *penna* «перо (пташине)» / «перо для письма»; англ. *pupil* «учень», запозичене в XIV ст. з фр. *puille* < лат. *puillus* «сирота, дитина, яка перебуває під опікою»; англ. *lesson* «урок» < фр. *lessoun* < лат. *lectio* «читання» [329; 345].

Французька мова стала мовою-посередником для наповнення англійської лексики також із грецької (англ. *chronicle*, *episode*, *physic*, *police*, *ode*, *rhythm*), арабської (англ. *jasper*, *calibre*, *magazine*, *alcove*, *amber*, *cotton*, *giraffe*, *mask*, *syrup*, *admiral*, *zenith*), італійської (англ. *brave*, *cartridge*, *colonel*, *caprice*, *charlatan*, *porcelain*, *risk*) та багатьох інших мов [339; 15].

Отже, протягом історичного розвитку словниковий запас англійської мови наповнювався значною кількістю іншомовних запозичень. При цьому нерідко відбувалися зміни в семантичній структурі запозиченої лексики, в т. ч. й РЛАМ. Першим джерелом численних запозичень англійської лексики є латинська мова. Латинські запозичення в давньоанглійській мові мають тісний зв'язок із початком англо-саксонського поселення у Британії та християнізацією англосаксів. Латинські запозичення поділяються на періоди, кожному з яких властиві слова певних сфер життєдіяльності людини, які зазнавали в ті часи певного розвитку.

Основний християнський вокабуляр склали релігійні запозичення періоду християнізації Британії. Чимало ЛСВ тогочасних «церковних» запозичень переосмислені та інтерпретовані сьогодні по-іншому.

Іншими потужними джерелами РЛАМ є давньоісландська і французька мова-посередник, а також інші європейські й азійські мови.

1.5. Дискурсний аспект вивчення релігійної лексики. Християнський релігійний дискурс і його жанрова структура

РЛАМ, незважаючи на свою певну семантико-стилістичну «обмеженість», у наш час може бути досліджена на матеріалі текстів різної жанрово-стилістичної належності, як художніх, так і нехудожніх. Саме в межах мікро- та макроконтексту можна дослідити функціональну семантику РЛАМ, її транссемантичність, трансфункціональність, ресемантизацію та інші динамічні семантичні процеси і зміни (див. детальніше в розд. 3). Значною мірою особливості РЛАМ детерміновані жанрово-стилістичною належністю тексту, у якому ця лексика вживана, а також типовими ознаками і специфікою відповідного дискурсу. Тому розвиток дискурсного аспекту вивчення РЛАМ, яке набуває розвитку останніми десятиліттями (див. праці К. В. Бобирєвої, В. І. Карасика, О. Б. Казніної, В. А. Бурцева та ін.), є важливим і перспективним у лінгвістиці в цілому.

Теоретичними засадами дискурсного вивчення РЛАМ слугували праці М. В. Йоргенсен, Л. Дж. Філліпс, Е. Лакло, Ш. Муфф, О. С. Кубрякової, О. П. Воробйової, М. Л. Макарова, В. Є. Чернявської, Н. І. Андрейчук та ін.

Зростання інтересу сучасних лінгвістів до релігійної комунікації обумовлено актуальністю для суспільства проблем взаємодії мови й релігії, життєдіяльності релігійних спільнот і проблем міжконфесійної комунікації в умовах глобалізації й інтеграції у світі, що зумовило посилення міграційних процесів у наш час. Різноманітне вивчення дискурсу як такого і неоднозначне розуміння його в мовознавстві спричинило й неоднозначне розуміння сутності релігійного дискурсу. Як один із інституційних дискурсів (за визначенням В. І. Карасика [102]) релігійний дискурс має свої властивості, жанри й мовні характеристики, які були встановлені К. В. Бобирєвою [32] й описані М. Л. Макаровим у межах прагмалінгвістичного, соціально-конструктивного, когнітивно-психологічного та інтерпретативно-інтеракціального підходів [139]. Як справедливо визначає О. Б. Казніна, християнський (і ширше – релігійний) дискурс – це текст та низка позамовних факторів (християнське чи інше релігійне віровчення, його етнічне, національно-культурне, мовне та цивілізаційне підґрунтя [97]. Семіолінгвістичні аспекти православного і католицького дискурсів, досліджені К. В. Аверяною [1], поглиблені й деталізовані в напрямі вивчення семіотики політичного дискурсу О. Й. Шейгал [242]. На її думку, педагогічний, політичний, релігійний, юридичний і науковий типи інституційного дискурсу привертають увагу лінгвістів, оскільки в них на першому плані не системні мовні відносини, а своєрідність мовної особистості як представника певного соціуму, культури і статусно-рольових характеристик. Дослідниця цілком вірно визначає мету релігійного дискурсу як об'єднання віруючих [1].

Разом із визначенням і наданням загальної характеристики релігійному дискурсу чимало досліджень у наш час присвячено вивченню окремих жанрів релігійного дискурсу. Так, В. А. Бурцев визначає специфіку проповіді як жанру релігійного дискурсу: проповідь визначається синтаксичними типами речення, що виявляються на основі вираження в тексті функціонально-семантичних категорій продуктивності й категоріальних домінантів тексту. Проповідь характеризується такими категоріальними домінантами: імперативність, достовірність, необхідність, можливість, імплікативність [46]. На основі речень, які виражають категоріальні домінуючі значення, будується грамати́ка дискурсу.

У процесі моделювання типів інституційного дискурсу Н. О. Кравченко виділяє такі його ознаки: 1) *конститутивні* ознаки – включають учасників, умови, організацію, способи і тематику спілкування, тобто людей у їхніх статусно-рольових та ситуативно-комунікативних амплуа, сферу спілкування й комунікативне середовище, мотиви, цілі, стратегії, канал, режим, тональність, стиль і жанр спілкування та, зрештою, «знакове тіло» спілкування (тексти і / або невербальні знаки); 2) ознаки *інституційності* – це ознаки, які фіксують рольові характеристики агентів і клієнтів інститутів, типовий хронотоп, символічні дії, трафаретні жанри та мовні кліше; відтак, інституційне спілкування є комунікацією у своєрідних масках; 3) *типологічні* ознаки інституційного дискурсу пов'язані з тим чи іншим типом громадського інституту, який у колективній мовній свідомості позначений особливим ім'ям, узагальнений у ключовому концепті цього інституту, зв'язується з певними функціями людей, спорудами, побудованими для виконання таких функцій, громадськими ритуалами й поведінковими стереотипами, міфологемами, а також текстами, виробленими в цьому соціальному утворенні; 4) *нейтральні* ознаки, які мають загальнодискурсивні ознаки, характерні для будь-якого типу спілкування, особистісно-орієнтовані ознаки, а також ознаки інших типів дискурсу, які виявляються «на чужій території», тобто транспоновані ознаки [120].

Найбільш детально компоненти релігійного дискурсу можна визначити на основі загальних складників інституційного дискурсу, запропонованих В. І. Карасиком і А. В. Гончаренком. Отже, релігійний дискурс характеризується такими компонентами: 1) учасники – присутність «своїх» учасників, що становлять релігійні верстви населення (священнослужителі, віряни, теологи, релігієзнавці, тобто всі ті, хто має справжній інтерес до релігійних знань і проблем, бере активну участь у житті релігійної громади); 2) хронотоп – взаємозв'язок місця та простору є визначеним, позаяк церковні загальні зібрання, молитовні служіння, недільна школа є місцем проведення релігійного спілкування; 3) ціль – метою релігійного дискурсу є ознайомлення та вивчення біблійних доктрин та донесення вічних істин до серця та розуму особистості, за якими людина будує духовні принципи свого життя та стає переконаною у правильності свого вибору; 4) цінності – релігійні цінності (виражені

концептами віри, покаяння та ін.) є прагненням до внутрішніх змін серця, характеру людини, а також покращенням світу, що оточує; 5) стратегії – до стратегій релігійного дискурсу відносять стратегії переконання, пояснювальну, комунікативну, обрядову, контролюючу, оцінну, стверджувальну та ін.; 6) тематика матеріалу – тематика релігійного дискурсу є цілком релігійною або залучає інші сфери суспільного життя (релігійний дискурс може розглядатися як об'єкт лінгвофілософії, соціолінгвістики, лінгвополітології, психолінгвістики, лінгвокультурології, лінгворелігієзнавства та ін.); 7) жанрова специфіка – первинні та вторинні жанри релігійного дискурсу (псалмоспіви, приповідки, проповіді, молитви та інші жанри і піджанри апокрифічної та агіографічної літератури); 8) прецедентні тексти – до складу прецедентних текстів входять прецедентні імена, прецедентні вислови та прецедентні ситуації; 9) дискурсивні формули – є «прийняті в релігійному спілкуванні кліше й зумовлені звороти, які однозначно визначають тип цього дискурсу» [67, с. 65-66; 102].

Основними ознаками релігійного дискурсу як інституційного є такі: чітка, ієрархізована детермінація базових учасників комунікації (Бог – священник – парафіянин), чітко визначений хронотоп (місцем спілкування є храм, час регламентовано богослужінням), відкрита декларація цінностей і норм поведінки (ключовим ціннісним концептом виступає концепт «віра»), опора на прецедентні тексти, жанри, наявність чітких цілей і відповідних їм комунікативних стратегій (молитовної, сповідальної, стверджувальної, роз'яснювальної тощо), використання прийнятих у релігійному спілкуванні кліше та зворотів [100, с. 261]; апелювання до абсолюту Бога, Його всемогутності, справедливості, перемоги добра над злом. При цьому віра розглядається як ментальний стан людини, яка, по-перше, розуміє відмінність між даним, повсякденним світом, з одного боку, й позамежним, надприродним світом, з іншого боку; по-друге, не сумнівається в існуванні цього позамежного світу, сфокусованого в ідеї центрального створіння – Бога; по-третє, робить вибір, визнаючи існування Бога; по-четверте, довіряє Богу й чекає від нього допомоги [100; 101] і світлого майбутнього. Г. Бансен стверджує, що невід'ємною складовою релігійного дискурсу, як справедливо зазначають Г. Бансен і В. І. Карасик, є розмови про Бога, безсмертя, чудеса, спасіння [101].

Релігійний дискурс являє собою «органічну єдність усіх мовленнєвих актів, зміст яких відносять до сфери релігії, ситуативного та культурного контекстів, у яких здійснюються ці мовленнєві акти, а також єдність усіх зафіксованих текстів релігійного змісту» [162]. Це складне багатовимірне утворення, елементи якого (мовленнєві акти, жанри, висловлювання, соціальні та культурні контексти, власне тексти релігійного змісту) утворюють мережу численних перетинів і накладань. Релігійний дискурс включає як інституційну (статусно-орієнтовану) комунікацію, так і особистісно орієнтовану, прикладом якої є молитва [162].

Спираючись на специфіку релігійного дискурсу, визначену В. І. Карасиком і Н. А. Одарчук, М. І. Федішин пропонує типологію релігійного дискурсу, акцентуючи на тому, що релігійний дискурс є *Umbrella term*, тобто, узагальюючим терміном, особливим місцем, науковим полем релігії, у межах якого за формою передачі релігійного знання розрізняють усний та писемний релігійний дискурс; за жанровою спрямованістю – релігійно-науковий (релігійно-теоретичний) і релігійно-популярний; за видом мовлення – діалогічний та монологічний; за адресатним критерієм – персональний та інституційний або ж особистісно-орієнтований і статусно-орієнтований релігійний дискурс; за критерієм національності – англійський, український та ін.; за вибором конкретної релігії – християнський та ін.; за християнськими течіями – дискурс протестантизму, католицизму та православ'я; за деномінаціями відповідних течій найбільш розгалуженим є протестанський дискурс, який включає дискурс п'ятидесятництва, дискурс баптизму та анабаптизму, дискурс харизматії та інші його види, враховуючи деномінації та конфесії певного віросповідання [228, с. 16-19].

До системоутворюючих рис релігійного дискурсу, які вирізняють його, наслідуючи А. О. Лісовську визначаємо такі: 1) релігійний дискурс є об'ємною у своєму змісті знаковою системою, яка поділяється на низку замкнутих та комплексних знакових підсистем або дискурсивних текстів; 2) релігійний дискурс є унікальним завдяки розподілу адресантно-адресатних ролей: до числа його учасників належить Бог, у зв'язку з чим комунікація може мати як двоїсту адресантність, так і двоїсту адресатність; 3) сферою функціонування релігійного дискурсу є спілкування

в головному соціальному інституті релігії – церкві, а також спілкування поза храмом. Спілкування у храмі обмежено високим ступенем клішованості, ритуалізованості, театральності. При цьому існує чітке розмежування ролей між учасниками спілкування, велика соціально-комунікативна дистанція, що розділяє комунікантів; 4) релігійний християнський дискурс є єдиним дискурсивним утворенням, яке має стійку систему цінностей, незмінних протягом усього періоду його існування, актуальних у всіх соціальних групах і суспільних формаціях; 5) релігійному дискурсу притаманна символічність; 6) стратегії релігійного дискурсу визначаються його цілями, головною з яких є відкритий виклад й затвердження засад правильного віровчення [130].

Отже, для дискурсного аналізу релігійних текстів важливо розрізнати широке й вузьке розуміння релігійного дискурсу. Як зазначає К. В. Бобирєва, у вузькому розумінні – це мовні акти, які використовуються в релігійній сфері; у широкому розумінні – це певні дії, орієнтовані на залучення до віри, а також супроводжуюча взаємодія комунікантів, включаючи текстові фрагменти, що використовуються в процесі релігійної комунікації [32]. Це відображення життя, переконань релігійних людей, принципи, що мають джерела в основоположних оповіданнях, міфах, наративах.

Уперше дослідивши православний дискурс (у широкому розумінні релігійного дискурсу), К. В. Бобирєва визначає системоутворюючими для православного віровчення концепти *БОГ* і *ВІРА*, хоча на нашу думку, віра є одною зі складових концепта *РЕЛІГІЯ* (див. детальніше пп. 1.1), яка реалізується у визнанні Бога як справедливого Вершителя сил добра і зла. Специфічними концептами релігійного спілкування є *БОГ*, *ВІРА*, *ДУХ*, *ХРАМ*, *ДУША* та концепти, загальні для інших типів спілкування *ЛЮБОВ*, *ПОКАРАННЯ*, *ЗАКОН* та ін. [32] (пор. із таб. 1.1, 1.2, див. пп. 1.1). Ґрунтовно розкриваючи жанрову структуру релігійного дискурсу, К. В. Бобирєва визначає жанр як вербальне оформлення типової ситуації взаємодії людей, сукупність текстових творів, які мають подібні композиційні форми, об'єднані єдиною метою і до певної міри однакові або близькі тематикою, що реалізуються в

типовій комунікативній ситуації [там само]. Це визначення використовуємо як базове і в нашому дослідженні.

Усі усні та письмові мовленнєві жанри є комунікативними; вони містять конкретне повідомлення, відтворюване лінгвістичними та екстралінгвістичними чинниками певного текстоутворення [228]. Т. М. Хоменко, С. О. Кот, О. В. Малікова та ін. дослідили особливості української проповіді як морально-духовного жанру публіцистичного стилю [кот, хоменко], як епістолярний жанр і різновид теологічного дискурсу¹ [140, с. 149-153].

1.5.1. Біблія як особливою сакральний християнський текст є центральним писемним джерелом християнства всіх конфесій, звідки віряни почерпають релігійні істини. Це книга, яка відкриває шлях спасіння для кожної людини. У ній відображена історія створення та існування світу. Значущість та незмінність Святого Письма віками закріплена в його догматичності, обов'язковості для всіх християн та, навіть, у перифразованих назвах – «Слово Боже», «Закон Божий». У Старому Завіті описано події, що мали місце до народження Ісуса Христа. Новий Завіт описує період поширення християнства після народження Месії. Відповідно, біблійний дискурс поділяється на старозавітній та новозавітній дискурси.

За способом передачі Слова Божого в межах церкви та за її межами розрізняють проповідницький дискурс, молитовний дискурс, дискурс християнської пісні та дискурс християнської поезії (декламування віршів).

Відповідно до критеріїв розподілу жанрів релігійного дискурсу слідом за О. О. Анісімовою виокремлюємо такі ознаки релігійного дискурсного поля: (авторитетність (святість), одиничність (постійне відтворення жанру в незмінному виді), множинність реалізацій жанру, характер суб'єктно-адресатних відносин і функціональна сфера) [12, с. 22-27; 11, с. 30-43] та його зони:

¹Теологічний дискурс в дисертації розуміємо як різновид релігійного дискурсу, який вивчає типи релігійних текстів одного, певного віросповідання та фактори впливу, які його формують екстралінгвально. Релігійний дискурс включає всі типи релігійних текстів, не обмежуючись певним віросповіданням.

- ядерна зона – сакральні тексти Святого Письма, постанови семи Вселенських соборів, писання Отців церкви, а також літургійні тексти (молитви, піснеспіви із богослужбових книг, псалмоспіви, фрагменти Святого Письма);

- навколоядерна зона містить релігійні жанри, не пов'язані безпосередньо із богослужіннями, але регулюють духовну і практичну діяльність церкви. До неї належать жанри адміністративно-юридичного (статут, правила, визначення, постанови, вказівки та ін.); гомілетичного (вітальне слово, послання, проповідь, духовна бесіда, лекція в духовному навчальному закладі), теоретико-теологічного (богословського) (тлумачення, коментарі, богословські статті, монографії, дисертації та ін.) і популярно-теологічного (Катехізіс, Закон Божий, календар віруючого, біблійні читання на кожен день) виду релігійного типу дискурсу;

- зона близької периферії включає жанри релігійно-публіцистичного дискурсу, який обслуговує як релігійну, так і масову комунікацію (послання, молитва, життя святих, катехізісна бесіда, слово пастора; примітка, стаття, нарис у церковних газетах, журналах, інформаційних листах; інтерв'ю, передача на релігійну тему, телевізійні фільми та ін.);

- зона далекої периферії представлена особистісно-орієнтованим дискурсом, функціонування якого не підкріплюється авторитетом церкви, у цьому випадку комуніканти виступають від себе. Сюди належать жанри релігійно-буттєвого (розмова, бесіда, розповідь про церковні події, релігійні переживання, свідчення) та релігійно-художнього дискурсу (розповідь, повість, сюжети, казка, духовні вірші, духовні пісні) [12].

Беручи за основу соціально-психологічний підхід вивчення релігійного дискурсу, К. В. Бобирєва класифікує релігійні жанри за ступенем інституційності, за суб'єктно-адресатним відношенням, за соціокультурною диференціацією, за подієвою локалізацією, за функціональною структурою жанрового простору [32, с. 35-36] і цілком виправдано розподіляє жанри релігійного дискурсу на первинні та вторинні. До первинних належать мовленнєві жанри (притчі, псалми і молитви та ін.) як індивідуальні типологізовані зразки структурно-семантичних і ціннісних моделей, що зародилися в релігійному дискурсі, а до вторинних – мовленнєві жанри, які є

певною інтерпретацією і модифікацією первинних релігійних зв'язків – текстів Священного Письма, – проповідь і сповідь [32, с. 166-167].

1.5.2. Молитва є однією зі складових релігійного дискурсу. Це «усталений текст, який промовляється, виголошується віруючими під час звернення до Бога, до святих» [237, с. 278–292]. Молитва передбачає спілкування із Богом – спілкування незвичайне: вірянин (адресант) молитви надсилає її конкретному адресату – Богу, і сам виступає в ролі квазіадресата. Важливе значення молитви полягає в залученні й зміцненні віри, отриманні душевного спокою та підтримки Божої. У тематичному плані молитовний дискурс створюється через своєрідне тематичне нанизання, у якому одна тема переходить в іншу [237]. У молитовному дискурсі є один адресат – Бог, і його комунікативна стратегія реалізується через звернення до нього. Оцінний характер молитовного дискурсу виявляється у формуванні в людини не лише міцних переконань і віри, а й у визначенні системи оцінок та цінностей. Характерними особливостями молитовного слова є такі: а) пошук духовної опори у світогляді; б) створення ситуації довіри; в) сповідальне переосмислення пережитого.

За своєю формою молитва є монологом, але, разом із тим, вона несе в собі ознаки діалогічності, оскільки віруючий перебуває в постійному внутрішньому діалозі з Богом, просячи в Нього поблажливості, прощення, благословіння, висловлюючи подяку за милість Божу.

Семантика й асоціації слова *молитва* / *pray* передбачає звернення, прохання, благання, адресовані Богу. З іншого боку, як у семантиці цієї лексичної одиниці, так і само поняття «молитва» не передбачає безпосередньої зворотної реакції адресата (Бога). Зворотної реакції не існує в традиційній вербальній формі, вона не виражається безпосередньо, а лише передбачається, «кристалізується» у свідомості адресанта і в подальших подіях його / її життя, ниспосланим по вірі його Господом Богом. Адресантом будь-якого жанрового різновиду релігійного дискурсу виступає віруюча особа, саме тому можна говорити про зворотну реакцію і про вербальний план вираження молитви.

1.5.3. Псалом – це релігійна пісня, молитва, що, як складова частина, входить у псалтир [318]. Слідом за К. В. Бобиревою розрізняємо види псалмів за такими

критеріями: за основною внутрішньою інтенцією (дидактичні, інтерогативні та емотивні), за часовою приналежністю (ретроспективний та інтроспективний), за внутрішнім характером (медитативні, наративні, констативні, апелятивні та емотивні), за провідною стратегією (провідні пояснювальні та провідні оціночні) [32]. У змістовому плані псалми констатують могутність Бога і дають позитивну оцінку всьому, що створено Ним, возвеличують Господа, оцінюють дії і вчинки людини, підкреслюють нікчемність і безсилля людини перед Богом, містять своєрідний докір Богу за те, що не помічає страждання людини і часто є бездіяльним, також містять висловлювання, пов'язані з певною загрозою [32].

1.5.4. Притча є усно-письмовим зразком релігійного дискурсу, який спочатку виник в усній формі, пізніше – зафіксований письмово [350]. Значна кількість притч побудована на використанні прийому алегорії. Будь-яка алегорія заснована на тому, що за буквальним значенням тексту або текстового фрагменту прихований його справжній сенс, навіть якщо він не виражений експліцитно, легко передбачити, зрозуміти й вивести із безпосереднього змісту [32]. У низці притч міститься вимога до людини змінити певні якості в собі або у своєму житті. Багато епізодів із притч, а іноді й цілі притчі, побудовані на контрасті, протиставленні, наочно демонструють позитивні й негативні сторони світогляду людини.

Дидактичний характер багатьох притч, бажання дати настанови людині реалізуються і в прямих фразах-зверненнях до останнього: *«Послухай, мій сину, настанови батька свого, і не відкидай науки матері своєї ...»* (Притчі Соломонові, 1: 8); *«Сину мій, якщо будуть схиляти тебе грішники, не погоджуйся»* (Притчі Соломонові, 1: 10); *«Сину мій! Будь уважним на мудрість мою, і нахили своє ухо до мого розуму ...»* (Притчі Соломонові, 5: 1); *«Сину мій! шануй Господа і зміцнишся, і крім Бога не бійся нікого»* (Притчі Соломонові, 7: 1) та ін. У багатьох притчах містяться вимоги, які постійно повинна пред'являти людина до себе: *«Слухай настанови батька свого, і не відкидай науки матері своєї»*; *«Не ходи ти дорогою з ними (грішниками), спини ногу свою від їхньої стежки їх»*; *«Ходи шляхом добрих, і тримайся шляхів праведників»* (Притчі Соломонові, 2: 20); *«Нехай мої заповіді стережуть твоє серце»* (Притчі Соломонові, 3: 1) [32].

Притчі, мабуть, як жоден жанровий зразок релігійного дискурсу, складні для опису і тлумачення. Таке становище пояснюється двоплановістю притчі й тою обставиною, що другий, прихований план, який адресат повинен отримати при її сприйнятті, не просто дорівнює, а й багаторазово перевершує за своєю значущістю, закладеною в ньому змістом та значенням план експліцитний, відкрито лежить на поверхні й доступний для сприйняття адресата. «...Алегорична постать така, що завжди, по-перше, має якесь первинне значення, від якого відштовхується, і, по-друге, доповнює його, але при цьому і стирає його живий сенс. Живе в ній перекреслюється й заміщується, немовби вбивається в ім'я накопичення ренесансів значення» [106, с. 70-71].

1.5.5. Сповідь – в параметрах дискурса текст, заздалегідь або спонтанно підготовлений вірянином для сповіщення перед священником як посередником Бога на основі самоаналізу, визнання й засудження власної гріховності, порушення Заповідей Божих, покаяння у скоєному. Як важливий елемент церковного життя вірянина і структурний компонент церковного життя сповідь є одним із семи Церковних Таїнств (покаяння), при якому вірянинові прощаються вчинені ним гріхи і дається «благодатна допомога» на виправлення життя (таїнство покаяння відбувається до і під час сповіді, яка полягає в усвідомленні людиною своїх гріховних вчинків і каяття в них перед Богом у присутності священника, з наміром надалі виправитися) [32]. Найчастіше сповідальні тексти поділяють на дві категорії: сповідь Богу і сповідь людям. Відмінність їх в головному: якщо сповідь Богу – це усвідомлення своїх гріхів і покаяння (діяство, наповнене глибокими душевними переживаннями), то сповідь людям – це пояснення своїх вчинків, обставин свого життя [237]. Психологія сповіді тісно пов'язана із психологією молитви. Каючись у гріхах, вірянин благає про прощення і твердо вірить, що отримає його. Сповідь як покаяння, визнання власних гріхів і каяття у скоєному є однією із ланок у набагато складнішому й довготривалому ланцюгу повернення людини до Бога, виправлення його гріховного життя, способу мислення. Необхідність сповіді обумовлюється гріховністю природи людини, яка походить від першородного гріха Адама і Єви, праотців. Грішити в релігійній картині світу означає віддалятися від Бога. «Коли ж

кажемо, що ми не згрішили, то представляємося брехливими, і слова Його нема в нас» (Від Іоанна, 1: 10).

Наслідуючи К. В. Бобиреву класифікуємо сповіді в такий спосіб: за місцем здійснення таїнства (церковні і домашні), за типом репрезентації (вербальна й невербальна), за кількістю учасників (індивідуальна та колективна), за формою організації (вільна та фіксована) та за презентацією матеріалу (конкретна і абстрактна). У сповіді поєднуються головні стратегії релігійного дискурсу (сповідальна і молитовна), при цьому сповідальна стратегія може бути виділена в якості центральної, ключової, а молитовна – лише додатковою, конкретизуючою [32].

Генеza сповіді може бути представлена в такому ланцюжку: 1) існування у свідомості вірянина встановлених норм і правил поведінки; 2) вчинення гріха (неетичної, забороненої вірою й загальнолюдською мораллю дії); 3) існування в свідомості вірянина поняття про можливе покарання за вчинений злочин; 4) покарання (реальне або потенційне); 5) можливість набуття через каяття вічного життя і єднання з Богом.

1.5.6. Проповідь у вузькому розумінні – це християнська церковна настанова, яка має на меті розповісти і розтлумачити слухачам вчення православної церкви. Досить часто при визначенні поняття «проповідь» береться до уваги лише зовнішня її сторона, тобто словесна форма, і сама природа проповіді визначається як виключно риторична, опускається внутрішнє наповнення, яке передбачає роздуми, переживання та формування відчуття причетності [184]. У риторичній концепції проповідь – це мистецтво переконання людей за допомогою слова в істинності християнських ідей.

К. В. Бобирева цілком слушно стверджує, що проповідь – це промова, сказана священнослужителем перед зібранням віруючих з певного приводу, підпорядкована певній тематиці, з метою конкретного релігійно мотивованого впливу на адресата [32]. З точки зору центральної інтенції розрізняють проповідь повчальну (пояснює основні моменти етики, норми і правила поведінки людини в тій чи іншій ситуації відповідно до канонів релігійного вчення й норм моралі), пояснювальну (тракує будь-яке питання або проблему), догматичну (пояснює основні положення вчення й

віри), апологетичну (захищає Божі істини від лжевчення й помилок людського розуму) та викривальну (роз'яснює правила й норми поведінки, які повинні бути притаманні істинно віруючому, за допомогою викриття зловмисної моралі) [32].

Посилаючись на Святе Письмо як на незаперечну моральну максиму, проповідь закликає до покаяння і сповіщає про можливість і саму подію спасіння, живить віру, ставить читача / слухача перед фактом, на кожному історичному етапі засвідчує новизну «християнського сьогодні». Найважливішим фактом, яким у всі часи оперував проповідник, був і залишається факт звитяги Христа над спокусами світу та над смертю. Завдяки цьому особисте, приватне життя реципієнта набуває виміру вічності. Проповідник завжди перебуває перед незбагненою, невимовною, жорстокою дійсністю, яка незмірно перевищує його, тому він повинен зберігати ясність і прозорість мислення, адже включений у нескінченний поступ такого пізнання, коли проникливість людського розуму доповнює інтуїцію серця. Тож для проповідника важливо, щоб його слово було зрозумілим, донесеним до сердець вірян [234].

Зміст проповіді формується переважно завдяки посиланням на інший текст, який прочитується у творчості того чи іншого автора, у суміжному дискурсі чи в попередньо опрацьованій літературі. Першоджерело (Святе Письмо) є інтертекстуальною основою, важливою для творення образу світу та для плекання морального типу мислення [234].

Оскільки будь-яка проповідь, як говорять Святі Отці, – це «слово Боже у слові людському», можна виділити такі її типи: вільна проповідь і проповідь із «жорсткою» прив'язкою до тексту джерела. Остання відрізняється рясним використанням цитат зі Святого Письма. Розрізняють також вільну проповідь і проповідь тематичну, присвячену якій-небудь проблемі або питанню (як порушеного в Писанні, так й актуальному сьогодні). Останній вид трапляється найчастіше.

Серед основних функцій проповіді можна виділити такі: функція впливу (вплинути на слухача, вплинути як на його почуття, так і на розум, причому обидва типи впливу – раціональне й емоційне – збалансовані й однаково значущі, обидва вони взаємозалежні); дидактичну (донести слухачеві певний урок, роз'яснити основні

моменти вчення, навчити чинити належним чином); функцію переконання (переконати слухача у правильності та істинності сказаного; як правило, проповідь оформлена тематично, підпорядкована розкриттю певного положення, у правильності, безумовності якого проповідник бажає й має намір переконати адресата, а також у правильності того положення, яке є ключовим у цій проповіді); повчальну (ця функція тісно пов'язана з дидактичною і покликана посилити її, проповідник не просто проповідує, а й переконує в необхідності здійснення одних вчинків й абсолютній неприйнятності, гріховності інших); протетичну (суть профетичної функції, яка реалізується у проповіді, полягає в тому, що проповідь покликана вселяти або зміцнювати віру, сприяти прагненню до єдності церкви, а також вести вірян до спасіння).

Отже, релігійний дискурс є механізмом актуалізації ціннісно-нормативних і догматичних основ релігії, а також засобом контролю та врегулювання відповідності дій і думок вірянина відповідно до встановлених віросповіданням та іншими соціальними інститутами стандартів. Релігійний дискурс є рефлексивним явищем, рефлексивність якого, однак, не зводиться винятково до раціональних механізмів обґрунтування та пояснення, а має відношення також до догматичних норм інтерпретації. Характерною рисою релігійного дискурсу є інституційність, а його екстралінгвістичні чинники відіграють визначну роль у комунікації. Основна мета жанрової структури релігійного дискурсу характеризується проповідницько-настановчим характером для ціннісного сприйняття навколишнього світу.

Висновки до розділу 1

Релігія є формою людської свідомості; це інститут соціуму, націлений на централізацію соціуму шляхом впровадження й підтримання визнаних спільнотою норм і правил поведінки, етичності, моралі тощо. У широкому розумінні концепт *РЕЛІГІЯ* реалізований у свідомості й мові британців і англійців також як форма світогляду людини й соціуму, як умовна назва наукової галузі, предметом якої є релігія загалом.

Концептосфера «релігія» містить дуалістичне світосприйняття як вірянина, так й атеїста, детерміноване загальнолюдськими поняттями «добро» і «зло». Центральним концептом аналізованої концептосфери є *БОГ*, навколо якого точаться сили добра і зла, відповідні форми простору й часу.

Релігія є певним проявом духовної культури суспільства, відображенням навколишнього світу у свідомості людини. Засобом комунікації вірянина із Богом є мова релігії, яка реалізує релігійну думку в знаково-символічному втіленні у вигляді певного типу тексту релігійного дискурсу.

Концептосфера «релігія» відтворена в мові у вигляді підсистеми РЛАМ, структурованої у вигляді ФСП – складної моноцентричної структуро-ярусної єдності, яка складається із мікрополів «Angel», «devil» та низки ТГ й інших парадигм у їх складі, які реалізують ієрархічні, парадигматичні й синтагматичні зв'язки між РЛАМ. Отже, ФСП РЛАМ є фрагментом концептуальної та, відповідно, мовної картини світу британця / американця.

Формування релігійних уявлень людей налічує тисячолітній період становлення. Відображення релігійної свідомості, а також пізнання зв'язку мови та релігії є важливим компонентом релігійної картини світу, яка також виконує світоглядну функцію, базуючись на визнанні іншої дійсності поза межами чуттєвого сприймання. Релігійна картина світу розглядається залежно від особливостей тієї чи іншої релігії. Протягом життя людини вона коригується, доповнюється відповідно до соціального досвіду, знань, вмінь, соціальної належності людини.

Значну кількість РЛАМ складають запозичені одиниці мови, які проходять декілька етапів запозичення й адаптації в мові. Запозичені РЛАМ адаптуються на усіх рівнях мови: графічному, фонологічному, морфологічному й семантичному та підпорядковуються структурі мови. Основний християнський вокабуляр англійської мови склався в період християнізації Британії, коли мова збагатилася латинськими та грецькими словами, словосполученнями, окремими словотвірними елементами. Іншими джерелами поповнення словникового складу мови були давньоісландська мова, яка мала спільні генетичні корені з англійською мовою, та французька мова, яка в певний історичний період використовувалася на державному рівні. Менший вплив

на релігійну мову британців та американців мали італійська, іспанська та інші мови Європи й Азії.

Функціонування мовних одиниць може бути дослідженим лише в мікро- або макроконтексті, тому важливим аспектом поліпарадигмального вивчення РЛММ поряд із концептуально-семантичним, лексико-граматичним, функціонально-семантичним, психолінгвістичним, структурним і словотвірним є дискурсний аспект.

Усі мовні процеси мають своє застосування в жанровій структурі релігійного дискурсу, який варто тлумачити як відображення життя, релігійних переконань та принципів людей в основоположних оповіданнях, міфах, наративах.

Невід'ємною складовою релігійного дискурсу є розмови про Бога, безсмертя, чуда та спасіння. Жанрова палітра складається із первинних та вторинних компонентів. Перші – це притчі, псалми та молитви, останні – проповідь і сповідь. Основна мета релігійного дискурсу полягає у проповідницько-настановчому повчанні моралізаторського характеру задля підвищення ціннісних орієнтацій та мотивів поведінки вірянина, поліпшення його ціннісного сприйняття навколишнього світу, надання необхідної моральної і духовної підтримки тощо.

РОЗДІЛ 2

МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ КОМПЛЕКСНОГО, ПОЛІПАРАДИГМАЛЬНОГО АНАЛІЗУ РЕЛІГІЙНОЇ ЛЕКСИКИ АНГЛІЙСЬКОЇ МОВИ

Поліпарадигмальний аналіз як комплексне дослідження РЛАМ ґрунтується на методиці поліпарадигмального підходу, розробленого в лінгвістиці на початку ХХІ ст. (див. праці С. І. Терехової, Н. Ю. Тодорової, Н. І. Жабо, Н. Д. Ткаченко та ін.). Оскільки основоположними поняттями методології (у т. ч. й методології поліпарадигмального дослідження), як відомо, є терміни *метод* і *методологія*, неоднозначно трактовані в сучасній науці про мову, розглянемо їх детальніше.

2.1. Методологічні основи вивчення релігійної лексики англійської мови.

Визначення *методології, методики, методу, процедури* лінгвістичного аналізу

Методологічними засадами дисертаційного дослідження є фундаментальні розробки питань методології І. О. Бодуена де Куртене, О. О. Потебні, Ф. Ф. Фортунатова, К. Бругмана, А. Шлейхера та ін.

Методологічні основи поліпарадигмального вивчення РЛАМ зумовлені комплексним розумінням самого предмету дослідження, який окрім власне лінгвістичного компоненту, містить низку невід'ємних позамовних чинників: когнітивних, логіко-семантичних, теологічних, національно-культурних, суспільних (професійних, вікових, гендерних та ін.), психологічних та ін. Тому саме методика комплексного, поліпарадигмального аналізу концептуально-семантичних, власне мовних (лексико-семантичних, лексико-граматичних, структурних) та психолінгвістичних властивостей РЛАМ як мовної підсистеми, як цілісного фрагменту картини світу англійської мови, є оптимальною для різнобічного й повного бачення сутності і специфіки РЛАМ і як системи (ФСР), і як її складників.

У дисертації термін *методологія* розуміємо як систему теорій, концепцій, принципів, методів, прийомів і методик будь-якого наукового дослідження. «Це концептуальний виклад мети, змісту, методів дослідження, які забезпечують

отримання максимально об'єктивної, точної, систематизованої інформації про процеси та явища» [236]. *Методику* розуміємо як систему принципів, методів і прийомів наукового дослідження в межах певного наукового підходу. Відповідно, термін *метод* уживано в його найбільш поширеному значенні «спосіб пізнання» [333; 332; 343]. Водночас, «систематизований план презентування матеріалу для інформування» (*переклад наш – Б. М. І.*) [343] визначаємо як *процедуру* аналізу, а не як *метод* [343].

Визначення методу й методів лінгвістичного аналізу є одним із дискусійних у сучасному мовознавстві. Термін *метод* трактують неоднозначно, оскільки під методом дослідники розуміють як власне методи, так і методики, і навіть процедуру аналізу. Як зауважують З. Д. Попова та Й. А. Стернін, терміни *метод*, *методика* і *прийом* нерідко використовують у широкому розумінні як взаємозамінні. При цьому термін *метод* означає «спосіб теоретичного дослідження», «спосіб здійснення чогось», тобто є синонімом терміну *прийом*» [181, с. 111]. Вважаємо таке визначення неоднозначним і розгалуженим, оскільки, як свідчать сучасні наукові розвідки, прийоми – це певні дрібні операції, послідовність і сукупність яких формує метод. Тож цілком виправданим є розуміння методу М. П. Кочерганом, який слушно вважає, що термін *метод* означає систему правил і прийомів підходу до вивчення явищ і закономірностей природи, суспільства й мислення; шлях, спосіб досягнення певних результатів у пізнанні і практиці, тобто спосіб організації теоретичного і практичного освоєння дійсності [117, с. 207]. Проте і це визначення є досить широким, адже, фактично, «спосіб організації теоретичного і практичного освоєння дійсності» – це і метод, і, певною мірою, процедура аналізу. Спільними для всіх галузей науки є вихідні загальнонаукові методи дослідження явищ – індукція й дедукція, аналіз і синтез, порівняння, зіставлення, метод гіпотези тощо [332]. У мовознавстві, як правило, ці методи використовуються разом, у межах одного дослідження (не лише індукція і дедукція, пор. із: [117, с. 11]), що робить результати дослідження достовірними, повними, об'єктивними. Р. Декарт визначає метод як систему дотримання певних правил (тобто прийомів). Під методом вчений розуміє точні і прості правила, суворе дотримання яких завжди перешкоджає прийняттю брехливого

за достеменне і сприяє тому, що розум досягає дійсного пізнання всього, що йому доступно, без надмірної витрати розумових сил, але поступово й безперервно збільшуючи знання [72, с. 89].

У будь-якому науковому дослідженні важливо дотримуватися правильного співвіднесення у трихотомії, виділеній В. І. Кодуховим як «методологія – метод – методика» [112]. Якщо під методологією розуміють спосіб пізнання, то метод є способом організації пізнавальної та дослідницької діяльності, застосованим разом із іншими методами в межах певного наукового підходу до досліджуваного матеріалу. Методика ж є системою процедур вивчення об'єкта дослідження. Окрім того, методика може розглядатись як конкретне застосування загальноприйнятого методу відповідно до мети й завдань дослідження [194, с. 49]. Методологія в мовознавстві розглядає лінгвістичні принципи дослідження, визначає зв'язок між об'єктом та суб'єктом вивчення, загальний характер і напрям лінгвістичного дослідження [336, с. 229]. Методологія дисертаційного дослідження ґрунтується на принципах системного підходу до аналізу мовних явищ. Єдність терміна та позначуваного ним поняття створюють основу для наукового термінотворення, що своєю чергою дозволяє розглядати термін як основну одиницю мови науки, спеціальних галузей знань і сфер діяльності людини, яка покликана номінувати об'єкти і процеси та водночас слугувати засобом пізнання [94, с. 14].

Отже, вихідними положеннями пропонованого дисертаційного дослідження, з одного боку, є наукові концепції з концептуальної та лексичної семантики, структурного мовознавства, граматики, почасти – психолінгвістики й лінгвокультурології, а з іншого боку, – по-перше, позамовними факторами розуміння сутності реїгії та її менталізації у свідомості носіїв англійської мови (зокрема, її британського й американського варіантів), а по-друге, – фундаментальні методологічні засади наукового лінгвістичного дослідження, якими традиційно є метод, методика, методологія і процедура лінгвістичного аналізу. Оскільки для різних напрямів лінгвістичних досліджень вони не є однаковими, розглянемо витоки, засади і процедуру проведеного поліпарадигмального аналізу РЛАМ.

2.2. Поліпарадигмальне вивчення релігійної лексики англійської мови: процедура й методи аналізу, зміст, витоки

Як було зазначено вище, поліпарадигмальний аналіз у дисертації розглядаємо як різновид комплексного, багатоаспектного лінгвістичного дослідження системи парадигм мовних одиниць – лексем і словосполучень релігійної тематики, об'єднаних за тематичними та іншими ознаками у ФСП.

Поліпарадигмальне вивчення РЛАМ передбачає її аналіз у концептуально-семантичному, лексико-семантичному, лексико-граматичному (у т. ч. і структурному), функціонально-семантичному та додатково – психолінгвістичному й лінгвокультурологічному аспектах. Традиційну методику поліпарадигмального аналізу [213-217; 2] доповнено поглибленим структурно-морфологічним аналізом, що було зроблено вперше в мовознавстві. Слідом за Н. Д. Ткаченко [220], залучаємо до поліпарадигмального дослідження лінгвокультурологічні наукові дані як додаткове джерело задля більш повного розуміння особливостей менталізації релігійних понять у свідомості носіїв досліджуваної мови та способів їх експлікації в аналізованих варіантах англійської мови.

Оскільки робота над дисертаційним дослідженням передбачає подальшу розробку теоретичної бази обраного наукового напрямку, впроваджену не лише на теоретичних засадах науковців-попередників, а й головним чином – на основі фактичного мовного матеріалу дослідження, дібраного методом суцільної вибірки із тлумачних, фахових, асоціативних, словотвірних та інших словників, була розроблена така процедура поліпарадигмального аналізу РЛАМ:

1) проаналізовано доробок науковців-попередників щодо стану вивчення РЛАМ, визначено недостатньо досліджені та недосліджені аспекти, на основі чого сформульовано мету й завдання дослідження, обрано його методологічну основу, напрям дослідження;

2) досліджено термінологічну неоднорідність визначення ключових методологічних понять і відповідних термінів (*методологія, методика, метод, процедура аналізу*), окреслено їх робочі дефініції;

3) складено й розвинено далі методику комплексного, поліпарадигмального аналізу (зокрема, зважаючи на завдання дослідження і ступінь вивчення РЛАМ, її доповнено поглибленим структурно-морфологічним аналізом та додатково залучено лінгвокраїнознавчі й релігієзнавчі дані);

4) концептуалізовано поняття *РЕЛІГІЯ* у вигляді відповідної концептосфери, окреслено її наповнення, складено базову модель, яку вивчено з боку релігієзнавства та з точки зору менталітету носіїв досліджуваних варіантів англійської мови і спроекційовано на досліджуваний мовний матеріал;

5) систематизовано матеріал дослідження у вигляді ФСП, схарактеризовано його структуру, наповнення, поліпарадигмально досліджено його мікрополя, ТГ, дрібніші парадигми у їх складі, а також окремі РЛАМ, визначено в такий спосіб лексико-семантичні, лексико-граматичні, структурно-морфологічні, функціонально-семантичні властивості, їх асоціації (додаткові конотації) та лінгвокультурну специфіку;

6) на основі проведеного аналізу визначено й описано семантичні процеси, які відбуваються у РЛАМ в наш час, та словотвірні механізми, які беруть участь у творенні сучасної, частотноуживаної РЛАМ; показано динаміку розвитку й функціонування РЛАМ у текстах різної жанрово-стилістичної належності, охарактеризовано особливості жанрової структури релігійного дискурсу;

7) складено класифікацію конверсійних і композиційних моделей творення релігійної лексики, після чого уніфіковано типологію (тобто сукупність класифікацій) РЛАМ.

На початковому етапі дослідження разом із добиранням матеріалу дослідження методом суцільної вибірки із тлумачних, релігійних, асоціативних та інших словників [337; 340-349] номінації релігійної сфери передусім були дібрані з Біблії як головного джерела матеріалу дослідження [351; 355], а також із корпусів сучасної англійської мови.

Надалі, згідно з описаною вище процедурою аналізу, матеріал дослідження був систематизований і класифікований. За різними критеріями відповідно до обраних аспектів поліпарадигмального аналізу, була складена типологія РЛАМ. Серед

досліджуваних мовних одиниць особливої уваги було надано біблеїзмам та їх функціональним варіантам, тобто ЛСВ релігійної лексики та іншим мовним одиницям, регулярно або частотно вживаним у релігійних контекстах із біблійним значенням. При цьому особливої уваги було надано системно-структурному, дефініційному методу та методу кількісних підрахунків.

На етапі *концептуально-семантичного аналізу* були залучені дані семантико-когнітивного підходу. На основі дослідження С. В. Шепітько використано методи та прийоми концептуального, семантичного та статистико-дистрибутивного видів аналізу, методи дефініційного та компонентного аналізу РЛАМ [243]. Далі, у процесі лексико-семантичного й лексико-граматичного аналізу *структурно-семантичні методи* та *deskриптивний метод* дозволили дослідити відповідні властивості РЛАМ та визначити й описати їх специфіку, *психолінгвістичний аналіз* на основі асоціативних словників дозволив уточнити певні конотації досліджених мовних одиниць, а долучені *функціональний метод* та *контекстуальний аналіз* дали змогу дослідити семантичні зміни релігійних одиниць у мові (й мовленні як реалізації мови), *метод класифікації та структурно-семантичного аналізу* використані також для систематизації досліджуваного матеріалу й моделювання ФСП РЛАМ, для визначення способів творення лексичних одиниць релігійної сфери та їх основних структурних типів. *Лексикографічний та структурно-морфологічний аналіз* були використані для вивчення словотвірного потенціалу РЛАМ та найбільш поширених словотвірних моделей РЛАМ, для встановлення відповідності значень афіксальних складових РЛАМ. *Метод квантитативного аналізу* застосований для підрахунку й унаочнення результатів проведеного дослідження. Додатково залучений *лінгвокультурологічний аналіз*, який доповнив одержані результати дослідження у плані встановлення національної специфіки РЛАМ.

Отже, відповідно до мети й завдань дослідження, а також із урахуванням специфіки РЛАМ саме в такому обсязі (розширено) в дисертації був застосований поліпарадигмальний аналіз. Проте, «прототип сучасного поліпарадигмального підходу можна бачити і в науковій методології другої половини ХІХ – першої половини ХХ ст., у якій широко залучався міждисциплінарний підхід. Дослідники

цього періоду наполягають на невід'ємному аналізі мови, обрядів, традицій та побуту народу, історичного, психологічного і соціального розвитку країн» [216, с. 93; 175; 182; 183 та ін.].

У другій половині ХХ ст. головні напрями мовознавчих розвідок спрямували теорії й концепції представників структурної лінгвістики, генеративної граматики, що надало нових параметрів науковим розробкам того часу (розробки представників Празького лінгвістичного гуртка, Ю. С. Степанова, Н. Хомського, У. Чейфа, Дж. Лайонза та ін.), а також нові розробки щодо лінгвістичного аналізу тексту (праці Ю. Лотмана та ін.), лінгвістичного аналізу семантики мовних одиниць різних типів (праці О. І. Смірницького, М. П. Кочергана, Д. О. Шмельова, О. О. Тараненка та ін.). Були досліджені й окремі частини мови, тож РЛАМ почасти розглянуто у складі окремих лексико-граматичних класів слів (розробки Н. Д. Арутюнової, Ю. Д. Апресяна, А. А. Уфимцевої, Г. Б. Антрушиної, О. В. Афанасьєвої, Н. Н. Морозової, Ч. Філмора та ін.), встановлено їх етимологічні та фразеологічні особливості (праці Н. Н. Амосової). Таким чином, поступово була окреслена частиномовна належність РЛАМ, визначені фразеологічні одиниці відповідної семантики, проте комплексно РЛАМ не були досліджені, як і з залученням міждисциплінарного підходу.

Водночас друга половина ХХ ст. відзначається тяжінням до вивчення різних типів мовних одиниць як певних підсистем у межах цілісної мовної системи, що зумовлене передусім позамовними факторами – інтеграційними процесами в різних сферах суспільного життя, і в науці зокрема [216, с. 94-95; 77, с. 74]. Спостереження лексико-семантичних і функціонально-граматичних особливостей різних типів номінацій сприяло все частішому застосуванню теорії семантичного поля та моделюванню семантичних підсистем мови у вигляді лексико-семантичного поля (розробки Ю. Д. Апресяна, Н. Д. Арутюнової, А. А. Уфимцевої та ін.) або (пізніше, у 1980-х рр. і в подальшому) ФСП (праці О. В. Бондарка, М. В. Хмелевської, С. І. Терехової, Р. А. Жалейко, Н. Д. Ткаченко та ін.).

Були встановлені певні закономірності структурування ФСП як такого, а саме: майже для всіх лексичних підсистем релевантна модель поля «ядро – периферія»

[232, с. 50-54], ФСП може мати в центрі ядра не лише певну лексичну одиницю, а й граматичну або функціонально-семантичну категорію (О. В. Бондарко 2001), «межі далекої периферії полів розгалужені за рахунок семантичної перехідності й полісемантичності складників семантичного поля» [216, с. 94].

Аналіз способів репрезентування релігійної семантики та перспективи її подальшого вивчення були окреслені Г. А. Багаутдиновою та Л. Л. Григор'євою [21], однак із плином часу ці наукові дані потребують подальшого розвитку й доповнення, адже мова – це живий організм, як зазначають мовознавці, тож її розвиток відбувається постійно й неперпинно.

Унаслідок подальшого розвитку маргінальних лінгвістичних напрямів (лінгвосеміотики, психолінгвістики, лінгвокогнітивістики, концептуальної та прототипної семантики, прагмалінгвістики, соціолінгвістики та ін.) в останні декади ХХ ст. та на початку ХХІ ст. повернення до міждисциплінарного підходу в лінгвістиці потенціувало поступове оформлення в сучасному мовознавстві поліпарадигмального підходу, спершу як методики поєднання діахронічного й синхронічного аспектів у межах одного дослідження (див. праці М. В. Холоділової [233 та ін.]). Надалі у працях С. І. Терехової поняття поліпарадигмальності було розмежоване в онтології і гносеології, а методика зіставного комплексного, поліпарадигмального аналізу була сформована як базове поєднання трьох онтологічних парадигм – концептуально-семантичної (або логіко-референційної), власне лінгвістичної (включає лексико-граматичний та функціонально-семантичний аналіз) й психолінгвістичної, з урахуванням додатково залучених даних міждисциплінарного підходу [215; 216; 217 та ін.]. Невдовзі були досліджені можливості застосування поліпарадигмального аналізу в перекладознавстві, зокрема, в перекладацькому аналізі текстів [213; 214]. У перших декадах ХХІ ст. поліпарадигмальний аналіз був і далі застосований як для вивчення одної мови, так і в зіставленні європейських і слов'янських мов (див. праці М. Ю. Авдоніної, Н. І. Жабо, Н. Г. Валєєвої, Н. Ю. Тодорової, Н. Д. Ткаченко та ін.). При цьому, залежно від завдань дослідження та специфіки його матеріалу, Н. Ю. Тодорова доповнила методику зіставного поліпарадигмального аналізу ідеографічним, лінгвокультурологічним та почасти – фреймовим аналізом [221], а

Н. Д. Ткаченко – лінгвокультурологічним та елементами дискурсного аналізу [220]. Уперше такі розробки відбулися на матеріалі української мови порівнювано з іншими європейськими та слов'янськими мовами.

Універсальний статус релігійної лексики спрямував її вивчення протягом останніх десятиліть у напрямках опанування універсального і специфічного способів вираження, форм і категорій в антропологічній перспективі [29, с. 20-31]. Це дозволило змодельовати досліджені фрагменти концептуальної та мовної картин світу, зіставити їх у досліджуваних мовах, установити їх ізоморфні й аломорфні властивості, дослідити національно, культурнодетерміновану специфіку способів мислення та порівнюваних фрагментів мовних картин світу, визначити типологічні ознаки категорій мислення і мови і на цій основі встановити принципи й типи міжмовних відношень. У пропонованій дисертації вивчення РЛМ здійснюється з урахуванням загальнонаукових принципів антропоцентризму й системоцентризму.

Розвиток когнітивної науки та вимог до когнітивного підходу в лінгвістиці [280; 285; 325 та ін.], формування комунікативної лінгвістики та когнітивно-комунікативного напрямку [24 та ін.], визначення інтердисциплінарності, експланаторності, функціоналізму, антропологізму, етнокультурної спрямованості як диференційних ознак когнітивної науки [82 та ін.] засвідчують її поліпарадигмальність як інтегрованої галузі науки, яка набула значного досвіду застосування даних міждисциплінарного підходу, що в комплексі втілює ідею поліпарадигмальності в плані гносеології [215; 216; 217].

Формування концептуально-семантичного напрямку в мовознавстві [84, с. 3-11] дозволило визначити концепт як точну дефініцію поняття, його ядро, й розглянути концепти як типові вияви ментальності [280, с. 191-209; 325], як певні факти національної культури, системи кодів теперішнього соціуму – універсальні й специфічні, національно марковані [205; 3; 27, с. 241-243 та ін.], домінуючі та недомінуючі для певної народності, нації та інших соціальних груп [185, с. 270-272]. Оскільки досі немає єдиної точки зору науковців щодо структурування концептів (їх визначають (1) як поняттєву константу та низку значень [185], (2) співвідносять або ототожнюють із гештальтом / архетипом [100; 101; 212], (3) розглядають як цілісну,

структуровану змістовну єдність [218, с. 280-282]). Саме у третьому значенні термін *концепт* уживаний у нашому дисертаційному дослідженні. Так, концепти поділяють на прості, тотожні поняттю, і складні, які вбирають декілька понять або навіть концептосферу [218, с. 280; 241, с. 192-195]. Зміст досліджуваних релігійних концептів, як правило, універсальний, що детерміновано значним поширенням християнства як домінуючої релігії у США та Великій Британії, проте певні концептуальні репрезентації, як і їх мовні відповідники, є детермінованими національно-культурними, професійними, віковими або іншими соціальними чинниками.

«Сформульовані постулати когнітивної семантики фактично стали своєрідними «законами транснаціональної логіки» та аксіомами міжнаціональної культури, важливими для поліпарадигмального зіставного аналізу, оскільки вони зосереджені на типових міжнаціональних і міжкультурних виявах; на нерелевантності протиставлення лінгвістичних та інших наукових знань, численності відтворення когнітивних структур у мові та їх семантичному описі» [216, с. 97] і водночас стали засадами зіставного аспекту когнітивної ономаціології й міжкультурної комунікації.

Отже, концептуально-семантичні основи вивчення РЛАМ ґрунтуються на схарактеризованих вище постулатах та концепціях комунікативно-когнітивного та концептуально-семантичного мовознавства, адже цей аспект вивчення РЛАМ на сьогодні залишається поза спеціальною увагою науковців.

Подальше використання міждисциплінарного підходу на межі ХХ-ХХІ ст. відкрило нові обрії застосування в лінгвістиці нових методів та методик наукового аналізу, нові джерела суміжних наукових галузей для проведення комплексного, різнобічного лінгвістичного аналізу, що остаточно призвело до формування базової методики поліпарадигмального аналізу, яка стала основою для нашого дослідження (див. детальніше пп. 2.1). Особливе значення для вирішення завдань нашого дослідження мають функціональний та структурний методи аналізу. Розглянемо їх детальніше.

2.3. Функціональний метод у поліпарадигмальному вивченні релігійних лексичних одиниць англійської мови

У сучасній лінгвістичній парадигмі наукових знань функціональному методі відведено неабияку увагу, адже його спроможність дослідити мовні явища і процеси в дії, у розвитку відкриває потужний, різнобічний потенціал вивчення мовного матеріалу: як зазначає О. О. Селіванова, функціональний метод містить чимало методик аналізу, таких як прагматичний аналіз, конверсаційний аналіз, дискурс-аналіз та ін. [194; 332]. Функціональний аналіз передбачає сприйняття об'єкта в його взаємодії із середовищем діяльності, у формуванні способів проведення різнобічного лінгвістичного аналізу й пояснення виявлених властивостей, для якого характерні функції елементів вираження, а не самі елементи.

У межах поліпарадигмального вивчення РЛАМ найважливішими аспектами функціонального аналізу є функціонально-семантичний, функціонально-синтаксичний і функціонально-стилістичний аналізи.

2.3.1. Функціонально-семантичний аналіз також має на меті дослідити виявлення функцій одиниць мови в її структурі [65, с. 3-7]. Функціонально-семантичний аналіз націлений на вивчення структурної та функціональної семантики РЛАМ у контекстах різної жанрово-стилістичної належності, виокремлення функціональної семантики номінацій релігійної сфери у словарних дефініціях та в контексті (у межах поліпарадигмального аналізу за необхідності й більш повного розуміння особливостей функціонування РЛАМ додатково були залучені елементи дискурс-аналізу), що дозволило встановити види й причини функціонально-семантичних змін номінацій релігійної сфери, зіставити стильові, жанрові особливості релігійних текстів як макроконтекстів уживання РЛАМ, дослідити лінгвокультурологічний компонент семантики РЛАМ, переносних конкретних та абстрактних, а також імплікованих авторських смислів РЛО, стійких та okazіональних ЛСВ.

Підвалини функціонально-семантичного аналізу було закладено у працях Празького лінгвістичного гуртка (Б. Гавранек, О. Єсперсен, В. Матезіус; Є. Бенвеніст, А. Мартине) й розвинено в дослідженнях О. В. Бондарка, І. Р. Гальперіна, І. О. Бодуена де Куртене, О. М. Пешковського, С. Д. Кацнельсона,

О. О. Потєбні, Е. Сєпіра, Л. В. Щєрби, а його подальший розвиток – у концепціях Ф. С. Бацевича, І. Р. Вихованця, К. Г. Городєнської та ін.

Функціонально-семантичний аналіз РЛАМ був здійснений у комплексі із прийомами функціонально-синтаксичного й функціонально-стилістичного аналізу, структурного методу, методики моделювання функціонально-семантичного поля.

2.3.2. Функціонально-синтаксичний аналіз дав змогу установити типові синтаксичні моделі вживання РЛАМ, контекстуальні та позиційні значення й додаткові конотації цих лексичних одиниць у вільних та сталих словосполученнях і в контексті, а корпусна методика сприяла виявленню моделей вживання РЛАМ, їх контекстуальних реалізацій.

2.3.3. Функціонально-стилістичний аналіз дозволив дослідити вживання РЛАМ у текстах різної жанрово-стилістичної належності. Застосування *Corpus of Contemporary American English* дало можливість дослідити мовні зміни, пов'язані із взаємодією стилів літературної мови та проникненням розмовного стилю в інші шари загальнонародної мови.

2.3.4. Інші види аналізу, долучені до функціонально-семантичного вивчення РЛАМ. Когнітивно-семантичний та лексико-семантичний аналізи дали можливість визначити особливості семантики, парадигматичних відношень РЛАМ, пояснити трансформації у метафоричних та метонімічних виразах релігійної семантики, варіативність когнітивних моделей та типів семантичних перенесень. Лексико-граматичний та словотвірний аналізи матеріалу дослідження сприяли визначенню відповідних властивостей та словотвірного потенціалу РЛАМ. Додатково застосовані етимологічний аналіз, мотиваційна інтерпретація, психолінгвістичний аналіз даних асоціативних словників та лінгвокультурологічний аналіз дозволили визначити специфічні, національно-, культурно-детерміновані конотації в семантиці РЛАМ, особливості розуміння й усвідомлення релігійних репрезентацій, дослідити реалії (тобто слова з національно-культурним компонентом семантики).

Таким чином, проведений у комплексі функціональний аналіз дав змогу дослідити в динаміці РЛАМ їх парадигми та підсистему (ФСП) у цілому. «Статичні»

властивості РЛАМ були більш повно уточнені й проаналізовані шляхом структурного методу.

2.4. Структурний метод у поліпарадигмальному вивченні релігійних лексем англійської мови

Структурний метод охоплює різні методики синхронного аналізу мовної системи. Під структурними методами аналізу М. Д. Степанова розуміє методи, які були розроблені дескриптивною лінгвістикою у зв'язку із прагненням до максимально об'єктивного вивчення мови, оскільки структура – це найбільш реальний показник цього явища [206]. Задля уникнення термінологічних накладань і небажаної полісемії термінів вважаємо за доречне це визначення М. Д. Степанової номінувати не як метод, а як види структурного аналізу. До них належать такі: дистрибутивний аналіз (забезпечує аналіз характеристик одиниці мови на основі її оточення та комбінування з сусідніми одиницями), аналіз за безпосередніми складниками (використовується для побудови структурних схем речень, демонстрації механізму словотворення, аналізу дискурсу), трансформаційний аналіз (націлений на виявлення класів синтаксичних конструкцій, які виражають одну пропозицію або денотативну ситуацію) та компонентний аналіз (встановлює структуру значення слів як сукупність елементарних змістовних одиниць і є одним із найпоширеніших видів аналізу в сучасній лінгвістиці) [194; 18]. Перелічені види структурного аналізу були різною мірою застосовані в дослідженні для більш повного і глибокого розуміння змістовного наповнення складників аналізованого ФСП – РЛАМ, їх семантичного обсягу.

Структурний метод у дослідженні був використаний і для аналізу семантичної структури і змісту фразеологічних одиниць релігійної семантики. Синтагматична методика, розроблена Л. Блумфільдом [31], розвинена З. Харрісом і застосована почасти і в нашому дослідженні, задіює контекстуальний аналіз задля вивчення сполучуваності досліджуваних лексем і дозволяє класифікувати дистрибуції слова за моделями, визначити межі його варіативності [18, с. 55]. За допомогою структурно-

функціонального методу була визначена сегментно-ярусна структура й наповнення ФСП РЛАМ.

Аналіз за безпосередніми складниками та компонентний аналіз використані в дослідженні словотвірних процесів, композитів, словосполучень та конверсивів. Безпосередні складники – це максимальні сегменти, на які можна розкласти синтаксичну, лексичну або морфологічну структури [128, с. 208]. Графічно структуру лексичної одиниці *Thanksgiving* можна відтворити в такий спосіб, розглядаючи сполучуваний елемент у складі першої одиниці:

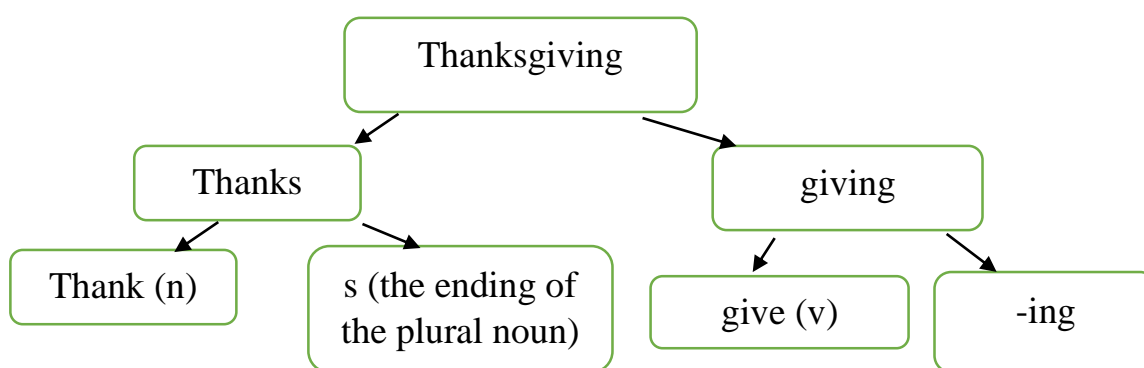

Рис.2.4. Графічна структура РЛАМ *Thanksgiving*

Під час аналізу за безпосередніми складниками з метою виявлення структурних та семантичних особливостей РЛАМ були вживані такі позначення для створення моделей і встановлення словотвірних принципів творення РЛАМ-композитів, РЛАМ-словосполучень та РЛАМ-конверсивів: N – іменник; Adj – прикметник; Adv – прислівник; V – дієслово; Pron – займенник; Prep – прийменник.

Вивчаючи морфологічні особливості РЛАМ, були класифіковані такі їхні морфологічні різновиди: афіксальні, складнопохідні, складноскорочені та конверсійні.

Афіксальні РЛАМ розпадаються на суфіксальні і префіксальні. Суфіксальні були класифіковані за їх частиномовною належністю. Серед суфіксальних репрезентацій виділені іменникові, прикметникові та дієслівні суфікси та суфіксоїди. Префіксальні РЛАМ були поділені на одиниці, утворені за допомогою префіксів та префіксоїдів.

Складноскорочені РЛАМ були розділені на лексичні та графічні їх різновиди: аббревіатури; усічення та телескопізми. Виявлено, що складноскорочені РЛАМ-телескопізми у структурному плані репрезентують другу модель словотворення.

Складнопохідні РЛАМ поділяються за порядком основ на 25 груп: Noun + Noun, Noun + Participle, Adjective + Noun, Noun + Preposition + Noun, Participle + Noun, Noun + Verb, Verb + Noun, Verb + Adjective, Pronoun + Noun, Pronoun + Participle, Pronoun + Adjective, Noun + Adjective, Adjective + Adjective, Adjective + Participle, Participle + Adverb, Adverb + Participle, Adverb + Verb, Adverb + Adjective, Adverb + Adverb, Adverb + Noun, Participle + Pronoun, Numeral + Participle, Numeral + Noun, Noun + Pronoun, Verb + Preposition.

Основними різновидами конверсійних одиниць є: вербалізація (утворення дієслів), субстантивація (утворення іменників), ад'єктивація (утворення прикметників), адвербалізація (утворення прислівників). З'ясовано, що РЛАМ-конверсиви групи $N \rightarrow V$ є найчастотнішими, та утворено три категорії цієї моделі.

Компонентний аналіз, застосований для опису лексичної семантики РЛАМ, націлений на розщеплення лексичного значення слова на елементарні семи (компоненти) [118, с. 15]. Цей метод, як зазначає Д. В. Мовчан, базується щонайменше на двох положеннях: по-перше, значення кожної одиниці певного рівня мовної структури складається з набору семантичних ознак: по-друге, весь словниковий склад мови може бути описаний за допомогою обмеженої й відносно невеликої кількості одиниць. У межах компонентного аналізу використовують, зокрема, словотвірний аналіз дериватів, за допомогою якого можна встановити словотвірний формант, інтерпретувати словотвірне значення та встановити спосіб творення нової одиниці [156, с. 112-113]. Застосовується в дослідженні похідних лексичних одиниць: префікс *cata-* у значенні «поблизу», «внизу» – *catafalque* (катафалк «піднесення під балдахіном для труни») та зі значенням «противник» – *catabaptist* «супротивник хрещення». Суфікс *-ate* вказує на посаду, звання або групу людей, із певними обов'язками (як і в інших професійних мовах): *archdeacon* (архидиякон) → *archdeaconate* (архидияконство), суфікс *-isse* означає осіб жіночої статі, які належать до монастиря: *abbatise* «ігуменя католицького жіночого

монастиря» та ін. Запозичений суфікс грецького походження *-ology* слугує для вивчення чогось наукового: *Mariology* (маріологія, тобто вчення про Діву Марію), *Buddhology* (буддологія, тобто комплекс буддійських навчань, галузь наукових досліджень про різні сторони й аспекти буддизму). Цей метод використаний також для встановлення додаткових конотацій РЛАМ.

Для виокремлення й характеристики семантики РЛАМ був застосований і аналіз словникових дефініцій; він був продуктивним на етапі порівняння РЛАМ британського та американського варіантів англійської мови, виявлення їх національно-культурних особливостей та реалій. Одержані дані були доповнені психолінгвістичним аналізом асоціацій домінант ТГ та ФСП досліджуваної лексики, адже асоціації – це, як відомо, додаткові конотації, які дозволяють вивчити семантичні зв'язки між одиницями аналізованого ФСП, а також маргінальну зону далекої периферії ФСП РЛАМ.

Описовий метод був застосований для характеристики досліджених мовних одиниць, явищ і процесів. Він також дозволив охарактеризувати особливості функціонування РЛАМ, їх прагматичний потенціал, комунікативні властивості як складових релігійного дискурсу. У межах описового методу були залучені прийоми зовнішньої і внутрішньої інтерпретації: прийом внутрішньої інтерпретації – на етапі класифікування РЛАМ, а прийом зовнішньої інтерпретації – на етапі комплексного, власне мовного аналізу РЛАМ для розкриття екстралінгвістичних чинників та лінгвокультурних значень і конотацій у семантичному обсязі РЛАМ, адже він «виявляє зв'язки мовної одиниці з позначеною нею реалією, категорією свідомості, мислення, психічними функціями, сферою і ареалом уживання, ситуацією, з мовними одиницями іншого рівня (прийом міжрівневої інтерпретації)» [327, с. 409, 114]. Вивчаючи функціонально-семантичні особливості РЛАМ у такий спосіб, були виділені такі семантичні процеси в ній: генералізація та спеціалізація, семантична деривація, метафора та метонімія, десемантизація та ресемантизація, транссемантичність, меншою мірою – трансфункціональність. Особливу увагу було приділено процесам метафоризації та метонімізації РЛАМ. Метафору класифікуємо за типами аналогій: 1) перенесення за ознакою поведінки, дій; 2) перенесення за

ознакою фізичного стану, становища; 3) перенесення за ознакою форми; 4) перенесення за ознакою явищ; 5) перенесення за ознакою характеру; 6) перенесення за ознакою місця; 7) перенесення за подібністю призначення. Метонімію поділяємо на (1) ту, яка вказує на певні наслідкові асоціації, (2) просторові асоціації, (3) часові асоціації та (4) атрибутивні асоціації.

Лексико-семантичний та лексико-граматичний аналізи РЛАМ дали можливість дослідити семантичний обсяг релігійних лексем, їх семантичну структуру та властивості. Завдяки цьому була сформульована гіпотеза про те, що релігійні значення лексичних одиниць складаються з відносно «стійких», постійно функціонуючих у мові ЛСВ, одне з яких – як правило, первинна номінація, – є домінантним, та обмеженої кількості ЛСВ – вторинних номінацій, у семантиці яких переважно й відбуваються досліджувані семантичні процеси; їх розвиток спонукають як соціальні тенденції, так і подальший розвиток самої мови, її взаємодія з іншими мовами, переваги носіїв щодо вибору і вживання тих чи інших РЛАМ тощо. Ці процеси дозволяють зконструювати алгоритм визначення сем, спираючись не лише на особливості функціонування РЛАМ у мові (і мовленні), а насамперед – на ЛСВ, закріплені в семантиці РЛАМ і подані у відповідних словникових визначеннях. Такий аналіз допоміг дослідити і сполучуваність аналізованих лексем, установити семантичні процеси та, зокрема, той факт, що процеси транссемантичності, трнасфункціональності та ресемантизації на основі вторинної номінації в релігійному контексті є одними з найбільш поширених шляхів збагачення РЛАМ.

Методом суцільної вибірки був сформований реєстр фактичного матеріалу – лексеми та словосполучення релігійної (передусім біблійної) сфери вживання. Лексикографічний аналіз релігійного словникового складу на матеріалі Біблії започатковано Р. Г. Кентом та Д. Хіллом. Початок лінгвістичного дослідження біблійних фразем (тобто фразеологічних одиниць різних типів) із позиції сучасної семасіології закладено Дж. Баром: у роботі «The Semantics of the Biblical Language» розглянуто сучасні методи та форми лінгвістичного дослідження Біблії, що своєю чергою сприяло виникненню нових ґрунтовних досліджень із семантики біблійної фразеосистеми. Цей аналіз дає багатомірну сітку, у якій слово чи словосполучення

самостійно пов'язується з іншим словом чи словосполученням. Гіпертекст у лексикографічному аналізі забезпечує можливість установити й дослідити культурні смисли, що акумулюються в мові.

Таким чином, методика поліпарадигмального аналізу РЛАМ, комплексна за своєю сутністю, ґрунтується на системі методів, методик аналізу та прийомів (описані вище), які забезпечують не лише «статичне» бачення досліджуваної підсистеми РЛАМ, сформованої, закріпленої і відносно стабільної в англійській мові, а й дослідити ФСП РЛАМ у динаміці, виявити нові тенденції розвитку РЛАМ, семантичні процеси, які свідчать про її розвиток.

Висновки до розділу 2

Комплексний, поліпарадигмальний аналіз РЛАМ є багаторівневим вивченням мовних одиниць на концептуально-семантичному (логіко-референційному), власне мовному (лексико-граматичному, лексико-семантичному, функціонально-семантичному, словотвірному, лінгвокультурологічному) та психолінгвістичному рівнях аналізу з додатковим застосуванням (за необхідності) даних міждисциплінарного підходу. У нашому дослідженні новим є доповнення методики поліпарадигмального аналізу поглибленими словотвірним і структурним аспектами дослідження.

Базовими поняттями у визначенні методики поліпарадигмального аналізу, як і інших методик, є поняття й відповідні терміни: *методологія*, *методика*, *метод*, *процедура аналізу*, які залишаються дискусійними у вітчизняному й іноземному мовознавстві.

Термін *методологія* розуміємо як систему теорій, концепцій, принципів, методів, прийомів і методик будь-якого наукового дослідження.

Методику визначаємо як систему принципів, методів і прийомів наукового дослідження в межах певного наукового підходу.

Термін *метод* уживано в його найбільш поширеному значенні як спосіб пізнання.

Термін *процедура аналізу* вживаний для найменування систематизованого плану проведеного аналізу та презентування матеріалу дослідження і його результатів.

Процедура проведеного поліпарадигмального аналізу РЛАМ передбачала передусім вивчення доробку науковців-попередників задля виокремлення недостатньо досліджених аспектів вивчення РЛАМ, формулювання мети й завдань дослідження, вибору відповідної методології й методики аналізу. Водночас було окреслено коло фактичного матеріалу дослідження, відібраного методом суцільної вибірки із тлумачних та інших словників, Біблії та інших агіографічних й апокрифічних християнських першоджерел, укладена його типологія, змодульовано базову модель концептосфери «religion», спроекційовано її на мовний матеріал, у результаті чого змодельовано ФСП РЛАМ як відповідний фрагмент картини світу англійської мови, як складну багатоярусну структурно-семантичну єдність, для якої цілком релевантна модель побудови «ядро – периферія». Далі були застосовані методи, методики аналізу та прийоми власне мовного дослідження окреслених вище підсистем.

Серед низки методів та різновидів лінгвістичного аналізу, застосованих комплексно в межах поліпарадигмального вивчення РЛАМ особливої уваги потребують функціонально-семантичний та структурний види аналізу, оскільки вони передусім дозволяють дослідити ФСП РЛАМ та його окремі складники в динаміці, показати розвиток цієї мовної підсистеми на сучасному етапі функціонування британського та американського варіантів англійської мови.

Функціональне вивчення РЛАМ передбачає функціонально-семантичний, функціонально-синтаксичний та функціонально-стилістичний аналізи РЛАМ у комплексі з іншими видами аналізу та спеціальними методиками. Так, корпусна методика дозволила виявити сполучуваність РЛАМ, їх семантичні й стилістичні властивості в сучасній мові. Етимологічний аналіз дозволив побачити витoki релігійної семантики досліджуваних номінацій. Контекстуальні та додаткові семантичні і стилістичні конотації були досліджені в функціонально-семантичному аспекті з додатковим залученням контекстного аналізу, дискурс-аналізу,

лінгвокультурологічного та психолінгвістичного аналізу. Словотвірний та морфологічний аналізи дозволили визначити типові моделі й афікси, за допомогою яких оформлюються питомі та запозичені РЛАМ, почасти – побачити формування семантики релігійних лексем в англійській мові, у т. ч. й на тлі їх частиномовної належності.

Для висвітлення семантичних трансформацій у метафоричних та метонімічних виразах релігійної семантики, а також частково для більш глибокого вивчення семантичних процесів досліджуваних РЛАМ разом із функціонально-семантичним аналізом були застосовані також когнітивно-семантичний аналіз і дискурс-аналіз.

У межах структурного методу були залучені структурно-функціональний аналіз, аналіз за безпосередніми складниками, трансформаційний аналіз, компонентний аналіз, аналіз словникових дефініцій, описовий метод, лексикологічний та лексикографічний аналіз, словотвірний аналіз, а також низка загальнонаукових методів.

У результаті застосування комплексного, поліпарадигмального вивчення РЛАМ було складено класифікацію метафоричного та метонімічного функціонування лексичних одиниць, встановлено особливості, закономірності й тенденції функціонування релігійних лексичних одиниць у текстах різної жанрово-стилістичної належності, схарактеризовано структурно-семантичні особливості РЛАМ у динаміці, описано семантичні процеси й семантичні трансформації в ній.

Запропонована нами розширена методика поліпарадигмального аналізу може бути застосована і для вивчення релігійної лексики в інших слов'янських та європейських мовах, у їх зіставленні, і для вивчення інших тематичних парадигм мовного матеріалу.

РОЗДІЛ 3

ПОЛІПАРАДИГМАЛЬНИЙ АНАЛІЗ РЕЛІГІЙНОЇ ЛЕКСИКИ АНГЛІЙСЬКОЇ МОВИ: СЕМАНТИЧНІ ПРОЦЕСИ ТА ОСОБЛИВОСТІ ФУНКЦІОНУВАННЯ

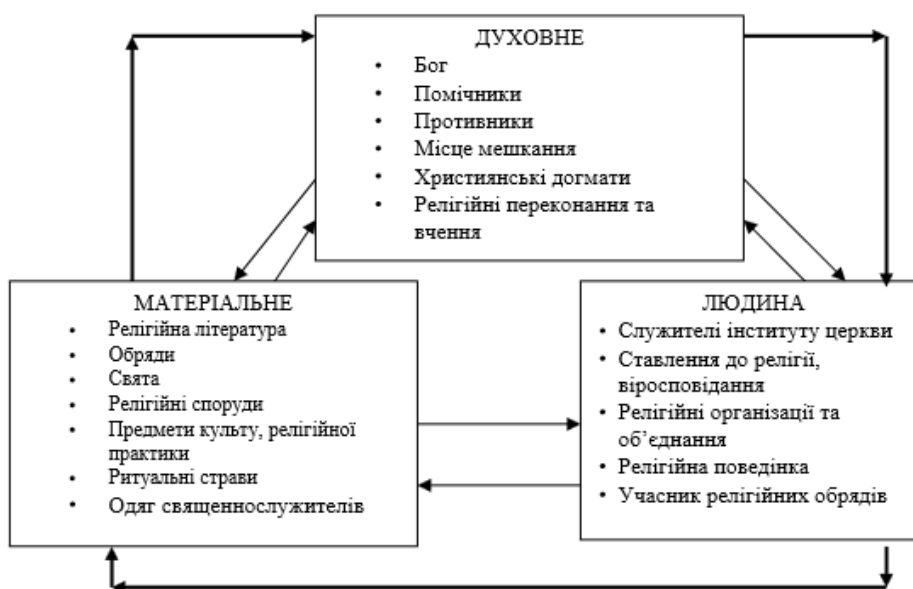
Поліпарадигмальне вивчення РЛАМ передбачає передусім її концептуально-семантичний аналіз і системне співвіднесення цього мовного матеріалу із відповідними концептами, як на рівні мовних :: ментальних одиниць, так і їх підсистем (ФСП :: концептосфера).

3.1. Концептуально-семантичні властивості складників ФСП «religion» та їх типологія

Концептуалізація лексеми *religion*, як зазначає О. С. Найдьонова, передбачає вичленування в ньому трьох взаємопов'язаних і взаємозалежних складників: «духовне», «людина», «матеріальне» [159], які мають такий зміст:

Таблиця 3.1.

Концептуально-семантичне наповнення лексеми *religion*

Відповідно, у структурі ФСП «religion» розрізняємо мікрополя (далі – МкП): (1) spiritual, (2) person, (3) material. Кожне з виділених МкП складається із ТГ,

сегментно-ярусно розповсюджених по всіх структурних рівнях ФСП центру ядра, решти ядерної зони, близької та далекої периферії.

МкП «spiritual» укладено на основі базової моделі концептуалізації релігії (див. таб. 1.1, пп. 1.1), у центрі якої домінанта МкП *God*, від якої «відбруньковуються» такі ТГ: 1) Бог (*God* «Бог», *the Supreme Being* «Верховна істота»); 2) помічники Бога (*angel* «ангел», *apostle* «апостол», *Archistrategos, captain of the host of the Lord* «архістратиг Михаїл» та ін.); 3) супротивники Бога (*antichrist* «антихрист», *Apollyon* «ангел безодні»); 4) місце мешкання (*heaven* «небо, небеса», *hell, abyss, inferno* «пекло», *limbo, purgatory, in-between* «чистилище» та ін.); 5) християнські догмати (*apocalypse* «апокаліпсис», *resurrection* «воскресіння»); 6) релігійні переконання та вчення (*denomination* «віресповідання», *Christianity (Catholic, Orthodox, Protestant)* та ін.).

МкП «person» об'єднує в собі такі ТГ: 1) служителі інституту церкви (*abbot* «абат», *archdeacon* «архидиякон»); 2) ставлення до релігії, віресповідання, напрями християнства (*heretic* «єретик», *baptist* «баптист», *church folk, Anglican* «англіканець» та ін.); 3) релігійні організації та об'єднання (християнські: *abbey* «абатство», *diocese* «єпархія»; іновірні: *sect* «секта», *islamic organizations* «ісламські організації», *buddists* «буддисти» та ін.); 4) релігійна поведінка, етикет (*sinner* «грішник», *hermit* «пустельник, відмовник»); 5) учасник релігійних обрядів (*godchild* «похресник», *godparents* «хрещені батьки»).

МкП «material» містить такі ТГ: 1) релігійна література (*Gospel* «Євангеліє», *apocrypha* «неканонічні тексти; апокрифи», *agiographic texts* «агіографічні, церковнослужбові тексти» та ін.); 2) обряди (*annual* «меса, яку служать кожного року», *to anabaptize* «хрестити вдруге»); 3) свята (*Christmas* «Різдво», *Easter* «Пасха», *Ascension Day* «Вознесіння Господнє», *Dormition of the Theotokos* та ін.); 4) релігійні споруди (*church, kirk* «церква, християнський храм», *ambo* «кафедра» та ін.); 5) предмети культу, релігійної практики (*frankincense* «ладан», *chrism* «елей, миропомазання»); 6) ритуальні страви (*prosphorae* «просфора», *Easter cake* «паска», *artos* «артос» та ін.); 8) одяг священнослужителів (*clobuk* «клобук», *rhason* «ряса»).

У складі кожної з перелічених вище ТГ РЛАМ ієрархізуються й упорядковуються на ярусах ФСП за такими критеріями: 1) за семантичними ознаками

й функціонуванням (призначенням) у християнстві та в церкві як соціальному інституті – ця ознака дозволяє безпосередньо номінувати відповідні денотати РЛАМ; 2) за функціонуванням у різних релігіях та конфесіях розрізняють а) загальнорелігійну лексику, яка репрезентує поняття, властиві всім монотеїстичним релігіям (*God, soul, pray, sin* та ін.); б) слова, які означають поняття, притаманні всім християнським конфесіям (*Saint Trinity, Holy Spirit, Jesus Christ, apostle, New Testament, confession, salvation* та ін.); в) РЛАМ, притаманна окремим християнським конфесіям (наприклад, номінації пасторів *priest, pastor, Roman Catholic priest, cure, cardinal* та ін.; б) номінації богослужіння: *vesper, vigil, night service, midnight mass, watch night, mass, litia* та ін.; в) назви частин храму: *icon-stand, altar screen, ambon, pulpit, vestibule, church porch* та ін.); 3) за ознакою стилістичної маркованості РЛАМ диференціюють як загальноживану, терміни, професіоналізми, розмовні слова, реалії – РЛАМ, які поєднуються в параметрах релігійно-проповідницького дискурсу [11; 12]; 4) за лексико-граматичною віднесеністю розрізняють типові РЛАМ – іменники, прикметники, дієслова; вільні й сталі словосполучення; 5) за ознакою морфологічної структури розрізняють типи РЛАМ, які належать до різних словотвірних моделей, наприклад: Noun + Noun, Noun + Participle, Adjective + Noun, Noun + Preposition + Noun, Participle + Noun, Noun + Verb, Verb + Noun, Verb + Adjective, Pronoun + Noun, Pronoun + Participle, Pronoun + Adjective, Noun + Adjective, Adjective + Adjective, Adjective + Participle, Participle + Adverb, Adverb + Participle та ін.; 6) за походженням РЛАМ розпадаються на питомі й запозичені одиниці; 7) за частотністю вживання носіями мови розрізняють регулярно (частотно) вживані РЛАМ та рідкісні.

Наслідуючи Д. І. Рижкова, класифікуємо РЛАМ і за такими семантичними критеріями: 8) власні біблійні назви: а) теоніми: лат. *Deus* англ. *God*, лат. *Dominus*, англ. *Lord*, б) звернення до Бога: (амер.) *Heavenly Father!*, (брит.) *Our Father!*, (лат.) *Pater Noster!* та ін.; в) найменування Сина Божого: *Jesus Christ, Messiah, God's Son*; г) біблійні персонажі: *Abel, Cain, Eve, Adam, Baltazar, Benjamin* та ін.; 9) загальні біблійні назви: *altar* «вівтар», *angel* «ангел», *apostle* «апостол», *chalice* «чаша, потир»

та ін.; 10) учасники релігійного дискурсу: священнослужителі в різних конфесіях, номінації іновірців, неофітів, номінації переходу в духовний сан та ін. [190].

За Т. Чейсом за (11) діахронічно-семантичною ознакою РЛАМ класифікуємо на такі групи: а) *belief, doctrine, and spirituality*; б) *churches, sects, and religious movements*; в) *the institutional church*; г) *worship, ritual, and practice*; д) *artefacts* [269] (див. детальніше додаток В).

Поглиблюючи класифікацію В. Б. Бакули, К. Безпалова поділяє РЛАМ на такі семантичні підгрупи: а) традиційно-релігійна лексика, яка наявна в усіх видах текстів релігійної проповіді (сюди належить (а1) лексика, що позначає символ віри: *God, Jesus Christ, Holy Spirit*; (а2) РЛАМ для позначення основних релігійних дій: загальнорелігійних – *to pray, prayer, the confirmation, liturgy, mess, sacrifice, baptism, to baptise, faith, to believe, to preach, to sermonize; divine service, fast, lent* та ін.; історичних подій та явищ – *Resurrection, crucifixion, revelation, Holy Communion*; (а3) РЛАМ – номінації невід’ємних атрибутів християнської віри: *Bible (Holy Bible), Gospel, gospel reading, carols, Heaven, hell, the throne of God* та ін.; (а4) РЛАМ, які позначають церковні інститути: *church, monastery, cloister* та ін. ; б) РЛАМ, (б1) запозичені з основних сакральних текстів — Старого Завіту, Євангелія (ідіоми й афористичні вислови, які виражають підкреслено «закінчені» думки (думки-підсумки, думки-висновки), передані емоційно, у яскравому й самобутньому мовному оформленні), (б2) інтертекстуальні реалії-топоніми, пов’язані з біблійною історією, (б3) біблійні зоосемізми, флористичні номінації, (б4) біблеїзми-соматизми та РЛАМ, які вказують на фізіологію людини; в) загальноновживані мовні одиниці, які набувають семантики РЛАМ у контексті релігійної проповіді: *life, deed, law, love* та ін. [26].

Отже, беручи до уваги наведені вище авторські класифікації РЛАМ, спираючись на цілісну типологію мовних одиниць С. І. Терехової [216, с.81-84], та відповідно до результатів проведеного аналізу, пропонуємо уніфікувати типологію (сукупність класифікацій) РЛАМ у такий спосіб:

А. За семантичними ознаками:

1.1. Загальносемантичні типи РЛАМ, які можуть реалізуватися на різних мовних рівнях: 1.1.1. РЛАМ з мотивованим(и) значенням / значеннями; 1.1.2. РЛАМ з немотивованим(и) значенням / значеннями; 1.2.1. РЛАМ комбінованої семантики; 1.2.2. РЛАМ некомбінованої семантики; 1.3.1. РЛАМ, співвідносні з реальною дійсністю; 1.3.2. РЛАМ, співвідносні з віртуальною дійсністю.

У межах зазначених семантичних типів розрізняють: А.1. лексико-семантичні типи РЛАМ, на основі яких оформлюються ФСП та ТГ у їх складі; А.2. класи лексико-семантичної деривації РЛАМ, на основі яких у процесі вторинної номінації оформлюється релігійна семантика (включаючи стилістично марковані МО або конотовані ЛСВ): а) соматичні й фізіологічні; б) просторові; в) часові; г) особові; д) РЛАМ міри та величини; ж) календарні РЛАМ; з) топоніми.

Б. За семантичною структурою виділяємо РЛАМ таких (2) структурно-семантичних типів: 2.1.1. моносемантичні РЛАМ; 2.1.2. полісемантичні РЛАМ; 2.2.1. прості РЛАМ; 2.2.2. складені РЛАМ; 2.2.3. складні РЛАМ.

В. За стилістичними ознаками: 3.1.1. стилістично нейтральні РЛАМ; 3.1.2. стилістично марковані РЛАМ; 3.2.1. професіоналізми; 3.2.2. терміни; 3.2.3. інтернаціоналізми; 3.2.4. запозичення; 3.2.5. загальноновживані РЛАМ.

Г. За ознакою якості оцінки: 4.1.1. РЛАМ позитивної оцінки; 4.1.2. РЛАМ негативної оцінки.

Д. За функціонально-семантичною ознакою: 5.1. називні РЛАМ; 5.2. референційні РЛАМ; 5.3. транссемантичні РЛАМ; 5.4. трансфункціональні РЛАМ; 5.5. поліфункціональні РЛАМ.

Е. За синтагматичними характеристиками: 6.1. контекстуально зумовлені РЛАМ; 6.2. синтагматично закріплені РЛАМ; 6.3. вільні словосполучення.

Є. За лексико-граматичними ознаками: 7.1. номінативні РЛАМ; 7.2. номінативно-ад'єктивні РЛАМ; 7.3. номінативно-прономінальні РЛАМ; 7.4. адвербіальні РЛАМ; 7.5. дієслівні РЛАМ; 7.6. означальні РЛАМ; 7.7. номінативно-означальні.

Ж. За синтаксичною функцією: 8.1. РЛАМ у функції підмета; 8.2. РЛАМ у функції додатка; 8.3. обставини часу, простору; 8.4. присудкові РЛАМ; 8.5. РЛАМ-означення.

З. Парадигматичні типи: 9.1. синонімічні РЛАМ; 9.2. антонімічні РЛАМ; 9.3. антонімічні парадигми синонімів; 9.4. синонімічні парадигми антонімів.

И. За прагматичними ознаками й функціями: 10.1.1. прагматично обмежені РЛАМ; 10.1.2. прагматично необмежені РЛАМ.

І. За ступенем адекватності РОР диференційовані як: 11.1. РЛАМ адекватного інтенціонального типу; 11.2. РЛАМ дезиративно інтенціонального типу; 11.3. РЛАМ модулятивного типу (є розвитком первинної семантики).

Ї. За належністю до певного мовного рівня: 12.1. однорівневі РЛАМ: а) морфемні РЛАМ; б) лексемні; в) фраземні РЛАМ; 2.2. Різномірні РЛАМ: а) морфо-семантичні РЛАМ; б) лексико-семантичні; в) лексико-стилістичні; г) сентенційно-семантичні; д) текстово-семантичні РЛАМ.

Й. За дериваційними і словотвірними ознаками: 13.1.1. продуктивні РЛАМ; 13.1.2. непродуктивні РЛАМ.

К. За частотністю вживання в мові (і мовленні): 14.1. частотні РЛАМ; 14.2. рідкісні РЛАМ.

Л. За гендерними ознаками: 15.1. РЛАМ фемінного типу; 15.2. РЛАМ маскуліного типу; 15.3. гендерно немарковані РЛАМ.

М. За типом асоціювання: 16.1. прямі номінації – РЛАМ, які відповідають номінаціям стимулів: 16.1.1. номінативні РЛАМ; 16.1.2. описові РЛАМ; 16.2. переносні РЛАМ: 16.2.1. РЛАМ - символи; 16.2.1. РЛАМ - образи; 16.2.3. РЛАМ - порівняння; 16.2.4. метафоричні РЛАМ; 16.2.5. метонімічні РЛАМ; 16.2.6. РЛАМ - цитування; 16.3. нульові асоціації; 16.4. Оцінні РЛАМ: 16.4.1. РЛАМ негативної оцінки; 16.4.2. РЛАМ позитивної оцінки; 16.5. опозитивні асоціації РЛАМ; 16.6. синонімічні асоціації РЛАМ; 16.7. модуляційні асоціації РЛАМ.

Як свідчить досліджуваний матеріал, чимало РЛАМ зазнають розвитку своєї семантики як наслідок певних смантичних процесів. Розглянемо їх детальніше.

3.2. Лексико-граматичні та функціонально-семантичні властивості релігійної лексики англійської мови

У процесі поліпарадигмального аналізу була визначена низка семантичних змін та семантичних процесів, властивих РЛМ, які окреслюють параметри її функціонування в сучасній англійській мові, зокрема, її британському та американському варіантах. У визначенні семантичних змін спираємося на розробки С. Ульманна, О. О. Тараненка [209], М. П. Кочергана [118], а також на типологію перекладацьких (семантичних) трансформацій; у визначенні семантичних процесів – на роботи Н. Д. Арутюнової, Г. Б. Антрушиної та ін. [13], Р. С. Помірка [176; 177; 179], Р. І. Дудка [79], С. І. Терехової [216], Н. І. Жабо [83; 2], І. В. Бугаєвої [43], М. С. Смирнової [202].

3.2.1. Види семантичних змін та семантичних процесів у релігійній лексиці англійської мови. Протягом історичного розвитку мови її лексичні одиниці (й РЛМ включно) проходять розвиток від неологізму (автохтонно утвореному або запозиченому) до частотно загальноживаної лексеми, із семантичними, стилістичними та іншими конотаціями й далі – зазнають із плином часу архаїзації, якщо відповідний денотат перестає бути актуальним для спільноти, і носії мови все рідше актуалізують їх у повсякденному мовленні. Семантичні зміни – це історично зумовлені зміни лексичного значення слова внаслідок подальшого розвитку мови (модифікації семантики існуючих слів, появи нової сполучуваності, нових конотацій та ін.). Слова, як і фонemi, морфеми, граматичні конструкції, перебувають між собою в певних відношеннях і об'єднуються в різноманітні парадигми [117; 118; 245]. Їх взаємодія у межах семантичного поля та ширше – у мові в цілому – підпорядкована певним закономірностям [25, с. 55].

Поповнення словникового складу є наслідком двох головних процесів: процес зростання, завдяки якому мова збагачується новими словами, і процес змін, при якому наявні одиниці зазнають семантичних змін (трансформацій). Г. Пауль, М. Браян, О. Кошкіна та ін. розрізняють (1) кількісні семантичні трансформації (звуження значення слова та його розширення), (2) якісні, тобто перенесення значення

(метафоризація та метонімізація) та (3) аксіологічні зміни (амеліорація, пейорація) [266]. До семантичних змін включаємо генералізацію, конкретизацію (спеціалізацію), модуляцію), до семантичних процесів, слідом за С. І. Тереховою, Н. І. Жабо та ін. відносимо транссемантичність, трансфункціональність, десемантизацію, ресемантизацію, поліфункціональність [2; 216] і кваліфікуємо їх як (4) функціонально-семантичні трансформації.

І. В. Бугаєва визначає такі актуальні семантичні процеси² релігійної лексики православ'я, релевантні, на нашу думку, не лише для російської мови, а й для української: а) повернення первісного значення семантично трансформованих лексем (наприклад: *благочинний, паломник*); б) генералізація, тобто розширення лексичного значення (наприклад: *церква*); в) конкретизація, тобто звуження лексичного значення (наприклад: *служити*); деатеїзація значення (наприклад: *семінарист, поп, монах, монашка*) [43, с. 212]. Продовжуючи ідеї І. В. Бугаєвої, М. С. Смирнова виокремлює властиві для релігійних лексем (г) модуляцію, тобто розвиток додаткових, «релігійних» значень у семантичному обсязі загальноживаних слів (наприклад: *записка*), (д) розвиток омонімії (наприклад: *теплота*), та (є) реактивізацію слів (наприклад: *піст*) [Смирнова]. Ці семантичні процеси характерні й для РЛАМ. Розглянемо їх детальніше.

3.2.2. Семантичні зміни релігійної лексики англійської мови (генералізація, конкретизація, модуляція). Генералізація є усуненням певних диференційних сем, які акумулюють у семантиці слова уточнення ідеографічного, стилістичного або емоційного характеру [55; 56]. Під конкретизацією як семантичною трансформацією розуміємо звуження, спеціалізацію лексичного значення слова або словосполучення. Під час генералізації обсягу лексичного значення видове поняття, притаманне денотату, розвивається в родові, при конкретизації – навпаки. Означені процеси спостерігаються, наприклад, коли йдеться

² У дисертації задля уникнення термінологічної неточності до семантичних змін відносимо генералізацію, конкретизацію, модуляцію і не відносимо їх до семантичних процесів (пор. із точкою зору І. В. Бугаєвої та, М. С. Смирнової (вказані роботи) та ін., які вважають семантичні зміни одним із різновидів семантичних процесів.

про перехід слова з вузькосоціальної сфери вживання (терміни, жаргон, професійна лексика) до загальноновживаної сфери використання або зворотно, причому основне значення не втрачається повністю, а дезактуалізується. Наприклад, Великий тлумачний словник української мови визначає лексему *душа*, за релігійними уявленнями як «безсмертна нематеріальна основа в людині, що становить суть її життя, є джерелом психічних явищ і відрізняє її від тварини» (*Тіло вмере, а душа ніколи не вмирає* (П. Мирний, V, 1955, 95)). Ця лексема розширює своє значення в ЛСВ 1) сукупність рис, якостей, властивих певній особі (*Доброї душі дівчина, а от з пантелику збилася та й гине* (П. Мирний, V, 1955, 211)); 2) найголовніше в чому-небудь, суть чогось (*Він сидів між господинею й господарем як сам не свій,.. без того дотепу, який робив його звичайно душею товариства* (І. Франко, VII, 1951, 340)); 3) заглибина в нижній передній частині шиї (*Вирядиться [Маруся] у баєву червону юпку, застебнеться під саму душу, щоб нічогосінько не видно було* (Квітка-Основ'яненко, II, 1956, 26)); 4) про людину, найчастіше при визначенні кількості (*За комірне й харчування будемо платити йому за добу з душі.. по п'ять карбованців* (О. Досвітній, Вибр., 1959, 43)) [322; 202; 203]. В англійській мові *soul* – граматичний омонім; у зазначених вище ЛСВ 1, 2, 4 спостерігаємо співпадіння семантики укр. *душа* і англ. *soul* (наприклад: *She suffered greatly while she was alive, so let us hope her soul is now at peace; By the time I arrived there wasn't a soul there* [Cambridge Dictionary]), проте є чимало специфічних контекстуальних вживань, наприклад: *She is a happy little soul* («істота, людина, особа»); *Some poor soul* («людина, бідолага») *had fallen 500 meters to their death*; амер. *He is the soul of honour* («сама чесність»), *and would never intentionally try to deceive you* [337]. Специфічним в американській англійській мові є розуміння *soul* щодо афро-американської культури – «глибоке розуміння й гордість за культуру афро-американців» [337] та ін. Лише первинна номінація *soul* (ЛСВ 1) містить релігійне значення, тоді як всі інші, будучи утвореними на основі метонімічного переносу за ознакою якості «справжній, точний», «частина – ціле», набули нерелігійної, більш широкої, узагальненої семантики й відійшли до шару загальноновживаної, частотної лексики.

Нерелегійна семантика *arm* (анатом.) «довга частина тіла людини, яка прикріплена до плеча» набуває релігійного значення в переносних, конкретизованих значеннях стійкого словосполучення *arm of God* «десниця; рука правосуддя; Божа допомога», *shield-arm* «шуйця; ліва рука», *sword-arm* «десниця; правиця; караюча рука; рука правосуддя» [345].

У процесі семантичного розвитку часто спостерігається генералізація первинної, загальноживаної, більш конкретної / вузькоспеціальної семантики із трансформуванням її в переносну, вторинну номінацію релігійного змісту. Так, наприклад, первинна, пряма номінація (*n*) *fly* «політ; переміщення в повітрі на крилах» [345] у наш час набуває в американському варіанті англійської мови та в так званій європейській англійській семантики «будь-який рух, переміщення в повітрі або космосі». У релігійному контексті *to fly in the face of providence* ця лексема у граматичній функції дієслова втрачає свою пряму номінацію «летіти» й актуалізує переносну, більш широку семантику «випробовувати долю» [OED], а в ідіомі *a fly in the ointment* «ложка дьогтю в діжці меду» втрачає своє первинне номінативне значення.

У процесі історичного розвитку відбулася модуляція первинного значення лексеми *holiday*: ОЕ *haligdæg* «день релігійного свята» > МЕ *holi day* «церковне свято, що припадає на робочий день» > ModE *holiday* [348]. У наш час, як відомо, це не лише «релігійне свято», а (1) «будь-який святковий день», (2) «вихідний, відпустка, канікули» [345; 348].

Лексема *season* у релігійному контексті втратила первинне пряме значення «час посіву»; на основі загальноживаного ЛСВ «пора року, сезон» вона набула вказування на скоромні періоди церковного календаря, протягом яких можна споживати м'ясо-молочні продукти: *Non-Lenten season* [345; 348]. Розширення значення цієї лексеми відбиває збільшення логіко-семантичного змісту слова й поширення його на більш широке коло речей.

Англ. (*relig.*) *altar* «вівтар» походить від лат. *altare* «всеспалення», лат. *adolere* «вшановувати, спалюючи жертви» [345]. Первісно це слово означало «жертвник». Із припиненням старозавітних жертвоприношень *altar* «вівтар» став невід'ємною

частиною храму, місцем здійснення новозавітного таїнства Євхаристії. У зв'язку з цим у мові з'являються різні фразеологізми, у яких ця лексема набуває таких специфічних конотацій: *to lead to the altar* – «іти до вінця; одружуватися» [344] (конкретизація на основі метонімічного переносу), *to be sacrificed on the altar* [344] (*перен.*) «заподіяти шкоду» – приклад генералізації із набуттям статусу загальноживаної лексики³, буквально «бути розп'ятим на вівтарі» [345].

Для католиків англ. *litany* означає «молитва, що складається з ряду похвальних закликів та прохань про благодать, звернених до Бога, окремих осіб Пресвятої Трійці, Матері Божої або до святих» [317]. У повсякденному вжитку в розмовному мовленні ця лексема зберегла свою форму, проте втратила релігійну семантику, узагальнивши своє значення як «довге, одноманітне перерахування чогось, що дає багато інформації; перелік чогось» на основі ознаки «довго взивати, звертатися до кого-небудь старшого за рангом» [337]: *Do you screen your calls or say you're busy in order to dodge their litany of complaints?* [337; 338].

Процес звуження семантики можна спостерігати в семантичному обсязі англ. *to serve*, яке в літературній мові означає (1) «виконувати обов'язки службовця, працювати в якості кого-небудь», а також (2) «виконувати військові обов'язки» [345; 337]. У другій половині ХХ ст. перше значення носії мови переважно актуалізували в нерелігійній лексемі *to work*, а *to serve* міцно асоціювали з армією, військовою службою. У церковному ж середовищі *to serve* вживають у значенні «здійснювати богослужіння» [345; 342]. Отже, ЛСВ 1 зазнало певної конкретизації семантики, обмеження сфери використання.

Подібним чином *to starve* у старо-англійській мові означало «помирати», а в XIV ст. його семантика була звужена до «помирати з голоду» [342; 345]. Дієслово *to preach* «виголошувати проповідь, проголошувати Євангеліє» [342; 345] зазнало модуляції цього первинного значення, трансформувавшись у ЛСВ «давати серйозну пораду, особливо з моральних питань; повчати», у т. ч. й у стійких висловах *to preach*

³ У дисертації дотримуємося поширеної точки зору більшості науковців (О. Д. Шмельова, О. О. Тараненка, М. П. Кочергана, Ж. П. Соколовської, В. М. Манакіна та ін.) про те, що фразеологізм функціонує в мові як лексема: він є єдиною неподільною мовною одиницею із закріпленим значенням.

to the converted «проповідувати наверненим», *to preach to the choir* «проповідувати великому натовпу» (проте остання ідіома вживається й поза релігійним дискурсом у значенні «господарські роботи, справи» [345; 338]).

Іменник *pulpit* у релігійному ЛСВ «кафедра; амвон; кафедра проповідника» вказував на підняту платформу, на якій стояли священники, проте це вказування трансформувалося у вужче значення «закрита платформа, на якій проповідник виголошує проповідь» [338].

У період Реформації та Просвітництва чимало загальноновживаних лексем зазнали обмеження релігійною сферою використання і / або сформували у своїй семантиці специфічне релігійне значення. Так, іменник *doctrine* початково означало «навчання, освіта, інструктаж», проте набуло конкретизованого значення в церковній сфері «сукупність принципів чи вірувань, особливо релігійних» [345; 319; 317]. Іменник *presbyter* «старший» із 1590-х рр. набуло вужчого значення «старійшина збору в ранньохристиянській церкві» [345; 319; 317].

3.2.3. Семантичні процеси в релігійній лексиці англійської мови включають семантичну деривацію, семантичні переноси (метафоричний та метонімічний переноси), десемантизацію, ресемантизацію, транссемантичність, трансфункціональність, поліфункціональність.

3.2.3.1. Семантична деривація релігійних лексичних одиниць англійської мови. Семантична деривація є одним із засобів збагачення словникового складу мови новими номінативними одиницями, яким властива полісемія. А. А. Залізняк визначає семантичну деривацію як «відношення семантичної похідності, що пов'язує між собою різні значення одного слова на рівні синхронної полісемії, і відношення між значеннями слова в різні моменти його розвитку» [90, с. 13-25]. У дисертації під семантичною деривацією розуміємо процес утворення нового значення лексичної одиниці, за якого оформлюються співвідношення, що об'єднують усі значення багатозначного слова. При цьому із двох значень слова одне є семантичним дериватом іншого, або ж обидва значення походять від третього слова.

Ю. Д. Апресян зазначає, що зв'язки, які встановлюються між значеннями слова, можуть утворювати різні типи полісемії: радіальну (усі значення слова мотивовані одним й тим самим центральним значенням); ланцюжкову (кожне нове значення слова мотивоване іншим — найближчим до нього значенням); радіально-ланцюжкову полісемію (поєднання попередніх типів полісемії) [14, с. 190].

Динамічний підхід до моделювання значення лексики спонукає розглядати семантичну деривацію як багатоаспектне (мультипарадигмальне) явище. Як поліпарадигмальний феномен семантична деривація являє собою «складний багатогранний процес породження нових значень слова, який приводить до перебудови його (слова) семантичної структури та впливає загалом на всю лексико-семантичну систему мови, робить її динамічною, здатною швидко реагувати на зміни в екстралінгвістичній дійсності та відображати їх» [73]. Перебудова семантичної структури слова засвідчує зміни конфігурації його смислових компонентів, що в аспекті феномену семантичної деривації (презумптивно) передбачає існування численних способів (типів) поєднання значень мовної одиниці. Такого типу презумпція створює передумову розподілу способів семантичної деривації в межах уявної шкали ступеня зв'язності вихідної та похідної семантики [122]. Відношення між двома значеннями багатозначного слова зазвичай несиметричні: одне з них є мотивуючим, або твірним, а інше – мотивованим, або похідним. Порівняно з дослідженням регулярної багатозначності, у дослідженні відношень семантичної деривації додається ще два кроки – ставиться питання про напрям відношень похідності між значеннями і про правила переходу від твірних значень до похідних [188]. Екстремуми шкали задають ситуації, у яких похідне значення в одному випадку мінімально «контактує» з вихідним значенням: похідне обирає неістотну, хоча й досить помітну, а інколи й культурно значущу ознаку з асоціативної зони вихідного значення (порівняємо етимони – укр. *лебідь*; пол. *Łabędź* < іє. *Albho-* «білий» та фр. *Cygne* < іє. *Keuk-* «*to be white*» та англ. *Swan* < санскр. *Svánati* «(it) sounds»), в іншому – такий «контакт» є максимальним у тому сенсі, що обидва значення представляють ту саму ситуацію, при цьому похідне значення містить ті самі компоненти, актанти та ролі, що й вихідне. Відмінними лише є конфігурація («внутрішній синтаксис»)

компонентів та їх комунікативна перспектива. Наприклад, порівняємо *відчувати Христа у серці* та *відчувати серцем Христа*. Медіум шкали представлений проміжним типом, який засвідчує залучення похідним значенням істотної частини вихідного значення, при цьому відзначається зміна характеру актантів та параметри їх референції.

Деривація проміжного типу представлена двома видами: а) похідність реалізується на основі категоріального зсуву – певна фізична ознака або ситуація вихідного значення використовується як модель абстрактної властивості або ситуації та застосовується до референта з принципово іншими властивостями, порівняймо: укр. *м'який вирок*, пол. *Twarda szkoła*, англ. *Soft science*, нім. *Ein harter politischer Kurs*, фр. *Une molle éducation* тощо; б) перенесення відбувається на базі денотативної тотожності фрагмента – похідне значення має інший набір актантів (та ролей) і відповідає іншій ситуації, але успадковує деякі (істотні) компоненти вихідного значення [73, с. 44]. Порівняймо *Ісус опікується тобою* та *Церква опікується тобою* – вихідне та похідне значення мають спільну асертивну частину «проявляти турботу до когось», зберігається денотативна якість учасників (вияв позитивного ставлення), однак відмічена зміна в зоні каузатора («Боголюдина» → «релігійна організація»).

Вважаємо, що на роль вихідної може претендувати будь-яка ситуація. Це залежить від того, як початково носії мови осмислюють й асоціюють саму ситуацію, який її актуальний профіль – експерієнціальний (інформаційний) чи фізичний (енергетичний). Для мовця, який обирає при вираженні своєї думки одну з альтернативних конструкцій, неістотна їх первинність або непервинність: у будь-якому випадку він обирає ту, яка найточніше відповідає його комунікативним цілям у певній мовленнєвій ситуації» [157, с. 85]. При цьому напрям семантичної похідності відобразатиме не так первинність базової структури відносно структури цільової, як засвідчуватиме її «пріоритетність» – властивість слугувати відправною точкою деривації. Так, ситуація «занурення» може бути альтернативно осмислена як у фізичній (*занурився у Йордані сім разів*), так і експерієнціальній (*зануритися в думки*) перспективі [73].

Неоднаковий темп розвитку значень у різних мовах дає змогу говорити про семантичну дивергенцію. Під терміном *лексико-семантична дивергенція* (або *семантична дивергенція*) розуміємо процес і результат розвитку нових ЛСВ у семантичній структурі багатозначного слова / словосполучення, які функціонують у різних національних варіантах полінаціональної мови або вживаються в різних обмежених сферах спілкування [193]. Семантична дивергенція властива, наприклад, лексемі *advowson* завдяки наявності двох значень, що водночас функціонують у британському й американському варіантах англійської мови. Так, у британській англійській це слово має значення «право презентування вільному приходу», а в американській – «право назвати ім'я господаря (утримувача) церковного приходу» [345; 343]. Дієслово *disestablishment* у британській англійській означає «позбавити церкву встановленого статусу», в американському варіанті – «позбавити державну церкву офіційних повноважень та підтримки уряду» [345; 343].

3.2.3.2. Метафоризація та метонімізація релігійних лексем англійської мови. У вивченні процесів метафоризації та метонімізації РЛАМ спираємося передусім на фундаментальні розробки Р. С. Помірка, О. О. Тараненка, Р. І. Дудка, А. А. Ковтун.

Метонімія й метафора складають когнітивний механізм репрезентації необхідних смислів, які можуть породжувати асоціативні, конкретні ідеї [79; 177]. Метафоризація – це розширення смислового обсягу слова завдяки виникненню в нього переносних значень і посиленню його експресивних властивостей [320]. Цей процес слугує способом утворення нових концептів, смислів із використанням знаків, які вже існують у конкретній семіотичній системі. Розуміння метафори, як перенесення найменування з одного уявлення на інше на основі їхньої подібності, не виходить за межі «другої сигнальної системи» – мови. Об'єктом такого перенесення слугують його імена [79]. Метафора є тропом, який полягає у вживанні слів та виразів у переносному значенні на основі подібності та аналогії [320]. Це спосіб опису чогонебудь шляхом перейменування на основі подібності [330; 243].

Теми, якими займається релігія, – витоки життя, страждання, боротьба між добром і злом, життя і смерть та ін. – потребують суджень та оцінки, тож метафора створює сенс, підстави для таких суджень і оцінок, отримуючи доступ до підсвідомого досвіду. У релігії вона розглядає можливості піднесеного світу поза цим світом.

Метафора містить приховане порівняння, яке реалізується через застосування назви одного предмета до іншого, виявляючи при цьому якусь важливу рису другого [19]. Так, апостол Павло в Листі до Ефесян використовує метафоричне порівняння для висвітлення величі й гідності подружжя – найтіснішого й найбільшого із зв'язків, вознесене Христом до гідності таїнства, у якому апостол Павло порівнює подружню любов із любов'ю Христа, вочлененого Слова, до Його святої Церкви [61, с. 9]: *Husbands, love your wives, even as Christ also loved the church, and gave himself for it* (Eph 5:25).

Наслідуючи А. А. Ковтун, класифікуємо РЛАМ за якістю ознак(и) метафоризації на такі групи: 1) подібність способу чи мети дії / процесу (*lent* «вживання скромної їжі» > «небажане обмеження», *anointing 1* «християнський обряд мирування» > «довгоочікуване призначення», *anointing 2* «християнський обряд мирування» > «визнання», *sacralization* «освячення (надання релігійного характеру) світським явищам» > «особливе возвеличення, набуття всевладності); 2) подібність діяльності / способу дії / манери поведінки особи / групи осіб (організації) (*apostle* «кожний із дванадцяти проповідників вчення Христа» > «посланець, який виконує певне доручення, вигідне для того, хто посилає», *undertaker* «той, хто копає могили для померлих» > «винищувач», *soul sheperd* «священник» > «провісник», *deacon* «помічник священника» > «чиновник», *missionary* «посланець церкви для навернення іновірних до своєї віри» > «пропагандист»); 3) подібність функції / змісту / призначення предмета, споруди (приміщення), місця (*Calvary* «місце страти Ісуса Христа» > «поприще страждань, мук, знищення; муки, смерть», *iconostasis* «стіна з іконами» > «портрети осіб, яких беззастережно возвеличують», *cell* «житло ченця» > «приміщення відлюдника», *the ark* «судно, в якому Бог урятував від усесвітнього потопу Ноя з його родиною і тваринами» > «конструкція для

порятунку від можливої масштабної світової катастрофи); 4) подібність ознаки дії / стану (*apocalyptic* «який містить пророцтва про кінець світу» > «катастрофічний», *biblical* «який стосується біблійних повчань» > «немолодий», *evangelical* «який стосується євангельських настанов» > «людинолюбний», *iconic* «який стосується зображення Бога або святого» > «надмірно захопливий») [110].

У процесі формування британської, а пізніше – й американської ментальності християнізація і, зокрема Біблія як Священне Писання християн усіх конфесій, відіграли принципову, навіть, вирішальну роль, спонукаючи давніх англійців до миролюбного і миротворчого способу життя без ворожнечі, поважаючи один одного. Складність мови Святого Письма, її метафоричність звертали на себе увагу перекладачів і вчених віддавна (див., наприклад, історію створення перших перекладів Біблії англійською мовою перекладачами гуртка короля Альфреда Великого, Дж. Вікліфа [196] та ін.). Тому є потреба детальніше розглянути при вивченні РЛАМ процес метафоризації на матеріалі Біблії. За основу була взята Біблія Kings James Version [355] (див. Додаток А).

У Біблії метафори перетворюють складні ідеї на прості поняття, наповнюють глибокий, філософсько-моралізаторський за змістом письмовий текст яскравими описами, показовими прикладами (притчами тощо), які роблять його живим, захоплюючим. За допомогою метафор пересічним читачам легше зрозуміти складні богословські поняття. Так, біблійне позначення *Father* – це метафора, мовний образ, який традиційно перекладається лексичними одиницями *Батько*, *Отець*. Уже в постбіблійній юдейській літературі розмірковували над тим, що метафора як мовний засіб може бути неправильно витлумаченою (скажімо, чи можна розуміти під назвами *Father* або *King* людського батька чи короля та ін.). Саме тому в юдейській релігійній літературі, а особливо в Євангелії від Матфея, часто використовується зворот *Our Father in Heaven* (*наш Отець Небесний*), пор.: також у молитві *Отче наш: Our Father, who art in heaven* «*Отче наш, що єси на небі...*» (*Matthew 6:9*). Зрозуміло, що йдеться не про отця із плоті та крові. Усвідомлення різниці між Богом як отцем та людським батьком показано в Євангелії від Маттея: *After this manner therefore pray ye: Our Father which art in heaven, Hallowed be thy name* (*Matthew 6:9*). Лексема *Father* у Біблії – це

не ім'я Бога. За біблійною традицією, ім'я Бога не називається. *Father* – це метафора, яка усвідомлюється як святе ім'я саме тому, що вона не виступає іменем.

Когнітивні уявлення дійсності, які закладені в метафоричному переносі, реалізуються в конкретних мовних формах, які володіють у реченні відповідним семантичним, емоційним, інформативним та стилістичним статусами та функціональними характеристиками [62].

На думку Н. Д. Арутюнової, В. Н. Телії та ін., без образності не існувало б лексики «невидимих світів», зони вторинних предикатів, які характеризують абстрактні поняття [210]. Відповідно до когнітивного аспекту вивчення метафоричного переносу, можна класифікувати релігійні метафори англійської мови за різними типами аналогії, беручи за основу перформативні значення основних лексичних одиниць:

1) перенесення за ознакою поведінки, дій. При використанні виразу *one of them (sheep) be gone astray (Matthew 18:12)* щодо людини, зауважуємо, що слово *astray* пов'язане з новим обсягом значень (*зійти з правильного шляху*), однак зберігає певну частину змісту попереднього значення – відображення ознак другого денотата (тваринного) в їх переорієнтації. Отже, мобілізується новий зміст, нові семантичні конотації завдяки привнесеному ззовні відображенню ознак другого денотата: *lead somebody astray* «спонукати когось робити погані чи незаконні речі, які вони зазвичай не роблять». Прикметник *astray* може відображати і своє пряме значення (*the letter had gone astray in the post* [436]), і переносне (*I am wondering if some of our brothers and sisters have been led astray by deception* [346; 345; 355]). Лексема *astray* з'являється у Біблії 22 рази. «*The Lord is my shepherd*» – *Бог набуває ознак пастора, пастуха, який береже та захищає свою отару (David 23:1)*. Англ. *shepherd* має значення «людина, чия робота полягає в догляді за вівцями» [345; 343; 346]. Простежуємо експлікацію дій пастуха в позитивних намірах Бога щодо людини. Базове значення цієї лексичної одиниці (ЛО) також зустрічаємо у виразі *the sheep not having a shepherd* – «вівці, які не мають пастуха». *Judah is a lion's whelp* – «плем'я Юди повинно стати дуже грізним і не лише отримувати великі перемоги, а й мирно насолоджуватися тим, що було отримано за допомогою цих перемог». Тому поведінка Юди порівнюється не з ревом

лева, який завжди бушує, а з маленьким левеням, яке отримує задоволення від свого успіху, не викликаючи нічийого роздратування (*Genesis 49:9*); *I am the good shepherd: the good shepherd giveth his life for the sheep* – Ісус набуває характеристик пастуха, а люди – овець. Робота пастуха – захищати своїх овець від небезпечних тварин. Подібним чином Ісус пояснює, що Він захищає Свій народ і вмирає за нього (*John 10:11*); *Is he not your Father, your Creator, who made you and formed you?* – Бог набуває ознак Отця. У кожної живої істоти на цій планеті є мати й батько. Однак тут батько також означає «Творець (*Creator*), котрий сотворив людину та дозволив їй прийти у цей світ» (*Deuteronomy 32:6*) [351; 355];

2) перенесення за ознакою фізичного стану, становища. *Between the devil and the blue sea* – зіткнення двох однаково неприємних, небезпечних або ризикованих альтернатив, коли уникнення одного забезпечує нанесення шкоди іншому; між двох вогнів. *Give up the ghost* – вживається у значенні «померти», тобто означає фізичний стан людини (*based on how the nurses are talking, it sounds like Great Uncle Edmund is going to give up the ghost sooner than later* [345; 346; 343]) або «відмовитися від якогось завдання, бо воно здається приреченим» [345; 317] (*I don't think anyone is coming to the lecture today, so we might as well give up the ghost* [343; 344]). Фраза *give up the ghost* простежується у кількох місцях у Біблії, зокрема в (*Марка 15:37*): *And Jesus cried with a loud voice, and gave up the ghost; ... fellowcitizens with the saints, and of the household of God* – тут позначено тісніший зв'язок людини з Богом і її вищий привілей. Йдеться про те, що люди – не гості та випадкові відвідувачі, а постійні мешканці будинку та члени сім'ї (*Ephesians 2:19*); *grass withereth, and the flower thereof falleth away* (*1 Peter 1:24*), *the sun... withereth the grass...the flower thereof falleth... the rich man fade away...* – лексеми *withereth, fall away, fade away* мають значення «висихати», «ламатися», «ставати слабшим» відповідно. У цих значеннях простежуємо відображення неминучої смерті; ... *a man be born of water and of the Spirit* (*John 3:5*) – у релігійно-біблійній семантиці вода переходить із властивостей водяної стихії у предметну сферу, оскільки вона прирівнюється із Біблією, яка дає життя вічне; ... *the marriage of the Lamb has come and His bride has made herself ready* – лексема *marriage* у цьому прикладі вказує на союз двох на небі, де Агнець – це Ісус, наречена — це Церква або

послідовники Христа, і цим символізує зв'язок Ісуса та людей (*Revelations 19:7*); ... *naked and bare (Ezekiel 16:39)* – означає «бідне становище; людина без гроша». Те саме значення бачимо й у виразі *to clothe naked* [351; 355];

3) перенесення за ознакою форми. *Adam's apple* «Адамове яблуко, кадик» [347; 345; 343; 344]; *You are the salt of the earth* – Ісус, звертаючись до людей, порівнює їх із сіллю, бо вони такі ж дрібні частинки Землі, що населяють її у великій кількості. У такий спосіб вони отримують надію приправити землю, поширюючи слово Ісуса. Приправа без смаку не має жодної мети й тому більше не потрібна (*Matthew 5:13*). *I am the vine; you are the branches* – Ісус вбирає в себе ознаки виноградні лози й називає своїх послідовників гілками виноградної лози, оскільки вони є продовженням Його самого. Окрім того, Ісус заявляє, що його послідовники «принесуть багато плодів», тобто добрі речі стануться в результаті їхньої віри (*John 15:5*). *We are the clay, and thou our potter* – Бог порівнюється з гончарем, який ліпить із глини. Послідовники Бога є глиною і підкоряються його задуму та впливу (*Isaiah 64:8*) [351; 355];

4) перенесення за ознакою явищ: *valley of the shadow of death (Psalms 23:4)* – долина смерті відображає межу між двома явищами – життям і смертю: *As I walk through the valley of the shadow of death, I take a look at my life and realize ...* [345; 351; 355]. *The king of terrors (Job 18:14)* – death as an idea or personification [345; 351; 355], у ЛО *terror* експлікує характеристики смерті: *In those days, the king of terrors was ever present in families' lives, such that they were forever prepared to confront the death of a loved one at almost any given moment* [343]. *The wind bloweth where it listeth, and thou hearest the sound thereof, ... so is every one that is born of the Spirit* – у цьому вірші вітер означає невидиму силу, яка керує людьми й називається Святим Духом у Біблії. Він невидимий за своєю формою і є частиною Бога, Трійцею (*John 3:8*);

5) перенесення за ознакою характеру: *a whited sepulcher (painted sepulchre)* – «людина, група, місце або річ, представлена зовні добродесною, але всередині лицемірно корумпованою, аморальною та злою». ЛО *sepulcher* «споруда або кімната, у якій поховано померлого» [345]) взято з рядка *for ye are like unto whited sepulchers, which indeed appear beautiful outward (Matthew 23:27)*. *The patience of Job* – «дуже терпляче, спокійно, зібрано, відповідально». Йов – персонаж Біблії, який спокійно

переносить багато випробувань і труднощів, щоб довести свою віру в Бога й відданість йому: *Ye have heard of the patience of Job (James 5:11). Doubting Thomas* – «той, хто не може легко повірити в щось без вагомих доказів, невіруючий» [345; 351; 355]: *Mary won't believe that I have a dog until she sees it. She's such a doubting Thomas* [342]. Посилання на біблійну історію про апостола Фому, який відмовився вірити, що Ісус воскрес із мертвих, поки не побачив його особисто: ... *saith he to Thomas... be not faithless, but believing (John 20:27)* [351; 355];

б) перенесення за ознакою місця: *tell it not in Gath (Samuel 1:20)* «приховувати своє горе, щоб у ворогів не було приводу тріумфувати». Gath – одне з п'яти головних міст філістимлян, яке було розташоване на кордонах Юди і, як наслідок, мало важливе місце у війнах між філістимлянами та ізраїльтянами. Це місто, фактично, було ключовим для обох країн і було міцно укріплене; *Sermon on the Mount (Matt. 5–7; Luke 6:20–49)* (промова Ісуса, що містить основи християнського вчення), проте вживається також у значенні: *a talk in which someone tries to give you unwanted moral advice* [342, с. 1296]. *Road to Calvary* – хресний шлях, мучеництво [317; 344; 351]. Calvary – місце біля стін Єрусалиму, де розп'яли Ісуса: *they were come to the place, which is called Calvary, there they crucified him (Luke 23:33); ... what I will do to my vineyard: I will take away the hedge thereof (Isaiah 5:5)* – ЛО *vineyard* вказує на ділянку землі, проте у виразі *God's vineyard* маємо переносне значення «нива Божа». У наведеному прикладі народ Ізраїлю є нивою Божою, яку Він може дозволити знищити; *the daughter of Zion is left as a cottage in a vineyard (Isaiah 1:8)* – Єрусалим – місто, що розташоване на пагорбі Сіон, донька Сіону уособлює Єрусалим;

7) перенесення за подібністю призначення. *Hewers of wood and drawers of water* – використовується для позначення людей, яких наймають винятково для ручної або чорної роботи [345]: *under the dictatorship, members of the religious minority were not allowed to be anything but hewers of wood and drawers of water to the ruling class* [343]. Згадування з біблійного уривку (*And the princes said unto them, Let them live; but let them be hewers of wood and drawers of water unto all the congregation*) (*Joshua 9:21*), у якому Гівеоніти були засуджені до рабства за ізраїльтян. *I am the bread of life* – ЛО *bread* має значення «необхідне харчування, живлення», й Ісус постає як основний

постачальник живлення для душі (*John 6:35*). *I am the way and the truth and the light* – ця метафора висвітлює призначення Ісуса. Він стає втіленням всієї істини, єдиним доступним до цієї істини шляхом і освітленням цього шляху, яким можна й навіть потрібно йти (*John 14:6*) [351; 355].

Відповідно до семантичних видів мовної метафори, слідом за Г. Н. Склярєвською, виділяємо серед РЛМ (а) мотивовані метафори, що містять семантичний елемент, який чітко зв'язує метафоричне значення із вихідним, та (б) асоціативні, які базуються на здатності свідомості знайти аналогію між об'єктами дійсності [200, с. 53-56].

ЛО *fire* у релігійному контексті символізує кару, покарання, а наведені нижче приклади можна віднести до мотивованої метафори, оскільки в ній присутні семантичні елементи, які чітко пов'язані з вихідним значенням слова [200, с. 49]: ... *his disciples ... said, Lord, wilt thou that we command fire to come down from heaven, and consume them... (Luke 9:54)*. Із передання Старого Завіту відомо, що Бог часто карав непокірний та невдоволений народ за допомогою вогню: *And Nadab and Abihu, the sons of Aaron, took either of them his censer, and put fire therein, and put incense thereon, and offered strange fire before the LORD, which he commanded them not. And there went out fire from the LORD, and devoured them, and they died before the LORD (Leviticus 10: 1,2)*.

Разом із негативним значенням лексеми *fire* необхідно зауважити, що вона передає й позитивні конотації, особливо в релігійно-християнському контексті. Вогонь у Старому Завіті часто є символом Божої присутності. Наприклад, у формі палаючого куща Ангел Господній являється Мойсеєві, у вогонь Господь зійшов на Господню гору, яку називають Синай; кущ, який горить, але не згоряє, є посередником між Господом та Мойсеєм: ... *the LORD appeared unto him in a flame of fire out of the midst of a bush ... the bush burned with fire, and the bush was not consumed. ... put off thy shoes from off thy feet, for the place whereon thou standest is holy ground. Moreover he said, I am the God of thy father, the God of Abraham, the God of Isaac, and the God of Jacob (Exodus 3:1-5)*. В іншому вислові у Святому Письмі з вогнем

порівнюється Слово Боже: *Because ye speak this word, behold, I will make my words in thy mouth fire, and this people wood, and it shall devour them (Jeremiah 5:14) [351; 355].*

Вогонь служить символом допомоги ізраїльському народові: *to lead them the way; and by night in a pillar of fire, to give them light; to go by day and night (Exodus 13:21).*

Образ Святого Духа знаходимо в Новому Завіті в метафоричному виразі з вогнем, коли на апостолів зійшов Святий Дух: *And there appeared unto them cloven tongues like as of fire, and it sat upon each of them (Acts 2:3).* Могутність Господа Бога теж порівнюється з вогнем: *I am come to send fire on the earth; and what will I, if it be already kindled? (Luke 12:49).*

Для висвітлення асоціативної метафори наведемо уривок зі Старого Завіту, де пророк Самуїл (у другій книзі вже цар Давид), вказуючи на роль Бога в житті людини, створює асоціації із предметами дійсності: *He is the rock – Бога називають скелею (Deuteronomy 32:4); The Lord is my rock, my fortress and my deliverer; my God is my rock, in whom I take refuge, my shield and the horn of my salvation, my stronghold – Як і в останньому прикладі, Бог порівнюється зі скелею, але ця метафора розширена в цьому вірші з Псалмів. Бог порівнюється з фортецею, щитом та твердинею, що ілюструє його роль як захисника (Psalm 18:2).*

For the Lord God is a sun and shield - Бога порівняно із сонцем, щоб показати якості яскравості. Сонце також є джерелом життя на землі. Бог теж порівнюється зі щитом. Це описує Бога як лютого захисника, котрий захистить Його дітей від будь-якої шкоди (*Psalm 84:11*).

The law of the wise is a fountain of life – навчання порівнюється із фонтаном, але не з будь-яким фонтаном. Фонтан життя – це загальна метафора, яка наводить на думку про постійне джерело існування та життя (*Proverbs 13:14*).

Лексема *flesh* «м'яка частина тіла людини або тварини» [345; 346; 352; 353] успадковує значення «втілений у реальний, матеріальний образ» із метафоричного контексту Біблії, наприклад: *All flesh is grass (Isaiah 40:6)* – Біблія використовує образ трави, щоб продемонструвати смертність і псування людини, яку Бог утворив із земного пороку. Це картина слабкості людського життя. Трава в'яне, коли над нею

дме палючий східний вітер. Квітка відцвітає, коли на неї дме Господній подих. Подібним чином наше життя коротке, і ми повертаємося в пил у визначений Богом час. Нічого не залишається навіть від краси та привабливості людського життя. Інші приклади метафори, які ми простежуємо в Біблії для вираження смислового значення реального образу людини ЛО *flesh: All flesh come to worship (Isaiah 66:23), I am the LORD, the God of all flesh (Jeremiah 32:27).*

У метафоричному висвітленні постійного роздратування та ниття в тексті Біблії зустрічаємо фразу *the thorn in the flesh (Judges 2:3)* для характеристики ворогів, які «будуть, як колючки на ваших боках»; як говорить апостол Павло, його недуги «даються мені колючкою у плоті» (*II Corinthians 12:7*) [351; 355].

Англ. *light* «енергія сонця, спалах, лампа та ін., що дозволяє вам бачити речі» [345] в метафоричному значенні функціонує в таких контекстах: *goodness/virtue* («добродота/добродесність») – *every one that doeth evil hateth the light (John 3:20), I will make my judgment to rest for a light of the people (Isaiah 51:4); knowledge/vision* (знання/бачення) – *I am come a light into the world (John 12:46), lest the light of the glorious gospel of Christ (2 Corinthians 4:4); life/vitality* (життя/життєздатність) – *sat in darkness saw great light... sat in ... shadow of death light is sprung up. (Matthew 4:16), I form the light (Isaiah 45:7)* [351; 355].

Лексема *heart* зустрічається в Біблії понад тисячу разів, у результаті вона є найпоширенішим антропологічним терміном у Святому Письмі. Вона означає «центр людини як для фізичної, так і для емоційно-інтелектуально-моральної діяльності»; іноді використовується в переносному значенні для розуміння недосяжних речей. Ця ЛО має такі значення: 1) орган людського тіла, який перекачує кров по ньому; 2) частина людини, яка відчуває сильні емоції та почуття; 3) форма, яка репрезентує серце; 4) найважливіша або ключова частина проблеми, питання [342]. *Бібл. heart* – це внутрішній аспект людини, який набуває релігійних особливостей та відображає такі семантичні сфери функціонування (далі – ССФ): «*determination / courage*» («рішучість / мужність») – *... the heart of the sons of men is fully set in them to do evil (Ecc. 8:11)*, «*knowledge / wisdom*» («знання / мудрість») – *... the LORD hath not given you an heart to perceive (Deut. 29:4)*, «*memory*» («пам'ять») – *lay up his words in thine*

heart (Job 22:22), «conscience» («совість») – *my heart shall not reproach me so long as I live* (Job 27:6), «справжня природа або характер людини» – *he told her all his heart* (Judg. 16:17) [351; 355].

Лексична одиниця *sin* також вживається в переносних значеннях: 1) гріх як борг. Ісус використовує ідею боргу, щоб пояснити прощення гріхів у притчах: «*How often shall my brother sin against me, and I forgive him?*» (Matt. 18:21); 2) гріх як рабство, залежність, через який ми були поневолені дияволом: «*And deliver them who through fear of death were all their lifetime subject to bondage*» (Heb. 2:15), «*the spirit of bondage again to fear*» (Rom. 8:15), «*be not entangled again with the yoke of bondage*» (Gal 5:1); 3) гріх як мотив дії, що керує людиною: «*reign in your mortal body*» (Rom 6:12), «*That as sin hath reigned unto death*» [351; 355]. Одним із важливих аспектів метафори, характерних для біблійних віршів, є її здатність створювати структуру для кращого розуміння життя, яке є випробуванням: Бог хоче, щоб людина пройшла ці життєві випробування, тому Він ніколи не дає випробування непосильні, більші, ніж благодать, якою Він обдаровує потім.

Отже, для репрезентування концепту *GOD* використовуються лексеми *Father*, *Rock*, *Shepherd*, на позначення *JESUS CHRIST* – *Bread of life*, *Good Shepherd*, *Light of the world*, на позначення *CHURCH* – *Bride*, *Household of God*, *Body of Christ*.

На відміну від метафори, метонімія не заміщує одне поняття іншим, а виділяє таку ознаку в уже існуючому понятті, яка є основною для певної ситуації. Ю. М. Лотман визначає метонімію як виділення суттєво специфічного та елімінування несуттєвого [132]. Таким чином, метафора є усвідомленням нової властивості, яку одержано в результаті аналогії, і вибір імені за аналогією, а метонімія – це вилучення будь-якої властивості з уже відображеної в мові дійсності на підставі її суміжності з властивістю нового позначуваного на вибір йому імені, що відображає у своїй семантиці цю суміжність [64]. За Р. С. Помірко, метонімія – це семантичний зсув у референції, у результаті чого «породжується» новий смисл висловлення, яка може містити і спеціалізацію, і конкретизацію лексичного значення, і генералізацію, тобто «перехід» до відповідного узагальнення значення [177].

Проаналізувавши низку прикладів метонімії у біблійних віршах, поділяємо її на ту, (а) яка вказує на певні наслідкові асоціації, (б) просторові асоціації, (в) часові асоціації, (г) атрибутивні асоціації.

3.2.3.2.1. Наслідкові асоціації. Цей тип метонімії або замінює попередню дію або об'єкт наступною дією чи об'єктом, або замінює наступну дію чи об'єкт попередньою дією чи об'єктом: *Moses: For Moses of old time ... them that preach him, being read ... (Acts 15:21); The Prophets: If they do not hear Moses and the prophets ... (Luke 16:31); Esaias: sitting in his chariot read Esaias ... (Acts 8:28)*. Виконавець замінюється назвою своїх дій чи продукта. При коригуванні цієї метонімії зберігається назва агента, а також зазначена його діяльність або продукт; *believe not every spirit ... (1 John 4:1–3)* – вчення, висунуте як від духа, так і від людини, яка визнає, що перебуває під впливом Святого Духа; *so many kinds of voices in the world ... (1 Cor. 14:10)* – голос вживається у значенні «мова»; *if thine eye offend thee... (Matt. 18:9)* – наш духовний стан набагато важливіший за наш фізичний; *uncircumcised in heart and ears... (Acts 7:51)* – хоча люди мали на тілі знак обрізання, яким вони хвалилися, проте вони не мали справжнього обрізання серця; їхні серця не були обрізані, щоб боятися й любити Господа, ані їхні вуха, щоб слухати Господнє слово та Євангеліє; тому попри свою впевненість у плотських привілеях, вони були необрізаними особами; *neither shall any man pluck them out of my hand ... (John 10:28)* – тип вчинку визначається контекстом, у цій метонімії йдеться про турботу; *the hand of the Lord is upon thee ... (Acts 13:11)* – вказує на покарання; *to flee from the wrath to come ... (Matt. 3:7)* – гнів вказує на покарання й осудження; *I coveted no man's silver, or gold ... (Acts 20:33)* – *silver* і *gold* ідентифікують гроші [351; 355; 340; 341].

3.2.3.2.2. Просторові асоціації. Цю метонімію легко відрізнити від інших, оскільки місце або місцезнаходження номінує те, що там знаходиться, або те, що там відбувається: *Woe to thee, Chorazin! Woe to thee, Bethsaida! ... (Matt. 11:21)* – Хоразин та Віфсаїда розміщені для відповідних мешканців, оскільки між містом та його жителями існують тісні та усталені стосунки; *Ye are the salt of the earth ... (Matt. 5:13)*

– *Земля* асоціюється з мешканцями; *what is a man profited, if he shall gain the whole world ... (Matt. 16:26)* – *World* асоціюється із задоволенням та матеріальним надбанням; *all the city was moved ... (Matt. 21:10)* – місто чи регіон означають його мешканців; *of the house of Israel ... (Matt. 10:6)* – будинок – нація; *another angel came out from the altar ... (Rev. 14:18)* – *вівтар* у значенні храму; *Marriage is honourable in all, and the bed undefiled... (Heb. 13:4)* – *ліжко* ідентифікує подружні стосунки; *shall give unto him the throne of his father... (Luke 1:32)* – *трон* символізує керуючу верховну владу [351; 355; 340; 341].

3.2.3.2.3. Часові асоціації. При коригуванні цієї метонімії зберігається посилення на твердження про час, хоча воно може бути зведене до більш загальної номінації *when: until the day when Jesus Christ comes (Phil. 1:6). At that day ye shall know that... (John 14:20)* – *day* – відображення часу воскресіння Ісуса; *to see one of the days of the Son of man ... (Luke 17:22)* – день або час відображають присутність або повернення Христа; *hasting unto the coming of the day of God... (2 Pet. 3:12)* – день або час асоціюються з покаранням; *My time is not yet come ... (John 7:6)* – година або час асоціюються з належним моментом для тієї чи іншої дії; *the hour is at hand ... (Matt. 26:45)* – відображення смерті Ісуса.

Приклади метонімії з лексемою *beginning* символізують: вічне минуле: *In the beginning was ... (John 1:1)*, час до початку історії людства: *He [the devil] was a murderer from the beginning ... (John 8:44)*, час, коли Ісус розпочав своє служіння: *from the beginning were eyewitnesses ... (Luke 1:2); that I said unto you from the beginning... (John 8:25)*; час, коли Ісус обрав своїх учнів: *Jesus knew from the first who they were ... (John 6:64)*; час, коли хтось вперше отримав Слово: *which ye had from the beginning ... (1 John 2:7)* [351; 355; 340; 341].

Деякі лексеми, наведені у прикладах, вказують на дуже близьке значення до того, яке віддалене в часі: *father* відображає часи предків (*shall give unto him the throne of his father David... (Luke 1:32); If we had been in the days of our fathers ... (Matt. 23:30)*), *son, daughter* або *child* вживаються у значенні нащадків (*Whose son is he? ... the son of*

David ... (Matt. 22:42); this woman, being a daughter of Abraham... (Luke 13:16); from these stones to raise unto children to Abraham ... (Matt. 3:9) [351; 355; 340; 341].

3.2.3.2.4. Атрибутивні асоціації. У Новому Завіті часто використовується слово *name* як метонімія, щоб замінити особу, яка мала на увазі. Застосування *name*, яке не є метонімією, зазвичай є цілком очевидним, наприклад: *His name is John (John 10:3), he calls his own sheep by name.*

Name вживається замість номінації людини або референційного займенника. Проте слід чітко визначити взаємозв'язок між вчиненою дією та особою, чиє ім'я використовується, наприклад: *into union with (him), to the service of (him), knowledge of or about (him).* У випадку хрещення той, чиє ім'я використовується, є тим, кому хрещена особа була присвячена, і під чийм захистом вона зараз перебуває: *hallowed be thy name ... (Matt. 6:9); for his name (Jesus) was spread abroad... (Mark 6:14); baptizing them in the name of the Father ... (Matt. 28:19).*

Name вживається як засіб або інструмент, за допомогою якого виконується певна дія. Ця дія здійснюється за допомогою влади або повноважень того, чиє ім'я використовується: *have we not prophesied in thy name? And in thy name have cast out devils?... (Matt. 7:22)* [351; 355].

Слово *name* вживається як наслідок виконаної дії. Дія тут виконується через чийсь стосунки з тим, хто називається, і цей взаємозв'язок має бути чітко вираженим, наприклад: «because you are (my) disciples», «because you follow (my) teachings», «because you preach (my) message»: *And who so shall receive one such little child in my name receiveth me... (Matt. 18:5), hated by all nations for my name's sake... (Matt. 24:9)* [351; 355].

Name представляє представника або людину, яка хоче донести певне повідомлення. Людина, котра виконує дію, має повноваження оголошувати повідомлення або виконувати роботу зазначеної особи як її уповноважений представник: *Blessed is he that cometh in the name of the Lord (Matt. 23:39), For many shall come in my name saying; I am Christ... (Matt. 24:5), should be preached in his name among all nations... (Luke 24:47).* *Power* вживається щодо того, хто має владу: *sitting at*

the right hand of Power... (Matt. 26:64). *Honor* виражає певний вид діяльності, який асоціюється із честю: *worthy of double honor...* (Tim. 5:17). *Wickedness* відображає сили, що виявляють зло: *against spiritual wickedness in high places...* (Eph. 6:12) [351; 355].

У Новому Завіті багато означень, вживаних для уникнення повторів імені Господа: *Almighty* («*which is, and which was, and which is to come, the Almighty...*» (Rev. 1:8)), *Blessed* («*the Son of the Blessed...*» (Mark 14:61)), *Highest* або *Most High* («*the power of the Highest shall overshadow thee...*» (Luke 1:35)), *Just One* або *Righteous One* («*the coming of the Just One...*» (Acts 7:52)). Серед предметних означень виділяємо такі приклади метонімії: *key* («ключ») вказує на владу, повноваження, наприклад: *give unto thee the keys of the kingdom of heaven...* (Matt. 16:19); *hand* («кисть руки»), *finger* («палець»), or *arm* («рука») – влада, повноваження, контроль: *betrayed into the hands of men...* (Matt. 17:22), *shewed strength with his arm...* (Luke 1:51), *with the finger of God cast out devils...* (Luke 11:20); *horn* («ріг») – сила й могутність: *raised up a horn of salvation for us...* (Luke 1:69); *scepter* («скіпетр») – царське правило: *a sceptre of righteousness is the sceptre of thy kingdom...* (Heb. 1:8) [351; 355].

Отже, біблійні метафори та метонімії різних видів значною мірою відтворюють, з одного боку, асоціативні зв'язки, характерні для представників християнської конфесії Давнього Світу (юдеїв, римлян та ін.), які до тепер стали зрозумілими християнам, незалежно від їх національно-культурної належності, а з іншого боку, – особливості усвідомлення біблійних понять і істин носіями англійської мови.

3.2.3.3. Десемантизація релігійних лексичних одиниць. Під десемантизацією сучасні дослідники розуміють не лише процес втрати будь-якого компонента семантики слова, а й один із механізмів отримання нових значень. Десемантизація – це втрата мовною одиницею того чи іншого лексичного значення [167, с. 11; 83, с. 148-157]. Оскільки опущення будь-яких значень не обов'язково призводить до втрати всього сенсу, десемантизація, по суті, виявляється його редукцією. Це процес, у результаті якого в лінгвістичних одиницях спостерігається зникнення певних значень [58, с. 285]. Окрім того, десемантизація передбачає втрату зв'язку з референтом [55,

с. 260]. Сучасні причини десемантизації деякі лінгвісти вбачають у спробах надати інформацію в більш доступному для реципієнта вигляді. А це своєю чергою призводить до спрощення, у результаті якого відбувається неминуча редукція сенсу [167, с. 11]. Десемантизація означає втрату всіх або істотних елементів змістовної структури слова, таке його семантичне спустошення, яке супроводжується якісним переродженням, наприклад, у компонент фразеологізму [85, с. 117; 2; 209]. Таким чином, десемантизація призводить не лише до зміни значення, а й до виникнення нових смислових компонентів. Щоб виявити закономірності цього процесу, необхідно дослідити семантичну сполучуваність [167, с. 11-12] РЛАМ. Наприклад, розглядаючи семантичну переорієнтацію лексеми *squint* у контекстуальній сполучуваності, спостерігаємо втрату первинного значення слова та набуття нового значення, яке певною мірою частково пов'язане з первинною номінацією: *squint at someone / something* «примружуватися» [345; 331; 334; 338; 334]. Початково ця лексема означала «оглядовий отвір у вівтарній перепоні раньохристиянських храмів» [317], проте, аналізуючи всі значення цієї лексеми, не простежуємо первинної номінації [342]. Під механізмами десемантизації у традиційній культурі слід розуміти способи зміни семантики релігійного концепту, що призводять до часткової / повної втрати або спрощення семантики. Десемантизація виступає засобом концептуалізації нового досвіду. Еволюція внутрішньої форми релігійного концепту формує логічну структуру процесу десемантизації. Десемантизація володіє континуальним характером і пов'язана з поетапним рухом у часі, яке проходить через проміжні стадії, межі між якими іноді просто неможливо провести, що ускладнює процес фіксації типів розмивання значення аналізованої одиниці [315, с. 124].

Прикладом десемантизації лексеми *God* може слугувати контекст *the God knows* «Бог знає що; щось невідоме», який підтверджує думку Ш. Баллі про десемантизацію лексем у складі фразеологізму, хоча цей процес відбувається в різних словосполученнях неоднаково [23, с. 89]: окремі елементи фразеологізму не повністю можуть втрачати своє значення, незважаючи на виникнення нової семантики, яка не зводиться до суми семантичних компонентів [90, с. 13-25]. У такий спосіб відбувається семантична редукція, тобто процес нерівномірної

деактуалізації слова, викликаний різною абстрагуючою здатністю елементів його смислової структури [85, с. 117].

Десемантизація часто призводить до поступової втрати первісної мотивації назв, тобто до деетимологізації, оскільки слово втрачає зв'язки зі спорідненими словами унаслідок фонетичних, словотворчих або семантичних розбіжностей. Суттєвим і характерним для деетимологізації є те, що вона стає наслідком історичних змін у слові. Причинами деетимологізації можуть бути матеріальні зрушення у значеннях; деякі особливості природи найменування (наприклад, за функцією предметів); нечіткість сприйняття при переході слів з однієї соціальної сфери в іншу; розбіжності стилістичних сфер уживання відповідних слів; деякі умовності структурного порядку; фонетичні зміни у слові [45, с. 149-150].

Зовнішня причина деетимологізації слова може полягати у зміні позамовної дійсності, але в цієї зовнішньої причини є обов'язковий внутрішньомовний корелят: певне відставання розвитку відповідної семантики до нового денотату [179; 180].

Релігійні лексичні одиниці піддаються процесу десакралізації, який позначає процес культурно-історичного або раціонально-особистісного виведення сакральних предметів із вертикалі *Бог – світ*. Десакралізація – частковий вияв більш загального процесу десемантизації, але відрізняється від неї релігійною тематикою. Десакралізація – це вид профанації, коли сакральний предмет виривається з загального зв'язку і зменшується до свого одиничного стану. Так, якщо в системі культури лексичні одиниці набувають властивостей бути репрезентантами релігійних (ритуальних) значень, то за його межами ця їхня властивість втрачається, оскільки при цьому виводиться символічний компонент значення лексеми в результаті її буквального прочитання. Потрапивши до сфери активного вживання в іншій галузі (не релігійній), лексеми набувають нових значень. Новий зміст починає нашаровуватися на старий, у результаті чого символічний (сакральний) ядерний компонент семантики слова зміщується на периферію його значення, або остаточно втрачається, що призводить до десакралізації лексеми.

Зникнення компонента сакральності може призвести до усунення первинного розуміння слова. Чимало слів функціонує у другорядному значенні, при якому

релігійне значення дезактуалізується, зберігаючи частіше лише метафоричне значення. У лексикографічній практиці це виявляється в тому, що першим або одним із перших є значення віри, літургії, релігії, тоді як наступне значення – вже позбавлене сакральної складової постає з образною ознакою. Відбувається зміщення фокусу уваги з відносної константи на синхронно далеку периферію, яка вербалізується через десемантизацію. Наприклад: *confiteor* – у Римо-католицькій Церкві молитва, що складається із загального визнання гріховності та благання про прощення на початку Святої Меси, образно вживане «сповідь, щира сповідь»; *credo* – у християнській релігії зазначається молитва, яка містить основні істини віри, визнання яких є обов'язком християн [317, с. 206], образно «сукупність основних принципів, вірувань, моральних норм тощо, сформульованих кимось або сповідується кимось (не обов'язково релігійних)»; *purgatory* – згідно з католицькою доктриною – це стан людей, які померли в дружбі з Богом (в освяченій благодаті) і після смерті очищаються від невідкаєних на землі гріхів і всіх недосконалостей, щоб мати можливість дістатися до неба, тобто до вічного щастя, що полягає в повному союзі з Богом, у переносному значенні – це стан гострого болю, страждань, мук; *heresy* – релігійні вірування, протилежні ортодоксальним доктринам церкви, особливо віра, яка є спеціально засуджена церквою, в образному використанні – це будь-яка думка (у філософії, політиці тощо), що суперечить офіційним чи усталеним поглядам або доктринам; *crusade* (хрестовий похід) – це історичні війни, які вели християни в Палестині проти мусульман протягом XI, XII і XIII століть під релігійними гаслами, з метою відновлення Гробу Господнього у Святій Землі [345; 319]; у більш широкому розумінні – це будь-яка священна війна, яка відбувається через релігійні причини, в переносному значенні – вся соціально-правова діяльність, організована із завзяттям, у великих масштабах [348; 349]; *pope* – в Римо-католицькій Церкві це титул верховного господаря (намісника Христа, наступника св. Петра), що використовується з VI століття [348; 349], у переносному значенні – це особа, яка має статус чи повноваження, схожі на статус папи, представляє певну групу, будучи її керівником [345]; *procession* – урочиста релігійна процесія зі співом та перенесенням священних предметів, що є формою поклоніння [345], також проходження

священнослужителя [317], у переносному значенні це – натовп людей, що кудись їде, гуляє [345]; рідше вживається як кортеж, транспортні засоби, що проїжджають в одному напрямку [337; 343; 345]; *relic* – у релігійному значенні – це рештки тіла, наприклад, кістки людей, які вважаються святими, а також предмети, що належать їм, мають певний зв'язок із ними, оточені богослужінням [345], у переносному значенні – це предмет, який є для когось цінною річчю, сувеніром, якому надається висока емоційна цінність [345], а також стара чи старомодна людина або річ (пережиток) [337; 343; 345]; *sect* – релігійна група, яка виникла внаслідок відколу від церковної організації, що має власні організаційні принципи та проголошує конкретні істини віри, також група людей, що утворює спільноту та сповідує власну релігію, визнаючи ту саму систему цінностей, зосереджену навколо певного лідера [345], у переносному значенні – це група людей, що утворює окрему одиницю в межах більшої групи, об'єднана спільними інтересами чи переконаннями [343; 345]; *hallelujah* – використовується в релігійних піснях та богослужіннях як вигук похвали та подяки Богові, але в сучасних мовах ця лексема набуває значення «надмірно вихвалити когонебудь» [322]. Простежуємо й дивергентний семантичний розвиток (варіантне семантичне використання значення): *hallelujah lass* – жінка-член Армії спасіння; [345], *cardinal* вказує на високопоставленого священника в католицькій церкві. Католик, включений до колегії кардиналів, обирає нового папу до конклаву й має дорадчий голос при призначенні нових кардиналів та єпископів. Проте ця лексема десакралізується в контекстуальному значенні та зазначає короткий жіночий плащ, червоний і зазвичай з капюшоном, модний у XVIII столітті; будь-який із різноманітних ворожих птахів, особливо яскраво-червоний, чубатий американський вид.

3.2.3.4. Ресемантизація релігійних лексичних одиниць. Ресемантизація володіє специфічною рисою комплексного синтетичного характеру, яка представляє велику кількість інформаційних форм. Релігійна сфера в англійській мові активно висвітлює питання суспільного, економічного, культурного та політичного життя, що зумовлює використання різноманітної лексики, яка обслуговує названі галузі. Нові

відносини між церквою та державою зародили нову хвилю інтересів до біблійних виразів. Окрім того, розходження, виявлені в різних мовах – у цьому випадку в англійській мові, актуалізують проблему зникнення або оновлення застарілих фраз, а також їх вплив на культурне світосприйняття народом. Велика кількість вчених вважають, що лексична одиниця наділена повним комплексом ознак, які відображають її специфіку, до числа яких враховані відтворюваність, стійкість, образність, експресивність і неподільність, що обумовлюють практичну чи комунікативну потреби використання одиниці. Сучасне суспільство відтворює процес ресемантизації в нових аспектах, що дозволяє розширити сферу мовознавства. Цей феномен сприяє розвитку духовної єдності різномовного населення. При субституції слів відбувається підміна понять, яка утворюється за допомогою стилістичного засобу, де дія переноситься на предмет, надаючи йому характеристики твердості [271].

Під час різних історичних процесів ресемантизація набувала нового змісту, зокрема в англійській мові. Релігійна лексика виступає рефлексивним явищем та має відношення до догматичних норм інтерпретації. Її характерною рисою виступають екстралінгвістичні чинники, які відіграють визначну роль у комунікації. Важливе значення мають стратегії релігійної лексики, до системи яких належать засоби мови з церковним забарвленням. Досліджувана лексика в англійській мові володіє архаїчно-піднесеним та емоційним значеннями, створюючи при цьому експресивний ефект. Нині відстежується зацікавленість до функціонування процесу ресемантизації на рівнях, котрі раніше не розглядалися з певних історично-соціальних причин. Релігійна лексика відрізняється від інших тим, що її комунікація спрямована до сфери таємного, охоплюючи сукупність видів поведінки людини. В умовах сучасних реалій цей феномен виконує нові професійні завдання, які раніше не входили в коло компетентності, інтерпретуючи систему орієнтирів аналізу [276, с. 4].

Семантичні процеси, які відбуваються в мові, мають універсальний характер і конкретний прояв розширення значення слова, виявляючи лексичні обмеження на вживання певних слів. Свідомість релігійної мови виділяє центральні, ключові,

периферійні та вторинні елементи значення, які можуть у різних випадках співпадати або відрізнятись. Тип складних слів із сурядним зв'язком між його частинами не характерний для англійської мови, а простий перехід слова з однієї частини мови в іншу, лексикалізація та конверсія не мають рівних за статусом еквівалентів, хоча мотивація слів у таких випадках прозора і явна [287, с. 6].

Ресемантизація є досить частотним процесом поповнення релігійної сфери в англійській мові поряд із такими семантичними зрушеннями як метафоричний і метонімічний переноси. Ресемантизація є результатом транссемантичності, тобто семантичного зсуву або дезактуалізації первинної номінації і / або наслідком трансфункціональності, тобто зміни функцій слова в тексті під впливом її безпосереднього семантичного оточення, мікро- і макроконтрактом, авторської інтенції і прагматики тексту. Комплексне дослідження лексичних одиниць дозволяє виявити фактори, які сприяють цьому процесу [2; 216; 83]. Це успішний спосіб висвітлення лексикологічних, функціонально-семантичних і логіко-понятійних термінів.

Терміносистема релігійної сучасної англійської мови є структурно впорядкованою і виступає у вигляді функціонально-семантичних полів, відкритих для підсистем мови. Для них характерна складна структура, яка обумовлена наявними периферійною та ядерною зонами, на різних рівнях яких перебувають терміни, що належать певним тематичним групам у їх складі [290, с. 9]. Функціональним та лексико-граматичним особливостям терміносистем характерні параметри дискурсу, у яких вони функціонують, і типологічні особливості англійської мови. Досліджуваний процес ресемантизації представлений більшою мірою як спосіб поповнення зіставлених терміносистем.

У системі релігійної мови терміни являють собою комплексний фрагмент тематичного фрагменту картини світу, попри різні способи експлікації та часткову належність, вони зіставляються й функціонують багатьма іншими мовами, що дозволяє об'єднати процеси, поняття, явища в єдину терміносистему. Дотримуючись дефініції терміна Н. І. Жабо [2; 83], релігійну лексику можна визначити як одиниці мови тематичної сфери вживання, які виступають найменуванням словесного

поняття, маючи певне закріплене термінологічне значення, яке відповідає та реалізується в рамках терміносистеми.

Необхідною умовою процесу ресемантизації є логічне, правильне визначення понять, що вводяться лексичними одиницями, оскільки неправильно вжитий або незрозумілий термін може призвести до дезінформації. Суть цього процесу полягає в логічній операції визначення, у момент якої оновлюється й розкривається зміст поняття. Лексичні одиниці релігійної сфери останніми роками почали вживатися в англійській мові з численними іменниками. Тут варто сказати про семантичне зараження, коли поняття в результаті тривалого функціонування в певному тексті заміщає загальним визначенням фрази або виразом, асоціюючись при сприйнятті із загальним денотатом. Завдяки експансії термін проходить процес ресемантизації, і неологізм миттєво засвоюється релігійним суспільством [313, с. 14]. Лексичні елементи, які піддаються цьому процесу, мають певні властивості: наявність акронімів і великої кількості аббревіатур, особлива структура побудови тексту, часте вживання конструкцій пасивної застави, емоційність.

Взаємовплив багатомовності призводить до створення нового або оновленого поняття. Одним із механізмів ресемантичних трансформацій є витіснення змісту лексичної одиниці задля заміщення його новим, спеціально створеним контекстом у галузі релігії. Така одиниця затримується й активно використовується, розширюючи сферу свого вживання. Сучасна людина у щоденній практиці зіштовхується з новими номінаціями понять, які не завжди їй зрозумілі й доступні. Розглядаючи мову як динамічну цілісну систему, неможливо виключити процес повернення значення до початкового контексту. Яскравим прикладом слугує етимологічна ресемантизація. Це вид семантичного процесу, під час якого відбувається тимчасове повернення домінуючого значення й з'являється певна розбіжність між етимологічним та домінуючим. Що більша різниця між цими двома значеннями, то легше простежувати етап ресемантизації. У зв'язку з цим виникає необхідність у формулюванні семантичного архаїзму, що формує нові компоненти початкового значення. Застаріле значення повністю не зникає, але чітку межу між ними не завжди можна провести. Іншими словами, втрата значення відбувається повільніше, а розвиток семантики

відповідних мовних одиниць стає більш передбачуваним. Внутрішньомовна причина цього процесу полягає в обмеженні значень слова, до якого підключається механізм повернення до попереднього лексичного поняття. В іншому випадку може виникнути загроза руйнування тотожності, розпад на інші лінгвістичні одиниці або вичерпання її семантичного потенціалу [243; 159].

Оскільки розвиток релігійних термінів активно вивчається в англійській мові, виникає необхідність в аналізі хронологічного порядку цієї мови. Дослідження показало, що ресемантизація торкнулася саме тих понять, які належать до поля віри:

а) значення, що об'єднують характеристики теонімічного суб'єкта – *holy* – первинне значення пов'язане із давньоанглійським *hal* та давньонімецьким *heil*, які вказують на здоров'я, щастя та удачу [348; 349]. Зазвичай ця лексема вживається у таких значеннях: 1) «який належить кому-, чому-небудь, походить від, асоціюється із божественною силою»; 2) «відноситься до почитання або має специфічну релігійну ціль»: *a holy book; a holy place*; 3) життя або діяння з високоморальною або духовною ціллю»; 4) який заслуговує спеціальної поваги або благоговіння» [345]: *the pursuit of peace is our holiest quest* [345; 351; 355]. Процес ресемантизації простежуємо у виразах: *holy water* («свята вода; вода для зцілення, відновлення здоров'я»), *the Most Holy Mother of God* («Найсвятіша Божа мати; Рятівниця від болю, печалі та скорботи»). Англ. *celestial* в кінці XIV ст. вказувало на те, що стосується неба чи небес, від давньофр. *celestial* «небесний, блакитний», від лат. *caelestis* «небесний, що відноситься до неба» [329; 348; 349]. У біблійному значенні ця лексема вживається у розумінні «божественний, небесний»: *The Celestial Father* («Отець наш Небесний») [317]. У виразі *celestial transfer* («акт вмирання» [345; 317; 331; 338; 342]) прослідковуємо реновацію первинного значення: *Peggy's not doing well – celestial transfer seems imminent* [317; 345];

б) назви істот, яким приписують надприродні властивості – первинне значення лексеми *angel* вісник, посланик процес ресемантизації простежуємо в таких виразах: *the angel of death, fallen angel*. Англ. *demon* – «злий дух, злісна надприродна істота, диявол», із латинської *daemon* «дух», із грецької *daimōn* «божество, божественна сила, керівний дух, божество-опікун» [329; 348; 349]. Процес ресемантизації

простежуємо у виразах: *be a demon for work* («працювати із задоволенням» [345], *the demon of inspiration* («геній») [345; 326; 324], *he is a demon at tennis* («грати добре в теніс») [324; 326; 345]). Англ. *apostle* (із грецької *apostolos* «посланник»). Сучасна форма слова, яка переважає з XVI ст., перебуває під впливом давньофр. *apostle* «місіонер, який приносить християнство в новий регіон або народ». Образне значення «головний захисник нового принципу або системи». Ця лексема часто вживається у Новому Завіті, але лише зрідка у світській грецькій писемності, де простежується значення посланник. У Новому Завіті, включаючи листи Павла, це слово має два основних значення або асоціації: 1) «посланник»: *Titus and the brothers are described as messengers of the churches (2 Cor 8:23)*, 2) набуває більш урочистого змісту та описує людину, котра надіслана з божественною владою: *Paul, called to be an apostle of Jesus (1 Cor 1:1)*;

в) значення, що позначають істотні властивості надприродного по відношенню до людини, – релігійне значення англ. *mercy* простежуємо в таких виразах: *at the mercy of God* («у владі Божій»), *tender mercy* («велике милосердя»). Ця лексема від давньофр. *mercit, merci* означає «винагорода, подарунок; доброта, благодать, жалість», від лат. *mercedem* (номінатив *merces*) «винагорода, заробітна плата, оплата, найм» [329; 348; 349]. Процес ресемантизації простежуємо у значеннях таких фраз: *treat with mercy* «поводитися з кимось зі співчуттям», *what a mercy we're safe and unhardened* «яке щастя, що ми цілі й неушкоджені»;

г) значення, які стосуються оформлення віровчення – *baptism (baptism of blood* «занурення в кров», від лат. *baptizare*, від грець. *baptizein* «занурювати, занурювати у воду» [348; 349]). Динаміка запропонованих термінів виводить їх за межі відповідного поля, тому логічним є представлення конкретної сфери функціонування.

Під час розгляду ресемантичного розвитку певної лексичної одиниці виникає логічний вибір етимону проаналізованого терміну в якості його основи. У такому випадку найчастіше виникає проблема початкового значення. Етимон не відповідає домінуючому контексту слова, що перешкоджає якості його розгляду. Процеси виникнення досліджуваних компонентів і процесів знаходяться в початкових джерелах. Опираючись на такі передумови, з'являється ймовірність, що етимон

перебуває не в полі зору семантики й розглядається лише як формальний аспект походження поняття. Він виступає початковим значенням із позиції дійсності і вказує на елементи, які формують цілісне уявлення про релігійний об'єкт. Завдяки такому явищу існує можливість перекладу слова з однієї мови на іншу. Коли первинний фрагмент вихідного значення номінується й не може сформуватися в єдине загальнодоступне уявлення, слово не перекладається. Етимони виступають лише зв'язними частинами, без яких уявлення втрачає свою образність. Ледь помітна єдність свідчить про відносну константу на матеріалі не лише англійської, а й інших мов [273].

Для того, щоб зрозуміти, чому в певній лексемі відбувається досліджуваний процес, який найчастіше характеризується нелінійними особливостями, необхідно встановити відповідні причини. З одного боку, це пов'язано з неможливістю точно визначити чинники зміни значення, які є ключовими. З іншого боку, ігноруючи другорядні фактори, створюється перешкода на шляху до побудови теорії пояснення. Можливо пояснити причини процесу ресемантизації позамовними чинниками (соціальними, політичними, історичними). Але релігійні терміни однаково продовжували активно вживатися в мові людей, далеких від віри. Є припущення, що існує принцип відносної динамічної рівноваги, який допускає виникнення віддалених значень і блокує ті, що виходять за межі відносин парадигми задля уникнення руйнування цілісності та надмірного домінування периферійних сем. Зміна відносин номінацій обумовлена появою нових номінантів та зв'язними компонентами системи релігійної тематики [2; 83].

Отже, на функціонування РЛАМ суттєво впливають соціальні чинники, які сприяють переходу слова з пасивного складу мови до активного, де значення вже не сприймається як застаріле в контексті сучасної лінгвістичної релігії. Це явище розширює коло контекстів, у яких воно може функціонувати і змінюватися. Окремі лексеми переходять на комунікативно-прагматичний рівень мови та виступають прагматичними компонентами. Саме тому процес ресемантизації може призвести до виникнення нової самостійної лексичної одиниці.

3.3. Структурно-семантична й функціональна специфіка релігійної лексики англійської мови

Функціональний аспект дослідження семантики РЛАМ потребує ретельної уваги, адже семантика РЛАМ може актуалізуватися або дезактуалізуватися, конкретних значень та стилістичних конотацій у певних контекстах. Вона потребує контекстуального вивчення й тому є підґрунтям для застосування функціонально-семантичного аналізу до вивчення її специфіки. Функціонально-семантичний аналіз націлений на вивчення структурної та функціональної семантики РЛАМ у текстах різної жанрово-стилістичної належності, а також у певних мікроконтекстах.

Будучи гіпертекстом світової культури і здійснюючи постійний формуючий вплив на неї, а також на духовність і менталітет людини, Біблія не могла не мати свого впливу на мову: за допомогою культурного впливу на світовий соціум Біблія сприяла становленню, розвитку, поширенню й літературизації мови. Актуальність цієї книги життя робить її невичерпним джерелом поповнення і збагачення лексики. Про те, наскільки міцно вкоренилася Біблія у тканини мови, свідчить кількість біблійних прислів'їв, приказок, словосполучень та інших типів РЛАМ. Інформація в біблійних віршах виражається експліцитно та імпліцитно. Імпліцитність інформації біблійного тексту зумовлюється його полісемантичністю, неоднозначністю біблійних засобів відтворення змісту і смислу та культурно-часовою дистанцією між автором та читачем, транссемантичністю і трансфункціональністю.

РЛАМ – це «мовні одиниці, запозичені з Біблії або утворені під семантичним впливом біблійських текстів, вживання яких пов'язано з образним, метафоричним переосмисленням імен персонажів, реалій, сюжетів Біблії та інших книг Святого Письма» [165, с. 3] Інші дослідники визначають біблеїзми як сталі сполучення (фразеологізми) та афоризми, які «характеризуються рядом ознак, а саме: змістовою завершеністю, відтворюваністю (з можливими варіантами), семантичною та стилістичною маркованістю (переносним значенням, підвищеною експресивністю, часто належністю до книжного стилю лексики)» [29, с. 20]. Це «окремі слова та фразеологізми (в широкому розумінні цього терміна, включно з прислів'ями та

приказками), які, відірвавшись від біблійного тексту, широко вживаються в мовленні, побутовому та літературному» [93, с. 103].

Для аналізу транссемантичних особливостей РЛАМ ми поділяємо її на такі групи: 1) власні імена, наявні в Біблії (вони достатньо вживані в мові будь-якої країни, де християнство є панівною релігією). Біблійні імена входять до ядра антропоніміки: *Judas, Mary Magdalene, Jezebel, Adam* та ін; 2) церковні свята, про які йдеться у Біблії: *Easter, Christmas, The Elevation, Theophany* та ін; 3) чимало РЛАМ, які використовуються у практиці проведення релігійних обрядів і в найменуванні предметів церковного вжитку: а) РЛАМ – назви предметів церковного побуту: *incense, ointment, altar* та ін; б) РЛАМ – назви церковних приміщень: *temple, church* та ін; в) номінації церковних обрядів: *prayer, communion* та ін.); 4) слова, що номінують ангелів і їх різновиди (всі ангельські чини й імена походять від Біблії: *angel, archangel, seraph, cherub* та ін.); 5) РЛАМ – абстрактні іменники: *soul, sin, grace, salvation, consolation* та ін.

Англ. *angel* відповідно до релігійних переконань – надприродна істота, яка є посередником між Богом та людьми, вона уособлює добро й досконалість. В образотворчому мистецтві він представлений у вигляді людини з крилами. Ця лексема є злиттям давньоан. *engel* та давньофр. *angele*. Обидві форми походять від пізньолат. *angelus*, яка спочатку означала «вісник, посланник» [348; 349]. У результаті християнізації ця лексема набула значення «посередник між Богом і людиною» і стала стилістично маркованою (релігіонімом). З іншого боку, наступні експлікації, утворені як вторинні номінації, не несуть компонента сакральності, наприклад, якщо людину називають *angel*, вона вважається доброю, красивою та невинною [345]. Це простежується у виразах *a real angel, an absolute angel* та ін., уживаних метафорично. ССФ цієї лексеми – «зовнішність»; «характер». В американському варіанті англійської мови *angel* означає того, хто забезпечує новий бізнес грішми, часто в обмін на частку компанії [342; 343] (ССФ «людина»), а також «радіолокаційне відлуння чогось іншого, окрім літального апарату, наприклад, від птахів чи дощу» [345] (ССФ «предмет»). Релігіонім *angel* часто піддається процесу ресемантизації на основі енантіосемії, і нерідко, як наслідок, – оксюмору,

наприклад: *angel of death* («ангел смерті»), *fallen angel* («ангел, який повстав проти Бога й був скинутий із небес») [345; 317; 355].

Англ. *archangel* («архангел; верховний ангел») вживається для позначення вищих ангелів війська Архистратига Михаїла [317; 345]. Архангел Гавриїл виступає в Біблії одним із сакральних персонажів (саме цей архангел із відомих семи сповістив Богородиці про народження немовляти Ісуса); він уособлює силу Божу [317; 351; 355], викликає позитивне почуття-ставлення. Проте в уривку: *to be fair, Sir Humphrey could have made the Archangel Gabriel look like a soccer hooliga* [317; 345] його порівняно з футбольним фанатом, який втілює неприйнятну поведінку в англomовному суспільстві [345; 341; 317], асоціюється з емоціями негативного спектру. Тут відбувається вторинне осмислення прецедентного імені, яке в цьому випадку означає все найсвятенніше, що є на землі. Автор вибирає саме цей яскравий біблійний образ, щоб зіставлення його з фанатом прозвучало найбільш принизливо і сфокусувало на собі інтерпретацію прецедентного феномену в новому аспекті: в сучасному суспільстві навіть недоторканні святині можуть бути об'єктом наклепу, осміяння, повалення, а не лише земні речі або люди. На мовному рівні це проявляється в тому, що в сакральному значенні *Archangel* з'являються десакралізовані емосеми.

Значення біблійних РЛММ нерідко відрізняються від загальних значень, наприклад: *Lamb of God* – загальне значення (ЗЗ) цієї лексеми – «ягня, яке належить Богу», біблійне значення (БЗ) «Ісус Христос» [345]: *Behold the Lamb of God, which taketh away the sin of the world [John 1:29]*; *comforter* ЗЗ «той, хто втішає» [351; 355], БЗ «Святий Дух (третя особа св. Трійці)»: *the Comforter will not come unto you [John 16:7]*; *salvation* – ЗЗ «порятунок від шкоди чи неприємної ситуації» [345], БЗ «прощення гріхів»: *The LORD is my light and my salvation [Psalm 27:1]*; *grace* – ЗЗ «вишуканий, привабливий [345], БЗ «Господня благодать, милосердя»: *I have found grace in thy sight, my lord [2nd Samuel 14:22]*; *sin* – ЗЗ «порушення релігійного чи морального закону, особливо навмисно» [345; 351; 355], БЗ «непослух Богу»: *For his sins which he sinned in doing evil in the sight of the LORD [1st Kings 16:19]*; *savior* – ЗЗ «рятівник», БЗ «Спаситель, Господь»: *all flesh shall know that I the LORD am thy Saviour*

[*Isaiah 49:26*]; *king* – «чоловік, який править країною, бо він із королівської родини» [345; 351; 355], БЗ «Ісус Христос»: *the King of righteousness* (досл. «Цар праведності») [Азаров], *KING OF KINGS, AND LORD OF LORDS* [*Revelation 19:16*].

Англ. *blessing* «благодатний, благословляючий» [345] вербалізує засоби отримання милості первинного агенса та набуває конотативних відтінків: *a blessing in disguise* «вам здається, що це приносить проблеми і труднощі спершу, але пізніше ви розумієте, що це було найкращим із того, що могло бути» [345] (пор.: укр. *немає лиха без добра; не було б щастя, та нещастя помогло* [335; 322]; *a mixed blessing* – «ситуація або обставина, що має як позитивні, так і негативні результати, викликає змішане почуття радості й засмучення» [345; 317], *count one's blessing* – «сприймати із вдячністю те, що маєш» [345; 317; 331], *with one's blessing* – «фраза, що виражає чітке схвалення чи згоду» [345; 331].

Дієслово *to bless* походить від давньоан. *blædsian, blēdsian, blētsian*, «благословляти, бажати щастя, посвячувати» [348; 349]. Хоча давньоанглійське дієслово не має споріднених слів у жодній іншій германській мові, можна показати, що воно походить від протогерманського іменника *blōdan* «кров». Тому *blædsian* первинно означало «освячувати кров'ю, окроплювати кров'ю» [348; 349]. Для англ. *to bless* виділяємо три ССФ: 1) «освячувати», наприклад: *A priest is needed only to bless the marriage, and indeed there is a separate rite for blessing civil marriages*, 2) «обдаровувати», наприклад: *He was blessed with a photographic memory*, 3) «вихваляти», наприклад: *May the Lord God bless you for your good ministry, to bless the Lord* [345; 351; 355]. У використанні цієї лексеми прослідковуємо паралель із теонімом *God: bless my heart and soul, bless me, bless my stars* [351; 352; 353]. Переносне значення простежуємо у словосполученнях *bless your heart* «велике дякую», *bless my stars* (вигук несподіванки), *bless one's lucky stars* (вираз вдячності за благодіючий випадок), наприклад: *You should bless your lucky stars that you managed to avoid that violent car accident* [345; 342; 338], *bless the world with (one's) heels* «бути повішеним» [345; 343].

Лексема *Judas* означає «ім'я учня, котрий віддав Ісуса в руки своїх ворогів незадовго до розп'яття». Антропонім *Юда* означає «особливо зрадницька особа,

шпигун», *a Judas kiss* «зрадницька дія, замаскована як прояв прихильності» [344; 351; 355] (ССФ «людина»), *a Judas hole* «вічко або секретний отвір для шпигунства» [344; 345; 351; 355] (ССФ «предмет»), *a Judas goat* «приманка для приведення інших тварин на забій» [345; 344] (ССФ «тварина»), *a Judas tree* «маленьке євразійське бобове дерево, *Cercis siliquastrum*, із рожево-фіолетовими квітами, що розпускаються до появи листя; у народі вважається деревом, на якому повісився Юда» [344; 345; 351; 355] (ССФ «рослина»).

Антропонім *Mary Magdalene* в американському варіанті англійської мови розширює своє значення, означаючи жінку, котра кається, та яка виправилася із розпусного способу життя (ССФ «людина»). Євангелія вказує на те, що вона була звільнена від бісів при першій зустрічі з Ісусом, надихаючи на помітну відданість, яка згодом характеризує її роль у Його служінні (*Luke 8: 2-3*) [351; 355].

Jezebel концептуалізує ім'я владної дружини безбожного царя Ахава, нечестивої цариці. Її вплив на чоловіка змусив його перейти до поклоніння язичницькому богу Ваалу та знехтувати християнською вірою на користь культу Ваала (*1 Kings 16: 29-33*). Можливо, завдяки своїй свавільній ролі впливати на царя та тиранувати побожних ізраїльтян, ім'я *Jezebel* несе в собі більш широко відомий і негативний відтінок, означаючи будь-яку жінку, яку вважають злою, безсоромною, розпусною [3454; 351; 355] (ССФ «людина»).

Існує низка стійких словосполучень, у яких вживається релігійний антропонім *Adam*, наприклад: *not know someone from Adam* («не знати кого-н., не бути знайомим»), *would you Adam and Eve it* («вірити чому-н.»), *Adam's ale* («вода»), *since Adam was a boy* («протягом тривалого часу») [344; 345]. Проте ця ЛО може також вживатися у ССФ «людина»: амер. *son of Adam* («особа чоловічої статі») *as old as Adam* («дуже старий»), *the faithful Adam* («чесний старий слуга») [344; 345].

Abraham у Біблії – перший патріарх і родоначальник єврейського народу. Він був батьком Ізмаїла та Ісаака [351; 355]. У переносному значенні цей антропонім вживається в таких виразах: *in Abraham's bosom* «на небі, про місце куди йдуть праведники після смерті»: *After a long, terrible fight with cancer, my mother is finally at peace in Abraham's bosom* [344; 345], ССФ «місце»; *sham Abraham* («для симулювання

психічних чи фізичних захворювань або лиха, щоб уникнути роботи») [344; 345]; *Abraham men* («люди Авраама») були «класом жебраків, які блукали країною, вдаючи божевілья, щоб незнайомці могли змилюватися над ними й запропонувати їм милостиню; бездомний бродяга, жебрак» [345], ССФ «людина».

У книзі Буття (*Genesis 5:27*) згадується ім'я *Methuselah*, якому було дев'ятсот шістдесят дев'ять років на час Його смерті, тому Його ім'я стало представляти когось надзвичайно похилого віку: *be as old as Methuselah* [344; 345], *as ancient as Methuselah* [344; 345; 351; 355; 317]. Таким чином, називаючи когось *старий як Мафусаїл*, мовець відтворює зневажливе ставлення до цієї людини (ССФ «людина»). Прослідковуємо процес генералізації значення.

Messiah – це слово передусім асоціюється з іудейсько-християнським його вживанням, від єврейського «помазаник». Месія – це рятівник, якого євреї чекали, щоб назавжди звільнити їх від своїх ворогів. Особа Месії є суперечливою з точок зору іудаїзму та християнства; у той час як євреї вірять, що прихід Месії ще попереду, християни вважають, що то був Ісус Христос, адже Він відповідає особі визволителя, передбаченого в єврейських писаннях, тож Царство Боже вже встановлене. Ця ЛО вказує на різне духовне значення для різних англійських носіїв, означаючи невідому людину для єврея, а також конкретизовано, Ісуса Христа для християнина (або будь-якої людини, яка виховується в християнській культурі й моралі) [345; 317]. Однак семантичний обсяг цієї ЛО з роками розширився й тепер, як правило, це стосується будь-якої людини, духовної чи світської, яку вважають або визнають спасителем чи визволителем: *Barack Obama is the messiah of the left, he is their leader* [343], *Is she your messiah or whatever did she bring you from darkness to light* [343] (ССФ «людина»).

Первинне значення ЛО *disciple* вказує на одного з дванадцяти послідовників Нового Завіту Ісуса Христа, тепер ця ЛО означає будь-якого учня, відданого певному вчителю, духовному або іншому: *We can do for each other what a guru does for a disciple: hold each other in the knowing of who we really are, and teach* [317; 345; 351; 355]. В американському варіанті англійської мови за допомогою закінчення -s ця ЛО набула значення «баптисти» [317] (ССФ «людина», «наслідування»).

ЛО *spirit* вживається в розширеному та переносному значеннях (ССФ «настрій»): *be in high / low spirit* – «бути в хорошому / поганому настрої», *raise one's spirits* «робити когось щасливішим», *out of spirits* «у дратівливому, пригніченому або нещасному настрої; почуття зневірення», *be in the party spirit* «мати настрої насолодитися вечіркою або розважитися» (ССФ «людина»): *a kindered spirit* «рідна душа, людина, яка поділяє певні переконання, ідеї, погляди чи інтереси», специфічні *free spirit* «той, хто не відповідає соціальним нормам чи очікуванням» і *guiding spirit* «той, хто є впливовим або надихає інших» [317; 345; 343]. Також ця ЛО належить до ССФ «суспільство»: *public spirit* «інтерес до суспільного добробуту чи блага громади» [344; 345]. Деривативне слово *spirits* за допомогою суфікса *-s-* повністю змінює своє значення, розширює його у вторинній номінації, вказуючи на алкогольні напої, у фармакології – «розчин легкої речовини, зокрема легкої олії» [343; 345].

У Старому Завіті *spirit* згадується 389 разів. Її частіше використовують для позначення Бога (136 раз), ніж людини чи тварини (129 разів). Основні значення – це «вітер» та «подих, життя»: ...*And the Spirit of God moved upon the face of the waters. (Gen 1:2); It is the Lord who gives breath to people (Isa 42:5) and to lifeless bodies (Ezek 37:9-10)*. У ширшому значенні ця ЛО вказує на життєву силу та міць: *The spirit of a man will sustain his infirmity; but a wounded spirit who can bear? (Prov 18:14), And the Spirit of the LORD came upon him, and he judged Israel (Judges 3:10)* [351; 355].

ЛО *baptism* походить від лат. *baptismus* «занурення у воду». Це християнський релігійний обряд, що складається із занурення у воду або окроплення водою, як ознаки того, що суб'єкт очищений від гріха, є членом Церкви [317; 345]. Виявлено деякі словосполучення, у яких ця ЛО вживається в переносному значенні: *baptism of blood* «акт хрещення кров'ю, який проводили спеціально щодо військових, які воювали на своєму першому полі бою» [317; 345]. При старій французькій службі хрещення кров'ю зрівнювало всі ступені, а військові служби, а не звання, були визнані на підвищення [345; 337]» це також «мучеництво, мученицька смерть» [317; 345]. Вторинна номінація *baptism of fire* означає «пройти через складні труднощі та перешкоди, пройти бойове хрещення» (ССФ «міць», «стихія», «кров»).

Біблеїзм *hosanna* «осанна» спочатку вживали як звернення про визволення; у християнстві віддавна цей вигук використовується як уславлення, припис похвали: коли Ісус увійшов до Єрусалиму, його прокричали паломники із Галілеї на знак визнання месіанства Ісуса Христа: *and accost him as the king of Israel, when they met him, and hosanna'd him into the city; the crowds had sung hosanna, and waved palm branches* [317; 348; 349; 345]. Цей вигук також вживається для позначення підвищеного емоційного стану, наприклад: *each photograph is a voice raised in protest, as well as a hosanna for the planet* [343; 342].

Концептуально *death* вказує на повне припинення життя людини або тварини, причину смерті, хворобу, кінець земного життя, перехід до вічного духовного життя, стан, при якому людина перебуває під владою гріха [317; 345]. У результаті аналізу словникових дефініцій виділяємо ядро концепту *death*: «акт смерті» і «стан смерті». Розглядаючи семантичну периферію цієї ЛО, можемо окреслити її в чотирьох ССФ: 1) «вбивство»: *to fight to the death* «битися на смерть», *to deal a death blow* «завдати смертельного удару», ці фразеологічні одиниці є емоційно забарвленими та виражають гнів і рішучість; 2) «кінець», який розглядається і як кінець життя (*to beat death's door* «бути при смерті, стояти однією ногою в могилі», *till death do us part* «доки смерть не розлучить нас», «зустріти свою смерть; померати», *plunge to (one's) death* «впасти з такої висоти, що людина вмирає від удару» і як «кінець кар'єри чи успіху, провал) [345]. Англ. *death knell* означає «сигнал про наближення кінця або розорення чогось, особливо бізнесу, організації чи діяльності», у чому вбачаємо звуження, спеціалізацію первинної номінативної семантики, як і в словосполученнях *to be dead in the water* «не мати надій, провалитися», *to be a dead duck* «бути невдахою, провалитися, die a death «зазнати невдачі, в основному вживається у британському варіанті англійської мови»; 3) «Grim Reaper» – уособлення смерті, наприклад: *to die with death* («ризикувати життям», пор.: досл. «померти зі смертю»), *baleful as death* («небезпечний, загрозливий» – дещо більш узагальнена семантика порівняно із ЛСВ (букв.) «зловісний»). У європейській культурі смерть уявляють у вигляді кістлявої істоти (живого скелета) в чорному балахоні з косою; 4) «хвороба»: *pale as death* «надзвичайно блідий через нудоту або страх», *feel like death warmed up* «відчувати

себе надзвичайно погано, виснаженим» [345; 343]. У біблійному контексті ця ЛО набуває значення «розп'яття»: *death on a cross* [317].

Первинне номінативне значення ЛО *gospel* у християнській релігії – Євангеліє, яке посилається для сповідання волі Божої і вчення Ісуса Христа, як це пояснюється в Новому Завіті. Первинна ССФ лексеми *gospel* – це «істина»: *to take something for gospel* «приймати за істину» [FreeD]: *When we're growing up, we take what our parents tell us for gospel truth. That's part of why teenagers are so rebellious, because they're just starting to realize their parents' fallibility* [352; 353; 317]; *the gospel truth* «абсолютна або незаперечна істина» [345; 343; 317; 344]: *The witness swore he was telling the gospel truth* [343].

ЛО *ointment* з давньофр. означає «раб; мазь», проте в Біблії ця лексема вживається у її специфічному, конкретизованому значенні «миро», наприклад: *Because of the savour of thy good ointments thy name is as ointment poured forth* (Song of Solomon 1;3). Простежуємо набуття негативної оцінки в семантиці цієї ЛО в результаті модуляції – «недолік або згубний фактор»: *We enjoyed the play, but the fly in the ointment was not being able to find my hat afterward* [345; 343].

Біблеїзми можуть виконувати функцію перформативних висловлювань. Так, біблеїзм *to receive the Body and Blood of Christ into oneself* «причащатися» [317] є перформативним в тому випадку, коли він вживається в церковному обряді причастя, іншими словами виконує свою ритуальну (релігійну) функцію, тобто свідчить про залучення індивіда до християнських святинь – вина та хліба, – з якими себе на Таємній вечері асоціював Ісус Христос: «*And as they were eating, Jesus took bread, and blessed it, and brake it, and gave it to the disciples, and said, Take, eat; this is my body. And he took the cup, and gave thanks, and gave it to them, saying, Drink ye all of it; For this is my blood of the new testament, which is shed for many for the remission of sins*» (Matthew 26: 26-28) [351; 355].

У лексемах *Mass* та *Liturgy* простежуємо дублетне значення, яке вказує на богослужіння. Вживання цих двох ЛО залежить від належності до тієї чи іншої конфесії. Так, англ. *Mass* (лат. *Missa*) більше вживається в західній традиції, тоді як *Liturgy* (пізнелат. *Liturgia*, грець. *leitourgia*) – у традиції східних християн. ЛО *Liturgy*

має ширше значення в англійській мові, ніж в українській, воно означає «офіційний порядок та форми богослужіння, сукупність відповідних богослужбових дій» [317; 345], тоді як *Mass* окреслює переважно саме богослужіння з Євхаристією. Цю відмінність можна бачити в контексті, наприклад: *I think one of the strengths of liturgy is that it is impersonal, meaning that it does not depend on a person or place or culture or time. Liturgy is more than Sunday services but also encompasses things like Fixed Hour prayer that governs each hour of the day; Read the Sunday Mass readings in advance so you can better understand them* [317; 345].

Семантичний розвиток релігійонімів, що означають святість, в основному демонструє змішування сакрального світу зі світом повсякденного буття людини, їх протиставлення: ідіом., виг. *holy cow!* «Боже мій!» (досл. «свята корова»), ідіом., виг. *holy crap!* «хай Бог милує!», «дідько» (досл. «святи лайно»), повні семантичні синоніми ідіом. *Holy mackerel!* «Боже мій!», «не може бути!» *holy cats!* (вигуки, що виражають здивування, досаду), *holy of holies* («святи святих»; «святи або особливе місце») [345; 344]. Спершу ця ЛО описувала святиню шкіни в Єрусалимському храмі, де зберігався Ковчег Завіту, проте в наш час сфера її вживання розширилася до побутової, значення трансформувалося в більш загальне. У деяких випадках семантика цієї ЛО не виходить за межі релігійної тематики: *The Holy Week* «Великодні седмиця, Страшний тиждень», *Feast of the Holy Innocents* «День мучеників 14 000 немовлят, вбитих від Ірода у Вифлеємі, 29 грудня. Аугментативну семантику цієї ЛО можна бачити в такому контексті: *love somebody / something as the devil loves holy water* «відчувати відразу до когось/чогось», *fear somebody as the devil fears holy water* «боятися чогось надзвичайно сильно» [344], *holier-than-thou* – «святиша» [317]. Отже, можна бачити розвиток семантики англ. *holy* в наведених контекстах у бік спрощення, узагальнення, ідіоматизації й розширення сфери її функціонування на розмовне мовлення. Біблійного характеру ця ЛО набуває в таких виразах: *a holy kiss* «поцілунок миру, давнє традиційне християнське привітання», *holy wives* «святи жінки-мироносиці» [317; 345; 343].

Таким чином, спостерігаємо розвиток семантики окремих РЛАМ у бік спрощення, специфікації, рідше – узагальнення, і опосередковано через

ідіоматизацію – розширення сфери її розвитку на повсякденне розмовне мовлення. Ці процеси нерідко супроводжуються переусвідомленням первинної номінації РЛАМ, створенням на її основі нових, переносних значень або стилістичних конотацій шляхом метонімічного або метафоричного переносу, що своєю чергою породжує багатозначність.

3.4. Багатозначність релігійної лексики англійської мови як основа розвитку її поліфункціональності

У сучасному мовознавстві для позначення лінгвістичного феномена полісемії існує три терміни: *широкозначність*, *неоднозначність* і *полісемія*. За визначенням Ю. Д. Апресяна, термін *полісемія* вказаний як маргінальний член синонімічного ряду, ядерним членом якого є широкозначність [14]. Уточнимо, що під *полісемією* зазвичай розуміють лише лексичну багатозначність, тоді як термін *широкозначність* не містить цього обмеження. Під *полісемією* розуміють парадигматичні відношення: факт наявності у слова більше одного значення (це слово чи вираз, які мають кілька значень, є пов'язані концептуально або історично [118]); разом із тим, *широкозначність* може бути й синтагматичною: *широкозначністю* може бути названа в тому числі можливість одночасної реалізації в тій чи іншій мовній одиниці двох (або більше) значень. Названі відмінності виявляються й у функціонуванні відповідних прикметників: *полісемантичним* може бути тільки слово як одиниця словника, а *широкозначним* може бути вираз і ціле висловлювання; *широкозначність*, таким чином, зближується з *неоднозначністю*. Під *неоднозначністю* мовного вираження або мовного твору (тексту) розуміють наявність у ньому декількох різних смислів.

Семантична структура багатозначного слова, як правило, нелінійна, у ній складно відокремити значення (ЛСВ) від семантичних конотацій. Прийнято вважати, що основним значенням слова є те, що на певному відрізку часу найчастіше асоціюється зі звукографічним комплексом у свідомості більшості носіїв. Лексичне значення не є однорідним, а включає денотаційні та конотаційні компоненти. Денотативний компонент передає загальне логічне поняття, закладене у слові, а конотативне значення вміщує додаткові відтінки лексичної одиниці [81].

Денотативне значення робить спілкування можливим, оскільки користувачі мови не можуть володіти знаннями або думками про предмети чи явища навколишнього світу, якщо ці знання в підсумку не втілені у словах, які, по суті, мають однакову семантику для всіх носіїв певної мови.

Конотація – це прагматична комунікативна цінність, яку слово отримує залежно від того, де, коли, ким, із якою метою та в якому контексті воно може вживатися. Існує чотири основних типи конотацій: стилістична, емоційна, оцінна та експресивна / посилююча [109].

Стилістична конотація – це вираження в мовленнєвих відносинах між словами та відповідним функціональним стилем (*kill vs slay*); оцінна конотація показує ставлення мовця (схвалення чи несхвалення) до об'єкта, про який йдеться (*clique vs group*); емоційний підтекст передає емоції мовця (*mommy vs mother*); ступінь інтенсивності (*adore vs love* та ін.) виражається посилюючим експресивним значенням.

В. В. Єлесеєва виділяє денотативне й конотативне значення слова (див. табл. 3.3.):

Таблиця 3.3.

Денотативне та конотативне значення РЛАМ

Слово	Денотативне значення	Конотативне значення
<i>sacred</i> <i>devout</i>	«holy»	«dedicated to or set apart for the worship of a deity characterized by religious devotion or piety»
<i>idol</i> <i>representation</i>	«icon»	«object of worship; a person blindly adored a picture, figure, statue, etc.»
<i>father</i> <i>daddy</i>	«parent»	(neutral) (colloquial)

Як видно з наведеної таблиці, у кожній із трьох пар загальним є логічне значення, пов'язане з предметом повідомлення (денотатом), а додаткові відтінки

(оцінки, тривалість, стилістична приналежність) перебувають у конотативній зоні. Конотативні значення лексичних одиниць визначаються як асоціативні, емоційно-експресивні, стилістичні додаткові співзначення, які серед різних мовців набувають відмінних відтінків і які є складовою частиною правильного декодування лексичної одиниці.

Взаємозалежність конотативного та денотативного значень неоднакова для різних типів конотацій: скажімо, емоційна конотація виникає на основі денотативного значення, але з часом може бути зміненою іншими типами конотацій. Наприклад: англ. *terrific* спочатку означало «лякаючий», зараз це слово означає «дуже добрий, такий, що робить тебе щасливим та враженим» [345; 343] і поширене в розмовному мовленні.

Лексична полісемія може бути визначена як «здатність одного слова служити для позначення різних предметів і явищ дійсності», адже існує «стільки слів, скільки фонетичне слово має значень» [246]. Інші науковці підтримують думку про існування єдиного лексичного значення, яке реалізується у варіантах. «Лексичне значення в слові одне, але воно може складатися з декількох потенційних типових поєднань, які з різних сторін характеризують єдине смислове ціле... Ці типові потенційні поєднання в описаному сенсі найправильніше назвати лексико-семантичними варіантами (термін А. І. Смирницького) єдиного значення слова» [92, с. 125-126]. Слова поєднуються в ЛСП та ФСП. Семантична структура поля складається з ядра, центра ядра, близької та далекої периферії [227, с. 139]. Ядро поля характеризується гіперсемою (домінантою), тобто семантичним компонентом вищого ладу, який організовує навколо себе семантичне розгортання поля. Центр поля складається з одиниць, які мають інтегральне, спільне з ядром диференційне значення, натомість периферія поля включає одиниці, які найбільш віддалені від ядра. Периферійні одиниці можуть мати контекстуальні значення та зазвичай вступають у контакт з іншими семантичними полями, утворюючи лексико-семантичну безперервність мовної системи [226; 227, с. 141].

Слова здебільшого не є моносемами. Моносемантичні слова складають незначну кількість: переважно це наукові терміни, що належать до певної галузі й

відповідної сфери використання. Основна частина англійських слів полісеми з поширеною граматичною омонімією й поліфункціональністю. Наприклад, лексема *вичитка* замість звичного значення «вичитка тексту, редагування», у православних колах соціуму має також значення «екзорцизм»; ЛО *глас* є багатозначним терміном у православній літургійній музиці; в інших значеннях це (1) звук, звучання; мелодія, наспів; (2) ладовий звукоряд, який ще іменують «іхос»; (3) назва українського супутникового телевізійного православного каналу. Лексема *розпис*, окрім значень (1) «документ, що встановлює для даного підприємства, установи, організації структуру, штат і посадові оклади працівників» (напр., «штатний розпис») та (2) «список, письмовий перелік», має значення «нанесення сюжетних зображень й орнаментів» (наприклад: *розпис храму*). ЛО *бдіння* як загальноживане слово означає «стан неспанья», «напруженої уваги», а як релігійний термін у виразі *всенічне бдіння* вживається у значенні «богослужіння, яке проводиться ввечері напередодні особливо шанованих святкових днів» [203, с. 243]. Фактична кількість значень уживаних слів коливається від п'яти до близько сотні. Полісемія існує двох типів: міжмовна полісемія (одна й та сама словечна форма постає в якості різних термінів в окремих міжмовних науках) та багатозначність лексичної одиниці в межах певної фахової мови [111]. Прикладом міжмовної полісемії є ЛО *testament* – у християнському вжитку позначається завіт, особливо між Богом та людиною: *Old Testament* «Старий Завіт», *New Testament* «Новий Завіт» [351; 355], у юриспруденції – це «воля, що стосується розпорядження особистим майном» [345].

Низка ЛО виявляє ознаки полісемії в межах досліджуваної мови й поза нею; що більше слово вживане, то більше значень воно налічує. Полісемантичною лексема є в лексичній підсистемі або ізольовано. Як тільки лексема використовується в комунікативному акті, вона втрачає свої полісемічні властивості, бо контекст актуалізує лише одне з її значень, нейтралізуючи всі інші. Наприклад: англ. *adoration* означає (1) «велика любов, відданість, повага»; (2) «поклоніння або вшанування як божества» [317; 345]. Друге значення цієї лексеми, що дозволяє віднести її до релігійної лексики, ми можемо простежити в контексті: *the adoration of the Child [or of the Infant Jesus]* – «поклоніння немовляти Христу» [317]; *adoration of the Cross*

(*бібл.*) «поклоніння хресту»; *adoration of God* «шанування Бога»; *the adoration of the Kings* «поклоніння царів»; *adoration of the shepherds* «поклоніння пастухів» [317]. ЛО *anthem* вживається в таких значеннях: (1) «пісня вірності чи відданості як нації чи коледжу»; (2) «популярна рок- або поп-пісня»; (3) «музична композиція для хору, яка, як правило, складається зі слів із Біблії, співається в рамках церковної служби» [317]. Вживаючи це слово в контексті *anthem in honour of the Virgin*, розуміємо, яке із трьох значень мається на увазі. Полісемічна ЛО *bull* лише в одному зі своїх значень належить до РЛМ: (5) у Римо-католицькій церкві папська булла – це офіційна заява на певну тему, яку видає Папа Римський» [317]. Використовуючи цю лексему в контексті, можна зрозуміти, яке з усіх значень взято до уваги: *by the end of the year, a solution was offered by the new papal bull Etsi de statu, which allowed clerical taxation in cases of pressing urgency* [342; 343; 345]. ЛО *call* асоціюється зі значенням «дзвінок», «дзвонити», проте розглядаючи її контекстуальне значення *God's call, the call of God* «поклик Божий», *to call upon God* «звертатися до Бога», виокремлюємо таке значення цієї лексеми: «внутрішнє спонукання до певної дії чи професії, особливо релігійне покликання, яке розглядається як богонатхненне» [337]. Є й інші приклади РЛМ, у яких контекстуальне значення дозволяє віднести ці ЛО до релігійної сфери використання: *to celebrate the service* «відправляти церковну службу», «проводити урочисту або релігійну церемонію», «особливо здійснювати службу Богу» [337]. Іменник *celebration* може вживатися у значенні «богослужіння» (*communal celebration*); *prayer cell* «молитовний осередок», хоча первинне номінативне значення цієї ЛО не несе релігійного змісту. Перше значення, яке подається у словнику англійської мови Collins Dictionary, є таким: *A cell is the smallest part of an animal or plant that is able to function independently* [338; 342; 343] (клітина – це найменша частина тварини або рослини, яка здатна функціонувати самостійно), проте це значення не дозволяє нам віднести цю лексичну одиницю до релігійної сфери. Розглянувши таке значення цієї ЛО «a small group of persons operating as a nucleus of a larger religious organization» [338] (невелика група осіб, що діє як ядро більшої релігійної організації), можемо імплементувати ЛО «*cell*» в релігійну сферу; *design of God (God's design)* (задум Божий), *Devil's designs* (підступи диявола) – перше

значення, яке ми зустрічаємо у словниках лексичної одиниці *design* як іменника, є: a plan, sketch, or preliminary drawing [338] (план, ескіз або попереднє креслення), і лише розглядаючи цю ЛО в попередньому контексті, виокремлюємо таке значення: a plan that someone has in their mind [338] (задуманий план), яке розкриває релігійну сторону цього слова. Так, лексема *Virgo* в загальноживаній лексиці – «дівчина, молода жінка»; у релігійній термінології такий термін вживається у значенні «Діва Марія».

Є лексеми, які дозволяють віднести їх до релігійної сфери, проте, наприклад, слово *розрада* (англ. *consolation*) важко назвати характерною одиницею релігійного дискурсу, а релігійним *ангел* може використовуватися й у світському дискурсі в інших значеннях: 1) у релігійному культі – надприродна істота, посланець, вісник бога; зображується зазвичай у вигляді юнака з крилами; 2) захисник або заступник; охоронець; 3) про людину (переважно жінку), що відзначається красою чи добротою, лагідністю або зробила чи робить комусь щось гарне, приємне [322].

Розглянемо наступні тлумачення лексеми «любити», які несуть у собі протиставлення «егоїстичності» й «альтруїстичності». Це протиставлення полягає в тому, що «егоїстична» любов (можливо, точніше було б назвати її «гедоністична») передбачає отримання задоволення від використання відповідного предмета у властивій йому функції або від реалізації деякої ситуації (наприклад, любити ананаси, ходити пішки, щоб всі речі лежали на своєму місці). У «альтруїстичної» ж любові на перший план виступає бажання робити комусь добро (любити своїх дітей, батьків, батьківщину).

Якщо цю лексему розглядати в певних виразах (*Christ's Love compels us* «любов Христова спонукає нас...» ; *Love for one's neighbour* «любов до ближнього»; *Love for money* «грошоловство»; *Love of fellow-men* «людинолюбство»; *Love of God* «любов Бога»; *Love of mankind* «людинолюбство»; *Love of wisdom* «любити мудрість»; *to walk in Love* «жити в любові» [317] та ін.), прослідковуємо ще одне її тлумачення, яке несе релігійний зміст. Любити означає «відчувати глибоку відданість, прив'язаність до когось, чогось» [345].

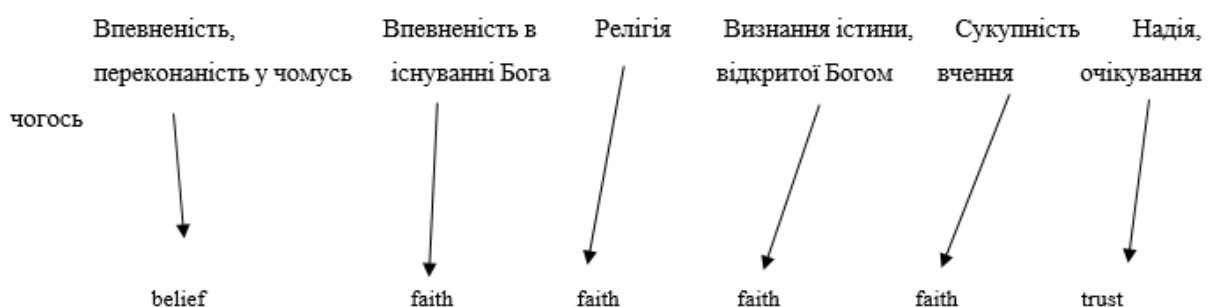
Слова *homo* «людина», *lapis* «камінь», *lux, lumen* «світло», *tenēbrae* «темнота», *voluntas* f «воля», *offēnsio* «удар», *margarīta* «перлина», *porcus* «поросся зі стада», *пах*

«мир» у латинській мові й *abomination* «відраза», *desolation* «спустошення», дієслово *to cast* «кидати», іменник *stone* «камінь» поза контекстом важко назвати характерними одиницями релігійного дискурсу. Проте у складі ідіом та цитат зі Святого Письма їх називають біблійними: *to cast the first stone* «кинути першим камінь» — «He that is without sin among you, let him first cast a stone at her» (John 8:7), *Lux in Tenebris* [151, с. 544, 334, 7, с. 44] (латинська фраза належить до латинського перекладу Євангелія від Івана) «*et lux in tenebris lucet et tenebrae eam non comprehenderunt*», означає «The Light shines in the darkness, and the darkness did not comprehend it» (світло світить у темряві, а темрява його не осягає). Тому слід зазначити, що сакральний текст виконує важливу функцію у виділенні релігійної лексики, оскільки є їх джерелом. У цьому випадку важко не погодитися з думкою Шарля Баллі, який стверджує, що суть фразеологізму не виводиться з суми значення його компонентів, проте відтворює своє значення [23].

Для англійської мови характерним є розмежування таких понять, як «віра у щось реальне», «довіра» (*trust*) й «віра у щось надприродне, високе, божественне» (*faith*). *Trust* передбачає «довіру, віру, засновану на фактах, об'єктивно доведену», тоді як *faith* у своїй семантиці несе відтінок «бездоказовості», «віри на слово», «сліпої віри» – саме такої, яка властива релігійному світогляду і світовідчуттю. Англ. *belief* займає проміжне положення, доповнюючи лексичний потенціал *faith* і *trust*, оскільки одне значення вказує на щось фактичне, те, що існує («the feeling that something is definitely true or definitely exists» [338; 345]), а інше значення вказує на те, чому можна довіряти («the feeling that something is good and can be trusted» [338]) [207] (див. табл. 3.4.):

Таблиця 3.4

Зіставний аналіз РЛІАМ *trust, faith, belief*

Наявність декількох значень ускладнює виокремлення основного значення слова, його центральних та периферійних сем. Основне значення не залежить від контексту: це смисл, ідея, яку слово несе в собі [170, с. 344]. Периферійне значення є семантичним явищем, яке полягає у зміні можливих варіантів значення слова залежно від контексту [297, с. 100]. Саме зміни периферійних значень та / або конотацій є свідченням нових тенденцій щодо розвитку релігійної семантики в наш час. Саме серед таких семантичних репрезентацій можна спостерігати явища транссемантичності й трансфункціональності, поширення або звуження полісемії, розвиток поліфункціональності. Серед цих функціонально-семантичних процесів актуальним у наш час є не лише традиційне, номінативне вживання РЛМ, а й референційне (в усіх проявах власне референційності та її транссемантичних і трансфункціональних типів⁴), із відсиланням до певної раніше повідомленої інформації, що є характерним для використання РЛМ у жанрі проповіді: *that was a true belief of our predecessors* – номінативна функція семантики *belief* поєднана в зазначеному контексті з референцією до особи й часу (*the belief of our predecessors*); *we all will die once – such a life* – у такому контексті актуалізується анафорично-референційний тип трансфункціональності за рахунок поєднання семантики РЛМ *life* із анафориком *such a...*, який виконує анафорично-уточнювальну функцію, відсилає слухачів / читачів до їх попереднього досвіду щодо філософії людського буття, життя і смерті; *this is my life, my belief, and my church, and I will bear it in my heart for all my life* – у наведеному контексті (див., наприклад, [342-346]). Нерідко на фоні полісемантичності РЛМ ці ЛО вживаються в функції тропів та стилістичних фігур, зокрема гри слів, оксюмору, метафори, метонімії, синекдохи та ін. Система значень багатозначного слова розвивається поступово, протягом століть, оскільки все більше нових значень додається до попередніх ЛСВ або витісняє деякі з них із активного слововжитку, що спонукає життєдіяльність соціуму.

Отже, полісемія є свідченням значного розвитку семантики слова (і РЛМ, зокрема). Вона виступає проміжним етапом, на якому на основі первинної або

⁴ Про типи референції див. детальніше в [216; 217].

вторинної номінації поступово оформлюються додаткові конотації, ідіоматичні вислови (див. детальніше, наприклад, про концепт *БОГ* та його ідіоматичні репрезентації складі ФСП «religion» у Додатку Г) і є свідченням активного використання лексем носіями мови. Серед РЛАМ полісемія та граматична омонімія поширені значною мірою.

Висновки до розділу 3

У результаті зіставлення наявних класифікацій РЛАМ та ЛО в цілому в дисертації укладена цілісна типологія (сукупність класифікацій) РЛАМ.

Систематизація і структурування ФСП «religion» дозволили дослідити й визначити особливості функціонування РЛАМ: завдяки перманентному розвитку поліфункціональної в суспільстві англійської мови, зокрема її британського й американського варіантів, система РЛАМ перебуває в постійному розвитку, набуваючи нових значень і функціональних реалізацій її складників. До семантичних змін, поширених у РЛАМ, належать генералізація, конкретизація (спеціалізація), модуляція; до семантичних процесів, які на даному етапі розвитку досліджуваних варіантів мови є найбільш показовими щодо її теперішнього функціонування, є такі: семантична деривація, семантичні переноси (метафоризація та метонімізація), десемантизація, ресемантизація, транссемантичність, трансфункціональність, полісемантичність.

Розрізняють (1) кількісні семантичні трансформації (звуження значення слова та його розширення), (2) якісні, тобто перенесення значення (метафоризація та метонімізація) та (3) аксіологічні зміни (амеліорація, пейорація).

Процес розширення значення РЛАМ відбувається на основі усунення деяких диференційних сем та перехід слова з вузькосоціальної до загальноновживаної сфери вжитку, при якому основне значення лексичної одиниці не втрачається, а відступає в периферійну зону. Протилежним до процесу генералізації є процес спеціалізації, при якому в семантему лексичної одиниці включаються певні компоненти. Значення набуває вужчого характеру.

Семантична деривація розглядається як процес утворення нового значення слова на основі співвідношення усіх значень багатозначного слова. Деривація РЛАМ відбувається на основі денотативної тотожності фрагмента та на основі категоріального зсуву.

Процес метафоризації РЛАМ відбувається внаслідок виникнення переносних значень та властивостей у розширеному семантичному обсязі слова. Метафори перетворюють складні ідеї на прості поняття для більш чіткого розуміння тексту. На відміну від метафори, метонімія не заміщує поняття, а виділяє в ньому певну ознаку або властивість.

Процес десемантизації характеризується як втрата мовною одиницею того чи іншого лексичного значення, у релігійній сфері він ототожнюється з десакралізацією. Відновлення первинного значення лексичної одиниці простежуємо за допомогою ресемантизації.

Полісемія РЛАМ є основою для розвитку її функціонально-семантичних особливостей і процесів. За рахунок інтенсивного розвитку функцій досліджуваних варіантів англійської мови в соціумі подальшого розвитку набувають функціонально-семантичні трансформації на основі полісемії, з одного боку, і розширення контекстів вживання, з іншого боку.

РОЗДІЛ 4

СТРУКТУРНІ ОСОБЛИВОСТІ Й СЛОВОТВІРНІ ПРОЦЕСИ У РЕЛІГІЙНІЙ ЛЕКСИЦІ АНГЛІЙСЬКОЇ МОВИ

Концептуально-семантичні, лексико-граматичні та функціонально-семантичні властивості й асоціативна специфіка РЛМ репрезентують особливості внутрішньої форми досліджуваних ЛО. Для довершення поліпарадигмального аналізу РЛМ розглянемо особливості її зовнішньої форми, які можна бачити у структурних особливостях та словотвірних процесах досліджуваного матеріалу.

4.1. Структурні особливості виділення слова і похідного слова в контексті аналізу релігійної лексики англійської мови

Слово як основна мовна одиниця містить поняття й може вживатися як засіб реалізації і вербалізації думки, адже воно зберігає істотні загальні ознаки мови й виступає як явище, процес тощо, вже наявний у мові й лише відтворюваний [16, с. 28]. Термін *слово* можна розглядати за такими критеріями: 1) орфографічний критерій: слова розділяються пробілами; 2) фонологічний критерій: слово має один основний наголос, потенційну паузу між словами, але не в середині слів; 3) семантичний критерій: слово виражає узгоджену семантичну концепцію; 4) синтаксичний критерій: слово – це найменша частина речення; 5) концептуально-семантичний критерій: визначає денотативну, прагматичну, оцінну та емотивну семантику доміант слова у словниках та текстових лінгвокультурних репрезентаціях; 6) структурно-семантичний критерій характеризує структуру значення слова, його внутрішню семантичну похідність та різні семантичні включення і смислові можливості слова; 7) психолінгвістичний критерій: слово розглядається як мовленнєва властивість людини, її індивідуальний лексикон, а також як особлива форма відображення дійсності, за якою стоїть сукупний суспільний досвід, фіксований і кристалізований у значеннях; 8) фоносемантичний критерій: слово аналізується шляхом взаємопов'язаних операцій, мета яких – установлення наявності або відсутності звукозображальності в слові й виявлення її характеру.

Залежно від цілей дослідження слово можна визначити як «остаточне або нерозкладне речення» (Г. Світ), як «мінімальну вільну форму» (Л. Блумфілд), як «чіткий звуковий символ, що позначає те, про що говорять» [253, с. 36]. Відповідно до завдань структурно-словотвірного аналізу в межах комплексного, поліпарадигмального дослідження визначаємо слово як цільнооформлену самостійну одиницю мови, яка має морфемну структуру й семантичний обсяг, до якого належать ЛСВ, а також семантичні, стилістичні й інші конотації і реалізується в мові у єдності своєї зовнішньої і внутрішньої форм.

П. Метьюз справедливо розглядає слово у трьох аспектах: фонологічному / орфографічному, лексичному і граматичному [295, с. 24-31, 72; 289]. Слово є історично сформованою основною одиницею звукової мови, формою існування понять як узагальнених репрезентацій навколишньої дійсності, закріплених у семантиці слова [16, с. 30]. У кожному відрізку мови слово вживають у певному лексичному і граматичному значенні, які формально виражені в морфемах.

Морфема визначається як мінімальна мовна одиниця з лексичним або граматичним значенням та безпосередньо входить до структури слова [154]. Морфема не тотожна слову, не є самостійною смисловою одиницею, хоча окремі слова можуть складатися лише з однієї морфемі. Зазвичай в англійському слові розрізняємо дві-три (зрідка більше) морфемі. У словоформі *priestesses* (жінка, яка керує релігійними обрядами, особливо в язичницьких релігіях) маємо три морфемі – корінь *priest* зі значенням «навчання», суфікс *-ess* зі значенням агентивної дії та закінчення *-es* із граматичним значенням множини. Подальше членування морфем призводить до виділення окремих звукових комплексів, які не мають певного значення. Вільна морфема регулярно відтворюється за лінгвістичними моделями й може вживатися незалежно, не змінюючи свого значення. Дієслово *stand* та іменник *stand* є також вільними морфемами, що зберігають відповідні лексико-семантичні значення. Такі морфемі можна назвати мінімальними вільними формами. Проте корінь *stand* може входити до інших слів, напр.: *candlestand* (підсвічник), *standing* (стояння (в правосл. Храмі)), *standers* (каянники). Морфологічний стан змінюється таким чином, що іменник *candlestand* фактично

складається з двох вільних морфем – іменника *candle* та дієслова *stand*, а дієприкметник *standing* – з вільної та залежної морфем – суфікс *-ing* окремо не вживається [104; 150].

Морфемі можна підрозділити за семантичними та структурними особливостями. З семантичної точки зору всі морфемі підрозділяються на два великі класи: корені та некореневі морфемі або афікси. Корінь – це лексичне ядро слова. Афікси поділяються на префікси, суфікси та інфікси. Коли афікс забирається від слова, залишається основа. Основа виражає лексичне значення. Основа слова безпосередньо пов'язана із флективними афіксами, які виділяються за структурним принципом. У багатьох випадках основа також є коренем, але їх слід розглядати з різних кутів. Наприклад, у слові *books* елемент, до якого додано афікс *-s*, відповідає кореню слова. Однак в інших випадках афікс можна додати до більшої одиниці, ніж кореня. Наприклад, у слові *blackened* до основи *blacken* додано афікс *-ed*, який позначає минулий час. Проте лексична одиниця *blacken* складається з кореневої морфемі та суфікса *-en*. Таким чином, основа слова може відрізнитися структурно, це може бути коренева основа (*work -er*), похідна основа (*beauti-ful -ly*) та складена основа (*long-hair -ed*).

Зі структурної точки зору морфемі поділяються на три типи: вільні морфемі (*free morpheme*), зв'язні морфемі (*bound morpheme*), напівзв'язні морфемі (*semi-free morpheme*) [272]. Вільні морфемі можуть бути окремими як слова, вони є лише кореневими, напр. *friend* in *friendly*, *friendship*. Зв'язні морфемі – це лише складові частини слів (префікси або суфікси) і вони не можуть стояти окремо як окремі слова, напр., *depart*, *misprint*, *receive*. Напівзв'язні морфемі можуть функціонувати як афікси (*chairman*), так і як вільні морфемі (*well-known*, *after-thought*).

Особливий інтерес представляє корінна морфема *-man-*, яку ми зустрічаємо в таких словах, як: *bellman*, *chapelman*, *wandsman*, *synodsmen*, *beadsmen*, *bedesmen*, *churchman*, *clergyman*, *schoolman*, де вона є синонімом іменниковому суфіксу *-er/-or*, вказуючи на агента дії. Лінгвісти вказують на відсутність наголосу та зменшену вимову [mən] у цих словах, а також на те, що значення морфемі є загальним та вказує на лексико-граматичний клас слів. З іншого боку, той самий компонент також займає

наголошену позицію, порівняймо: *mandriver, man-made*, де морфема *man* проявляє більш структурну та семантичну незалежність. Це вказує на те, що морфема *man* вживається як напіввільна (*semi-free*), коли вона є останньою складовою слова.

Відповідно до функції та значення афіксів, вони поділяються на дериваційні та формотворчі (функціональні). Дериваційні афікси служать для забезпечення кореня компонентами лексичного та лексико-граматичного значення, а отже, утворюють різні слова. Формотворчі афікси служать для передачі граматичного значення. Вони будують різні форми одного й того ж слова. Усі форми слова, які розглядаються як флективні зразки, такі як відмінювання чи дієвідмінювання, називаються парадигмами. Таким чином, флексійна парадигма визначається як система граматичних форм, характерна для слова, наприклад *near, nearer, nearest; son, sons, son's, sons'*. Лексичні похідні складають дериваційну або лексичну парадигму. Так, наприклад, від слова *love* можна утворити численну кількість дериватів: *love, lovely, lovability, loveliness, loveless, lover, loving, lovingly, lovable, beloved*.

Оскільки флексія та деривація позначені афіксацією, різниця між ними може бути не прозорою, тож іноді не зрозуміло, яку функцію виконує конкретний афікс. Зазвичай використовуються такі критерії, які допомагають розрізнити флективні та дериваційні афікси:

1. Флексія не змінює ні частину мови, ні тип значення у слові, до якого вона застосовується. Форма, утворена з додаванням суфікса множини *-s* (рис. 4.1.), все ще є іменником і має той самий тип значення, що й основа. Незважаючи на те, що *books* відрізняються від *book*, вказуючи на декілька речей, а не лише на одну, тип речі, на яку вони посилаються, залишається незмінним. Подібним чином суфікс минулого часу, що на мал. 1b, вказує на те, що дія мала місце в минулому, але це не змінює категорії слова (дієслово залишається), а також не змінює типу значення. Дієслово продовжує позначати дію незалежно чи час минулий, чи не минулий.

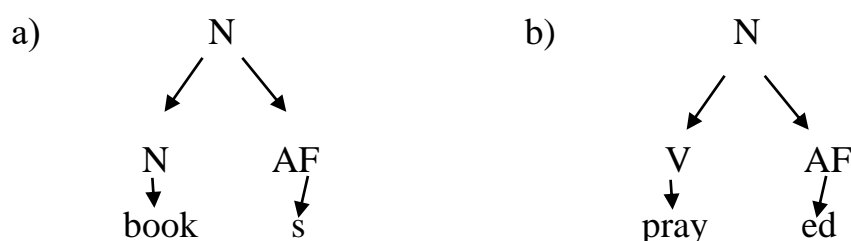

Рисунок 4.1

2. На відміну від флективних афіксів, дериваційні афікси характерно змінюють категорію та/або тип значення форми, до якої вони застосовуються, створюючи нове слово. Розглянемо приклади, наведені на рис. 4.2.

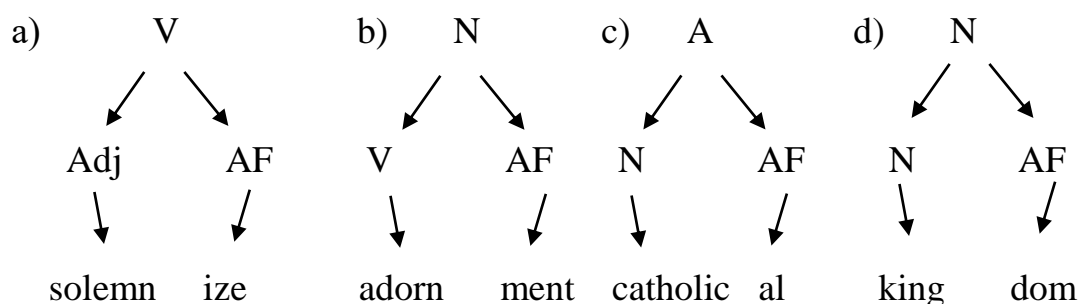

Рисунок 4.2

3. Зміни в категорії та типі значення вносяться за допомогою *-ize*, *-ment* та *-al*. Дещо відрізняється випадок із суфіксом *-dom*, який не змінює категорії (рис. 4.2d). Однак *-dom* змінює тип значення «особа» (*king*) до «місце» (*kingdom*).

Друга властивість флективних афіксів пов'язана з порядком їх у реченні, як вони поєднуються із основою щодо дериваційних афіксів. Як показано на рисунку 4.3, дериваційний афікс повинен поєднуватися із основою перед флективним афіксом. (IA = флективний афікс; DA = дериваційний афікс).

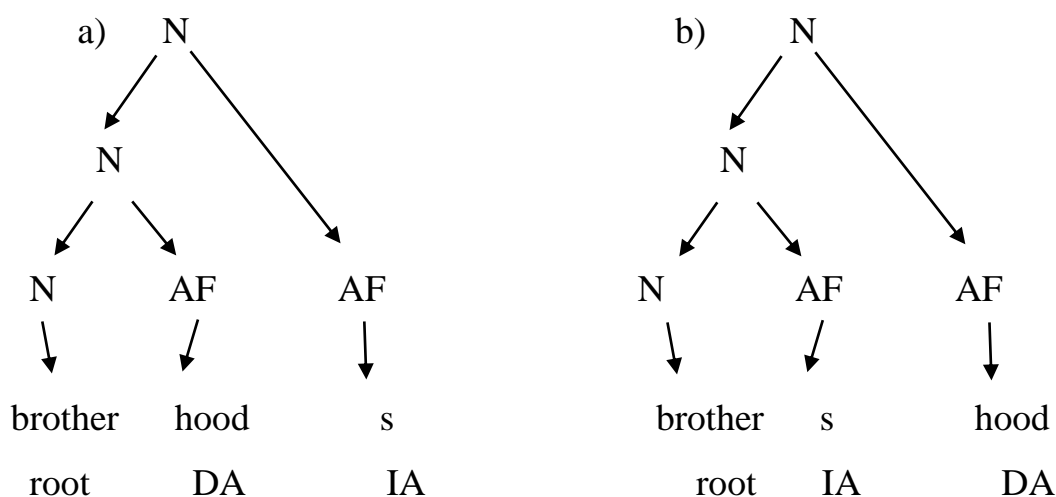

Рисунок 4.3

Порядок дериваційних та флективних афіксів є сталим, як зображено на рисунку 4.3, флективний афікс не вживається перед дериваційним.

Третій критерій, який вказує на різницю між флективними та дериваційними афіксами, пов'язаний із продуктивністю, можливістю поєднуватися з основами

відповідної категорії. Флективні афікси зазвичай мають порівняно мало винятків. Наприклад, суфікс *-s* може поєднуватися практично з будь-яким іменником, що допускає форму множини. На відміну від флективних афіксів, дериваційні афікси застосовуються до обмежених класів основ. Таким чином *-ship* може поєднуватися лише з іменниковою основою, утворюючи іменники: *canonship, chaplainship, churchmanship, discipleship*.

Проаналізуємо слово *ungodliness*. Порівнюючи слово з іншими висловлюваннями, слухач розпізнає морфему *un-* як негативний префікс, оскільки йому/їй часто доводиться зустрічатися зі словами, побудованими за зразком *un* + прикметникова основа: *uncertain, unconscious, uneasy, unfortunate, unmistakable, unnatural*. Можна також виокремити прикметник *godly*. Таким чином, при першому вирізанні ми отримуємо такі безпосередні складові *un-* – *godly*. Якщо ми продовжимо наш аналіз, то побачимо, що, хоча *god* виокремлюється як вільна форма, такого слова, як *liness* не можна виокремити ні як вільну, ні як залежну складову, тому цього разу нам доведеться відокремити кінцеву морфему. Виокремлюючи складову *ness*, що утворює іменники від прикметників, які відносяться до стану чи якості: *allegoricalness, almightiness, forgiveness, fullness, gentleness*.

Два перші етапи аналізу дозволяють виокремити вільну та залежну форми: 1) *un-* + *godliness*, 2) *godly* + *-ness*. Третє вирізання має свої особливості. Поділ на *go-* + *-dly*, очевидно, неможливий, оскільки такої моделі в англійській мові не існує, тому виокремлюється *god* + *ly*. Суфікс *-ly* додається до іменників, щоб утворити прикметники, які описують когось або щось як подібне або типове для певного виду людини чи речі. Аналізуючи модель, яка показує поєднання всіх складових, розділених на різних стадіях, ми отримуємо наступну формулу:

$un- + \{[god + -ly] + -ness\}$.

При аналізі слів важливим моментом є встановлення відношень між словами. Похідне слово – це складний комплекс структурно-семантичних характеристик одиниць мови [104]. До похідних слів відносять усі афіксальні та конверсійні моделі словотворення, аббревіатури, складні слова та інші види другорядних конструкцій словотворення. Відмінною особливістю похідних слів як одиниць словотворення є

перш за все їх яскраво виражений вторинний характер – вони сприймаються носіями мови як одиниці залежні, семантично пов'язані з твірними словами. Похідне слово характеризується певними структурно-семантичними ознаками, проте ці ознаки можуть варіюватися. Вони не можуть бути єдиними для всіх типів похідних (афіксальних, конверсійних, складних слів, складнопохідних і т. д.) В одних типах похідних найбільш яскраво проявляються формальні ознаки, в інших – семантичні.

При словотвірному аналізі дуже важливо правильно встановити відношення похідності, тобто з'ясувати, яке з двох (чи більше) близькоспоріднених слів є первинним, мотивуючим, а яке вторинним, мотивованим у певний період існування мови.

Словотвірна пара будується за принципом: первинне – вторинне. Двома обов'язковими ознаками дериваційних відношень є похідність за формою і мотивованість за смислом, тобто словотвірна похідність завжди формально-семантична.

Похідне розуміють як: 1) слово, у складі якого наявна твірна база і словотворчий формант; 2) слово, що має не більше однієї твірної основи, тобто просте похідне слово; 3) просте похідне слово, що відноситься до афіксального способу словотворення [199, с. 90]. Отже, похідне – це завжди новоутворене слово, для позначення якого використовуються різні терміни: похідне слово, дериват, дериватема, мотивоване слово, вивідне слово, вторинне слово; найбільш поширеними є похідне слово й дериват [199, с. 90].

Більшість дослідників словотвірної структури слова дотримуються думки, що в дериваті може бути дві-три твірні основи. Не погоджується з цим В. Горпинич, який вважає, що твірна основа формується у складі похідного слова з потенційних компонентів твірної бази й тому похідне слово має лише одну твірну основу й один формант: *сорокадворічний від сорок два роки* – твірна основа *сорок...-дв-...рок/річ* і формант *-а-...-о-...ний* [70, с. 111]. М. Плющ пропонує поняття «твірна основа» використовувати в основному при словотвірному аналізі похідних слів, утворених за допомогою словотворчого форманта [199, с. 91], а словотворчий формант ототожнює зі словотворчим афіксом (суфікс, префікс, рідше флексія із словозмінною і

словотворчою функціями, інтерфікс, постфікс, афіксоїд) [199, с. 91]. При такому підході залишається поза увагою словотвірна структура багатьох дериватів, утворених неафіксальними способами [199, с. 91].

Згідно з своїми структурно-семантичними характеристиками похідні слова поділяються на *лінійні та нелінійні* [104, с. 13]. До лінійних моделей відносяться: 1) афіксальні утворення, що виводяться в результаті складання слів (основ) з афіксами (суфіксами або префіксами); 2) складні слова, що будуються в результаті складання двох і більше самостійних елементів мови (слів, словосполучень, основ); 3) змішані утворення (суфіксально-префіксальні і складно-похідні слова); 4) аббревіатури або складноскорочені утворення [104, с. 14].

У нелінійних утвореннях відсутні спеціальні словотвірні ознаки. Зі словотворчої (морфемної) точки зору вони нероздільні і є одиницями, які транспонуються з однієї частини мови в іншу. Спільним для них нерідко є зміна в одному або декількох фонологічних компонентах основи, тобто те, що іноді називають внутрішньою флексією, чергуванням звуків та ін. [104].

До числа нелінійних моделей похідних відносяться такі процеси словотворення: конверсійні похідні; слова, отримані в результаті субстантивації, ад'єктивації, а також інших частин мови; утворення, отримані в результаті фонологічного перетворення кореня або основи слова та утворення, отримані шляхом відсікання словозмінної показників — «зворотний словотвір» [104, с. 15].

Похідні слова, які за своєю природою є вторинними утвореннями, характеризуються морфологічними та дериваційними відносинами. Для морфологічних відносин не є характерною зміна лексичного значення похідного слова, тоді як для дериваційних відносин характерним є семантичний зсув у похідному слові порівняно з твірним словом. Подібний семантичний зсув складається або в переосмисленні категоріальної приналежності твірної одиниці (транспозиція), або в уточненні і її конкретизації [78].

Похідне слово завжди є мотивованим і тому завжди співвідноситься з одним із значень твірного слова. Якщо ж у твірного слова немає відповідного значення, то це означає, що похідне розвинуло його самостійно, тобто за рахунок метафоризації,

метонімії або за рахунок переносного вживання його в мові [104]. Наявність дериваційних зв'язків між похідним словом і твірним дає можливість пояснити похідне через вихідне й описати його реальний сенс.

Дериваційна основа, як функціональна одиниця, визначається як складова, до якої застосовуються правила словотворення. Це частина слова, яка встановлює зв'язок із лексичною одиницею, що мотивує похідну та визначає її індивідуальне лексичне значення, що описує різницю між словами в одному й тому ж похідному наборі, наприклад, індивідуальне лексичне значення слів, таких як *singer*, *rebuilder* *whitewasher* тощо, вказує на активних виконавців дій, продемонстровується лексичним значенням дериваційних основ *sing-*, *rebuild-*, *whitewash-*, які встановлюють зв'язок із спонукальним дієсловом-джерелом [278, с. 97].

Твірна основа, сама по собі може утворювати дериваційні основи різного ступеня складності, що впливає на діапазон та обсяг їх сполучуваності та дериваційну здатність [278]. Дериваційно твірна основа може бути простою, похідною та складною [278]. Проста твірна основа складається лише з одного семантично невмотивованого елемента. Найхарактернішою рисою простих основ у сучасній англійській мові є фонетична та графічна ідентичність із кореневою морфемою та словоформою, що зазвичай представляє слово в цілому. Похідні основи є семантично та структурно вмотивовані і є результатом застосування правил словотворення. З цього випливає, що вони, як правило, є бінарними, тобто складаються з двох елементів, та поліморфічними, наприклад, похідна основа слова *girlish* прослідковується на основі дериваційних зв'язків між словами *girl* та *girlish*. Проте похідна основа більшої складності лексеми *girlishness* ґрунтується на похідних відносинах між *girlish* та *girlishness*. Складні твірні основи є бінарними та семантично мотивованими. Похідна основа та морфемний склад кожної лексичної одиниці може бути різного ступеня складності, наприклад, складна твірна основа іменника *match-box* складається з двох простих основ, основа іменника *letter-writer* вміщує одну просту основу та одну похідну, а основа іменника *aircraft-carrier* складається з складної та похідної основ.

Структурна складність дериваційних основ, побудованих на похідних та складних основах, є значним обмеженням щодо збірності та семантичної свободи цих основ, а отже, і їх похідного потенціалу.

4.2. Основні принципи класифікації афіксів

З точки зору конвертуючої здатності афікси можуть бути *транспонуючі* (конвертуючі), тобто утворюють іншу частину мови, та *нетранспонуючі* (неконвертуючі), не утворюють іншу частину мови, але змінюють лексичне значення основи. Піддається жвавому обговоренню той момент, що префікси типу *out-*, *over-*, *in-*, *under-*, *after-*, *on-* та інші співпадають із відповідними прийменниками: префікси і прийменники мають загальні етимологічні корені й частково – загальне значення [191]. Але префікси відрізняються від співзвучних їм прийменників, тим, що, по-перше, подібно до всіх інших дериваційних афіксів, мають більш абстрактне значення (порівняно з конкретним, вираженим у прийменниках); по-друге, семантичний склад префіксів і прийменників не завжди співпадає – у префіксів можуть виникнути нові варіанти значень; по-третє, префікси, поєднуючись з основами певного семантичного розряду за визначеними моделями, формують нові слова, тобто вони завжди відтворювані в мові. При описі префіксів нерідко підкреслюється той факт, що, на відміну від суфіксів, префікси нібито не здатні транспонувати одну частину мови в іншу і служать лише для змінення лексичного значення слова [191]. Одні автори висловлюють це положення в категоричній формі, наприклад, В. Михайлова стверджує: «Між префіксами і суфіксами існує принципова відмінність. Вона полягає не тільки в тому, що суфікс ставиться після основи, а префікс перед нею. Основне розходження полягає в тому, що суфікси, приєднуючись до основ тієї чи іншої частини мови, можуть відносити їх до інших граматичних категорій (*to eat – eatable*), у той час як префікси подібною здатністю не володіють (*to like – to dislike, comfortable – uncomfortable*)» [153, с. 135].

Н. М. Амосова конвертуючими вважає лише два префікси – *be-*, *dis-* [9]; І. Р. Гальперін – префікси *be-*, *en-*, *out-* [58; 59], Б. О. Ільїш виділяє чотири префікси, такі як: *anti-*, *be-*, *post-*, *pre-* [95]; О. Єсперсен [281] визнає конвертуючі властивості

префіксів be-, de-, dis-, en-/em-, un-; найбільшу кількість конвертуючих префіксів – 25 – зафіксував В. Шкарупін [244]. Приклади транспонуючих префіксів, що утворюють дієслова від субстантивних і ад'єктивних основ, такі: be-, de-, dis-, en- / in-, inter-, out-, over-, re-, un-. Приклади транспонуючих префіксів, що утворюють прикметники від субстантивних основ словосполучень, дієприкметників: ante-, inter-, intra, multi-, over-, poly-, post-, pre-, pro-, sub-, super-, un-, under-. Приклади транспонуючих префіксів, що утворюють прикметники від субстантивних основ словосполучень, дієприкметників: ante-, inter-, intra, multi-, over-, poly-, post-, pre-, pro-, sub-, super-, un-, under-. Основна маса суфіксів є транспонуючою, яка слугує для утворення нової частини мови. Приклади транспонуючих суфіксів: -er, -al, -ese, -ness і багато інших. Приклади нетранспонуючих суфіксів: -ish (green – greenish); -ful (hand – handful); -ling (duck – duckling) [244].

З точки зору етимології афікси поділяють на *запозичені* і ті, що походять із власної мови (*споконвічні*) [150]. Споконвічними префіксами є: mis-, un-, out-, up-, under-, over-, with-. Споконвічних префіксів в англійській мові набагато менше, ніж запозичених.

До запозичених префіксів слід віднести: a-, anti-, arch-, bi-, circum-, cis-, co-, contra-, dis-, extra-, inter-, mal-, meta-, non-, post-, vice-, sub-, super- і багато інших.

Найважливішими споконвічними суфіксами є: -d, -ed, -dom, -en, -fold, -ful, -hood, -ing, -ish, -less, -let, -like, -lock, -ly, -ness, -ock, -red, -ship, -some, -teen, -th, -ward, -way, -wise, -y. Запозичені суфікси: з латинської (-able, -ible, -al, -ant, -ent), французької (-age, -ance / -ence, -апсу / -ency, -ard, -ate, -sy) і грецької (-ist, -ism, -ite). Більшість запозичених суфіксів є інтернаціональними.

За ознакою утворення різних частин мови афікси поділяються на афікси іменників, прикметників, дієслів і прислівників.

Префікси, що утворюють тільки дієслова: du- (duplicate), se- (seduce).

Префікси, що утворюють тільки іменники: di- (diarchy), demi- (demigod), mono- (monotheism), semi- (semidoubles), cata- (catafalque), arch- (archenemy), sub- (subdeacon), prot- (protopresbyter), contra- (controversy), ab- (abjuration), meta- (metaphysics), nomo- (nomocanon), para- (parabaptism), syn- (synergism).

Префікси, що утворюють тільки прикметники: extra- (extraprovincial).

Префікси, що утворюють іменники і прикметники: uni- (unigenital), bi- (bilocation), poly- (polyptych), onmi- (omnist), quardi- (quadriptych), tri- (triforium), tetra- (tetraconchal), inter- (intercommunion), super- (supernatural), ante- (antediluvian), neo- (Neo-Catholics), post- (postmillennial), preter- (preterist), pro- (progenitress), deuteron- (deuterogamy), pseudo- (pseudepigraphy), a- (areligious), im- (imperishable), un- (unbiblical), non- (nonscriptural), ir- (irreligion), anti- (antireligionist), co- (coessential), auto- (autotheist), hetero- (heterodox), homo- (Homoousian), miso- (misopaterist), ob- (obverse), pan- (panentheism), philo- (philanthrope), the-(theo-) (theanthropist).

Префікси, що утворюють дієслова та іменники: over- (overcome), fore- (forechoir), out- (outhouse), mis- (misbeliever), dis- (disbelief), de- (defrock), com- (commemorate), col- (colporter).

Префікси, що утворюють дієслова, прикметники, іменники: sur- (surmount), in- (inhell), pre- (preconsecrate), con- (concelebrate), re- (reconsecrate), anthropo- (anthropomorphize), be- (beget), em- (embowed), en- (enlarge), ex- (exhort), trans- (transempirical).

Префікси, що утворюють іменники, прикметники, прислівники: self- (self-abasement).

Суфікси, що утворюють іменники: -oid (sermonoid), -ric (archbishopric), -ory (refectory), -tory (chrismatory), -ability (salvability), -ics (aesthetics), -th (warmth), -tomy (trichotomy), -ure (prelature), -phagy (scatophagy), -phany (theophany), -ium (pastorium), -brum (candelabrum), -arium (synaxarium), -age (pilgrimage), -ary (silentary), -esque (romanesque), -acy (supremacy), -cy (abbotcy), -ent/-ant (abstinent), -ence/-ance (indulgence), -ity (virginity), -hood (popehood), -dom (templardom), -ite (churchite), -mony (matrimony), -macy (iconomacy), -mancy (chiromancy), -arian (celibatarian), -and (confirmand), -ant (celebrant), -ast (scholiast), -ician (liturgician), -an (magician), -ian (Presbyterian), -y (assembly), -ist (precisianist) -fication (), -ization, -s/-es (beliefs), -im (shochetim), -e (cappae), -i (frati), -a (arcana), -ate (caliphate), -or/-er (superior), -ar (oracular), -eer (pulpiteer), -ion (retribution), -ation (exclamation), -latry (zoolatry), -ness (worldliness), -end (reverend), -tude (solitude), -ice (service), -ery (commandery), -ry

(bigotry), -ee (ordinee), -isse (abbatise), -ess (idolatress), -ment (confinement), -sophy (theosophy), -pathy (theopathy), -nomy (theonomy), -gony (theogony), -on (synodicon), -phorous (theophorous), -phore (stavrophore), -phile (theophile), -ology (typology), -graphy (epigraphy), -ectomy (clitoridectomy), -cracy (theocracy), -cide (deicide), -arch(y) (hagiarchy), -ship (subdeaconship), -ing (kneeling), -et (templet), -let (churchlet), -cle (conventicle), -ism (devotionalism).

Суфікси, що утворюють прикметники: -ly (Christly), -atic (schismatic), -fic (salvific), -ish (heathenish), -ac (demoniac), -centric (Christocentric), -ible/-able (corruptible), -less (faithless), -ful (sinful), -ative (laudative), -ive (redemptive), -y (churchy), -istic (pietistic), -like (churchlike), -ical (catechistical), -tic (charismatic), -ic(al) (adamic(al)), -ous (religious), -ial (crucifical), -al (oblational), -atory (exhortatory), -ory (benedictory), -ary (conciliary), -ent/ant (beneficent), -ian (cenobian), -ist (conformist), -en (Lenten), -ate (vicarate), -ar (conciliar), -ed/-d (arched), -er/-est (holier).

Суфікси, що утворюють дієслова: -ify (glorify), -ate (chrismate), -ize (dogmatize).

Суфікси, що утворюють числівники: -fold (sevenfold), -th (tenth).

Суфікси, що утворюють прислівники: -ly (deadly), -ward (churchward), -wise (crosswise).

З точки зору значення можливе виділення пейоративних префіксів: cata- (catabaptist), pseudo- (pseudepigraphal), contra- (controversy); кількісних: uni- (unigeniture), bi- (bissextile), di- (diptych), poly- (polyptych), demi- (demigod), mono- (monogamy), onmi- (omnipotence), quardi- (quadriptych), tri- (triunity), tetra- (tetramorph), semi- (semidoubles); локативних: ante- (antechurch), fore- (forechurch), inter- (intercommunion), trans- (transubstantiate), super- (supernumerary), sur- (surmount), out- (outhouse), -cata (cataclysm), pre- (prealtar), in- (inheaven); часових: ante- (antediluvian), fore- (foremother), neo- (Neoplatonism), post- (postexistence), pre- (preexistence), preter- (preterist), pro- (progenitor); ступеневих: arch- (archenemy), sub (subdeacon), deutron- (deuterogamy), prot- (protomartyr); префіксів, які мають протилежне значення: a- (atheology), dis- (discalceate), im- (immoral), in- (incomprehensible), mis- (mispersuasion), un- (unbodily), de- (desecrate), non- (nonresistant), ir- (irreligion); префіксів, що позначають повторюваність: re- (retouch);

префіксів, які відображають ставлення: anti- (antichrist), co- (coreligionist), com- (commemorate), con- (consubstantial), pro- (procathedral), be- (betroth).

В системі суфіксального утворення можливе виділення, наприклад, суфіксів, що *позначають осіб*: -or (confessor), -er (inspirer), -ar (beggar), -eer (pulpiteer), -ist (altarist), -an(-ian) (magician), -ast (ecclesiast), -and (consecrand), -arian (celibatarian), -cide (deicide), -phile (Slavophile), -phore (stavrophore), -phorous (theophorous), -ite (azymite), -ess (idolatress), -isse (abbatise), -ee (baptizee), -ent (adherent), -ant (confessant), -ary (actuary); що вказують на *сукупність людей із релігійними переконаннями*: -ship (membership), -hood (archpriesthood); що вказують на *вчення*: -ism (baptism), -ology (Christology), -nomy (theonomy), -ric (archbishopric), -sophy (theosophy), -ics (architectonics); що позначають *професії, статус, звання*: -ize (enthronize), -ship (lordship), -ate (caliphate), -ician (theologian), -ast (ecclesiast), -cy (chaplaincy), -acy (supremacy); що позначають *дію/процес, стан/якість*: -ion (-tion, -ation) (adoption), -fication (glorification), -ization (-isation) (stigmatization), -ing (blessing), -ize (divinize), -ate (chrismate), -ify (glorify), -ship (eremiteship), -ery (popery), -ry (ancientry), -ice (service), -ness (almightiness), -latry (bibliolatry); що зазначають *місце, напрямок*: -ward (churchward), -wise (crosswise), -age (heritage), -ory (refectory); що виражають *емоційне забарвлення*: -et (celebret), -let (crosslet), -cle (conventicle).

І. В. Корунець до суфіксів, які мають емоційне забарвлення, а саме вказують на зменшуваність, відносить також: -ette (kitchenette), -y/-ie, -ey (dolly, grannie, sissy), -ling (duckling, princeling), -kin (ladikin, lordkin), -el/-le (corpuscle, morsel), -icle, -cule (monticle, mon-ticule), -een (velveteen), -ock (hillock), -ing (lording, princeling), -ee (bootee) [113].

Афікси також можна розглядати з точки зору їх *валентності*, [150] тобто здатності приєднуватись до однієї або декількох частин мови. Наприклад, префікс arch- поєднується тільки з основами іменників (archbishop, archenemy), префікс dis- поєднується з дієсловами (disagree, discover, displease) й іменниками (dismember, discourage). Суфікс -ish може поєднуватись з основами іменників (boyish, womanish) і з основами прикметників (reddish).

З точки зору продуктивності виділяють афікси: продуктивні – активно беруть участь в утворенні нових слів на сучасному етапі розвитку мови, похідні яких численні, наприклад: -er (carer, cross-trainer, body shopper); -ee (devotee, refugee, absentee); малопродуктивні – обмежені в утворенні нових слів, похідні яких належать до числа маловживаних лексем, наприклад: -ie (deccie, druggie, wrinklie, foodie); -ese (Japanese, Milanese, Veronese); непродуктивні – не беруть участі в утворенні нових слів у сучасній англійській мові, але тим не менш виділяються як значущі морфемі в словах, наприклад: -ard (dullard); en- (enrich); -th (growth); -dom (freedom); -hood (brotherhood); -ship (friendship); мертві – в ході історичного розвитку вони злилися з коренем і на сучасному етапі розвитку мови не виділяються як словотвірні морфемі, наприклад: for- (forbid); -lock (wedlock); -red (hatred); -t (flight, gift); -er (chatter, glimmer); -k (walk, talk); -id (horrid); -ile (fragile) [16-19].

Продуктивність афіксів не слід плутати з їх активністю. Під продуктивністю розуміється здатність афікса утворювати нові слова. Показником продуктивності афікса є наявність у мові слів, що виникли нещодавно за його допомогою. Активність характеризується наявністю у словниковому складі мови великої кількості слів, які утворилися за допомогою певного афікса. Іноді продуктивність та активність поєднуються, але це може бути не завжди. Приклади продуктивності та активності афіксів наведено у таблиці 4.1.

Таблиця 4.1 Продуктивні та активні афікси

Словотворчі засоби	Приклади	Продуктивність	Активність
-ly	Churchly	+	+
-ous	Adulterous	-	+
-th	Sloth	-	-

А. І. Смирницький чітко виділяє суфікси високої продуктивності –ness, -er, -able, проте зазначає, що є суфікси, не просто малопродуктивні, а ті, які важко виділити зі складу слова, наприклад –et у слові rocket, а також –th у слові width [201].

Б. О. Ільїш до мертвих відносить суфікс –age (carriage, village, leakage) [95]. Суттєва особливість афіксів полягає у здатності створювати необмежену кількість слів, так званих «потенційних слів».

Значущу роль у творенні нових слів відіграють такі продуктивні афікси як: -ness і –less (youngness, naturalness, badness, windowless, labelless, sugarless та ін., не зафіксовані в словниках. Другим критерієм продуктивності афікса є його явна виділеність та чіткість його значення. Наприклад, суфікс –ness не тільки легко виділити в таких словах: whiteness, usefulness, clearness, але він володіє і чіткістю свого значення [201].

Продуктивність та непродуктивність не є постійною ознакою афіксів. Непродуктивний в одні часи афікс, може стати продуктивним в іншій епосі, і навпаки.

4.3. Особливості словотвірних процесів релігійної лексики англійської мови

Одним із шляхів поповнення словникового складу мови є словотворення. Словотвір визначається як система похідних типів слів і процес творення нових слів із наявного в мові матеріалу за певними структурно-семантичними формулами та зразками [289]. *Словотвір* – це творення від існуючих у мові слів та їх форм нових слів або форм з новим значенням чи відтінками значень за допомогою відповідних лексико-граматичних засобів [322]. Це процес утворення нових слів шляхом різних словотвірних засобів, що діють у мові в певний період її розвитку. Окрім того, словотвір – розділ мовознавства, що вивчає процеси, способи, типи та правила утворення нових слів, продуктивність, активність і закономірності використання словотвірних моделей [201]. Словотвір також визначається як сфера моделювання мотивованих (вторинних) найменувань [163; 164; 91 та ін.], тобто словотвірних моделей. У статті «Продуктивні афіксальні моделі англійського словотворення» В. Д. Урядова зазначає, що характерною рисою словотвірної моделі є її абстрактність, абстрагованість від конкретного лексичного значення як у всієї моделі (як у моделях складних слів), так і в будь-якій її частині (властиво для моделей похідних слів). Як і будь-яке інше мовне явище, словотворення може вивчатися в

синхронії та діахронії. В історії англійської мови є випадки, коли слово, структурно складніше, служило початковим елементом, із якого вийшло простіше слово. Це випадки процесу зворотнього словотворення (або зворотнього виведення). Щоб проілюструвати різницю підходу, ми розглянемо афіксацію. Історично склалося, що дієслово *to beg* є похідним від іменника *beggar*, але синхронно іменник *beggar* вважається похідним від дієслова за зразком $v + -er / -ar \rightarrow N$, оскільки іменник структурно та семантично складніший.

І. О. Бодуен де Куртене розглядав словотвір як науку про словотвірні суфікси й теми, тобто основи [161]. За Л. В. Щербою, словотвір – це живі схеми для позначення нових понять; ціль словотвору – показати, як дійсно утворюються або можуть утворюватися нові слова для нових понять. Словотвірні моделі досліджували М. П. Брус, Н. Г. Іщенко, Х. Марчанд, О. Д. Мешков, Г. Ф. Новак, А. І. Норанович, С. П. Семенюк, Т. О. Сілаєва, І. І. Фекета, Р. Хіндерлінг, І. Кюнхольд. Л. Айшінгер, П. Айзенберг та Ф. Сімmlер висвітлюють проблеми похідних іменників, використовуючи структурний метод аналізу словотвірних моделей (розкладання на безпосередні складники). В. Фляйшер, І. Барз приділяють увагу способам словотворення, виділяючи найпродуктивніші моделі словотвору. До продуктивних способів словотвору в сучасній англійській мові відносять такі: афіксація, конверсія, словоскладання, скорочення (у т. ч. усічення та акронімізація), телескопія (словозлиття).

4.3.1. Афіксація. Семантичне значення суфіксальних та префіксальних морфем релігійних лексичних одиниць. Процес афіксації полягає у формуванні нового слова шляхом додавання афікса або кількох афіксів до якоїсь кореневої морфеми. Афікси використовуються для побудови слова; їх класифікують на префікси та суфікси; є також інфікси. Префікс стоїть перед коренем, суфікс – за ним; інфікс вставляється в основу слова. Іноді афікси використовуються як самостійні слова, наприклад *ism*, *tude*. З іншого боку, самостійні слова можуть використовуватися подібно до афіксів та іноді перетворюватися на афікси. Прикладом є слово *like*, яке у словах *churchlike*, *godlike* стає суфіксом, який вживається після іменника, щоб сказати, що щось схоже на або характерне для

іменника. Також сюди можна віднести слова *age* (*anchorage, bondage*). Значення автономного слова вказує на кількість років, яку хтось прожив або щось проіснувало, проте як суфіксоїд *age* зазначає стан, стосунки або місце проживання. У процесі словотвору в системі англійської мови задіяні всі частини мови, однак найбільш широко представлений іменник. Англійські іменники мають набагато більше суфіксів, ніж будь-яка інша частина мови. Суфікс – це дериваційна морфема, яка розміщена після кореня і яка формує новий дериват іншого класу слів, приєднуючись до твірної основи й тісно пов'язаний із закінченням слова [330].

О. Д. Мешков виділяє 4 функції суфіксів: 1) суфікс переводить словотвірну основу в іншу частину мови: *to believe – a believer, to violate – violation*; 2) переводить словотвірну основу в другий лексико-граматичний розряд: *London* (не особа) – *Londoer* (особа); 3) надає словотвірній основі іншого конотативного значення: *devil – devilish*; 4) змінює іменник, що означає чоловічий рід, на іменник, що означає жіночий рід: *adulterer – adulteress, priest – priestess* [150].

На думку Т. В. Гончарової, з усіх агентивних суфіксів іменників *-er* є найпродуктивнішим. У давньоанглійській мові за допомогою цього суфікса від іменників і дієслів утворювалися іменники, що позначають осіб, які займалися тим видом діяльності, на який указує вихідна основа: *inspire* («надихати») – *inspirer* («натхненник») [68]. Цей суфікс може бути як іменниковим суфіксом (суфікс, за допомогою якого утворюються іменники), так і прикметниковим/прислівниковим (суфікс, за допомогою якого утворюються прикметники/прислівники). Приєднуючись до основ дієслів, іменників, суфікс *-or/er*:

1) позначає агента дії (може вживатися також *-ary, -or*): *abjurer* (зрадник), *adulterer* (перелюбник), *astrologer* (ворожбит, чорнокнижник), *baptizer* (той, хто хрестить), *chapelgoer* (прихожанин неангліканської церкви), *cloisterer* (монах), *confessor* (сповідник, духовний батько), *conjurer* (чаклун), *crucifer* (хрестоносець), *diviner* (провісник), *donator, enchanter, epistler, epistoler* (читець, мирянин або священнослужитель, котрий читає книгу апостола на богослужінні), *follower* (адепт, послідовник), *gospel(l)er* (євангелист), *misbeliever* (єретик), *pacificator* (миротворець), *perjurer* (лжесвідок), *preceptor* (наставник, голова громади тамплієрів), *preserver*

(Хранитель), *religioner* (глибоко релігійна людина), *sanctifier* (той, хто освячує), *sinner* (грішник), *thurifer* (кадильник), *vaticinator* (ясновидець) та ін. (Додаток Б);

2) позначає щось, що виконує дію: *bloomer* (буквиця), *candler* (ящик для свічок), *kneeler* (лавочка або подушечка для колінопреклоніння), *verger* (посох, як символ влади) та ін. (Додаток Б).

Для позначення виконавця дії використовуються також суфікси *-ar* (*beggar* (жебрак) – to *beg*) і *-eer* (з'являється в запозичених словах із французької мови) (*pulpiteer* (проповідник) – a *pulpit*). Побудова лексики за допомогою цього суфікса відбувається за такою схемою: N + er(or) = N, V + er(or) = N.

Суфікс *-ar* використовується також для утворення прикметників, стосуючись того, на що вказує твірна основа (*conciliar* (соборний), *oracular* (пророчий), *versicular* (віршований, що складається з віршів Біблії)) N + ar = Adj.

Афіксація за допомогою суфікса *-ion* (*-tion*, *-ation*) призводить до утворення від основи дієслова/іменника іменників, що позначають дію/процес, стан/якість (V+ion=N): *aspersion* (окроплення), *confession* (покаяння, сповідь (таїнство)), *genuflection* (колінопреклоніння), *interdiction* (заборона брати участь у богослужінні), *possession* (одержимість дияволом), *redemption* (спокутування, вічне блаженство), *appropriation* (передача церковних володінь світським особам (англ. Церк. Право)), *crucifixion* (розп'яття на хресті), *negation* (заперечення сутності або істинності); (N + ion = N): *reclusion* (відлюдництво, самітництво) та ін. (Додаток Б); а також призводить до утворення іменника від основи прикметника зі значенням дії чи стану: Adj + ion = N. Цей суфікс з'являється у словах латинського походження та означає дію чи умову, використовується в латинській та англійській мовах для утворення іменників від кореня латинських іменників, прикметників або дієслів.

Під час аналізу релігійної лексики виявлено, що для позначення дії, процесу або стану також використовуються суфікси:

– *-ation*, у результаті додавання якого утворюються іменники: *consignation* (накреслення хреста), *decapitation* (усічення голови), *excommunication* (відлучення від церкви), *invocation* (молитва, звернення до Бога), *reconciliation* (примирення),

catechization (катехизація), *contestation* (дароприношення), *evangelization* (євангелізація, звернення кого-небудь у християнство) та ін. (Додаток Б);

– *-fication* (поєднана форма іменників дії або стану, що відповідає дієсловам, що закінчуються на *-fy*: *beatification* (беатифікація, акт зарахування до лику блаженних у католицизмі), *glorification* (апофеоз, прославлення), *thurification* (куріння ладаном) та ін. (Додаток Б);

– *-ization (isation)* (утворює іменники від дієслів, які закінчуються на *-ize*, позначаючи дію або процес): *secularization* (секуляризація), *preconization* (оприлюднення папського указу про затвердження когось єпископом, кардиналом) та ін. (Додаток Б);

В англійській мові, на відміну від української, одне слово може приймати небагато форм. Це обумовлено тим, що англійська мова має більш виражений аналітизм. У деяких випадках англійські слова таки змінюють форму за допомогою таких формотворчих суфіксів: *-ed, -er, -est, -ing, -s (-es)*. Англійський суфікс *-ed/d* потрібен для утворення другої і третьої форм правильного дієслова, утворення релігійної лексики відбувається за такою схемою: $V + ed = Adj$: *accursed* (відданий анафемі, проклятий), *priested* (освячений), *unconfessed* (той, який не покався на сповіді), *unsanctified* (непосвячений) та ін.. (Додаток Б).

Суфікс *-ed/d* також додається до іменників, щоб утворити прикметники, які описують когось або щось як таке, що має певну ознаку чи особливості: $N + ed = Adj$: *arched* (склепінчастий, арковий), *unchurched* (нецерковний; що не належить до жодної церкви) та ін. (Додаток Б).

Суфікси *-er* та *-est* в англійській мові застосовуються для утворення вищого та найвищого ступенів порівняння прикметників та прислівників, наприклад: *holy – holier – (the) holiest (place)*.

Серед англійських суфіксів поширеним є *-s/es*, вживається для утворення множини іменників: *brasses* (пам'ятні дошки (мідні дошки в стіні або підлозі церкви)), *catecheses* (катехізіс, книга повчань для новонавернених), *dispensations* (заповіді), *laudes* (хвалебні псалми), *sticherons* (стихири, стислі піснеспіви, що містять виражене прославляння свята або святого) та ін. (Додаток Б).

Множину іменників утворюють також суфікси *-im* (запозичення з іврити): *amoraim* (амораїм, тлумачі Талмуду), *cherubim* (херувим), *sabaraim* (єврейські вчителі, рабинни), *shochetim* (шохет, благочестивий єврей, обов'язок якого різати тварин особливим способом), *Targumim* (Таргум); *-e*: *bullae* (папська булла), *sarrae* (довга риза із застібкою на грудях), *dominae* (настоятелька монастиря), *margaritae* (дарохранильниця) та ін. (Додаток Б); *-i*: *baculi* (посох архієрея), *conversi* (молодий чернець), *frati* (монах жебрацького ордену) та ін. (Додаток Б); *-a*: *arcana* (таємниця).

Формотворчим суфіксом є *-ing*. Як дієслівний суфікс, він використовується для утворення дієприкметників теперішнього часу, іноді утворює прикметники, що нагадують дієприкметник теперішнього часу, але не похідні від дієслова ($V + ing = Adj$): *dissenting*, *edifying*, *kneeling*, *lamenting*, *life-giving*, *pulpiteering*, *saving*, *singing*, *suffering*, *unbelieving*, *vivifying*, *wailing*. Як іменниковий суфікс *-ing* вказує на:

– дію, процес та результат або щось, пов'язане з дієсловом ($V + ing = N$): *backsliding* (віровідступництво), *blessing* (благословіння), *fortunetelling* (ворожіння), *obeying* (попора), *scourging* (бичування), *worshipping* (обожнювання) та ін. (Додаток Б);

– дещо, що використовується, складається, залучається, пов'язане з чимось, утворюється від іменників ($N + ing = N$): *churching* (оцерковлення), *crowning* (коронування) та ін. (Додаток Б);

– слова, утворені з інших частин мови, не від іменника чи дієслова (*an outing*). Значна кількість суфіксів надає словам емоційного забарвлення. Це передусім суфікси, які відтворюють характеристики зменшування: *-ess*, *-et*, *-kin*, *-let*, *-cle*:

– *-et* (вживається у значенні «маленький», «менше»): *anchoret* (анакорет), *verset* (вірш (короткий вислів із Біблії, Корану)) та ін. (Додаток Б);

– *-let* (малесенький): *churchlet* (церквиця) та ін. (Додаток Б);

– *-cle* (вказує на щось маленьке за розміром): *conventicle* (таємне зібрання) – знайдений у французьких запозичених словах латинського походження.

Активним суфіксом при аналізі релігійної лексики є суфікс *-ism*, який вказує на вчення, теорії та культ, дотримання певної системи або класу принципів: *churchism* (відданість Церкві), *Moslemism* (мусульманство), *naturism*, *neologism* (новий

(богословський) догмат), *zoomorphism* (зооморфізм (зображення богів у вигляді тварин)) та ін. (Додаток Б).

Багато течій християнства утворюються за допомогою вищезгаданого суфікса: *Arianism* (аріанство – течія, яка виникла на поч. 4 ст. та заперечувала єдиносутність Осіб Трійці, а також Божественне походження Ісуса Христа), *Christianism*, *Evangelicalism* та ін (Додаток Б).

4.3.1.1. Суфікси, які утворюють дієслова. Найвживанішими дієслівними суфіксами в релігійній лексиці є такі: *-ize/ise*, *-ate*, *-ify*, *-en*.

Суфікс *-ize* спочатку з'являється в запозичених словах із грецької мови, що увійшли в англійську через латинську або французьку мови. Цей суфікс має такі значення: 1) надати чомусь певної якості, у цьому значенні приєднується до іменникової основи ($N + ize = V$): *divinize* (обожнити), *iconize* (робити предметом поклоніння) та прикметникової основи ($Adj + ize = V$): *papalize* (пройматися папськими, католицькими переконаннями) та ін. (Додаток Б); 2) змінити щось на щось інше, або бути зміненим на щось інше ($N + ize = V$): *apostatize* (відступитися від віри, змінити віросповідання), *religionize* (приєднувати до релігії) та ін. (Додаток Б); 3) діяти відповідно до певної практики, принципу, політики тощо ($N + ize = V$): *diabolize* (вселяти бісів, нечисту силу), *pilgrimize* (здійснювати паломництво) та ін. (Додаток Б); 4) говорити або думати таким чином, як зазначається в іменниковій основі ($N + ize = V$): *evangelize* (проповідувати Євангеліє), *homilize* (проповідувати, повчати, наставляти) та ін. (Додаток Б); 5) надавати певного статусу ($V + ize = V$): *enthronize* (інтронізувати, зводити на престол навообраного Папу Римського).

Суфікс *-ate* використовується для утворення дієслів, іменників та прикметників. При його використанні для утворення дієслів він надає їм певної якості ($N + ate = V$): *hereticate* (оголосити (будь-який реліг. напрям) як єресь, засудити будь-що як єресь), *lustrate* (здійснити обряд очищення), ($Adj + ate = V$): *vaticinate* (проорокувати) та ін (Додаток Б).

При утворенні іменників *-ate* вказує на посаду, звання або групу людей, із певними обов'язками або які перебувають у певному стані ($N + ate = N$): *apostatate* (віровідступник), *diaconate* (дияконство), *rabbinate* (раввіанство) та ін. (Додаток Б).

При утворенні прикметників зазначений суфікс демонструє певну якість лексеми (N + ate = Adj): *adulterate* (перелюбний), *cruciate* (хрестоподібний), *vicarate* (намісницький).

Суфікс *-ify* вживається у таких значеннях (N + ify = V): 1) «змусити щось чи когось бути подібним чи типовим для людини чи групи»: *divinify* (обожнювати); 2) «перетворювати щось в певний стан або якість» [317]: *glorify* (прославляти).

Суфікс *-en* використовується для утворення прикметників зі значенням «те, що щось нагадує» (N + en = Adj): *Lenten*, (*Lent* – піст – той, який відноситься до посту).

4.3.1.2. Суфікси, які утворюють іменники. Іменникові суфікси часто застосовуються для отримання абстрактних іменників від дієслів, прикметників чи іменників. Такі абстрактні іменники можуть означати дії, результати дій чи інші пов'язані з ними поняття, а також властивості, якості тощо.

Чимало суфіксів вказують на рід заняття. Суфікс *-ist* при утворенні іменників має таке значення: «той, хто вірить у певну релігію, набір принципів чи ідей», «той, хто вивчає певний предмет або виконує певний вид роботи» (N + ist = N): *adiabolist* (особа, що заперечує існування диявола), *conformist* (прихильник англіканської церкви) (V + ist = N), *iconomachist* (іконоборець), *infallibilist* (прихильник вчення про непогрішимість Папи Римського) (Adj + ist = N), *religionist* (святенник, релігійна людина), *secessionist* (відступник), *versionist* (той, хто віддає перевагу певній версії Святого Письма) та ін. (Додаток Б). Однак при утворенні прикметників цей суфікс вказує на певні політичні або релігійні переконання, показує несправедливе ставлення до чогось (N + ist = Adj): *Thomist* (послідовник Томи Аквінського) та ін. (Додаток Б).

Суфікс *-an (-ian)* вказує на когось, хто вивчає або є фахівцем із певного предмету, хтось або щось пов'язане з певною річчю, місцем чи людиною (N + an = N): *guardian* (суворий виконавець заповідей Господніх), *suffragan* (вікарний єпископ). Суфікс *-ian(s)* також використовується для позначення національної належності, особи, яка належить або походить із певного місця: *Herodians* (Іродіанці), *Ismaelians* (Ісмаїльці) та ін. (Додаток Б). При утворенні прикметників цей суфікс вказує на

когось або щось, що пов'язане з певною річчю або місцем (N + an = Adj): *consistorian* (консисторський), *simonian* (симонійський) та ін. (Додаток Б).

Суфікс *-ician* утворює особові іменники, що позначають професії: *liturgician* (знавець літургії), *theologian* (богослов). Суфікс *-ast* вказує на особу, яка пов'язана з певною діяльністю, родом занять: *scholiast* (схоліаст), *ecclesiast* (еклезіаст, проповідник).

Суфікс *-ant* вказує на виконавця дії при утворенні іменників: *celebrant* (священник, що відправляє церковну службу), *retreatant* (реколектант) та ін. (Додаток Б). Проте цей суфікс також утворює прикметники, вказуючи на виконання дії або існування в певному стані: *itinerant* (проповідник, який об'їжджає свій округ) (V + ant = Adj).

Суфікс *-and* зазначає особу або річ, яку слід розглядати певним чином (V + and = N): *confirmand* (конфірмант), *consecrand* (той, кого зводять у сан єпископа), *ordinand* (той, котрий очікує висвячення). Суфікс *-arian* вказує на особу, яка вірить або виконує певну дію (N + arian = N): *celibatarian* (прихильник безшлюбності) та ін. (Додаток Б).

Суфікс *-ship* використовується для утворення іменників (N + ship = N), які вказують на певну посаду, титул або роботу: *abbotship* (абатство), *curateship* (посада кюре); на стан, якість чогось: *churchmanship* (віресповідання, обрядова практика англіканця); на певне мистецтво або вміння: *scholarship* (вченість); сукупність людей у певній групі: *township* (жителі парафії в Англії) та ін. (Додаток Б).

Суфікс *-arch(y)* вживається у значенні провідний, урядовий, лідер, керівник: *hagiarchy* (агіократія, влада жерців або осіб, що вважаються святими) та ін. (Додаток Б).

Суфікс *-cide* вказує на когось або щось, що вбиває конкретну людину чи річ, або акт вбивства: *deicide* (боговбивство, боговбивця) та ін. (Додаток Б).

Суфікс *-crasy(-ocrasy)* зазначає тип уряду або правління: *hierocrasy* (ієрократія), *theocrasy* (теократія).

Суфікс *-ectomy* вказує на видалення певної частини тіла когось шляхом операції: *clitoridectomy* (обрізання в жінок).

Суфікс *-graphy* вживається в іменниках для позначення способу творення картин, живопису чи письма: *seography* (енкаустика, живопис восковими фарбами) та ін. (Додаток Б).

Суфікс *-ology* використовується для вивчення чогось, зокрема наукового: *campanology* (мистецтво церковного дзвону), *Maryology* (маріологія) та ін. (Додаток Б).

Суфікс *-phile* зустрічається у словах, що стосуються осіб, котрі мають сильну симпатію до людей або речей певного виду: *Slavophile* (Слов'янофільство), *theophile* (Боголюбитель).

Суфікс *-phore* вказує на людину або річ, яка щось несе або виробляє: *stavrophore* (малосхимник).

Суфікс *-phorous* вказує на людину, яка зносить щось, витримує щось: *theophorous* (богоносний, носить ім'я будь-якого Бога).

Суфікс *-on* утворює іменники від прикметників: *synodicon* (збірник рішень синоду).

Суфікс *-gony* вказує на породження, відтворення або спосіб виникнення вказаної речі: *theogony* (вчення про походження богів в античній релігії).

Суфікс *-nomy* зазначає науку або закони, що регулюють певну галузь знань: *theonomy* (теономія).

Суфікс *-pathy* вказує на почуття або сприйняття: *theopathy* (богонатхненість).

Суфікс *-sophy* вказує на знання або інтелектуальну систему: *theosophy* (теософія).

Суфікс *-ment* використовується для утворення іменників від дієслів, щоб показати дії та їх результати ($V + ment = N$): *allurement* (спокуса) та ін. (Додаток Б).

Суфікс *-ess* утворює іменники жіночого роду: *deliveress* (визволителька), *martyress* (мучениця) та ін. (Додаток Б). Під час аналізу словника релігійної лексики виявлено також суфікс *-isse*, який вказує на жіночий рід: *abbatisse*.

Суфікс *-ee* зазначає особу, яка отримує ефект дії: *baptizee* (той, кого хрестять) та ін. (Додаток Б).

Суфікс *-ery* позначає покликання або стан: *popery* (папізм), *quackery* (шарлатанство); місце, де відбувається певна діяльність: *nunnery* (жіночий монастир) та ін. (Додаток Б). Вживається також варіант *-ry*, який має додаткові значення, такі як: якість або стан: *zealotry* (релігійний фанатизм); речі певного виду: *psalmistry* (псаломство); місце, де відбувається певна діяльність: *bonzery* (буддійський монастир) та ін. (Додаток Б).

Суфікс *-ice* вказує на стан чи якість, з'являються в запозичених словах із французької мови: *service* (Богослужіння, служба).

Суфікс *-tude* з'являється в абстрактних іменниках латинського походження (як правило, утворених від латинських прикметників або дієприкметників: *sanctitude* (святість), *similitude* (притча), *solitude* (самотність)).

Суфікс *-end* вказує на особу або предмет, який повинен розглядатися належним чином: *reverend* (преподобний).

Суфікс *-ness* утворює іменники від прикметників, які відносяться до стану чи якості: *blessedness* (блаженство), *prayerfulness* (молитовність) та ін. (Додаток Б).

Суфікс *-latry* означає поклоніння: *Christolatry* (поклоніння Христу) та ін. (Додаток Б).

Суфікс *-mancy* зазначає ворожіння: *bibliomancy* (гадання на Біблії) та ін. (Додаток Б).

Суфікс *-machy* зазначає боротьбу або змагання: *hieromachy* (суперечки серед священнослужителів і богословів) та ін. (Додаток Б).

Суфікс *-mony* вказує на стан, дію або річ: *matrimony* (шлюб), *sanctimony* (священництво).

Суфікс *-ite* вказує на послідовника або прихильника певної ідеї чи людини — часто використовується для виявлення несхвалення; той, хто живе в певному місці або належить до певної групи: *churchite* (прихильник будь-якої церкви) та ін. (Додаток Б).

Суфікс *-dom* означає стан або якість: *martyrdom* (мучеництво); домен: *devildom* (нечиста сила); сукупність осіб: *templardom* (тамплієри) та ін. (Додаток Б).

Суфікс *-hood* позначає людей, які належать до певної групи або відносяться до певного періоду та стану: *archpriesthood* (протоіерейство) та ін. (Додаток Б).

Суфікс *-ity* (також *-ty*) використовується для утворення абстрактних іменників, що виражають стан чи умову: *chastity* (добродесність, цнотливість) та ін. (Додаток Б).

Суфікс *-ence/ance* вказує на: дію або процес ($V + \text{ence/ance} = N$): *abstinence* (абсидентність, утримання від м'ясної їжі), ($Adj + \text{ence/ance} = N$) *reverence* (благоговіння); якість або стан ($Adj + \text{ence/ance} = N$): *arrogance* (зарозумілість, гордовитість) та ін. (Додаток Б).

Суфікс *-ent/ant* вказує на когось, хто виконує певну дію ($V + \text{ent/ant} = N$): *adherent* (адепт, прихильник якоїсь релігії). Цей суфікс вживається також для утворення прикметників, вказуючи на особу, яка щось робить або має певні якості ($V + \text{ent/ant} = Adj$): *beneficent* (милосердний) та ін. (Додаток Б).

Суфікс *-cy* додається до деяких іменників, що стосуються людей із певним званням чи посадою, із метою утворення іменників, що відносяться до цього чину чи посади ($N + cy = N$): *chaplaincy* (сан капелана). Замінює суфікси *-te*, *-t* та *-tic* в кінці деяких прикметників, утворюючи іменники, що стосуються стану чи якості, описаних прикметником ($Adj + cy = N$): *celibacy* (безшлюбність) та ін. (Додаток Б).

Суфікс *-acy* зазначає посаду, положення, стан: *supremacy* (верховенство).

Суфікс *-esque* зазначає стиль або подібність: *Romanesque* (Романський стиль).

Суфікс *-ary* при утворенні іменників вказує на особу, яка пов'язана з чимось або на річ, що стосується чогось: *beggary* (жебрацтво, злидні). При утворенні прикметників цей суфікс вказує на ознаку, що походить від твірної основи: *secondary* (другорядний, про свято) та ін. (Додаток Б).

Суфікс *-age* вживається у таких значеннях: плата/нарахування (*almsage* (пожертвування)); місце/будинок (*anchorage* (притулок анахорета)); стан/відносини/стосунки (*bondage* (рабство)); дія/процес/результат дії (*cleavage* (розколювання)).

Суфікс *-arium* зазначає річ або місце, які пов'язані з іменником: *homiliarium* (збірник проповідей) та ін. (Додаток Б).

Суфікс *-ium* (rarely *-um*) позначає іменники латинського походження: *cathedraticum* (щорічна сума грошей, що виплачується єпископу) та ін. (Додаток Б). Також на слова латинського походження вказує суфікс *-brum*: *candelabrum* (підсвічник).

Суфікс *-phany* вказує на виявлення, прояв чогось: *Christophany* (явище приходу Христа після Воскресіння), *theophany* (Богоявлення).

Суфікс *-phagy* (*phagia*) вказує на їжу або поїдання: *scatophagy* (скатофагія (поїдання екскрементів як частина реліг. обряду)), *hegophagia* (постування у великий піст).

Суфікс *-ure* використовується для творення іменників, що показують дії чи результати дій: *rapture* (піднесення на небо) та ін. (Додаток Б).

Суфікс *-tomy* зазначає хірургічний розріз певної частини або тканини: *trichotomy* (вчення про поділ людської природи на тіло, душу й духа).

Суфікс *-th* утворює абстрактні іменники, які вказують на процес або стан: *sloth* (лінивість), *warmth* (теплота).

Суфікс *-ics* утворює наукові вчення: *thaumaturgics* (тавматургія) та ін. (Додаток Б).

Суфікс *-ability* (інша форма *-ibility*) утворює іменники від прикметників, що закінчуються на *-able* та *-ible*: *incorruptibility* (нетлінність), *salvability* (можливість спасіння душі).

Суфікс *-tory* зустрічається в запозичених словах із латинської мови, як правило, похідних від іменників-агентів, що закінчуються на *-tor* або безпосередньо від дієслів, що позначають об'єкт, що відповідає значенню дієслова: *chrismatory* (священна посудина з миром) ($N + tory = N$).

Суфікс *-ory* вживається для позначення місця або речі, яка використовується для чогось: *benedictory* (бенедикціонал (богослужебна книга, що містила формули урочистих благословень)) та ін. (Додаток Б).

Суфікс *-ric* вказує на юрисдикцію, галузь: *archbishopric* (архієпископство).

Суфікс *-oid* зазначає щось схоже на вказаний об'єкт або має вказану якість: *sermonoid* (коротка проповідь).

4.3.1.3. Суфікси, які утворюють прикметники. При утворенні прикметників суфікс *-ory* вживається у значенні «відноситься до чогось, виражає щось, характеризується»: *benedictory* (благословляючий) та ін. (Додаток Б).

Суфікс *-atory* означає «відноситься до чогось, характеризується» ($V + atory = Adj$) *exhortatory* (повчальний) та ін. (Додаток Б).

Суфікс *-al* «стосується чогось, характеризується» ($N + al = Adj$): *deaconal* (дияконський), *inspirational* (надихаючий). Суфікс *-ial* є варіантом суфіксу *-al*, який вживається з такими ж значеннями ($N + ial = Adj$): *abbatial* (абатський) та ін. (Додаток Б). При утворенні іменників суфікс вказує на дію або процес ($V + al = N$): *beheadal* (обезголовлення) та ін. (Додаток Б).

Суфікс *-ous* описує те, що має певну якість ($N + ous = Adj$): *adiaphorous* (адіафористичний, байдужий до релігії) та ін. (Додаток Б).

Суфікс *-ic(al)* має значення «стосується чогось, пов'язаний із чимось, характерний для» ($N + ic = Adj$): *pulpitic(al)* (що відноситься до кафедри проповідника), *tetrarchic* (тетрархічний) та ін. (Додаток Б), ($V + ic = Adj$): *beatific(al)* (блаженний), *deific* (божественний).

Суфікс *-tic* еквівалентний за значенням *-ic*, що зустрічається у прикметниках грецького походження: *dogmatic* (догматичний) та ін. (Додаток Б). Суфікс *-ical* вживається як ще одна форма суфіксу *-ic*, проте прикметники, які утворені за допомогою цього суфікса, мають ширший або більш переданий семантичний діапазон, ніж відповідні прикметники на *-ic*: *eucharistical* (євхаристійний) та ін. (Додаток Б).

Суфікс *-like* вживається після іменника, щоб сказати, що щось схоже на або характерне для іменника ($N + like = Adj$): *churchlike* (подібний храму) та ін. (Додаток Б).

Суфікс *-istic* стосується дії, практики, доктрини, якості тощо, або відношення до якоїсь особи, яка залучена до цієї дії, практики, доктрини, якості, еквівалент поєднанню *-ist* та *-ic*, але в деяких словах має менш конкретне або буквальне застосування: *patristic* (святоотцівський, патристичний, що належить до отців Церкви) та ін. (Додаток Б).

Суфікс *-y* при утворенні прикметників має характеристики іменника, від якого утворений (N + y = Adj): *earthy* (земний). При утворенні іменників вказує на: діяльність (V + y = N): *augury* (передвістя), (N + y = N): *gluttony* (обжерливість, один з семи смертних гріхів); місце діяльності (V + y = N) *assembly* (собор), (N + y = N): *presbytery* (вівтар, дім священника); людину, яка пов'язана з певним видом діяльності (V + y = N): *deputy* (намісник); стан, вид та якість (N + y = N): *heterodoxy* (іновірство), *orthodoxy* (ортодоксальність), *jealousy* (завидливість) та ін. (Додаток Б).

Суфікс *-ive* використовується у значенні «стосуватися чогось, відноситися до чогось»: *predicative* (проповідницький) та ін. (Додаток Б).

Суфікс *-ative* означає «мати схильність до, відноситися до чогось» *exhortative* (повчальний, напутній), *laudative* (панегіричний, хвалебний), *ministrative* (що стосується богослужіння).

Суфікс *-ful* вживається у значенні «повний чогось, характеризується» (N + ful = Adj): *blissful* (блаженний, щасливий, що живе по волі Божій); (V + ful = Adj): *mournful* (скорботний) та ін. (Додаток Б).

Суфікс *-less* означає «без чогось» (N + less = Adj): *Christless* (хто не вірує в Христа; нехристиянський) та ін. (Додаток Б).

Суфікс *-able* означає «здатний, сприйнятливий, придатний, заслуговує чогось» (N + able = Adj): *charitable* (благочестивий), (V + able = Adj): *dispensable* (допустимий, що можна пробачити); «схильний, той, який спричиняє, відповідає чомусь, піддається чомусь» (V + able = Adj): *sacrificable* (жертвний) та ін. (Додаток Б).

Суфікс *-ible* використовується для утворення прикметників, що походять безпосередньо від латинських дієслів, що закінчуються на *-ire* або *-ere*, є варіантом суфіксу *-able* (V + ible = Adj): *incomprehensible* (незбагнений) та ін. (Додаток Б).

Суфікс *-centric* означає «мати певну річ своїм центром»: *Christocentric* (базується на Христі).

Суфікс *-ac* означає «характерний для, стосується чогось»: *demoniac* (демонічний), *simoniac* (симонічний).

Суфікс *-ish* додається до іменників та імен, утворюючи прикметники, які вказують на те, що хтось чи щось схожий на певний тип людини чи речі (N + ish = Adj): *heathenish* (язичний) та ін. (Додаток Б).

Суфікс *-fic* утворює прикметники зі значеннями «спричиняти, виготовляти»: *salvific* (рятивний).

Суфікс *-atic* вказує на природу зазначених речей: *schismatic* (розкольникський).

Суфікс *-ly* використовується для утворення прикметників, які описують когось або щось як подібне або типово для певної людини чи речі. (N + ly = Adj): *godly* (благочестивий, набожний) та ін. (Додаток Б).

4.3.1.4. Суфікси, які утворюють прислівники. Суфікс *-ly* при утворенні прислівників означає «певним чином, до певної міри» (Adj + ly = Adv): *devoutly* (побожно) та ін. (Додаток Б).

Суфікс *-ward* вказує на напрямок до: *churchward(s)* (у напрямку до церкви).

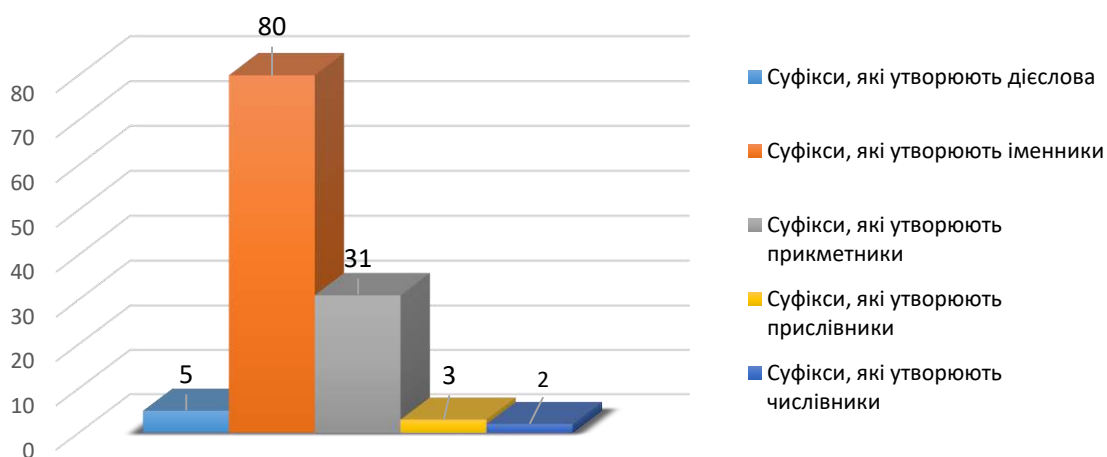
Суфікс *-wise* зазначає напрямок або спосіб: *crosswise* (хрестоподібно).

4.3.1.5. Суфікси, які утворюють числівники. Суфікс *-fold* додається до числівників, відображаючи значення «певна кількість разів»: *sevenfold* (що відноситься до семи дарів Св. Духа).

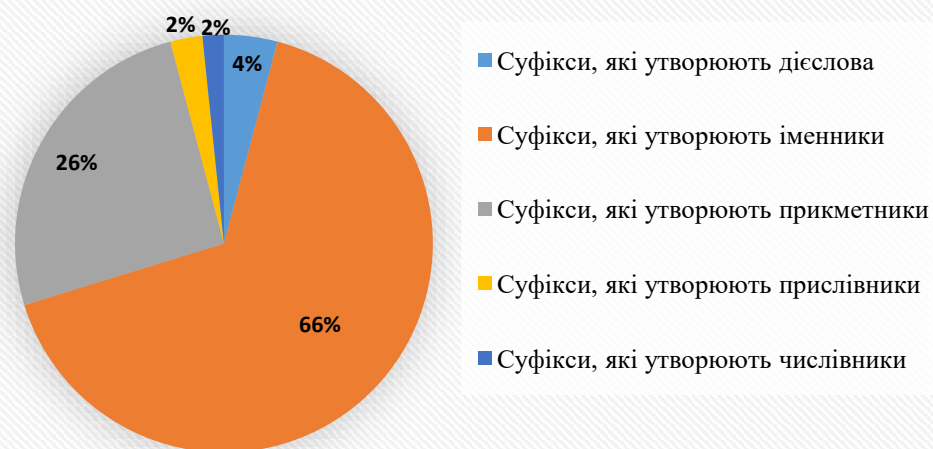
Суфікс *-th* утворює також порядкові числівники: *tenth* (церковна десятина).

Проаналізовано значення 122 суфіксів, які утворюють іменники (80), дієслова (5), прикметники (31), прислівники (3) та числівники (2) релігійної лексики. Суфікси іменників та прикметників утворюють найбільшу кількість слів релігійної лексики. Дані наведено в діаграмах «Кількісне співвідношення суфіксального способу творення різних частин мови релігійної лексики проаналізованого словника» та «Відсоткове співвідношення суфіксального способу творення різних частин мови релігійної лексики проаналізованого словника».

**Кількісне співвідношення суфіксального способу
творення різних частин мови релігійної лексики
проаналізованого словника**

**Відсоткове співвідношення суфіксального способу
творення різних частин мови релігійної лексики
проаналізованого словника**

Префікси англійської мови можна класифікувати семантично на певні групи. По-перше, існує велика група префіксів, яка *кількісно визначає значення* основи слова. Наведемо приклади:

uni- у значенні «один» (вказує на те, що має або складається лише з одного; розглядається як єдине ціле): unigenital (єдинородний), unigeniture (єдинородність);

bi- у значенні «два або двічі»: bilocation (білокація, дивовижна присутність у двох або декількох місцях одночасно) та ін. (Додаток Б).

di- у значенні «подвійний; річ, яка складається з двох частин»: *diarchy* (діархія, двовладдя) та ін. (Додаток Б).

poly- у значенні «багато» (використовується для утворення прикметників та іменників, які вказують на те, що багато речей чи типів чогось задіяні в чомусь): *polydaemonism* (полідемонізм, поклоніння багатьом демонам або віра в демонічні сили) та ін. (Додаток Б).

demi- у значенні «половина»: *demigod* (напівбог), *demigoddess* (напівбогиня);

mono- означає «один, єдиний»: *monogamy* (одношлюбність), *monotheism* (єдинобожжя);

omni- у значенні «всі»: *omnipotence* (всемогутність) та ін. (Додаток Б).

quardi- (*quadr-*, *quadru-*) означає «чотири, четвертий»: *Quadragesima* (Чотиридесятниця, 40 днів Великого посту), *quadriptych* (квадріптіх, складень, що складається з чотирьох частин-стулок);

tri- (вживається на початку іменників та прикметників, що мають значення «три» як частина власного значення): *tripersonal* (єдиний у трьох особах, триєдиний) та ін. (Додаток Б).

tetra- (*tetr-*) (вказує на річ, яка містить чотири частини): *tetramorph* (тетраморф, в христ. обр. мист. зображення тварин, які символізують чотирьох євангелістів) та ін. (Додаток Б).

semi- у значенні «рівно наполовину, частково, але не повністю, який відбувається двічі за певний період»: *semidoubles* (менш важливі свята), *semi-uncial* (напівстатут, каліграфічний варіант кирилиці).

По-друге, є численні *локативні префікси*, які вказують на місце та напрямок:

ante- означає «перед чимось»: *antechapel* (вестибюль перед входом до каплиці) та ін. (Додаток Б).

fore- означає «передня частина чого-небудь»: *forechoir* (обгороджений простір перед криласом) та ін. (Додаток Б).

inter- у значенні «між двома або більше різними речами, місцями чи людьми або за їх участю»: *interdenominational* (характерний або загальний для декількох віросповідань, міжконфесійний) та ін. (Додаток Б).

trans- означає «на інший бік чогось, вказує на повну зміну»: *transmigrate* (переселення душі) та ін. (Додаток Б).

super- у значенні «за рамками норми, стандарту, той, який перевищує норму»: *supernatural* (сакральний, що відноситься до істот, наділених надприродними якостями), *supernumerary* (нештатний);

sur- у значенні «над, поза»: *surmount* (увінчувати), *surnamed* (на прізвисько);

out- означає «за межами чогось»: *outsoul* (дух, розум поза людиною) та ін. (Додаток Б).

cata- означає «поблизу», «наниз»: *catafalque* (катафалк, піднесення під балдахіном для труни), *cataclysm* (Всесвітній потоп);

pre- у значенні «бути розміщеним перед чимось»: *prealtar* (передівтарний);

in- у значенні «в якомусь напрямку, в середину»: *incarcerate* (ув'язнити в монастир) та ін. (Додаток Б).

Префікси, які вказують на час:

ante- у значенні «до якогось часу»: *antediluvian* (відбувався до Всесвітнього потопу), *antetype* (прототип);

fore- у значенні «відбувається в більш ранній момент часу»: *forebode* (передчувати) та ін. (Додаток Б).

ex- у значенні «попередній, колишній»: *excathedra* (екскатедра);

neo- (використовується з іменниками для утворення прикметників та іменників, що стосуються сучасних версій стилів та політичних груп, що існували в минулому): *Neo-Confucianism* (Неоконфуціанство) та ін. (Додаток Б).

post- у значенні «пізніше ніж, опісля»: *postdiluvian* (що відбувся після Всесвітнього потопу) та ін. (Додаток Б).

pre- (використовується для утворення слів, які вказують на те, що щось відбувається до певної дати, періоду чи події, заздалегідь): *predestinate* (визначати наперед) та ін. (Додаток Б).

preter- (вказує на особу, яка вірить в минулість): *preterist* (той, хто вірить, що передбачення в Апокаліпсисі вже здійснилися);

pro- у значенні «до певного часу: progenitor (прабатько, першопредок), progenitress (засновниця роду).

Префікси, які вказують на *розмір, ступінь, статус*:

arch(i)- (належить до найвищого звання або класу): archdeacon (архидиякон, начальницький диякон) та ін. (Додаток Б).

sub- (менш важливий ніж хтось або щось, нижчого рангу): subdeacon (іподиякон, церковнослужитель в правосл. церкві, який прислужує архієрею під час богослужіння), subordinationism (субордиціонізм, вчення про те, що друга і третя особа Трійці підпорядковані по суті першій особі);

deutero- (вживається зі значенням другорядний): deuterosanonical (второканонічний), deuterogamy (другошлюбність), Deuteronomy (Второзаконня);

prot (proto)- (вказує на предмет, який існує або постає важливішим перед іншими речами того ж типу): protevangel (протоєвангеліє) та ін. (Додаток Б).

Пейоративні префікси (ті, які відображають негативне, зневажливе ставлення):

cata- у значенні «противник»: catabaptist (противник хрещення, особливо немовлят);

pseud (pseudo)- у значенні «хибний або нереальний»: pseudepigraphal (псевдоапокрифічний), pseudepigraphy (хибна атрибуція);

miso- у значенні «бути противником, ненавидіти», поєднується з об'єктом, який зазначений основою слова: misopaterist (противник отців церкви), misotheism (відраза до Бога або богів), misotheistic (богоненависний);

contra (contro)- у значенні «проти, протилежний»: controversy (дискусія, полеміка).

Префікси, які відображають *заперечення, протилежне значення, зворотність*:

di- (утворює прикметники або іменники зі значенням without; not; un-): areligious (невіруючий), atheology (неприйняття богослов'я);

dis- (зазначає зворотню дію, вилучення чогось, абсолютно протилежне тому, що мається на увазі під другим елементом): disbelief (невірування в Бога) та ін. (Додаток Б).

im- (префікс, який використовується замість *in-* перед літерами *b, m, or p*, утворюючи слова із заперечним значенням): *immaculate* (непорочний, незаплямований) та ін. (Додаток Б).

in- (утворює слова з протилежним значенням): *indifferentism* (індиферентизм, байдуже ставлення до релігії) та ін. (Додаток Б).

ir- (вживається замість *in-* перед буквою *r*, означаючи *not*): *irreligion* (безбожництво, безвір'я), *irreligious* (невіруючий);

mis- (вживається для позначення протилежності або відсутності чогось, або у значенні помилково) *mispersuasion* (єресь, оман у вірі) та ін. (Додаток Б).

un- (вільно вживається з прикметниками, частками та похідними прислівниками та іменниками: рідше вживається з деякими іншими іменниками, означає: ні; всупереч; протилежність): *unapointed* (непомазаний), *unchurched* (не належить до жодної церкви) та ін. (Додаток Б).

de- (додається до дієслова з метою зміни значення дієслова на протилежну йому дію): *dechristianization* (дехристиянізація), *desecrate* (зневажати, оскверняти) та ін. (Додаток Б).

non- (використовується перед іменниками для утворення іменників, що стосуються людей, які не належать до певної групи чи категорії): *nonresidentiary* (прелат, що не живе в своєму окрузі); (використовується перед іменниками, утворюючи іменники, які відносяться до ситуацій, коли будь-яка дія не має або не матиме місця): *nonresistance* (непротилежності); (вживається перед прикметниками та іменниками для утворення прикметників, які описують щось, що не має певної якості чи ознаки): *nonscriptural* (хто не вірує в Святе Письмо (у мусульман)) та ін. (Додаток Б).

Префікси, які *відображають ставлення* (підтримуюче і протилежне):

anti- (проти чогось): *antichrist* (антихрист), *antipapal* (антипапський) та ін. (Додаток Б);

be- означає що до когось або до чогось ставляться певним чином: *bewitched* (обворожений) та ін. (Додаток Б);

co- стосується людей, котрі поділяють речі між собою або роблять щось разом): *coadjutor* (помічник настоятеля католицького монастиря, коад'ютор, духовна особа, яка призначається для допомоги єпископу в католицизмі) та ін. (Додаток Б);

com- у значенні «разом, неподільно»: *commixture* (з'єднання (вина й частинок агнца в потир)) та ін. (Додаток Б);

con- (форма –*com*): *concelebrant* (співслужник) та ін. (Додаток Б);

pro- вказує на підтримку або схвалення чогось: *probabilism* (пробабілізм (в теології католицизму – принципи співвідношення моделі та закону)); замість або від імені: *prolocutor* (голова нижньої палати конвокації) та ін. (Додаток Б).

Префікси, які вказують на *повторюваність дії*:

re- у значенні «знову»: *rebaptization* (перехрещення), *refurbish* (відновлювати ікону).

Префікси, які не належать до жодної із зазначених категорій:

ab- у значенні «подалі від чогось»: *abjuration* (зречення від віри, відступництво);

di- (інтенсивний префікс, який посилює силу первинних значень слів): *accursed* (проклятий), *alive* (живий);

anthropo- (предмети або вчення, які стосуються людей): *anthropocentrism* (антропоцентризм (погляд Відродження – людина є центр і вища мета всесвіту)) та ін. (Додаток Б);

auto- вживається у значенні самостійно: *autocephalous* (автокефальний) та ін. (Додаток Б);

be- (спричиняти, створювати): *beget* (народити), (позбутися чогось): *beheadal* (усічення голови);

col- (є формою перфіксу *com-* та вживається у значенні «разом»): *colportage* (торгівля книгами релігійного змісту), *colporter* (вуличний продавець книгами реліг. змісту);

de- (позбутися чогось, усунення): *decapitation* (усічення голови) та ін. (Додаток Б);

em-, en- додається до іменників або прикметників, вказуючи на певну якість або стан, додається для утворення дієслів, які описують процес перебування в певному

стані: enlightenment (просвітлення); поблизу, в, на, в межах: enchase (класти, розміщувати); підсилюючий: enchant (зачакловувати) та ін. (Додаток Б);

ex- у значенні «подали від, з»: excommunicate (відлучити (від церкви); відсторонити від участі в богослужінні, таїнствах) та ін. (Додаток Б);

extra- (за межами чогось, утворює прикметники від прикметників) extracanonical (позаканонічний), extraprovincial (що знаходяться в іншій єпархії), extrasensory (надчуттєвий);

hetero- у значенні «інший, не такий як інші»: heterodox (інакодумець), heterodoxu (інакомислення);

homo- у значенні «такий самий»: Homoousian (єдиносутній);

meta- вказує на зміни: metempsychosis (перевтілення, реінкарнація); зазначає навчальну дисципліну, що стосується концепцій та результатів зазначеної дисципліни: metaphysics (метафізика);

nomo- у значенні «звичай», «закон» та використовується при утворенні складних слів: nomocanon (номоканон, синтагма, синагога), nomophylax (номофілакс (законоблюститель при константинопольському імператорському дворі));

ob- вживається у значенні «зворотний, навпаки»: obverse (лицьовий бік (ікони));

over- у значенні «над чимось, через, надмірно»: overshadow (осяяти, покрити, охопити собою) та ін. (Додаток Б);

pan- вживається у значенні «усі», включає або стосується усіх частин або членів: panentheism (пантеїзм, реліг.-філос. вчення, згідно з яким світ перебуває в Бозі, а Бог проявляє себе у світі) та ін. (Додаток Б);

para- вживається перед голосною *pa*, означає «за межами»: parabaptism (неканонічне хрещення), para-church (союз віруючих, які не належать до офіційної церкви);

phil- (єднальна форма, що з'являється в запозичених словах із грецької мови, де це означало «любити»): philanthrope (благодійник, добродійник) та ін. (Додаток Б);

preter- у значенні «поза рамками чогось»: preterhuman (надлюдський), preternatural (надприродний);

se- (зустрічається у словах, запозичених із латинської мови, що означає «окремо»): *secede* (відокремитися від церкви);

self- у значенні «самостійно, для себе»: *self-perfection* (самовдосконалення) та ін. (Додаток Б);

syn- (*sym-*) у значенні «разом»: *symphony* (симфонія, символ загальної гармонії світу й людини), *synergism* (синергія, взаємодія Божої благодаті й людської діяльності);

the- (*theo-*) вказує не те, що відноситься до Бога: *theanthropic* (боголюдський), *theocentric* (теоцентричний) та ін. (Додаток Б);

re- зазначає повернення до попереднього стану, відновлення, виведення тощо: *redeem* (спокутувати) та ін. (Додаток Б).

Проаналізовано 67 префіксів, які утворюють релігійну лексику. Найактивнішими префіксами виявилися такі префікси: *em-/en-*, який зазначає якість або стан (17 слів), префікс *re-*, який вживається у значення «знову» (18 слів), префікс *pop-*, який позначає людей, виконує описову функцію та вказує на певні ситуації (24 слова) та префікс *in-*, який вживається у значенні «всупереч» та вказує на протилежність (67 слів).

Афіксація є одним із найбільш продуктивних способів творення релігійної лексики. Суфікси активніше беруть участь у творенні релігійної лексики, ніж префікси та утворюють значно більшу кількість лексичних одиниць, які відносяться до релігійної сфери.

4.3.2. Скорочення. Акроніми. Словозлиття (Телескопія). Скорочення – словотворення шляхом усічення основи слова або усічення цілого словосполучення, у результаті чого створюються слова з неповною, усіченою основою (або основами) [164].

Прагнення англійської мови до скорочень відмічають багато науковців, серед них і Ш. Баллі: «англійська мова, яка прагне до моносилабізму, перетворює *zoological garden* в *zoo...*, *popular concerts* в *pops...*» [23, с. 333].

Ф. Катамба додає фонологічний вимір до свого визначення, стверджуючи, що скорочення – це термін для утворення нової словоформи з тим самим значенням, що

й вихідний лексичний термін, шляхом відсікання частини та зменшення її до односкладової або двоскладової частини [282, с. 180]. Згідно з класифікацією В. В. Борисова, скорочення поділяються (за способом реалізації у мовленні) на графічні та лексичні [42, с. 97]. Основна відмінність між графічними та лексичними скороченнями полягає у тому, що графічні скорочення – це символи, які використовуються замість слів або словосполучень у писемному мовленні, а лексичні скорочення є самостійними словами у сфері усного спілкування. Графічні скорочення – умовне графічне позначення слів; в усному мовленні ці умовні позначення ніяк не вимовляються, оскільки вони читаються як повні слова або словосполучення.

Розрізняють три основних типи лексичних скорочень: усічення, акроніми та телескопізми.

Усічення поділяються на *апокони* (за І. В. Арнольд) [16; 17; 19] (відсікання кінцевої частини: doc (doctor), sis (sister), exam (examination); *афери* (відсікання початкової частини): phone (telephone), drome (aerodrome), plane (aeroplane); *синкони* (вилучення центральної частини): maths (mathematics), comms (communications), mart (market) та *змішані* (усічення початкової та кінцевої частин слова): flu (influenza), flu (influence), fridge (refrigerator). Р. Стоквел, Д. Мінкова, Л. Баєр розглядають зворотнє словоскладання (back formation) як випадки скорочення: edit (<< editor); burgle (<< burglar); peddler (<< peddle) [309], проте ми вважаємо, що ці процеси словотворення відрізняються, оскільки зворотнє словоскладання змінює клас слів, а походження більшості усічених форм можна встановити.

У процесі аналізу РЛАМ виявлено відсікання кінцевої частини таких лексем: arch — archbishop; арос — 1) аpocalypse, 2) аpocrypha, 3) аpocryphal; archd — archdeacon; баp/bapt — Baptized; Bib — Bible; Cath — Catholic; chap — chaplain; icon — iconography; Jes — Jesus; Mart — martyrologium; Meth — Methodist; myst — 1) mysteries, 2) mysticism; Nativ — Nativity of Christ; Prod (Prot) — Protestant; Script — Scripture; theos — 1) theosophist, 2) theosophy, 3) theosophical; Old Test — Old Testament. Також виявлено відсікання центральної частини у таких лексемах: Ds. — Deus; Ecclus — Ecclesiasticus; Supt — superintendent; Xmas. — Christmas, Xtian. — Christian, Xtianity — Christianity.

Багато прикладів графічник скорочень наведено в аналізованому словнику: abr. — archbishop; Bib. — Bible; Chr — 1) Christ, 2) Christian; conf. — confessor; Div. — Divinity; Fr. — Father; Go. — Gothic; Pr. — priest; Ps. (Psa.) — psalm; ref. — refectory; rel. (relig.) — religion; Rev. — Reverend; St. — Saint; Supt. — superintendent; Msgr. — monsignor.

Усічення слів може утворюватися шляхом використання одночасно двох способів словотворення: скорочення і суфіксації, наприклад, у дитячій мові слова *hanky*, *unkie* утворені шляхом скорочення іменників *handkerchief* і *uncle*, зі збереженням лише їх початкових частин *han* і *unc*, і приєднання до них суфіксів *-y*, *-ie*, які надають словам зменшувально-пестливих відтінків. У слові *bassu* (*tobacco*) відпадає перший склад, а приєднання суфікса поглинає кінцеву голосну повного слова (*-o*).

Акронім — скорочення, фонетична структура якого співпадає з фонетичною структурою загальноживаних слів. Для утворення акронімів використовують частини слів, що входять до складу початкових термінологічних слів [197, с. 255].

Є два основні типи акронімів:

1) ті, які вимовляються побуквенно, їх ще називають алфавітизмами або літерні скорочення: IFR — International Fellowship of Reconciliation (Міжнародне співтовариство примирення), RIP — *requiescat in pace* (спочивай з миром), ALC — American Lutheran Church (Американська лютеранська церква), ASP (розм. Скор.) — Anglo-Saxon Protestant (американець англо-саксонського походження і протестантського віросповідання), BCC — British Council of Churches (Британська рада церков), RCC — Roman Catholic Church (Римо-католицька церква), NCCCUSA — National Council of the Churches of Christ in the United States of America [or USA] (Національна рада церков Христа в США), YMCA — Young Men Christian Association (Young Men Christian Organization) (Асоціація молодих християн);

2) ті, які вимовляються як повне самостійне слово, написані такими ж буквами, тобто вони зливаються у вимові, наприклад: TEC [tek] — The Episcopal Church (Єпископальна церква), RELC — Reformation Evangelical Lutheran Church (Реформована євангельська лютеранська церква).

Крім того, можна відзначити наявність слів, які утворюються в результаті літерного скорочення тільки першого елемента в разі двочленного поєднання, та першого і другого елементів у разі тричленого поєднання, тоді як кінцевий елемент не піддається скороченню: AME Zion Church — Африканська методична єпископальна церква Сіону.

Значущу роль у творенні релігійної лексики відіграє процес, при якому нове слово виникає зі злиття повної основи одного слова зі скороченою основою іншого або ж зі злиття скорочених основ двох слів, що має назву процес телескопії.

У лінгвістиці немає єдиного визначення телескопічних одиниць, а тому для позначення цього феномену вчені використовують такі поняттями: слова-злитки (Н. Н. Амосова) [9], слова-амальгами (І. Р. Гальперін), *telescoping, telescoped words* (І. В. Арнольд, М. М. Брайант, І. М. Берман, К. Т. Баранцев, С. Робертсон, А. П. Соколенко, Н. М. Шанський), *blend, blendings* (О. Єсперсен, А. Кеннеді, Т. Пайлз), *contamination* (Х. Вентворт, С. Ульман), *portmanteau words* (В. І. Заботкіна, Л. Керрол). Перші згадки про телескопічні одиниці в лінгвістичній науці трапляються у працях А. Аббота, Д. Алжео, О. Єсперсена, Л. Паунда, Г. Світа. Серед вітчизняних науковців, які займаються дослідженням телескопізмів, виділяють А. М. Гармаша, Ю. А. Зацного, С. М. Єнікеєву, Ю. А. Жлуктенка, М. І. Мозгового, а серед зарубіжних вчених — В. І. Заботкіну, І. І. Єлісеєву, Н. А. Князева, Ст. Гріс [279].

Телескопізми утворюються не механічним скороченням вихідних основ, а цілеспрямованим, семантично-мотивованим скороченням, створенням нового слова з двох (або більше) «уламків», як правило, із новим предметно-логічним значенням. Відмінність телескопії від словоскладання полягає в тому, що при словоскладанні компоненти є цілими основами, а при телескопії, щонайменше, один із компонентів представлений не цілою, а усіченою формою, її фрагментом. На відміну від аббревіатур, телескопізми, як правило, не мають відповідників у вільних словосполученнях, а утворюються внаслідок встановлення асоціативних зв'язків між синтаксично відокремленими словами.

У структурному плані виявлені чотири основні моделі, за якими в останні десятиліття утворюються телескопізми:

1) злиття усіченої форми з усіченою формою: *dramedy* (drama + comedy) — телевізійна драма-комедія; *memberlect* (remember + recollect) — згадувати про щонебудь, про кого-небудь;

2) злиття повної основи з усіченою формою: *video-log* (video + catalogue) — відеоблог, відеожурнал; *rocketphone* (rocket + telephone) — мобільний телефон; *jazzercise* (jazz + exercise) — енергійні танці під джазову музику як вправа для фізичної підготовки;

3) злиття усіченої форми з повною: *teleplay* (television + play) — телеспектакль; *mosamp* (motor-car + camp) — табір для автотуристів;

4) злиття двох основ з елементом накладення на стику цих основ або вимови, або написання, або того й іншого (гаплогли): *faction* (fact + fiction); *Singlish* (Singapore English); *autotel* (auto + hotel);

Як правило, телескопізми є двоелементними, проте зустрічаються і трьохелементні злиття, наприклад: *Ameslan* (мова глухонімих у США) — American sign language.

Більшість скорочень припадає на іменники, тоді як прикметники та дієслова рідко скорочуються, хоча останні зберігають свої часові ознаки: *fantabulous*, adj. (fantastic + fabulous); *to babynap*, v. (to kidnap a baby).

Серед пласту релігійної лексики простежуємо такі приклади телескопії (словозлиття):

— *chorepiscopal* (choral+episcopal) – (in early Christianity) relating to or connected with a local bishop). Analyzing the structure of this lexical unit we relate it to the 1 model of blending;

— *chrismon* (Christ+monogram) – the monogram and symbol of Christ’s name, also known as chi-rho (1 model);

— *cosmogony* (kosmos + gonos (“birth”)) – the study of the origin and development of the universe or of a particular system in the universe, such as the solar system (1 model);

— *chugger* (charity + mugger) – a charity worker who approaches people in the street to ask for financial support for the charity, esp regular support by direct debit (1 model);

— *Churchianity* (Church + Christianity) – loyalty to the church rather than Christianity (2 model);

— *demochristian* (democratic + Christian) – a member or supporter of a Christian democratic party or movement (3 model);

— *manuscript* (manus hand + scribere to write) – a written or typewritten document or paper, esp. the copy of an author’s work that is submitted to a publisher or printer (1 model);

— *nothingarian* (nothing + ending from Unitarian) – a person who has no or little political or theological affiliation; a person who does not believe in or stand for anything in particular (2 model);

— *orthopraxy* (orthos correct + praxis deed, action) – the belief that right action is as important as religious faith (1 model);

— *sext* (from contraction of sex (n.) + text (v.)) – the fourth of the seven canonical hours of the divine office or the prayers prescribed for it: originally the sixth hour of the day (noon) (2 model);

— *televangelism* (television+evangelism) – evangelism as preached on television by televangelists (1 model);

— *therianthropic* (thērion wild animal + anthrōpos human being) – conceived of as being partly human and partly animal in form (4 model);

— (thērion wild animal + morphē shape) – possessing or depicted in the form of a beast (4 model);

— *ding* (din + ring) – an imitation or representation of the sound of a bell (2 model);

— *natureligion* (nature + religion) (2 model);

— *Ziontology* (Zion + Scientology) (2 model);

— *chreaster* (Christmas + Easter) – a person who only attends church only on Christmas and Easter (3 model).

4.3.3. Конверсія. Словоскладання. Конверсія (від лат. *conversio* — зміна, перетворення) — засіб словотворення, при якому нове слово утворюється без зміни основної форми нового слова й без застосування словотвірних засобів (одиниць). Термін «конверсія» (*conversion*) вжив відомий дослідник англійської мови Д. Лі у

своїй книжці «Functional Change in Early English» у 1891 р. [286, с. 4]. Деякі дослідники виділяли терміни «нульова деривація» (оскільки цей спосіб словотвору схожий на перенесення слова в іншу морфологічну категорію з нульовим афіксом, що створює семантичну залежність одного слова від іншого), «функціональна зміна», «кореневе творення» та ін. Проте термін «конверсія» видався найбільш вдалим.

Е. Карстерс-Макарті визначає конверсію «як процес, за допомогою якого лексема, що належить одному класу, може бути просто «перетворена» в інший, без будь-якої надмірно зміненої форми» [268, с. 48]. Конверсія — це продуктивний спосіб збагатити лексичний пласт мови завдяки легкості процесу, оскільки характерною ознакою конверсії є те, що до неї відносяться широковживані слова з простою морфологічною структурою.

А) an arch – to arch; an armour – to armour; an awe – to awe; a garb – to garb.

Б) to asperger – an asperger; to associate – an associate; to attire – an attire; to curse – a curse.

В) exempt – to exempt; incarnate – to incarnate.

Г) ascetic – an ascetic; barbarian – a barbarian; poor – the poor; gentile – a gentile.

Із прикладів наведених вище, простежуємо різні типи конверсії: іменник — дієслово (група А), дієслово — іменник (група Б), прикметник — дієслово (група В), прикметник — іменник (група Г). Утворення іменника від прикметника — процес набагато складніший, ніж конвертування прикметника від іменника. Це пов'язано з суттєвими змінами семантичної структури прикметника, адже значення якості нелегко перетворити на значення предмета, проте випадки такої конверсії не поодинокі. Дериваційні зв'язки можуть відбуватися між двома, трьома та більшою кількістю слів:

— church (N) (is a building in which Christians worship) – church (V) (to bring to church for special services) – church (Adj) (of or connected with a church);

— profane (V) (to treat or use (something sacred) with irreverence) – profane (Adj) (having or indicating contempt, irreverence, or disrespect for a divinity or something sacred) – the profane (N);

— excommunicate (V) (to sentence (a member of the Church) to exclusion from the communion of believers and from the privileges and public prayers of the Church – excommunicate (Adj) (having incurred such a sentence) – excommunicate (N) (an excommunicated person);

— cross (N) (symbol of Christianity) – cross (V) (make the sign of a cross as an act of devotion) – cross(Adj) (lying or placed across; transverse) – cross (Adv) (crosswise);

— fast (V) (you eat no food for a period of time, usually for either religious or medical reasons, or as a protest) – fast (N) (an act or period of fasting) – fast (Adj) (refrain from eating).

Однією з проблем, яку породжує конверсія, є проблема спрямованості. Ми просто припустили, але не показали, що в групі слів А саме дієслово походить від іменника, а не іменник походить від дієслова. Для даних у групі Б ми припустили протилежне, а саме, що дієслово є основним, а іменник похідним. Подібні припущення зроблено щодо даних у групах В та Г. Нижче обґрунтуємо ці припущення, навівши можливі способи визначення спрямованості конверсії.

Передусім поглянемо на історію мови та побачимо, яке слово було першим. Наприклад, більшість мовців, мабуть, сказали б, що дієслово *to crowd* швидше за все, походить від іменника *crowd*. Однак, згідно з CED, історично дієслово *to crowd* було першим. У давньоанглійській мові дієслово *crûdan* означало «натискати, поспішати, рухати» і вперше було зафіксовано у 950 н.е.

Похідні слова семантично складніші, ніж основи від яких вони походять. Якщо один компонент пари можна проаналізувати як семантично більш складний або більш залежний від іншого компонента пари, тоді ми можемо стверджувати, що залежний компонент походить від іншої форми. Для кращого розуміння розглянемо наші чотири групи прикладів, що наведені вище. Значення дієслова *to armour* — «to equip or cover with armour», значення іменника *a curse* — «the act of cursing», значення дієслова *to exempt* — «to make something exempt» і значення іменника *poor* — «poor people». У всіх чотирьох випадках другий член пари семантично складніший, ніж перший член, і у своїй інтерпретації залежить від останнього.

Аналізуючи словник релігійної лексики, розробляємо п'ять основних моделей конверсії:

1) N → V. Цю модель розділяємо на три категорії:

— іменники зі значенням «предмет», утворюють дієслова зі значенням «використовувати цей предмет»:

a bell (дзвін) — to bell (дзвонити),

brocade (парча) — brocade (прикрашати парчою),

canopy (балдахін) — canopy (покривати балдахіном),

chamber (палата) — chamber (забезпечувати палатою, помістити в палату),

chime (набір дзвонів) — chime (передзвонювати дзвониками),

chronicle (літопис) — chronicle (записувати в літопис),

copy (копія) — copy (копіювати),

crown (корона) — crown (коронувати),

fable (переказ) — fable (переказувати),

hymn (гімн, релігійна пісня) — hymn (виражати похвалу, співаючи гімн),

scourge (бати́г) — scourge (наказувати батогом),

spear (спис) — spear (проколоти списом),

stake (кіл) — stake (спалювати на багатті за віру);

— іменники, які зазначають «стан, дію», утворюють дієслова, які вказують на цей стан/дію:

censure (зневага, осудження) — censure (богозневажати),

circuit (округ) — circuit (обійти навколо),

comfort (втіха, розрада) — comfort (втішати, підбадьорювати),

counsel (порада) — counsel (радити, давати пораду),

decease (смерть) — decease (помирати),

distress (страждання, біда, лихо) — distress (спричиняти горе, засмучувати),

laud (хвала) — laud (возвеличувати),

favour (прихильність) — favour (ставитися прихильно),

feast (святкування) — feast (святкувати),

merit (заслуга) — merit (заслуговувати),

ransom (спокутування) — ransom (спокутувати),

reverence (шанування) — reverence (шанувати),

sin (гріх) — sin (грішити),

torture (катування) — torture (катувати);

— іменники, які вказують на особу, утворюють дієслова пов'язані з цією особою:

disciple (наставник) — disciple (настановлювати, навчати),

fellowship (братство) — fellowship (стати членом братства),

martyr (мученик) — martyr (піддаватися мученицькій смерті),

mentor (наставник) — mentor (настановлювати),

minister (пастор) — minister (проводити богослужіння),

sacrifice (жертва) — sacrifice (жертвувати),

saint (святий, праведник) — saint (вести праведне життя),

shepherd (пастух) — shepherd (пасти овець).

2) $V \rightarrow N$. Ця модель є значно слабшою, ніж $N \rightarrow V$. Семантичні відносини в моделі $V \rightarrow N$ набагато простіші й менш різноманітні, ніж у моделі $N \rightarrow V$. Найбільш численним є тип, у якому похідний іменник означає дію або випадок прояву того, що виражено дієсловом:

bow (поклонятися) — bow (поклін),

chant (оспівувати, співати) — chant (піснеспівання),

ding (дзвонити) — ding (дзвін),

interdict (накласти інтердикт) — interdict (інтердикт),

lament (горювати, оплакувати) — lament (скорбота),

praise (вихвалити) — praise (хвала),

repose (спочивати) — repose (упокій),

salute (вітати) — salute (вітання).

Також виділяємо категорію, у якій похідні іменники вказують на результат:

recompense (розплачуватись) — recompense (відплата),

reward (винагороджувати) — reward (винагорода),

split (розколювати) — split (розкол).

Простежуємо також й інші моделі конверсії із використанням прикметника.

3) **Adj** → **N**: catholic (католицький) — catholic (католик), gilt (позолочений) — gilt (позолота), good (добрий) — good (благо, добро), heathen (язичницький) — heathen (язичник), monastic (чернечий) — monastic (монах), recreant (віровідступницький) — recreant (віровідступник, зрадник), reprobate (безбожний) — reprobate (розпусник).

4) **N** → **Adj**. У цій моделі похідний прикметний виконує описову функцію, пов'язану з іменником: Bible (Біблія) — bible (біблійний), bissextile (рік, який має 366 днів) — bissextile (високосний), calefactory (опалювана кімната в монастирі) — calefactory (той, який зігріває), cardinal (кардинал) — cardinal (головний, фундаментальний), christian (християнин) — christian (християнський), clairvoyant (ясновидець) — clairvoyant (далекоглядний), encaustic (енкаустика) — encaustic (енкаустичний), sovereign (правитель) — sovereign (верховний, вищий).

5) **Adj** → **V**: divine (божественний, божий) — divine (проорокувати), duplicate (подвійний) — duplicate (служити дві служби в один день), incarnate (уособлений) — incarnate (втілювати, уособлювати).

Деякі вчені розглядають субстантивізацію (перехід прикметників в іменники) як варіант конверсії. У проаналізованому словнику релігійної лексики виділяємо такі приклади цього процесу: *late-lamented* — *the late-lamented* (покійник), *profane* — *the profane* (непосвячені), *reformed* — *the reformed* (протестанти), *religious* — *the religious* (віруючі), *righteous* — *the righteous* (праведники), *Sanctified* — *the sanctified* (освячені), *supernatural* — *the supernatural* (надприродність), *unforgettable* — *the unforgettable* (незабутні, про яких пам'ятаємо віки), *unknowable* — *the unknowable* (неосягнене, непізнане), *wicked* — *the wicked* (нечестиві, безбожні).

Г. Б. Антрушина, О. В. Афанасьєва та Н. М. Морозова стверджують, що не кожен випадок іменників-дієслів (дієслів і прикметників, прикметників і іменників та ін.) з однаковою морфемною формою є результатом конверсії. Налічується численна кількість пар (напр. love (n) – love (v), work (n) – work (v), drink (n) – drink (v)), які виникли не з допомогою конверсії, але збігаються в результаті певних історичних процесів (упущення закінчення, спростування основи), оскільки до певного часу вони мали іншу форму (напр. О.Е. lufu (n) – lufian (v)) [13]. Тому, аналізуючи лексичні

одиниці англійської мови, слід звертати увагу не тільки на семантичну та морфологічну структури слова, а ще й розглядати їх у діахронічному аспекті.

Основоскладання — один із найпродуктивніших способів творення слів. Цей процес являє поєднання двох або більше основ із можливими подальшими змінами новоутвореного композита. Складне слово — композит — розглядається лінгвістами як «самостійна граматично й семантично єдина лексична величина, яка є частиною словникового запасу мови й у реченні може виступати в ролі головного чи другорядного члена речення» [301, с. 96]. У композиційні відносини можуть вступати між собою найрізноманітніші частини мови, якщо для створення якогось складного слова є логічне обґрунтування [147, с. 94]. Складні слова характеризуються в мовленні своєю цільністю. Під цільністю розуміється нероздільність, неподільність, неможливість поділу на частини й розміщення між ними інших елементів (одиниць) мови.

Семантична цілісність складного слова ґрунтується на тому, що значення складного слова часто не є простою сумою значень його частин. Слово *Sunday* (неділя) — день, що названий на честь бога сонця, компоненти цього слова *sun* і *day* у дослівному перекладі означають сонця день, у той же час у контексті словосполучення *a rainy Sunday* слово *Sunday* не видається суперечливим. Це ж стосується словосполучення *Sunday school*, що означає недільна парафіяльна школа, а не просто школа, заняття в якій відбуваються лише в неділю.

Розглядаючи фонетичну складову складних слів, простежуємо, що більшість складних іменників має наголос на першому складі: *bellman* ['belmən], *breastplate* ['brestpleɪt], *candlestick* ['kændəlstɪk], *chapelman* ['tʃæpəlmen], *choirmaster* ['kwɑɪə'mɑ:stə], *churchyard* ['tʃɜ:rtʃjɑ:d] та ін. Проте трапляються випадки, коли обидва компоненти зберігають свої наголоси. Це може бути основний і другорядний або два основних наголоси: *bedehouse* ['bɪd,haʊs], *Christmastime* ['krɪsməs,tɑɪm], *cross-bearer* ['krɒs,bɛərər], *lampstand* ['læmp,stænd] *miracle-worker* ['mɪrəkəl 'wɜ:kə], *taper-reader* ['teɪpər 'ri:dər], *loving-kindness* ['lʌvɪŋ 'kɑɪndnɪs], *demon-possessed* ['di:mənpe'zest] та ін.

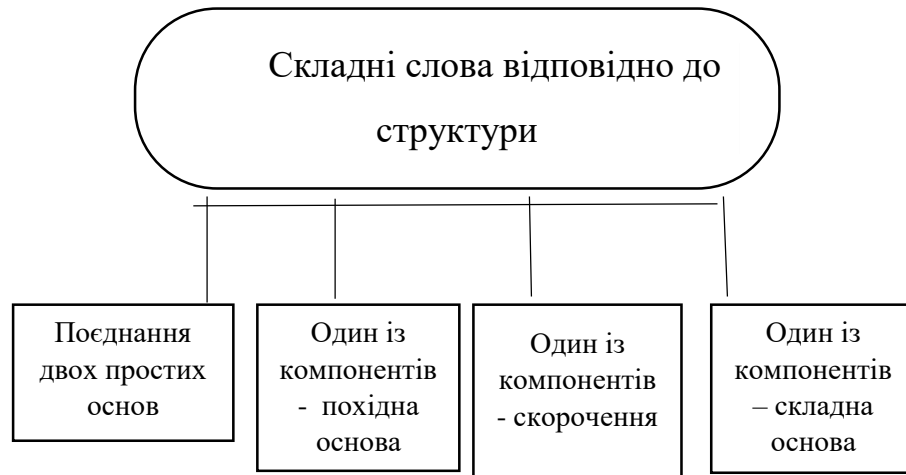
Структурна цілісність складних слів також є показовою для відмежування їх від словосполучень. Елементи складного слова не можуть бути переставлені іншим чином і зберігати те ж значення, тоді як для вільних чи стійких словосполучень це цілком можливо. Наприклад, вільне словосполучення *a religious man* допускає варіанти *This is a religious man* або *This man is religious*. У першому випадку зв'язок є атрибутивним, у другому — предикативним, проте речення синонімічні. Для складного слова *a poppyhead (a carved ornament, esp one used on the top of the end of a pew or bench in Gothic church architecture)* такі зміни неможливі.

Складні слова є багатоаспектними одиницями. Вони можуть бути класифіковані за різними принципами й розглядатися з різних точок зору. Крім того, складні слова часто аналізуються за граматичними моделями, тісний зв'язок із граматикою (зокрема, із синтаксисом) підкреслюється при розподілі всіх складних слів на синтаксичні та асинтаксичні. Л. Блумфілд відносить до перших такі складні слова, у яких порядок послідовності компонентів збігається з порядком слів у синтаксичних словосполученнях (*gravestone* — могильний камінь), до других — такі складні слова, у яких компоненти перебувають у комбінаціях, неможливих для синтаксису цієї мови (*manes worship* — боготворіння померлих) [31, с. 253].

З урахування структури компонентів складних слів ми виділяємо таку структурну класифікацію:

а) складні слова, що складаються з простих основ (*headscarf* «платок», *hell-gate* «ворота пекла», *idol-god* «ідол, кумир, (язичницький) божок»); б) складні слова, у яких один із компонентів є похідною основою (*icon-painter* «іконописець», *miracle-worker* «чудотворець», *oath breaker* «клятвoporушник»); в) складні слова, один із компонентів яких — скорочення (*TV evangelist* «телевізійний проповідник»); г) складні слова, один із компонентів яких — складна основа (*high churchman* «прихильник Високої церкви»).

Складні слова відповідно до структури

З точки зору способів, за допомогою яких з'єднуються компоненти, І. В. Арнольд виділяє такі типи складних слів:

— слова, утворені простим складанням компонентів (нейтральний тип) у певному порядку, у якому мотивуючі слова поєднуються за синтаксичними правилами англійської мови й відповідають порядку слів у вільних поєднаннях, побудованих за правилами синтаксису: *God-seeker, icon-painter, church-robber*;

— складні слова, компоненти яких з'єднані сполучним елементом — сполучними голосними -o-, -i- або сполучною приголосною -s- (морфологічний тип): *wandsman, synodsmen, iconomania*. Цей спосіб словоскладання був розвинений у давньоанглійській, але в сучасній мові зустрічається порівняно рідко: *handicraft, handiwork, tradesman, crowsfeet, Anglo-Saxon*;

— складні слова третього типу представляють собою відокремлені синтагми, що зберегли сполучні основи службових слів: *man of prayer, curate-in-charge*. Такий тип словоскладання називається синтаксичним.

Залежно від того, виведені чи невиведені значення і граматичні функції складного слова з його компонентів, виділяються *ендоцентричні та екзоцентричні* складні слова. Л. Баєр [258, с. 326; 259] до ендоцентричних відносить складні слова, які складаються з головного та залежного слів (або декількох залежних), де значення семантично головного є гіпонімом значення всієї сполуки. Значення та граматичні функції ендоцентричних складних слів виводяться з їх компонентів. Наприклад,

модель $Adj + N = N$ є ендоцентричною, оскільки за нею утворюються складні іменники, тобто частина мови, представлена другим компонентом.

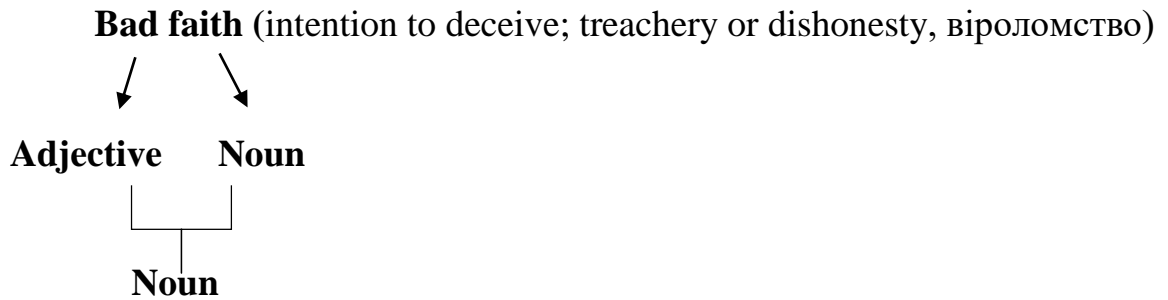

Рисунок 4.4

До ендоцентричних можна також віднести такі моделі, які ми виявили під час аналізу словника релігійної лексики: $V + N = N$, $Part I + N = N$, $Ger + N = N$, $N + N = N$. Приклади складних слів: *a store-house*, *a blessing boon*, *a hell-gate*.

До екзоцентричних складних слів відносяться слова, значення і граматичні функції яких не виводяться з їх компонентів. Л. Баєр [258, с. 42] стверджує, що екзоцентричні складні слова позначають те, що не є підкласом жодного з елементів у сполучі, тобто вони не є гіпонімами жодного зі своїх елементів. У екзоцентричних складних словах цікавим є те, що вони можуть використовувати неправильний маркер множини або суфікс множини $-s$ у головному слові [300]. Наприклад, *bottomless gulf* — первозданний хаос, значення *bottomless* — безмежний, *gulf* — залив, бухта, прірва. Модель $Participle + N = Adj$ є екзоцентричною, оскільки за нею утворюються складні прикметники, тобто частина мови, не представлена компонентами складного слова.

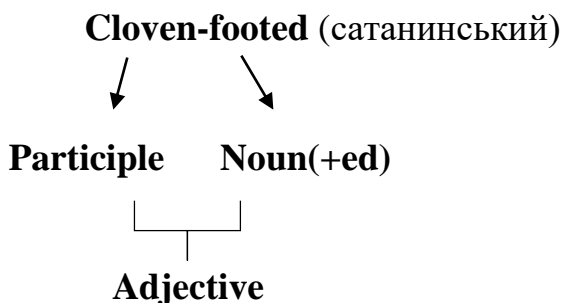

Рисунок 4.5

До екзоцентричних слід також віднести наступні моделі, які ми виявили під час аналізу словника релігійної лексики: $N + Pro. = Adj$ (*evil one*), $V + Prep. = N$ (*outcome*), $Adv + Participle = Adj$ (*inlaid*).

РЛАМ була класифікована за ознакою типу основи складного слова. Складні слова діляться на *власне складні та складнопохідні*. Складнопохідні слова (*angel-faced, dome-shaped, cross-shaped*) відрізняються від власне складних слів словотвірною основою, а також природою другого елемента. Двома частинами складного слова *angel-faced* є суфікс *-ed* зі значенням «having» і основа, утворена від вільного поєднання *angel face*, члени якого втрачають граматичну самостійність і скорочуються до одного компонента слова — його словотвірної основи. З іншого боку, подібні слова можна розглядати як псевдоскладні або як особливу групу похідних, оскільки вони формуються на базі вільного словосполучення, до якого приєднується суфікс.

У дисертації розроблені продуктивні та малопродуктивні моделі словоскладання релігійної лексики в англійській мові, які наведені нижче із низкою прикладів (див. Додаток Б(3,4)).

Приклади, які подані у двох таблицях, що відображають словоскладання релігійної лексики, можна проілюструвати за допомогою діаграми, для кращого розуміння продуктивності іменникової моделі словоскладання релігійної лексики проаналізованої у словнику О. Азарова. Ця модель (N+N) налічує 173 лексичні одиниці релігійного значення, що надає їй суттєву перевагу перед іншими моделями.

Аналізуючи РЛАМ, простежуємо наявність лексичних одиниць, які утворені з допомогою малопродуктивних процесів творення лексики.

На думку Г. Б. Антрушиної, О. В. Афанасьєвої та Н. М. Морозової, до малопродуктивних процесів словотворення слід віднести звуконаслідування, зміну наголосу, чергування голосних та зворотній словотвір [13]. Такої ж класифікації дотримується й І. В. Арнольд. Дослідниця розглядає процес зворотнього словотвору як термін, запозичений із діяхронічного аспекту лінгвістики [16-19]. Вона позначає виведення нових слів шляхом віднімання дійсного або передбачуваного афікса з існуючих слів через неправильне тлумачення їх структури. Процес заснований на аналогії. Слова *beggar, butler, cobbler, or typewriter* дуже схожі на іменники-агенти із суфіксом *-er / -or*, наприклад, *actor or painter*. Тому їхній останній склад береться за суфікс і віднімається від слова, залишаючи те, що розуміється як дієслівна основа. Таким чином дієслово *butle* «to act or serve as a butler» виводиться шляхом віднімання *-er* від нібито дієслівної основи в іменнику *butler*. *Butler* (ME *buteler, boteler* з Old French *bouteillier, from bouteille* «bottle bearer») розширив своє значення. Спочатку це означало «a servant having charge of wines and liquors» (чоловік-слуга, який відповідає за вино). У цей час ця лексема означає також «the chief domestic servant of a household, usually in charge of serving food, the care of silverware, etc» (головний слуга багатого домогосподарства, який відповідає за інших слуг, приймає гостей та керує подачею страв) [338].

Наведені приклади демонструють, як структурні зміни, що відбуваються при зворотному словотворенні, стали можливими через семантичні зміни, які їм передували. У вищезазначених випадках цим змінам сприяло контекстне середовище. Зміна значення привела до демотивації, і це відкрило шлях для фонологічних змін, тобто асиміляції, втрати звуку тощо, що своєю чергою призвело до морфемних чергувань, які набули значущості.

Процес зворотнього словотворення має лише діяхронічне значення. Для синхронного підходу *butler* є еквівалентним до лексеми *teacher*, тож сучасний мовець може не відчуті різниці між цими підходами до творення слів.

Досліджуючи релігійну лексику, процесу зворотнього словотворення піддаються такі лексеми:

- *lecher* – a lascivious or licentious man (розпусна людина) – from Old French *lecheor*, from *lechier* to lick of Germanic origin. Процес зворотнього словоскладання відбувається від слова *lechery*;

- *malefactor* – someone who has done something bad or illegal (зłodій) – Old French from Latin, from *malefacere* – malefaction;

- *monolater* – one who worships a single deity (possibly while believing in the existence of others) (Meriam Web) (той, хто поклоняється одному божеству (можливо, вірячи в існування інших)) – monolatry;

- *palmist* – a person who looks at the lines on the palm of your hand and tells you what these lines say about your character and your future (Cambr dic) (хіромант) – palmistry;

- *prognosticate* – foretell by means of present signs (etymology dict) (передбачати) – prognostication;

- *propitiate* – appease and render favorable (EtD) (умилостивити) – propitiation;

- *renovate* – to restore (something) to good condition (CD) (реставрувати ікону) – renovation;

- *resurrect* – to rise or raise from the dead; bring or be brought back to life (CD) (воскресити) – resurrection;

- *supplicate* – beg for, beseech (ED) (молити, просити) – supplication;

- *tintinnabulate* – to ring (CD) (дзвонити в дзвони) – tintinnabulation;

- *transubstantiate* – to undergo transubstantiation(CD) (переосутнюватися) – transubstantiation;

- *vegetate* – to grow as plants do (ED) (животіти, проростати) – vegetation;

- *venerate* – to honour in recognition of qualities of holiness, excellence, wisdom (CD) (поклонятися, благоговіти) – veneration.

Проаналізувавши подані приклади в діахронічному аспекті, слід зазначити, що процесу зворотнього словотворення піддаються іменники із закінченнями –er, -or, -ist, які вказують на осіб та утворені від іменників. Також простежуємо процес зворотнього словоскладання у дієслів, які утворюються від іменників.

Висновки до розділу 4

Слово характеризується за орфографічним, фонологічним, семантичним та синтаксичним критеріями. Слова поєднуються з іншими одиницями в реченні, створюючи мову, і цим відрізняються від морфем. Морфема безпосередньо входить до структури слова, проте не є автономною одиницею. Вона характеризується певними семантичними та структурними особливостями.

Словотвір визначається як система похідних типів слів і процес творення нових слів із наявного в мові матеріалу за певними структурно-семантичними формулами та зразками.

При аналізі слів важливим моментом є встановлення відношення між словами, визначення первинності та вторинності номінативної семантики.

До продуктивних словотвірних процесів творення РЛАМ належать такі: афіксація, скорочення, у тому числі акроніми, словозлиття, конверсія та словоскладання.

Суфіксальний та префіксальний способи творення релігійної лексики характеризуються додаванням афіксів до кореневої морфемі. Цей процес словотвору задіює усі частини мови, однак найбільш широко представлений іменник. Проаналізовано смислове значення 122 суфіксів, які утворюють релігійну лексику та 67 префіксів. Найбільш активними у творенні РЛАМ є суфікси, які утворюють іменники релігійної сфери, а саме: *-er/-or*, який позначає осіб; *-ion*, який вказує на дію, процес, стан та якість та суфікс *-ism*, який вказує на вчення, теорії, дотримання певної системи або класу принципів та утворює багато течій християнства. Найактивнішими префіксами виявлено такі префікси: *-em/-en-*, які зазначають якість або стан, префікс *re-*, який вживається у значення «знову», префікс *non-*, який позначає людей, виконує описову функцію та вказує на певні ситуації та префікс *in-*, який вживається у значенні «всупереч» та вказує на протилежність. Аналізуючи суфіксальний спосіб творення релігійної лексики, була уніфікована й доповнена класифікація суфіксів за значенням: суфікси, що означають осіб, вказують на сукупність людей із релігійними переконаннями; суфікси, які зазначають вчення, професії, статус, звання; суфікси, які означають дію, процес, стан, якість; суфікси, які вказують місце та напрямок та

суфікси, які виражають емоційне забарвлення. Аналіз релігійної лексики також дає змогу класифікувати префікси на пейоративні, кількісні, локативні, часові, ступеневі, префікси, які мають протилежне значення та префікси, які позначають повторюваність.

Скорочення – це спосіб словотворення шляхом усічення основи слова або усічення цілого словосполучення, у результаті чого створюються слова з неповною усіченою основою. Розрізняють три основних типи лексичних скорочень: усічення, акроніми та телескопізми. Телескопізми утворюються не механічним скороченням вихідних основ, а цілеспрямованим, семантично-мотивованим скороченням, при якому відбувається створення нового слова з новим предметно-логічним значенням з двох або більше усічених форм слова.

Іншим продуктивним способом творення релігійної лексики є конверсія, за якої нове слово утворюється без застосування словотвірних засобів. При конверсії дериваційні зв'язки відбуваються між двома, трьома та більшою кількістю слів. Найпродуктивнішою моделлю у творенні релігійної лексики за допомогою конверсії є модель $N \rightarrow V$.

Творення РЛАМ також відбувається за допомогою поєднання двох або більше основ із можливими подальшими змінами новоутвореного композита. Структурна цілісність складних слів допомагає відмежувати їх від словосполучень. Найпродуктивнішими моделями словоскладання релігійної лексики є: *Noun+Noun*, *Noun+Participle* та *Adjective+Noun*, а також за допомогою процесу зворотнього словотворення, за якого нові слова виводяться шляхом віднімання дійсного або передбачуваного афікса з існуючих слів. Процесу зворотнього словотворення найбільше піддаються лексичні одиниці з суфіксами *-er*, *-or*, *-ist*.

ВИСНОВКИ

У результаті проведеного дослідження було досягнуто його мети й виконано всі поставлені завдання. Було встановлено наступне.

Актуальними напрямками вивчення РЛАМ на початку XXI ст. є концептуально-семантичний і семіотичний аспекти, функціонально-семантичний і лексико-граматичний аспекти, структурно-семантичний і словотвірний аспекти, дискурсний аспект.

Поліпарадигмальний підхід у вивченні РЛАМ є комплексним, багатоаспектним дослідженням системи парадигм РЛАМ у концептуально-семантичному, функціонально-семантичному, лексико-граматичному, психолінгвістичному, лінгвокультурологічному та словотвірному аспектах із залученням даних міждисциплінарного підходу. Досліджуваний матеріал систематизовано й розглянуто як ФСП, парадигми й елементи якого слугували основними одиницями аналізу.

Конфесійні форми релігійної діяльності ґрунтуються на релігійній картині світу, структура якої вбирає в себе невербалізований індивідуальний досвід вірян.

Релігійний дискурс є механізмом актуалізації ціннісно-нормативних і догматичних основ релігії, а також засобом контролю та врегулювання відповідності дій і думок індивіда. Особливістю релігійного дискурсу є його сакральність та ірраціональність, опора на підсвідомість. Жанрами релігійного дискурсу є такі: первинні (притчі, псалми та молитви), вторинні (проповідь і сповідь).

ФСП РЛАМ є структурно впорядкованою мовною підсистемою, яка має моноцентричну сегментно-ярусну структуру, складається із МкП, ТГ та інших мікропарадигм у їх складі. Структура ФСП «religion» містить МкП «spiritual», МкП «person», МкП «material». Кожне з виділених МкП складається із ТГ, сегментно-ярусно розповсюджених по всіх структурних рівнях ФСП. Домінанта поля – лексема *God*. Для структури досліджуваного ФСП цілком релевантна модель «ядро – периферія». Відповідним чином структурована й концептосфера «religion» у свідомості носіїв британського та американського варіантів сучасної англійської мови. Її базова модель – «*angel – God – devil*» є універсалією для носіїв досліджуваної мови.

Функціонування РЛАМ дозволяє визначити певні семантичні зміни і процеси в семантичній структурі слова або окремого ЛСВ унаслідок модифікації семантики слів. Семантичний розвиток спонукає динамічна система мови, функціонування якої частково детерміновано діахронічним розвитком та синхронічним станом концептосфери.

РЛАМ зазнає метафоричного та метонімічного переосмислень, спричинених нерідко ресемантизацією або десемантизацією первинної номінації. Метафора ефективна там, де усвідомлюється потреба у вираженні прагматичного аспекту комунікації. Метафоричне переосмислення, порівняно з метонімічним, характеризується вищим ступенем мовної абстракції, більшою експресивністю.

РЛАМ є переважно опозитивно асоційованою на основі співвідношення «добро – зло». Ці асоціації як позитивно, так і негативно конотовані, що свідчить про енантіосемічне сприйняття поширених релігійних концептів носіями англійської мови, що нерідко спричинено функціонально-семантичними трансформаціями семантики РЛАМ.

Основними семантичними процесами в семантиці РЛАМ є метафоризація, метонімізація, десемантизація, ресемантизація, транссемантичність, трансфункціональність, поліфункціональність. Вони визначають сучасні тенденції розвитку досліджуваної мовної підсистеми РЛАМ. Продуктивними словотворчими процесами РЛАМ є афіксація, скорочення, у т. ч. акронімізація, словозлиття, конверсія та словоскладання.

Семантичний розвиток слова – не автономне явище, а поступова вербальна актуалізація переформатованих за допомогою свідомості і психіки позамовних ситуацій. Ментальний синтез цих ситуацій формує концепт. Виникнення додаткових семантичних компонентів залежить не лише від зовнішньої дійсності, а й від результатів її осмислення. Мова – динамічна знакова система, на яку впливає не лише ментальний простір, а й низка власне мовних і позамовних факторів її розвитку.

Процес розширення значення відбувається на основі усунення деяких диференційних сем та перехід слова з вузькосоціальної до загальноживаної сфери функціонування. При цьому основне значення лексичної одиниці не втрачається, а

«відступає» у периферійну зону, дезактуалізується в ситуації говоріння. Розширення значення відбиває зростання логіко-семантичного змісту слова й поширення його на більший обсяг речей. Протилежним до процесу генералізації є процес спеціалізації, при якому в семантему лексичної одиниці включаються певні компоненти і значення набуває вузького характеру. Семантична деривація розглядається як процес утворення нового значення слова на основі співвідношення усіх значень багатозначного слова. Деривація відбувається на основі денотативної тотожності фрагмента та на основі категоріального зсуву. Лексичні одиниці можуть набувати нового значення. При метафоризації слова відбувається семантична переструктуризація, за якої слово набуває нових функціональних та семантичних характеристик.

Святе Письмо є одним із джерел визначення потенціалу семантичного розвитку лексичних одиниць релігійної сфери. У сакральному тексті можна виявити динамічну сутність значення, яке не є «готовим продуктом», назавжди зафіксованим у словниках. У Біблії метафори перетворюють складні ідеї на прості поняття, наповнюють письмовий текст яскравими описами, які роблять текст більш живим і приємним для читання. У біблійних віршах проводимо класифікацію когнітивної метафори, виділяючи: перенесення за ознакою поведінки, дій, перенесення за ознакою фізичного стану, становища, перенесення за ознакою форми, перенесення за ознакою явища, перенесення за ознакою характеру, перенесення за ознакою місця та перенесення за подібністю призначення. А також виокремлюємо наслідкову просторову, часову, атрибутивну та предметну сфери функціонування РЛМ. Транссемантичні, трансфункціональні й поліфункціональні властивості РЛМ свідчать про її розвиток у мові сьогодення.

Не існує єдиної точки зору щодо класифікації релігійної лексики, вона розглядається за різними критеріями. У дисертації уніфіковано й доповнено наявні класифікації РЛМ, на основі чого укладено повну типологію (тобто сукупність класифікацій) РЛМ за 18 критеріями).

Полісемія нерідко виступає в семантичній структурі РЛМ основою для розвитку явищ трансемантичності, трансфункціональності, ресемантизації.

Семантична структура багатозначного слова є нелінійною, оскільки відокремлює додаткові значення та відтінки. На це вказують денотативні та конотативні компоненти. Для віднесення тієї чи іншої лексеми до релігійної сфери, аналізуючи усі значення слова, її слід розглядати в чітко визначеному контексті, який актуалізує лише одне її значення.

До продуктивних словотвірних процесів творення релігійної лексики належать такі: афіксація, скорочення, у тому числі акроніми, словозлиття, конверсія та словоскладання. Ці процеси словотвору задіюють усі частини мови, однак найбільш поширені серед іменників (див. кількісні показники в додатку Б).

Іншим продуктивним способом творення релігійної лексики є конверсія, за якої нове слово утворюється без застосування словотвірних засобів. При конверсії дериваційні зв'язки відбуваються не тільки між двома, а й трьома та більшою кількістю слів (5 ЛО). Для РЛАМ характерні п'ять конверсійних моделей: **N** → **V** (цю модель розділяємо на: 1) іменники зі значенням «предмет», які утворюють дієслова зі значенням «використовувати цей предмет» (13 ЛО), 2) іменники, які зазначають стан, дію та утворюють дієслова, які вказують на цей стан та дію (14 ЛО), 3) іменники, які вказують на особу, утворюють дієслова пов'язані з цією особою (8 ЛО)); **V** → **N** (у цій моделі похідний іменник означає дію або випадок прояву того, що виражено дієсловом та вказує на результат (11 ЛО)); **N** → **Adj** (похідний прикметник виконує описову функцію (8 ЛО)); **Adj** → **N** (7 ЛО) та **Adj** → **V** (3 ЛО).

Творення релігійної лексики також відбувається і за допомогою поєднання двох або більше основ із можливими подальшими змінами новоутвореного композита. З урахування структури компонентів складних слів ми виділяємо таку структурну класифікацію: а) складні слова, що складаються з простих основ; б) складні слова, у яких один із компонентів є похідною; в) складні слова, один із компонентів яких — скорочення; г) складні слова, один із компонентів яких — складна основа. Найпродуктивнішими моделями словоскладання релігійної лексики є такі: **Noun+Noun** (173 ЛО), **Noun+Participle** (35 ЛО), **Adjective+Noun** (21 ЛО) та **Noun+Prep+Noun** (18 ЛО). Досліджуємо також творення релігійної лексики за

допомогою процесу зворотнього словотворення (back formation), при якому нові слова виводяться шляхом віднімання дійсного або передбачуваного афікса з існуючих слів (13 ЛО).

Отримані результати остаточно не вичерпують проблематику дослідження функціональних та словотвірних властивостей РЛАМ. Перспективою подальшого вивчення може стати створення англо-українського словника релігійної лексики та дослідження цього пласту лексики в дискурсивних різновидах. Перспективи є й у застосуванні методики дослідження до вивчення інших тематичних груп, семантичних полів англійської мови та інших мов, залучення до таких досліджень наукових парадигм лінгвокогнітивної науки, концептуальної і прототипної семантики, порівняльної типології, функціональної семантики.

Подальші наукові студії щодо вивчення РЛАМ убачаємо в напрямках психо- і соціолінгвістики, прототипної семантики, перекладознавства. Запропонована розширена методика поліпарадигмального аналізу може бути застосована і для вивчення релігійної лексики в інших слов'янських та європейських мовах, також у їх зіставленні, і для вивчення інших тематичних парадигм мовного матеріалу.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Аверьянова Е. В. *Семиолингвистические аспекты православного и католического житийного дискурса XI-XVII веков (на материале церковнославянского и латинского языков)* : автореф. дис. ... док. фил. наук : 10.02.20. Тюмень, 2014. 50 с.
2. Авдоница М. Ю., Жабо Н. И., Валеева Н. Г., Терехова С. И. *Терминосистемы экологического дискурса в английском, французском и русском языках : полипарадигмальный подход к исследованию, переводу и обучению* : монография. М. : РУДН, 2016. 204 с.
3. Агеев В. Н. *Семиотика* / Агеев В. Н. М. : Весь мир, 2002. 256 с.
4. *Академічне релігієзнавство: підручник* / за наук. ред. А. Колодного. К. : Світ Знань, 2000. 862 с.
5. Акулова Е. В. *Жанры немецкого повседневного общения* : учеб. пособ. по спецкурсу. Саратов, 2011. 99 с.
6. Алексеева Л. М. *Термин и метафора: семантическое обоснование метафоризации* : монография. Пермь : ПГУ, 1998. 250 с.
7. Алефиренко Н. Ф., Семенов Н. Н. *Фразеология и паремология* : учеб. пособие. М. : Флинта : Наука, 2009. 344 с.
8. Алефиренко М. Ф. *Теоретичні питання фразеології* : монографія. Харків : Вид-во Харк. ун-ту, 1987. 135 с.
9. Амосова Н. Н. *Этимологические основы словарного состава современного английского языка*. Москва: Изд-во литературы на иностр. яз., 1956. 220 с.
10. Амосова Н. Н. *Основы английской фразеологии*. Ленинград : Изд-во Ленингр. ун-та, 1963. 316 с.
11. Анисимова Е. Е. О типологизации религиозного дискурса (к постановке проблемы). *Вестник Московского государственного лингвистического университета*. Вып. 4 (583). 2010. С. 30–43.
12. Анисимова Е. Е. *Религиозный дискурс: функциональный и антропологический аспекты* : монография. М. : ФГБОУ ВО МГЛУ, 2019. 240 с.

13. Антрушина Г. Б., Афанасьева О. В., Морозова Н. Н. *Лексикология английского языка. English Lexicology* : учеб. и практикум 8-е изд., перераб. и доп. М. : Изд-во Юрайт, 2018. 287 с.
14. Апресян Ю. Д. *Избранные труды*. Том I. *Лексическая семантика*. М. : Школа «Языки русской культуры», Изд. фирма «Восточная литература», РАН, 1995. 472 с.
15. Аракин В. Д. *История английского языка* : учеб. пособ. для студ. пед. ин-тов по спец. № 2103 «Иностр. яз.». М. : Просвещение, 1985. 256 с.
16. Арнольд И. В. *Лексикология современного английского языка*. М. : Флинта, 2012. 376 с.
17. Арнольд И. В. *Лексикология современного английского языка* : учеб. пособ. М. : Высш. шк., 1966. 295 с.
18. Арнольд И. В. *Основы научных исследований в лингвистике*. М. : Книж. дом «ЛИБРОКОМ», 2011. 144 с.
19. Арнольд И. В. *Стилистика. Современный английский язык* : учеб. для вузов. М. : Флинта : Наука, 2002. 384 с.
20. Багана Ж., Бондаренко Е. В. *Ассимиляция заимствований из французского языка в среднеанглийских диалектах* : монография. М. : ИНФРА-М, 2012. 149 с.
21. Багаутдинова Г. А., Григорьева Л. Л. Состояние и перспективы исследования религиозной картины мира в языках разных народов (на материале русского, английского и арабского языков). *Ученые записки казанского государственного университета*, 2007. Т. 149, кн. 4.
22. Базарова Л. В. *Концепт «БОГ» во фразеологических единицах английского, русского, татарского и турецкого языков* : автореф. дисс. ... канд. филол. н. : 10.02.20. Казань, 2011. 23 с.
23. Балли Ш. *Французская стилистика*. 2-е изд., стер. М. : Эдиториал УРСС, 2001. 392 с.
24. Бацевич Ф. *Нариси з комунікативної лінгвістики* : монографія. Львів : Видавничий центр ЛНУ імені Івана Франка, 2003. 281 с.

25. Бацевич Ф. С. Процес неологізації та динаміка структури семантичного поля. *Мовознавство*. 1980. №3. С. 54–80.
26. Беспалова К. В. Особливості використання сакральної лексики в текстах традиційної та альтернативної проповіді. В : *Записки з романо-германської філології*. URL: <http://rgnotes.onu.edu.ua/article/view/73078>
27. Белая А. С. Социальные концепты как система кодов современного социума. В. : Белая А. С. *Русский язык : система и функционирование* (к 80-летию профессора П. П. Шубы) : Междунар. науч. конф., 6-7 апр. 2006 г. : тезисы докл. Минск, 2006. Ч. 1. С. 240–243.
28. Бергсон А. *Два источника морали и религии*. М. : Канон, 1994. 384 с.
29. Бетехтина Е. Н. Фразеологические единицы с антропологическим компонентом библейского происхождения в русском и английском языках. В : *Библия и возрождение духовной культуры русского и других славянских народов. К 80-летию Русской / Северо-Западной Библейской Комиссии (1915-1995)*. СПб. : Петрополис, 1995. С. 20–31.
30. Бібла С. В. *Склад, джерела і шляхи формування української церковної термінології (назви церковних чинів і посад)* : автореф. дис. ... канд. філол. н. : 10.02.01. К., 1997. 20 с.
31. Блумфилд Л. *Язык* : монографія. М. : Прогресс, 1968. 606 с.
32. Бобырева Е. В. *Религиозный дискурс : ценности, жанры, языковые характеристики* : монографія. Волгоград : Перемена, 2007. 385 с.
33. Богачевская И. В. *Язык религии в контексте национального самосознания* : монографія. К., 1999. 180 с.
34. Богаченко Н. Г. *История восточноазиатских заимствований в английском языке : на материале Большого Оксфордского словаря* : автореф. дис. ... канд. филол. н. : 10.02.04. Владивосток, 2003. 22 с.
35. Бойчук М. І. Десемантизація релігійних лексичних одиниць. *Матеріали III міжнародної науково-практичної конференції «Практичні та теоретичні питання розвитку науки та освіти»*. Львів, 2021. С. 55–57.

36. Бойчук М. Класифікація релігійної лексики та її семантичні процеси. *Актуальні проблеми германо-романської філології та освітній соціокультурний процес* : зб. матеріалів доп. учасн. II Міжнар. наук.-практ. конф. (Тернопіль, 11-12 лист. 2016). Тернопіль, 2016. С. 17–20.
37. Бойчук М. Концепт «Бог» у стійких виразах та ідіомах англійської мови. *Вісник Львівського університету. Іноземні мови*. 2016. Вип. 23. С. 64–73.
38. Бойчук М. І. Конверсивні та композитні моделі творення релігійної лексики в англійській мові. *Науковий вісник Херсонського державного університету*. Серія «Германістика та міжкультурна комунікація». 2021. № 1. С. 19–26.
39. Бойчук М. І. Метонімізація релігійних лексичних одиниць. *Міжнародна науково-практична конференція «Актуальні проблеми розвитку науки, освіти та суспільства»* : зб. тез. Полтава, 2021. С. 6–9.
40. Бойчук М. І. Полісемантичні особливості релігійної лексики. *Науковий вісник міжнародного гуманітарного університету*. Серія «Філологія». № 48 (1). Одеса, 2021. С. 16–21.
41. Бойчук М. І. Словоскладання як продуктивний спосіб творення релігійної лексики. *International scientific and practical conference «Philological sciences, intercultural communication and translation studies : theoretical and practical aspects»* : proceedings. Venice, Italy 2021. Pp. 150–154.
42. Борисов В. В. Аббревіація и акронимия. *Военные и научно-технические сокращения в иностранных языках*. М. : Воениздат, 1972. 319 с.
43. Бугаева И. В. *Язык православной сферы: современное состояние*. М., 2010. 454 с.
44. Бугаева, И. В. Некоторые семантические процессы в религиозной лексике. *Активные процессы в лексике и фразеологии: материалы межд. конф.* М. : Ярославль : Ремдер, 2007. С.29–32.
45. Булаховский Л. А. Деэтимологизация в русском языке. *Труды института русского языка*. 1949. Т. I. С. 148–156.
46. Бурцев В. А. *Дискурс русской православной проповеди : способы производства высказываний* : автореф. дис. ... док. филол. н. : 10.02.01. Елец, 2012. 52 с.

47. Вебер М. Религия и социальный статус. *Религия и общество: Хрестоматия по социологии религии* / сост. Гараджа В. И., Руткевич Е. Д. М. : Аспект Пресс, 1996. С. 167–197.
48. Вереш М. Т. Етимологічний аналіз німецьких християнсько-богословських та церковних термінів-запозичень. *Науковий вісник Волинського національного університету ім. Лесі Українки*. Серія : Філологічні науки. 2012. № 22 (247). С. 188–191.
49. Вигнанська І. М. *Семантика та прагматика фразеологічних біблійних одиниць у сучасному французькому публіцистичному дискурсі* : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філ. наук : 10.02.05. К., 2009. 19 с.
50. Вілсон Б. *Соціологія релігії* / пер. з англ. М. Хорольської. К. : Вид-во «АКТА», 2002. 344 с.
51. Войтович В. М. *Українська міфологія*. К. : Либідь, 2002. 662 с.
52. Гавеля В. Л., Броннікова В. Л. *Історія зарубіжної філософії* : навч. посіб. Миколаїв : Вид-во ЧДУ ім. Петра Могили, 2009. 76 с.
53. Гадамский А. К. Религиозный язык – теолингвистика – языкознание. *Ученые записки Таврического национального университета им. В. И. Вернадского. Филология*. Симферополь : ТНУ, 2007. Т. 20 (59). № 1. С. 287–292.
54. Гак В. Г. О некоторых закономерностях развития лексикографии (Учебная и общая лексикография в историческом аспекте). *Актуальные проблемы учебной лексикографии*. М. : Русский язык, 1977. С. 11–27.
55. Гак В. Г. *Сравнительная типология французского и русского языков* : учеб. пособие для студентов фак. и ин-тов иностр. яз. л. : Просвещение. Ленингр. отделение, 1976. 293 с.
56. Гак В. Г. О функциональном походе к изучению грамматических явлений. *Иностранные языки в высшей школе*. 1974. Вып 8. С. 58–66.
57. Галич О. Б. Структурно-семантичні особливості відтворення сакрального (sacred) та символічного (symbolic) в англійському готичному романі. *Науковий вісник кафедри ЮНЕСКО Київського національного лінгвістичного університету. Філологія, педагогіка, психологія*. 2012. № 25. С. 11–20.

58. Гальперин И. Р. О принципах семантического анализа стилистически маркированных отрезков текста. *Принципы и методы семантических исследований*. М., 1976. С. 267–291.
59. Гальперин И. Р. *Текст как объект лингвистического исследования* : монография. М. : Наука, 1981. 140 с.
60. Гараджа В. И. *Религиоведение*: Учеб. пособие для студентов высш. учеб. заведений и преподавателей ср. шк. 2-е изд., доп. М. : Аспект-Пресс, 1995. 351 с.
61. Гільдебранд фон Д. *Подружжя : таємниця відданої любові*. Львів : Видавництво Українського Католицького Університету, 2003. 40 с.
62. Глазунова О. И. *Логика метафорических преобразований*. СПб : Питер, 2000. 190 с.
63. Гнаповська Л. В. Лінгвокогнітивні ознаки англomовної метафоричної репрезентації концепту «Смерть». *Наукові записки Кіровоградського державного педагогічного університету ім. В. Винниченка*. Серія Філологічні науки. 2008. Вип. 75(4). С. 55–58.
64. Голуб І. О. Метафора та метонімія як засоби вираження стратегії дискримінації у німецькомовній пресі. *Вісник Харківського Національного університету імені В. Н. Каразіна. Романо-германська філологія. Methodика викладання іноземних мов*. 2011. Вип. 65. № 953. С. 35–42.
65. Голубовська І. О. *Етнічні особливості мовних картин світу*. К. : Логос, 2004. 284 с.
66. Голубовська І. О. Корольов І. Р. *Актуальні проблеми сучасної лінгвістики* : курс лекцій. К. : Вид.-поліграфічн. центр – Київський університет, 2011. 223 с.
67. Гончаренко А. В. Компоненти релігійного дискурсу. *Записки з українського мовознавства*. 2014. Вип. 21. С. 61–68. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/zukm_2014_21_12
68. Гончарова Т. В. Аксіологічний компонент аналізу структурно-складних агентивних іменників з суфіксом -er. *Наука і сучасність: Зб. наук. пр.* К. : Логос, 2002. Т. XXX. С. 173–180.

69. Горбаченко Т. Г. *Вплив християнства на становлення писемної культури Русі-України : філософсько-релігієзнавчий аспект* : автореф. дис. ... докт. філос. н. : 09.00.1. К., 2002. 35 с.
70. Горпинич В. О. *Сучасна українська літературна мова: Морфеміка. Словотвір. Морфологія* : навч. посіб. К. : 1999. 207 с.
71. Григорьева Л. Л. *Фразеологическая репрезентация религиозного мира человека (на материале русского, английского и арабского языков)* : дис. ... канд. філол. н. / 10.02.20. Казань, 2009. 196 с.
72. Декарт Р. *Избранные произведения*. М. : Политическая литература, 1950. 710 с.
73. Деменчук О. В. Моделі семантичної деривації лексики «ментального занурення» (на матеріалі української, польської та англійської мов). *Вісник Київського національного лінгвістичного університету*. Серія : Філологія / гол. ред. А. В. Корольова. К. : Вид. центр КНЛУ, 2015. Т. 18. № 1. С. 49–56.
74. Джеймс У. *Многообразие религиозного опыта*. М. : Наука, 1993. 432 с.
75. Дмитриева Е. И. Сопоставительный анализ аффиксального инвентаря современного английского языка. *Culture and Civilization*. 2016. № 4, С. 254–268.
76. Дмитриева О. В., Третьяков А. В., Чернов В. В. *Англиканская церковь*. В : Православная энциклопедия. М., 2001. Т. 2. 752 с.
77. Донец П. Н. *Основы общей теории межкультурной коммуникации: научный статус, понятийный аппарат, языковые и неязыковые аспекты, вопросы этики и дидактики*. Харьков : Штрих, 2001. 384 с.
78. Дуда О. І. *Процеси термінологізації в сучасній англійській мові (на матеріалі літератури з кредитно-банківської справи)* : дис. ... канд. філол. н. / 10.02.04. Львів, 2001. 259 с.
79. Дудок І. Р., Помірко Р. С. Слова та їхні смисли. У : *Наукові праці Чорноморського державного університету імені Петра Могили комплексу Києво-Могилянська академія*. Серія : Філологія. Мовознавство. 2015. № 252. Вип. 240. С. 22–25.

80. Дюркгейм Э. Социология религии и теория познания. *Религия и общество: Хрестоматия по социологии религии* / сост. Гараджа В. И., Руткевич Е. Д. М. : Аспект Пресс, 1996. С. 111–145.
81. Елисеева В. В. *Лексикология английского языка*: учеб. СПб. : СПбГУ, 2003. 44 с.
82. Єрмоленко С. С. *Мовне моделювання дійсності і знакова структура мовних одиниць* / Єрмоленко С. С. К. : Вид. дім Дмитра Бураго, 2006. 384 с.
83. Жабо Н. И. Свободный перевод эквивалента при переводе экотерминов с учетом фактора ресемантизации. В : *Вестник Российского университета дружбы народов*. Серия : Экология и безопасность жизнедеятельности. М., 2014. № 4. С. 148–157.
84. Жаботинская С. А. Когнитивная лингвистика : принципы концептуального моделирования. В : *Лінгвістичні студії* : Зб. наук. пр. Черкаси, 1997. Вип. 2. С. 3–11.
85. Жуков В. П. *Русская фразеология* : учеб. пособ. М. : Высшая школа. 1986. 310 с.
86. Заботкина В. И. *Новая лексика современного английского языка*. М. : Высшая школа, 1989. 124 с.
87. Закреницька Л. А. *Англійська християнсько-богословська терміносистема : генезис, структура, семантика* : автореф. дис. ... канд. філол. н. / 10.02.04. Одеса, 2011. 21 с.
88. Закреницька Л. А. *Англійська християнсько-богословська терміносистема : генезис, структура, семантика* : дис. ... канд. філол. н. / 10.02.04. Хмельницький, 2011. 243 арк.
89. Зализняк А. А. *Многозначность в языке и способы ее представления*. М. : Языки славянской культуры, 2006. 672 с.
90. Зализняк А. А. Семантическая деривация в синхронии и диахронии : проект «Каталога семантических переходов». *Вопросы языкознания*. 2001. №2. С.13–25.

91. Зацний Ю. А. *Розвиток словникового складу англійської мови в 80-ті – 90-ті роки ХХ століття* : автореф. дис. ... докт. філол. н. / 10.02.04. К., 1999. 32 с.
92. Звегинцев В. А. *Семасиология*. М. : Изд-во Московск. ун-та, 1957. 322 с.
93. Зорівчак Р. П. Біблеїзми в нашому мовленні. В : *Кримська Світлиця*, 2006. № 38. 103 с.
94. Ивина Л. В. *Лингво-когнитивные основы анализа отраслевых терминосистем (на примере англоязычной терминологии венчурного финансирования)* : учеб.-метод. пособ. М. : Академический Проект, 2003. 304 с.
95. Ильиш Б. А. *Строй современного английского языка* : учеб. по курсу теор. грамматики. Л. : Просвещение, 1971. 366 с.
96. Иващенко В. Л. *Концептуальна репрезентація фрагментів знання в науково-мистецькій картині світу (на матеріалі української мистецтвознавчої термінології)* : монографія. К. : Видавничий дім Дмитра Бураго, 2006. 328с.
97. Казнина Е. Б. *Концепт вера в диалогическом христианском дискурсе* : дис. ... канд. філол. н. / 10.02.01. М., 2004. 249 арк.
98. Кальвин Ж. *Наставление в христианской вере* / пер. с фр. А. Д. Бакулов. М., 1997. Т. 1-2.
99. Карабыйык О. Религия Ислам. *Hakikat Kitabevi*, 2014. 290 с.
100. Карасик В. И. *Языковой круг: личность, концепты, дискурс*. М. : Гнозис, 2004. 390 с.
101. Карасик В. И. Культурные доминанты в языке. *Языковая личность: культурные концепты*: сб. науч. тр. Волгоград – Архангельск, 1996. С. 3–16.
102. Карасик В. И. О типах дискурса. *Языковая личность: институциональный и персональный дискурс*: сб. науч. тр. Волгоград : Перемена., 2000. С. 5–20.
103. Караулов Ю. Н. Структура лексико-семантического поля. В : *Филологические науки*. 1972. № 1. С. 57–68.
104. Карацук П. М. *Словообразование английского языка* : учеб. пособ. М. : Высшая школа, 1977. 303 с.
105. Касевич В. Б. *Буддизм. Картина мира. Язык*. СПб. : Центр «Петербургское Востоковедение», 1996. 288 с.

106. Клименкова Т. А. *От феномена к структуре*. М., 1991. 85 с.
107. Климків Є. М. Фразеологічні засоби вираження релігійного складника в англійській національній свідомості. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія»*. Серія : Філологічна. Львів, 2013. № 34. С. 91–96.
108. Клягин Н. В. *Современная научная картина мира : учеб. пособ.* М. : Логос, 2015. 264 с.
109. Ковалинська І. В. *Contrastive Lexicology : навч. посіб.* К. : Вид-во «Освіта України», 2014. 224 с.
110. Ковтун А. А. Метафоризована релігійна лексика в українському нерелігійному мовленні. *Науковий вісник Чернівецького університету*. 2016. Вип. 772. С. 38–45.
111. Ковтун А. А. Неосемантизація релігійної лексики в сучасних засобах масової інформації. *Лінгвістичні дослідження : зб. наук. праць ХНПУ ім. Г. С. Сковороди*. 2016. Вип. 42. С. 119–128.
112. Кодухов В. И. *Общее языкознание : учеб. пособ.* М., 1974. 303 с.
113. Корунець І. В. *Порівняльна типологія англійської та української мов : навч. посіб.* Вінниця : «Нова книга», 2004. 464 с.
114. Кот С. А. Проповедь как дискурс (паралингвистическое оформление). *Язык и культура. Серия «Филология»*. К. : Изд. дом Дмитрия Бураго, 2002. Вып. 5. Т. 1. С. 161–168.
115. Кот С. О. *Дискурсний аналіз проповіді як морально-духовного жанру словесності (на матеріалі православної Різдвяної проповіді)*: автореф. дис. ... канд. філол. н. / 10.02.01. К., 2006. 20 с.
116. Котис О. Психолінгвістичні особливості релігійних проповідей протестантів (на матеріалі англомовних текстів). *Науковий вісник Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки. Теоретичні засади лінгвістичних досліджень*. 2016. № 6. С. 178–183.
117. Кочерган М. П. *Вступ до мовознавства : підручн.* К. : Академія, 2000. 368 с.

118. Кочерган М. П. Загальне мовознавство : підручн., 3-тє вид. К. : ВЦ «Академія», 2010. 464 с.
119. Кошкина Е. Г. Феномен «*bedeutungswandel*». К вопросу о причинах и типологии семантических трансформаций (на материале немецкого языка). *Ното Локуенс: Актуальные вопросы лингвистики и методики преподавания иностранных языков*. 2013. Вып. 5. С. 35–42.
120. Кравченко Н. О. *Синергійність англомовного релігійного дискурсу (теолінгвістичний підхід)* : монографія. Одеса : КП ОМД, 2017. 412 с.
121. Кунин А. В. *Курс фразеологии современного английского языка* : учеб. пособ. М. : Высшая школа, 1986. 336 с.
122. Кустова Г. И. *Типы производных значений и механизмы языкового расширения* : монография. М. : Языки славянской культуры, 2004. 472 с.
123. Лаврова Н. А. *A Coursebook on English Lexicology : Английская лексикология* : учеб. пособ. М. : Флинта, 2012. 168 с.
124. Лашкевич О. М. Тенденции словообразования в современном английском языке. *Филологические науки*. 2007. № 5 (1). – Режим доступа : <https://cyberleninka.ru/article/n/tendentsii-slovoobrazovaniya-v-sovr-emennom-angliyskom-yazyke>
125. Левицкий А. Э. *Функциональные изменения в системе номинативных единиц современного английского языка*. К., 1999.
126. Левицкий А. Э. *Функциональная переориентация номинативных единиц современного английского языка*. Житомир: РИО ЖГПУ, 2001.
127. Левицкий А. Э. Функциональный подход в современной лингвистике. *Studia Linguistica*, 2010. № 4. С. 31-38.
128. Левицький В. В. *Лексикологія німецької мови* : посіб. Вінниця : Нова Книга, 2014. 392 с.
129. Лихачев Д. С. *Концептосфера русского языка. Русская словесность* : антология. Academia. 1993. С. 280–287.

130. Лісовська А. О. *Основні складові релігійного дискурсу* : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф., м. Одеса, 27–28 берез. 2020 р. / ред. В. Лавренко. Одеса, 2020.
131. Лісовська А. О. *Усна англомова молитва в сучасному художньому кінодискурсі (інструментально-фонетичне дослідження)*: дис. ... канд. філол. н. / 10.02.04. Одеса, 2019. 168 с.
132. Лотман Ю. М. *Лекции по структуральной поэтике* / сост. А. Д. Кошелев. М. : Гнозис, 1994. 560 с.
133. Лубський В. І. *Релігієзнавство* : підручн. для студ. вузів. К. : Вілбор, 1997. 479 с.
134. Лубський В. І., Теремко В. І., Лубська М. В. *Релігієзнавство* : підручн. К. : Академвидав, 2006. 464 с.
135. Лютер М. *Избранные произведения*. Режим доступу: <https://r.500.ua>
136. Лютер М. *Избранные произведения*. Спб., 1997.
137. Лютер М. *Время молчания прошло. Избранные произведения 1520-1526*. Харьков, 1994.
138. Ляпин С. Х. Концептологія: к становленню підходу. *Язык и этнос: Российская лингвокультурология*. 2012. С. 73–99.
139. Макаров М. Л. *Основы теории дискурса*. М. : ИТДГК «Гнозис», 2003. 280 с.
140. Малікова О. В. До проблеми виокремлення мови релігійної комунікації в контексті сучасної теолінгвістики. *Мова і культура*. К. : Вид. дім Дмитра Бураго, 2011. Вип. 14, т. 5. С. 149–153. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Mik_2011_14_5_28.
141. Малікова О. В. Епістолярій як жанр і різновид християнського теологічного дискурсу: когнітивно-прагматичний аспект (на матеріалі англійської мови). *Лінгвістика XXI століття: нові дослідження і перспективи*. К. : Логос, 2011. С. 225–237.
142. Маркс К., Енгельс Ф. *Про релігію* / Пер. з рос. Київ : Вид-во політичної літератури України, 1965.

143. Марчук К. А. Релігійна картина світу «середньовічного українця». В : *Наука і освіта*. 2014. № 5. С. 53–57.
144. Маслова В. А. *Введение в когнитивную лингвистику* : уч. пособ. М. : Флинта, 2007. 296 с.
145. Маслова В. А. *Лингвокультурология* : учеб. пообс. для студ. высш. учеб. завед. 2-е изд. М. : Академия, 2004. 208 с.
146. Мельниченко Г. В. Семантичні зміни як інтралінгвістичний фактор розвитку словникового складу давньоанглійської мови. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету*. Серія Філологія. 2018. Вип. 33(1). С. 180–183. URL: [http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nvmgu_filol_2018_33\(1\)_50](http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nvmgu_filol_2018_33(1)_50).
147. Ментинська І. Б., Наконечна Г. В. Структурно-словотвірні особливості сучасної української комп'ютерної термінології. *Вісник Нац. ун-ту «Львівська політехніка»*. «Проблеми української термінології». 2016. № 842. С. 86–91.
148. Мечковская Н. Б. *Язык и религия. Лекции по филологии и истории религий*. М. : ФАИР, 1998. 352 с.
149. Мечковская Н. Б., Норман Б. Ю., Плотников Б. А., Супрун А. Е. *Общее языкознание. Структура языка. Типология языков и лингвистика универсалий*. Минск : Выш. школа, 1983. 456 с.
150. Мешков О. Д. *Словообразование современного английского языка* : монографія. М., 1985. 187 с.
151. Мирошенкова В. И., Фёдоров Н. А. *Lingua Latina* : учебн. для вузов. М. : Флинта, 2011. 560 с.
152. Михайленко Ю. С. *Лексичні запозичення у сучасній англійській мові*. Суми : СумДУ. 2012. С. 111–113.
153. Михайлова И. С. Семантико-структурный анализ имен прилагательных в современном английском языке. *Вопросы лексики и грамматики иностранных языков. Уч. зап. МДГИ им. В. И. Ленина*. М., 1971. С. 102–108.
154. Михальчук Н. О. Конверсія як вид морфолого-синтаксичного типу творення нових слів у сучасній англійській мові. *Наукові записки Національного*

- університету «Острозька академія». Серія Філологічна. 2014. № 44. С. 187–190.
155. Михеева М. И. Французские заимствования в английском языке XVI – XVIII веков и проблемы их перевода : дис. ... канд. филол. н. / 10.02.20. М., 2010. 196 с.
156. Мовчан Д. В. Особливості методики дослідження антонімів. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія : Філологія*. 2014. № 9. С. 112 – 115.
157. Мустайоки А. *Теория функционального синтаксиса: от семантических структур к языковым средствам*. М. : Языки славянской культуры, 2006. 512 с.
158. Набока О. М. *Біблеїзми з Євангелія від Матвія у мові та мовленні (на матеріалі англomовних словників та газетних текстів)* : автореф. дис. ... канд. філол. н. / 10.02.04. Одеса, 2006. 20 с.
159. Найдьонова О. С. Структурно-семантичні особливості лексем на позначення об'єктів матеріального світу концепту РЕЛІГІЯ (на матеріалі англійської та української мов). *Проблеми зіставної семантики*. 2011. Вип. 10 (2). С. 24–29. URL: [http://nbuv.gov.ua/UJRN/Pzs_2011_10\(2\)_7](http://nbuv.gov.ua/UJRN/Pzs_2011_10(2)_7).
160. Никитина Л. Б. Языковая картина мира и основные черты языковой концептуализации действительности. *Сборник научных статей. Картина мира: язык, литература, культура*. Бийск, 2006. № 2. С. 42–47.
161. Николина Н. А. Вопросы словообразования в трудах И. А. Бодуэна де Куртенэ и Н. В. Крушевского. *Лингвистическое наследие*. М. : Русский язык в школе, 2015. С. 63–68.
162. Одарчук Н. А., Приварська Н. П. Структурно-функціональні особливості релігійного дискурсу. *Науковий вісник Волинського національного університету імені Лесі Українки*. 2008. № 5. С. 44–48.
163. Омельченко Л. Ф. *Деякі тенденції у розвитку телескопічних слів сучасної англійської мови*: навч. посіб. / Л. Ф. Омельченко, Н. Н. Максимчук, П. А. Бех, Л. Б. Біркун. К. : НМК ВО, 1992. 60 с.

164. Омельченко Л. Ф. Прагматичні характеристики англійських телескопізмів. *Вісник Житомирського державного університету. Філологічні науки*. 2010. № 51. С. 12–16.
165. Оноприенко С. *Библеизмы современного русского языка* : автореф. дисс. ... канд. филол. н. / 10.02.01. Воронеж, 1997. 24 с.
166. Опанасюк В. В. *Історія світових релігій. Формування догматики та культури* : навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл. Суми : СумДУ, 2013. 110 с.
167. Панкина М. Ф. Десемантизация как способ развития значения слова. *Вестник ВГУ. Филология. Журналистика*. Воронеж, 2012. № 1. С. 83–85.
168. Пауль Г. *Принципы истории языка*. М. : Изд-во иностр. лит., 1960. 501 с.
169. Передриенко Т. И. Метафоризация концепта «Бог» в русской лингвокультуре. *Образ человека и человеческий фактор в языке: словарь, грамматика, текст* : материалы расширенного заседания теоретического семинара «Русский глагол», г. Екатеринбург 29 сент. – 1 окт. 2004 г., Екатеринбург : Изд-во УрГУ, 2004. С. 146–149.
170. Петрова К. С. Явище полісемії в юридичній термінології іспанської мови. *Проблеми семантики, прагматики та когнітивної лінгвістики*. 2014. Вип. 25. С.340–349.
171. Пивоваров Д. В. *Проблемы теологии*. В : Материалы Третьей межд. богосл. науч.-практ. конф., м. Екатеринбург, 2–3 марта 2006 г. Выпуск 3, часть 2. Екатеринбург, 2006.
172. Погромська Г. І. Значення релігії та релігійної освіти у житті сучасних британців. *Новітні технології підготовки фахівців вищої школи у сучасних умовах* : Матеріали III Всеукраїнської наук.-практ. конф., м. Горлівка, 2008. Вип. 3. С. 3–8.
173. Погромська Г. І. Розвиток релігійної освіти у середніх школах Великої Британії : автореф. дис. ... канд. пед. н. / : 13.00.01. Луганськ, 2009. 22 с.
174. Позднякова Е. М. Современное английское словообразование: когнитивный аспект. *Современные тенденции в германском языкознании : особенности вербализации смыслов*: монография / Е. В. Пономаренко, Е. М. Позднякова,

- С. Н. Леденева и др. / под общ. ред. Е. В. Пономаренко; Моск. гос. ин-т межд. отношений (университет) МИД России. М., 2017. С. 59–122.
175. Поливанов Е. Д. *Статьи по общему языкознанию*. М. : Наука, 1968. 375 с.
176. Помірко Р. С. Граматична система і типологія мовних змін. У : *Вісник Львівського університету*. Серія : Іноземні мови. Львів, 2001. С. 3–10.
177. Помірко Р. С. Когнітивні механізми транспозиції смислів : метафора та метонімія (на матеріалі англійської фахової мови економіки). У : *Вісник Львівського університету*. Серія : Іноземні мови. 2010. № 17.
178. Помірко Р., Бацевич Ф., Паславська А. *Мовленнєві жанри в міжкультурній комунікації* : монографія. Львів : ПАІС, 2010.
179. Помірко Р., Косович О. *Нові слова французької мови : процеси зародження та функціонування* : монографія. Тернопіль : Тернопільський національний педагогічний університет імені Володимира Гнатюка, 2014.
180. Пономаренко С. *Сучасна українська мова : Морфеміка. Дериватологія. Морфонологія* : навч. посіб. / відп. ред. О. В. Крутоголова. Миколаїв : Вид-во ЧНУ ім. Петра Могили, 2017. 300 с.
181. Попова З. Д., Стернин И. А. *Лексическая система языка : Внутренняя организация, категориальный аппарат и приемы описания*. 2-е изд. М. : Либрком, 2009. 172 с.
182. Потебня А. А. *Полн. собр. соч. Мысль и язык*. М. : Лабиринт, 1999. 300 с.
183. Потебня А. А. *Символ и миф в народной культуре*. М. : Лабиринт, 2000. 479 с.
184. Прохватилова О. А. *Православная проповедь и молитва как феномен современной звучащей речи*. Волгоград : Изд-во Волгогр. гос. ун-та, 1999. 364 с.
185. Прохорова С. М. Национальные особенности доминантных концептов В : *Русский язык : система и функционирование* (к 80-летию профессора П. П. Шубы) : Междунар. науч. конф., 6-7 апр. 2006 г. : тезисы докл. : в 2-х ч. Минск, 2006. Ч. I. С. 270-273.

186. Пушкар В. І. *Структура, семантика та словотворчі функції основ префіксальних дієслів (на матеріалі англійської економічної термінологіки)* : автореф. дис. ... канд. філол. н. / 10.02.04. Київ, 2002. 22 с.
187. *Религия и общество: хрестоматия по социологии* / сост. В. И. Гараджа, С. Д. Рубкевич. М. : Наука, 1994. 300 с.
188. Розина Р. И. *Семантическое развитие слова в русском литературном языке и современном сленге : глагол*. М. : Азбуковник, 2005. 302 с.
189. Руда О. В. *Префіксальні конверсивні пари в англійській мові: семантика, парадигматика, терміновірність* : автореф. дис. ... канд. філол. н. / 10.02.04. Львів, 2007. 22 с.
190. Рыжков Д. И. *Семантическое развитие христианской религиозной лексики* : дисс. ... канд. филол. н. / 10.02.19. Тверь, 2017. 149 л.
191. Сав'юк А. М. Вивчення суфіксальної та префіксальної системи англійської мови як важливого когнітивного аспекту під час підготовки філологів у вищих навчальних закладах. *Наукові записки НДУ ім. М. В. Гоголя. Серія : Філологічні науки*. 2014. С. 240–243.
192. Саракаева А. А. Религиозные заимствования как способ создания новой культурной идентичности в американском неоязычестве. *Грамота*. Тамбов, 2010. № 1 (5). С. 143–146.
193. Сахнова О. И. Семантико-ареальная классификация как способ систематизации лексико-семантической дивергенции. *Сучасні дослідження мови та літератури* : Матеріали укр.-рос. школи-конф. молодих учених, 26-29 бер. 2014 р. Донецьк : ДонНУ, 2014. 239 с.
194. Селіванова О. О. *Сучасна лінгвістика : напрями та проблеми* : підручн. Полтава, 2008. 711 с.
195. *Семантична деривація лексики в типологічному висвітленні* : колективна монографія / кол. авт. / голов. ред. О. В. Деменчук. Рівне : РДГУ, 2018. 212 с.
196. Семенец О. Е., Панасьев А. Н. *История перевода. Средневековая Азия, Восточная Европа XV-XVIII вв.* : учеб. пособ. К. : Лыбидь, 1991. 365 с.

197. Серебренникова Б. А. *Общее языкознание. Формы существования, функции, история языка*. М. : Наука, 1970. 597 с.
198. Серебренников Б. А. Как происходит отражение картины мира в языке? *Роль человеческого фактора в языке. Язык и картина мира* / Б. А. Серебренников, Е. С. Кубрякова, В. И. Постовалова. М. : Наука, 1988. С. 87–107.
199. Сікорська З. Словотворчі частини похідного слова. *Актуальні проблеми українського словотвору* / за ред. В. Ґрещука. Івано-Франківськ : Плай, 2002. С. 89–97.
200. Скляревская Г. Н. *Метафора в системе языка* : учебн. С-Пб. : Наука, 1993. 152 с.
201. Смирницкий А. И. *Лексикология английского языка* : учебн. М. : МГУ, 1998. 260 с.
202. Смирнова М. С. Лексичні характеристики православного дискурсу ХХ сторіччя. *Мова і культура*. 2014. Вип. 17, т. 2. С. 240–246. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Mik_2014_17_2_39.
203. Смирнова М. С. *Проповідь у релігійному православному дискурсі ХХ століття: лінгвопрагматичний аспект* : дис. ... канд. філол. н. / 10.02.15. Маріуполь, 2016. 271 арк.
204. Современный русский язык : Лексикология. Фразеология. Лексикография. Фонетика. Орфоэпия. Графика. Орфография : учеб. пособ. / Г. М. Алексейчик и др. / под общ. ред. И. А. Киселева. Минск : Выш. шк., 1990. 336 с.
205. Степанов Ю. С. *В трёхмерном пространстве языка : семиотические проблемы лингвистики, философии, искусства*. М. : Наука, 1985. 335 с.
206. Степанова М. Д. *Методы синхронного анализа лексики (на материале современного немецкого языка)*. 2-е изд., стер. М. : Едиториал УРСС, 2004. 208 с.
207. Сухова М. Ядро лексичної репрезентації концепту «віра» в українській та англійській мовах : історико-теоретичний аналіз. *Дискурс у сучасному науковому, соціокультурному та інформаційному просторі* : зб. тез доп.

- міжнар. наук.-практ. конф., м. Маріуполь, 24-25 травня. 2013 р. Маріуполь, 2013. С. 91-93.
208. Тайлор Э. Б. *Первобытная культура*. М. : Изд-во политической культуры, 1989.
209. Тараненко А. А. *Параллелизм и аналогия в лексической полисемии (на материале украинского языка)* : автореф. дисс. ... канд. филол. н. / 10.02.02. К., 1976. 20 с.
210. Телия В. Н. *Метафора в языке и тексте* : монографія. М. : Наука, 1988. 176 с.
211. Телия В. Н. *Русская фразеология : семантический, прагматический и лингвокультурологический аспекты* : учебн. М. : Школа «Языки русской культуры», 1996. 288 с.
212. Терехова Д. І. *Особенности сприйняття лексичної семантики слів (психолінгвістичний аспект)*. К. : КНЛУ, 2000. 244 с.
213. Терехова С. І. Поліпарадигмальність у лінгвістиці : від мови до перекладу. В : *Проблеми зіставної семантики* : Зб. наук. стат. К., 2013. Вип. 11. С. 476–482.
214. Терехова С. І. Поліпарадигмальність як характерна ознака сучасного перекладознавства. В : Афинская З. Н., Зайцева С. Е., Мамедова А. В. и др. *Лингвистика и межкультурная коммуникация – инновационные подходы и пути развития* : коллективная монография. В 2-х кн. Кн. 2. Одесса : КУПРИЕНКО С. В., 2013. С. 61-74.
215. Терехова С. І. *Референція в системі орієнтаційних репрезентацій української, російської та англійської мов (поліпарадигмальне дослідження)* : автореф. дис. ... докт. філол. н. / 10.02.17. Донецьк, 2012.
216. Терехова С. І. *Референція в системі орієнтаційних репрезентацій української, російської та англійської мов (поліпарадигмальне дослідження)* : дис. ... докт. філол. н. / 10.02.17. К., 2012. 529 арк.

217. Терехова С. І. *Типи референції в системі просторових, часових та особових координат (на матеріалі української, російської та англійської мов)* : монографія. К.: КСУ ; ТОВ «Альфа Реклама», 2010. 340 с.
218. Тимошенко Е. И. О содержательной структуре концепта «мировой порядок» в русской языковой картине мира (на материале сборника «Пословицы русского народа» В. И. Даля). В : *Русский язык : система и функционирование* (к 80-летию профессора П. П. Шубы) : III Междунар. науч. конф., 6-7 апр. 2006 г. : тезисы докл. : в 2-х ч. Минск, 2006. Ч. I. С. 280-282.
219. Титов В. Д., Качурова С. В., Барабаш О. В. *Релігієзнавство* : підручн. для студ. юрид. спец. вищ. навч. закл. / за ред. В. Д. Титова. Х. : Право, 2004. 272 с.
220. Ткаченко Н. Д. *Функціонально-семантичне поле «space» в британському та американському варіантах англійської мови : лінгвокультурологічний підхід* : автореф. дис. ... канд. філол. н. / 10.02.04. Львів, 2020. 20 с.
221. Тодорова Н. Ю. *Фразеологічні одиниці просторової семантики в українській та англійській мовах*: автореф. дис. ... канд. філол. н. / 10.02.17. Львів, 2018. 20 с.
222. Угринович Д. М. *Психология религии*. М. : Политиздат, 1986. 352 с.
223. Ульманн С. *Принципы семантики*. 2-е изд. / Пер. с англ. Оксфорд : Блэквелл, 1957.
224. Урядова В. Д. Продуктивні афіксальні моделі англійського словотворення. В : *Studia Linguistica*. К. : ВПЦ Київський університет, 2009. № 3. С. 312–316.
225. Урядова В. Д. *Типологія афіксальних засобів словотворення в різносистемних мовах (на матеріалі корейської, російської та англійської мов)* : автореф. дис. ... канд. філол. н. / 10.02.17. К., 2010. 20 с.
226. Уфимцева А. А. *Опыт изучения лексики как системы (на материале английского языка)*. М. : Изд-во АН СССР, 1962. 287 с.
227. Уфимцева А. А. *Слово в лексико-семантической системе языка*. М. : Наука, 1968. 272 с.
228. Федешин М. І. Жанрова палітра християнського релігійного дискурсу. В : *Science and Education a New Dimension. Philology*, 2018. Вип. 167. С. 16–19.

229. Франкл В. *Человек в поисках смысла* / Пер. с англ. и нем. Луганск : Биг-Пресс, 2012. 304 с.
230. Фрідріх А. В. Семантична інтерпретація фразеологічних одиниць сучасної англійської мови. В : *Наукові записки Національного університету «Острозька академія»*. Серія : Філологічна. 2009. Вип. 11. С. 405–408. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nznuoaf_2009_11_69
231. Фромм Э. *Психоанализ и религия*. В : *Сумерки богов* / сост. и общ. ред. А. А. Яковлева. М. : Политиздат, 1989. С. 143–221.
232. Хмелевская М. А. Функционально-семантическое поле дейксиса в современном английском языке. В : *Вестник СПбГУ*. Серия : «Язык, литература, история». 1993. № 4. С. 50-54.
233. Холодилова М. В. *Лексика русской лесопильной промышленности: полипарадигмальный подход*: автореф. дисс. ... канд. филол. н. : 10.02.01 / ГОУ ВПО «Красноярский государственный педагогический университет им. В. П. Астафьева». Красноярск, 2009. 20 с.
234. Хоменко Т. М. *Проповідництво і сучасна публіцистика (на основі есеїстики Є. Сверстюка, М. Мариновича — Україна, І. Ортинського — Німеччина)* : монографія. Львів : ПАІС, 2008. 136 с.
235. Цвингли У. *Богословские труды* / ред. Б. А. Шарвадзе. Тбилиси, 2009.
236. Цехмістрова Г. С. *Поняття про методологію досліджень, види та функції наукових досліджень* : навч. посіб. К. : ВД «Слово», 2003. URL: <http://politics.ellib.org.ua/pages-1109.html>
237. Цукур О. Г. *Проповідницький дискурс: підходи до визначення поняття. Психологічні науки: проблеми і здобутки*. 2014. Вип. 6. С. 278–292. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Pnpz_2014_6_21
238. Чекрыжова Е. *Способы словообразования в английском*. 2017. – URL: eenginorm.com/article/slovoobrazovanie-v-angliyskom
239. Чернишова Ю. Релігійний текст, стиль, дискурс : уточнення понять. У : *Studia linguistica*. 2012. № 6(2). С. 361–365. URL: [http://nbuv.gov.ua/UJRN/Stling_2012_6\(2\)_56](http://nbuv.gov.ua/UJRN/Stling_2012_6(2)_56)

240. Шанский Н. М. *Фразеология современного русского языка* : учеб. пособ. М. : Высшая школа, 1985. 160 с.
241. Шевченко И. С. Подходы к анализу концепта в современной лингвистике. В : *Вісник ХНУ ім. В. Н. Каразіна*. Серія: «Романо-германська філологія». 2006. № 725. С. 192–195.
242. Шейгал Е. И. Семиотика политического дискурса. В : *Ин-т языкознания РАН Волгогр. гос. пед. ун-т*. Волгоград : Перемена, 2000. 368 с.
243. Шепітько С. В. *Механізми утворення та закономірності вторинної номінації англійської загальнонаукової дієслівної лексики*: дис. ... канд. філол. н. / 10.02.04. Харків, 2003.
244. Шкарупін В. І. Про специфіку префіксації в англійській мові. В : *Проблеми морфологічної будови германських мов*. К. : Освіта, 1963. 204 с.
245. Шмелев Д. Н. *Проблемы семантического анализа лексики (на материале русского языка)*. М. : Наука, 1973. 281 с.
246. Щерба Л. В. Опыт общей теории лексикографии. *Языковая система и речевая деятельность*. Л. : Наука, 1974. С. 265–304.
247. Эррикер К. *Буддизм* / пер. с англ. Л. Бескова. М. : Флаир-пресс, Издательско-торговый дом «Гранд», 1998. 302 с.
248. Юрченко О. В. Дефініція концепту в сучасних лінгвістичних дослідженнях. У : *Вісник Запорізького національного університету*. Серія : Філологічні науки. 2008. № 2. С. 268–272.
249. Якимов П. А. Нелигиозная картина мира vs. Русская языковая картина мира. В : *Мир науки, культуры, образования*. 2014. № 5 (48). С. 130–131.
250. Якимов П. А. Религиозная картина мира vs поэтическая картина мира. *Филологические науки. Вопросы теории и практики*. Тамбов : Изд-во «Грамота», 2015. № 12 (54). С. 216–219.
251. Яремчук С. С. Релігійність молоді: сутнісні характеристики та специфіка прояву. У : *Нова парадигма* / голов. ред. В. П. Бех. К. : Вид-во НПУ імені М. П. Драгоманова, 2009. Вип. 91. С. 197–211.

252. Adams V. *An Introduction to Modern English Word-Formation*. London : Longman, 1973. 230 p.
253. Andreichuk N. I., Babeliuk O. A. *Contrastive lexicology of English and Ukrainian languages : theory and practice*: textbook. Kherson: Publishing House «Helvetica», 2019. 236 c.
254. Aronoff M., Fudeman K. *What is morphology?* 2nd ed. Malden : Wiley-Blackwell. 2011. 280 p.
255. Baerman M., Brown D., Corbett G. G. *The syntax-morphology interface: a study of syncretism*. Cambridge : Cambridge University Press, 2005. 281 p.
256. Bally C. *Traité de stylistique*. Paris, 1951. 264 c.
257. Barber Ch. L. *Linguistic change in present-day English*. University of Alabama Press, 1964. 154 p.
258. Bauer L. *English word-formation*. Cambridge : Cambridge University Press. 1983. 311 p.
259. Bauer L. *Introducing Linguistic Morphology*. Edinburgh University Press, 2003. 366 p.
260. Beard R. Morpheme order in a lexeme/morpheme-based morphology. In : *Lingua* 72. 1987. № 1. Pp. 1–44.
261. Bickel B., Nichols J. Inflectional morphology. *Language typology and syntactic description (revised Second Edition)*. 2007. Pp. 169–240.
262. Black M. *Metaphor. Models and Metaphors*. Ithaca : Cornell University Press, 1962. Pp. 25–47.
263. Bloomfield L. *Language* : text-book reprint edition. Chicago : University of Chicago Press; 1984. 580 p.
264. Boichuk M. Shortenings: clipping, acronyms and blending as productive ways of forming religious lexis in the English language. In : *Science and Education a New Dimension. Philology*. 2021. № 73 (248). Pp. 14–17.
265. Booij, G. E. *The grammar of words: an introduction to linguistic morphology*. New York : Oxford University Press Inc., 2005. 308 p.

266. Bryant M. History of the English Language. In : *New Webster's Dictionary and Thesaurus of the English Language*. Danbury, 1993.
267. Bryson B. Order out of Chaos. In: *Roberts W. H., Turgeon G. (eds.) About Language. A Reader for Writers*. 3rd ed., Boston: Houghton Mifflin Company. 1992. Pp. 184-196.
268. Carstairs-McCarthy A. *An Introduction to English Morphology: Words and Their Structure*. Edinburgh: Edinburgh University Press. 2002. 160 p.
269. Chase T. J. P. *A diachronic semantic classification of the English religious lexis*. PhD thesis, University of Glasgow. 1983. 504 p.
270. Christianto D. Compound words in English. *A Journal on Language and Language Teaching*. 2020. № 1, Pp. 27–36.
271. Chomsky N. *Aspects of the theory of syntax*. Cambridge : The N.I.I. Press. 2018. 251 p.
272. Chulanova G. V. *Lexicology of the English Language: lecture*. Sumy : Sumy State University, 2020. 74 p.
273. Darmesteter A. *The Life of Words as the Symbols of Ideas* (Classic Reprint). Forgotten Books, 2018. 188 p.
274. Durkheim E. Les formes elementaires de la vie religieuse : *Le systeme totemique en Australe*. Paris, 1960. Pp. 1–28, 31–66 / Пер. А. Гофмана.
275. Frazer J. G. *The Golden Bough. A Study in Comparative Religion*. New York : London : Macmillan & Co., 1894. 409 p.
276. Fries Ch. C. *The structure of English: An introduction to the construction of English sentences*. New York : Harcourt, Brace. 1952. 304 p.
277. Girunyan G. *English Lexicology (Theoretical Course)*. Ерлуу : [У. h.] 2009. 195 p.
278. Ginzburg, R. S., Khidekel S. S., Knyazeva G. Y., Sankin A. A. *A Course in Modern English Lexicology : textbook*, 2nd ed. revised and enlarged. M. : Vyssaja Skola, 1979. 269 p.
279. Grice P. Logic and conversation. In : *Syntax and semantics*. New York : Academic Press, 1975. P. 41–58.

280. Jackendoff R. What is concept? In : *Frames, fields, and contrasts. New essays in semantics and lexical organisations*. Hillsdale, 1992. Pp. 191–209.
281. Jespersen O. *Essentials of English Grammar*. London : Routledge, 2006. 340 p.
282. Katamba F. *Morphology*. London : Macmillan, 1993. 354 p.
283. Kavtaria M. Greek and Latin loan words in English Language (tendencies of revolution). In : *International Journal of Arts & Sciences*. 2011. № 4. Pp. 255–264.
284. Kuznetsov M. Shortening as a way of word-formation in advertisements. In : *Наукові записки Національного університету «Острозька академія»*. Серія : Філологічна. Львів, 2015. № 52. С. 5–7.
285. Lakoff G. *Metaphors we live by*. London : Chicago : The university of Chicago press, 2003. 276 p.
286. Lee D. W. *Functional Change in Early English* : Columbia University dissertation. Menasha, Wisc., 1948. 140 p.
287. Lehrer A. *Semantic fields and lexical structure*. Amsterdam : North-Holland Publishing Company, 1974. 225 p.
288. Leitchik V. M., Shelov S. D. Some basic concepts of Terminology: Tradition and Innovations. In : *Journal of the International Institute for Terminology Research (IITF) «Terminology Science and Research»*, 2013. Vol. 14. Pp. 86-101.
289. Lipka L. *An outline of English lexicology: lexical structure, word semantics, and word-formation*. 2nd ed. Tübingen : Niemeyer, 1992. 212 p.
290. Lyons J. *Language and linguistics : An introduction*. Cambridge : Cambridge University Press, 1981. 356 p.
291. Maksimowicz E. О религиозной лексике современного русского языка в лингвистических исследованиях. В : *Studia Wschodniosłowiańskie*. 2016. № 16. С. 306–313.
292. Mańczak-Wohlfeld E. *Tendencje rozwojowe współczesnych zapożyczeń angielskich w języku polskim*. Kraków, 1995.
293. Marchand H. *The Categories and Types of Present Day English Word Formation. Handbücher für das Studium der Anglistik*. München : C. H. Beck, 1969. 545 p.

294. Marchand H. *Word-building in the English language*. Cambridge : Cambridge University Press, 1980. 293 p.
295. Matthews P. H. *Morphology* : text-book 2nd edition. Cambridge : Cambridge University Press, 1991. 251 p.
296. Migdał J. Desakralizacja leksyki religijnej na podstawie praktycznego słownika współczesnej polszczyzny pod redakcją haliny zgólkowej. *ROCZNIKI HUMANISTYCZNE*. 2016. Tom LXIV, zeszyt 6. S. 71–79.
297. Miranda J. V. Homonimia y polisemia : Entre la ambigüedad y el juego verbal. *Didáctica. Editorial Complutense*. Madrid. 1993. Vol. 5. P. 225–237.
298. Muhammad Abdullah Al-Suhaym. *Islam: Its Foundation and Concepts*. Riyadh, 2005. 220 p.
299. Munzer T. *The German Reformation and the peasants' war* / M. G. Baylor.
300. O'Grady W. Language acquisition without Universal Grammar: a general nativist proposal for L2 learning. In : *Second Language Research. Psychology*. 1996. № 4 (12). Pp. 374–397.
301. Ortner L., Müller-Bollhagen E. Deutsche Wortbildung : Typen und Tendenzen in der Gegenwartssprache. In : *Substantivkomposita*. Berlin; New York : de Gruyter, 1991. Hauptteil 4. 863 s.
302. Plag I. *Word-Formation in English*. Cambridge : Cambridge University Press, 2003. 240 p.
303. Pogatscher A. *Zur Lautlehre der griechischen, lateinischen und romanischen Lehnworte im Altenglischen*. London : Tuübner & comp., 1888. 238 c.
304. Robert N. Bellah *New Religious Consciousness Rejecting the Past, Designing the Future*. URL: <https://web.archive.org/web/20050216171747/http://www.religion-online.org/showarticle.asp?title=2529>
305. Russell B. The Essence of Religion. In : *The Hibbert Journal*. 1912, № 1. Pp. 46–62.
306. Schäfer M. *The semantic transparency of English compound nouns (Morphological Investigations 3)*. Berlin : Language Science Press, 2018. 402 p.

307. Serjeantson M. S. *A History of Foreign Words in English*. London : Routledge and Kegan Paul, 1961. 354 p.
308. Skeat W. W. *An Etymological Dictionary of the English Language*. Oxford : Oxford University Press, 1884. 886 p.
309. Stockwell R., Minkova D. *English words : History and Structure*. Cambridge and New York : Cambridge University Press, 2001. 208 p.
310. Stump, G. T. *Inflectional Morphology : A Theory of Paradigm Structure*. Cambridge : Cambridge University Press. 2001. 308 p.
311. Sweet H. A. *New English Grammar Logical and Historical*. Part I. Introduction, phonology, and Accidence. Oxford : Clarendon Press, 1892. 531 p.
312. Terekhova S. Gnoseological aspects of referential representations studies in Ukrainian, Russian and English (multy-paradigmatic approach). In : *International Science Ukrainian Edition. Humanities and Medical Science*. New York : LuLu Press Inc., 2010. Vol. 2. Pp. 89–101.
313. Thoiron P. *La terminologie multilingue et le traducteur*. Paper presented at l'Institut Libre Marie Haps. Bruxelles, 1955. Pp. 1–29.
314. Timofeeva O. Latin Loans in Old English and Finnish Loans in Modern English: Can We Distinguish Statistics from Myth? In : *Selected Proceedings of the 2012 Symposium on New Approaches in English Historical Lexis (HEL-LEX 3)*, ed. R. W. McConchie et al., 2013. Pp. 166–176. URL: <http://www.lingref.com/cpp/hel-lex/2012/paper2845.pdf>
315. Traugott, E. C. Semantic change : Bleaching, strengthening, narrowing, extension. In : *Brown, K. (ed.) Encyclopedia of Language and Linguistics*. Oxford : Elsevier Science, 2006. Pp. 124–131.
316. Zdybicka Z. *Czlowiek i religia. Zarys filozofii religii*. Lublin, 1993. 491 s.

СПИСОК СЛОВНИКІВ ТА ДОВІДНИКІВ

317. Азаров А. А. *Большой англо-русский словарь религиозной лексики*. М. : Флинта : Наука, 2004. 808 с.

318. *Академічний тлумачний словник української мови (1970-1980)*. URL : <http://sum.in.ua/s/slovotvir>
319. *Англо-український та українсько-англійський релігійний словник* / укл. Л. Герасимчук. К., 1997. 93 с.
320. Ахманова О. С. *Словарь лингвистических терминов*. М. : Советская Энциклопедия, 1969. 608 с.
321. *Большой энциклопедический словарь: более 100000 статей: свыше 4000 иллюстраций* / ред. И. К. Лапина и др. М. : Астрель : АСТ, 2008. 1247 с.
322. *Великий тлумачний словник сучасної української мови (з дод. і допов.)* / укл. і голов. ред. В. Т. Бусел. К. ; Ірпінь : ВТФ «Перун», 2005. 1728 с.
323. Ганич Д. І., Олійник І. С. *Словник лінгвістичних термінів*. К. : Вища школа, 1985. 360 с.
324. Зацний Ю. А., Янков А. В. *Нова розмовна лексика і фразеологія : англо-український словник*. Вінниця : Нова книга, 2010. 224 с.
325. *Краткий словарь когнитивных терминов* / Е. С. Кубрякова, В. З. Демьянков, Ю. Г. Панкрац и др. М. : МГУ, 1996. 245 с.
326. Кунин А. В. *Большой англо-русский фразеологический словарь*. 5-е изд. М. : Русский язык, 2005. 1210 с.
327. *Лингвистический энциклопедический словарь* / АН СССР, Ин-т языкознания; гл. ред. В. Н. Ярцева. М. : Сов. энциклопедия, 1990. 685 с.
328. *Логический словарь-справочник* / под ред. Н. И. Кондакова. М. : Наука, 1975. 718 с.
329. Маковский М. М. *Большой этимологический словарь современного английского языка*. М. : Изд. центр «Азбуковник», 2005. 526 с.
330. Матвеева Т. В. *Полный словарь лингвистических терминов*. Ростов н/Д : Феникс, 2010. 562 с.
331. Мюллер В. К. *Новый англо-русский словарь (8-е изд.)*. М. : Русский язык, 2001. 880 с.
332. Селіванова О. О. *Сучасна лінгвістика : Термінологічна енциклопедія*. Полтава : Довкілля, 2006. 716 с.

333. *Українська мова : Енциклопедія* / Ред. : В. М. Русанівський, О. О. Тараненко, М. П. Зяблюк та ін. К. : Вид. «Українська енциклопедія» ім. М. П. Бажана, 2004. 824 с.
334. Ушакова Ю. С. *Французско-русский и русско-французский словарь церковной лексики*. Воронеж, 2010. URL: <https://com/yuliaushakova0/docs/>_____ - _____
335. *Фразеологічний словник української мови* / укл. В. М. Білоноженко, В. О. Винник, І. С. Гнатюк та ін. 2-ге вид., К. : Наукова думка, 1999. 984 с.
336. *Языкознание. Большой энциклопедический словарь* / под ред. В. Н. Ярцевой. 2-е изд. М. : Большая Российская энциклопедия, 1998. 685 с.
337. *Cambridge.org/ru/словарь/английский/*
338. *Collins Online English Dictionary*. URL : <https://www.collinsdictionary.com/dictionary/english/>
339. Crystal D. *The Cambridge Encyclopedia of the English Language* : 2nd ed. / D. Crystal. Cambridge : Cambridge University Press, 2009. 499 p.
340. *Edinburgh Word Associations Thesaurus* – Електронний ресурс. Режим доступу : www.eat.rl.ac.uk
341. *KJV Word Association Tool* – EAT. URL: http://www.bible-exposition.org/cgi-bin/wp_tool.pl?word=EAT
342. *Longman Dictionary of Contemporary English*. Oxford. URL: <https://www.ldoceonline.com>
343. *Merriam-Webster Dictionary*. URL: <https://www.merriam-webster.com/dictionary/method>
344. *Oxford Dictionary of Idioms* / ed. by J. Siefring. 2nd ed. Oxford University Press, 2004. 340 p.
345. *Oxford English Dictionary* / Being a corrected re-issue with an introduction, supplement and bibliography of a new English dictionary on historical principles / Ed. by : J. A. H. Murray : Vol. 1-12. Oxford : the Clarendon Press, 1970.
346. *Oxford Learner's Dictionaries*. URL : <https://www.oxfordlearnersdictionaries.com>

347. *Oxford Phrasal Verbs Dictionary for learners of English*. Oxford University Press, 2002. 379 p.
348. *The Online Etymology Dictionary* URL : <https://www.etymonline.com/search?q=morpheme>
349. *The Oxford Dictionary of English Etymology* / ed. by C. T. Onions. Oxford :Oxford University Press, 1966. 1042 p.
350. The free dictionary. URL: <https://idioms.thefreedictionary.com/>

СПИСОК ДЖЕРЕЛ МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ

351. *Bible* online URL : <https://www.biblica.com/bible/>
352. Coniaris A. M. *80 talks for Orthodox young people*. Minneapolis : Light and life Pub. Co., 1975. URL :<https://lafiwizuxyt.spa-hotel-provence.com/80-talks-for-orthodox-young-people-book-330dj.php>
353. Fr. George Nicozisin. *Final*. In : Library Database. URL : <https://docs.google.com>sheet/>
354. Fr. George Nicozisin. *A history of the Church, four parts*. Greek Orthodox Archdiocese of N. & S. America, 1972. 135 p.
355. *Holy Bible King James Versio*. URL : <https://www.biblestudytools.com/kjv/>

ДОДАТКИ

ДОДАТОК А

King James Version (Old and New Testament)

Psalm of David 23:1

The Lord is my shepherd; I shall not want.

Psalm of David 23:4

Yea, though I walk through the valley of the shadow of death, I will fear no evil: for thou art with me; thy rod and thy staff they comfort me.

John 6:35

And Jesus said unto them, I am the bread of life: he that cometh to me shall never hunger; and he that believeth on me shall never thirst.

John 14:6

Jesus saith unto him, I am the way, the truth, and the life: no man cometh unto the Father, but by me.

Matthew 5:13

Ye are the salt of the earth: but if the salt have lost his savour, wherewith shall it be salted? It is thenceforth good for nothing, but to be cast out, and to be trodden under foot of men.

Proverbs 13:14

The law of the wise is a fountain of life, to depart from the snares of death.

Isaiah 64:8

But now, O LORD, thou art our father; we are the clay, and thou our potter; and we all are the work of thy hand.

Revelations 19:7

Let us be glad and rejoice, and give honour to him: for the marriage of the Lamb is come, and his wife hath made herself ready.

Isaiah 5:5

And now go to; I will tell you what I will do to my vineyard: I will take away the

hedge thereof, and it shall be eaten up; and break down the wall thereof, and it shall be trodden down

Deuteronomy 32:4

He is the Rock, his work is perfect: for all his ways are judgment: a God of truth and without iniquity, just and right is he.

Psalms 18:2

The LORD is my rock, and my fortress, and my deliverer; my God, my strength, in whom I will trust; my buckler, and the horn of my salvation, and my high tower.

Genesis 49:9

Judah is a lion's whelp: from the prey, my son, thou art gone up: he stooped down, he couched as a lion, and as an old lion; who shall rouse him up?

John 15:5

I am the vine, ye are the branches: He that abideth in me, and I in him, the same bringeth forth much fruit: for without me ye can do nothing.

Psalms 84:11

For the LORD God is a sun and shield: the LORD will give grace and glory: no good thing will he withhold from them that walk uprightly

Deuteronomy 32:6

Do ye thus requite the LORD, O foolish people and unwise? Is not he thy father that hath bought thee? Hath he not made thee, and established thee?

John 10:11

I am the good shepherd: the good shepherd giveth his life for the sheep.

John 3:8

The wind bloweth where it listeth, and thou hearest the sound thereof, but canst not tell whence it cometh, and whither it goeth: so is every one that is born of the Spirit.

Ephesians 2:19

Now therefore ye are no more strangers and foreigners, but fellowcitizens with the saints, and of the household of God;

Matthew 18:21

Then came Peter to him, and said, Lord, how oft shall my brother sin against me, and I forgive him? Till seven times?

Romans 8:15

For ye have not received the spirit of bondage again to fear; but ye have received the Spirit of adoption, whereby we cry, Abba, Father.

Hebrews 2:15

And deliver them who through fear of death were all their lifetime subject to bondage.

Galatians 5:1

Stand fast therefore in the liberty wherewith Christ hath made us free, and be not entangled again with the yoke of bondage.

Rom 6:12

Let not sin therefore reign in your mortal body, that ye should obey it in the lusts thereof.

Rom 5:21

That as sin hath reigned unto death, even so might grace reign through righteousness unto eternal life by Jesus Christ our Lord.

1 Peter 1:24

For all flesh is as grass, and all the glory of man as the flower of grass. The grass withereth, and the flower thereof falleth away:

Isaiah 1:8

And the daughter of Zion is left as a cottage in a vineyard, as a lodge in a garden of cucumbers, as a besieged city.

Matthew 6:9

After this manner therefore pray ye: Our Father which art in heaven, Hallowed be thy name.

Matthew 18:12

How think ye? If a man have an hundred sheep, and one of them be gone astray, doth he not leave the ninety and nine, and goeth into the mountains, and seeketh that which is gone astray?

Matthew 23:27

Woe unto you, scribes and Pharisees, hypocrites! For ye are like unto whited sepulchres, which indeed appear beautiful outward, but are within full of dead men's bones, and of all uncleanness.

Matthew 4:16

The people which sat in darkness saw great light; and to them which sat in the region and shadow of death light is sprung up.

Mark 15:37

And Jesus cried with a loud voice, and gave up the ghost.

John 3:5

Jesus answered, Verily, verily, I say unto thee, Except a man be born of water and of the Spirit, he cannot enter into the kingdom of God.

John 20:27

Then saith he to Thomas, Reach hither thy finger, and behold my hands; and reach hither thy hand, and thrust it into my side: and be not faithless, but believing.

John 3:20

For every one that doeth evil hateth the light, neither cometh to the light, lest his deeds should be reproved.

John 12:46

I am come a light into the world, that whosoever believeth on me should not abide in darkness.

Ezekiel 16:39

And I will also give thee into their hand, and they shall throw down thine eminent

place, and shall break down thy high places: they shall strip thee also of thy clothes, and shall take thy fair jewels, and leave thee naked and bare.

Job 18:14

His confidence shall be rooted out of his tabernacle, and it shall bring him to the king of terrors.

Job 22:22

Receive, I pray thee, the law from his mouth, and lay up his words in thine heart.

Job 27:6

My righteousness I hold fast, and will not let it go: my heart shall not reproach me so long as I live.

James 5:11

Behold, we count them happy which endure. Ye have heard of the patience of Job, and have seen the end of the Lord; that the Lord is very pitiful, and of tender mercy.

I Samuel 1:20

Wherefore it came to pass, when the time was come about after Hannah had conceived, that she bare a son, and called his name Samuel, saying, Because I have asked him of the LORD.

Luke 23:33

And when they were come to the place, which is called Calvary, there they crucified him, and the malefactors, one on the right hand, and the other on the left.

Luke 12:49

I am come to send fire on the earth; and what will I, if it be already kindled?

Luke 9:54

And when his disciples James and John saw this, they said, Lord, wilt thou that we command fire to come down from heaven, and consume them, even as Elias did?

Joshua 9:21

And the princes said unto them, Let them live; but let them be hewers of wood and drawers of water unto all the congregation; as the princes had promised them.

Letivicus 10:1

And Nadab and Abihu, the sons of Aaron, took either of them his censer, and put fire therein, and put incense thereon, and offered strange fire before the LORD, which he commanded them not.

Exodus 3:1-5

Now Moses kept the flock of Jethro his father in law, the priest of Midian: and he led the flock to the backside of the desert, and came to the mountain of God, even to Horeb.

2 And the angel of the LORD appeared unto him in a flame of fire out of the midst of a bush: and he looked, and, behold, the bush burned with fire, and the bush was not consumed.

3 And Moses said, I will now turn aside, and see this great sight, why the bush is not burnt.

4 And when the LORD saw that he turned aside to see, God called unto him out of the midst of the bush, and said, Moses, Moses. And he said, Here am I.

5 And he said, Draw not nigh hither: put off thy shoes from off thy feet, for the place whereon thou standest is holy ground.

Exodus 13:21

And the LORD went before them by day in a pillar of a cloud, to lead them the way; and by night in a pillar of fire, to give them light; to go by day and night

Acts 2:3

And there appeared unto them cloven tongues like as of fire, and it sat upon each of them.

Jeremiah 5:14

Wherefore thus saith the LORD God of hosts, Because ye speak this word, behold, I will make my words in thy mouth fire, and this people wood, and it shall devour them.

Jeremiah 32:27

Behold, I am the LORD, the God of all flesh: is there any thing too hard for me?

Isaiah 40:6

The voice said, Cry. And he said, What shall I cry? All flesh is grass, and all the goodliness thereof is as the flower of the field:

Isaiah 66:23

And it shall come to pass, that from one new moon to another, and from one sabbath to another, shall all flesh come to worship before me, saith the LORD.

Isaiah 51:4

Hearken unto me, my people; and give ear unto me, O my nation: for a law shall proceed from me, and I will make my judgment to rest for a light of the people.

Isaiah 45:7

I form the light, and create darkness: I make peace, and create evil: I the LORD do all these things.

Judges 2:3

Wherefore I also said, I will not drive them out from before you; but they shall be as thorns in your sides, and their gods shall be a snare unto you.

Judges 16:17

That he told her all his heart, and said unto her, There hath not come a razor upon mine head; for I have been a Nazarite unto God from my mother's womb: if I be shaven, then my strength will go from me, and I shall become weak, and be like any other man.

II Corinthians 12:7

And lest I should be exalted above measure through the abundance of the revelations, there was given to me a thorn in the flesh, the messenger of Satan to buffet me, lest I should be exalted above measure.

II Corinthians 4:4

In whom the god of this world hath blinded the minds of them which believe not, lest the light of the glorious gospel of Christ, who is the image of God, should shine unto them.

Ecclesiastes 8:11

Because sentence against an evil work is not executed speedily, therefore the heart of the sons of men is fully set in them to do evil.

Deuteronomy 29:4

Yet the LORD hath not given you an heart to perceive, and eyes to see, and ears to hear, unto this day.

Acts 15:21

For Moses of old time hath in every city them that preach him, being read in the synagogues every sabbath day.

Luke 16:31

And he said unto him, If they hear not Moses and the prophets, neither will they be persuaded, though one rose from the dead.

Acts 8:28

Was returning, and sitting in his chariot read Esaias the prophet.

1 John 4:1-3

Beloved, believe not every spirit, but try the spirits whether they are of God: because many false prophets are gone out into the world.

Hereby know ye the Spirit of God: Every spirit that confesseth that Jesus Christ is come in the flesh is of God:

And every spirit that confesseth not that Jesus Christ is come in the flesh is not of God: and this is that spirit of antichrist, whereof ye have heard that it should come; and even now already is it in the world.

1 Corinthians 14:10

There are, it may be, so many kinds of voices in the world, and none of them is without signification.

Matt. 18:9

And if thine eye offend thee, pluck it out, and cast it from thee: it is better for thee to enter into life with one eye, rather than having two eyes to be cast into hell fire.

Acts 7:51

Ye stiffnecked and uncircumcised in heart and ears, ye do always resist the Holy Ghost: as your fathers did, so do ye.

John 10:28

And I give unto them eternal life; and they shall never perish, neither shall any man pluck them out of my hand.

Acts 13:11

And now, behold, the hand of the Lord is upon thee, and thou shalt be blind, not seeing the sun for a season. And immediately there fell on him a mist and a darkness; and he went about seeking some to lead him by the hand.

Matt. 3:7

But when he saw many of the Pharisees and Sadducees come to his baptism, he said unto them, O generation of vipers, who hath warned you to flee from the wrath to come?

Acts 20:33

I have coveted no man's silver, or gold, or apparel.

Matt. 5:13

Ye are the salt of the earth: but if the salt have lost his savour, wherewith shall it be salted? It is thenceforth good for nothing, but to be cast out, and to be trodden under foot of men.

Matt. 16:26

For what is a man profited, if he shall gain the whole world, and lose his own soul? Or what shall a man give in exchange for his soul?

Matt. 21:10

And when he was come into Jerusalem, all the city was moved, saying, Who is this?

Matt. 10:6

But go rather to the lost sheep of the house of Israel.

Revelation 14:18

And another angel came out from the altar, which had power over fire; and cried with a loud cry to him that had the sharp sickle, saying, Thrust in thy sharp sickle, and gather the clusters of the vine of the earth; for her grapes are fully ripe.

Hebrews 13:4

Marriage is honourable in all, and the bed undefiled: but whoremongers and adulterers God will judge.

Luke 1:32

He shall be great, and shall be called the Son of the Highest: and the Lord God shall give unto him the throne of his father David

Philippians. 1:6

Being confident of this very thing, that he which hath begun a good work in you will perform it until the day of Jesus Christ:

John 14:20

At that day ye shall know that I am in my Father, and ye in me, and I in you.

Luke 17:22

And he said unto the disciples, The days will come, when ye shall desire to see one of the days of the Son of man, and ye shall not see it.

2 Pet. 3:12

Looking for and hasting unto the coming of the day of God, wherein the heavens being on fire shall be dissolved, and the elements shall melt with fervent heat?

John 7:6

Then Jesus said unto them, My time is not yet come: but your time is always ready.

Matt. 26:45

Then cometh he to his disciples, and saith unto them, Sleep on now, and take your rest: behold, the hour is at hand, and the Son of man is betrayed into the hands of sinners.

John 1:1

In the beginning was the Word, and the Word was with God, and the Word was God.

John 8:44

Ye are of your father the devil, and the lusts of your father ye will do. He was a murderer from the beginning, and abode not in the truth, because there is no truth in him. When he speaketh a lie, he speaketh of his own: for he is a liar, and the father of it.

Luke 1:2

Even as they delivered them unto us, which from the beginning were eyewitnesses, and ministers of the word

John 8:25

Then said they unto him, Who art thou? And Jesus saith unto them, Even the same that I said unto you from the beginning.

John 6:64

But there are some of you that believe not. For Jesus knew from the beginning who they were that believed not, and who should betray him

1 John 2:7

Brethren, I write no new commandment unto you, but an old commandment which ye had from the beginning. The old commandment is the word which ye have heard from the beginning.

Luke 1:32

He shall be great, and shall be called the Son of the Highest: and the Lord God shall give unto him the throne of his father David:

Matt. 23:30

And say, If we had been in the days of our fathers, we would not have been partakers with them in the blood of the prophets.

Matt. 22:42

Saying, What think ye of Christ? Whose son is he? They say unto him, The Son of David.

Luke 13:16

And ought not this woman, being a daughter of Abraham, whom Satan hath bound, lo, these eighteen years, be loosed from this bond on the sabbath day?

Matt. 3:9

And think not to say within yourselves, We have Abraham to our father: for I say unto you, that God is able of these stones to raise up children unto Abraham.

John 10:3

To him the porter openeth; and the sheep hear his voice: and he calleth his own sheep by name, and leadeth them out.

Matt. 6:9

After this manner therefore pray ye: Our Father which art in heaven, Hallowed be thy name

Mark 6:14

And king Herod heard of him; (for his name was spread abroad[☺]) and he said, That John the Baptist was risen from the dead, and therefore mighty works do shew forth themselves in him.

Matt. 28:19

Go ye therefore, and teach all nations, baptizing them in the name of the Father, and of the Son, and of the Holy Ghost:

Matt. 7:22

Many will say to me in that day, Lord, Lord, have we not prophesied in thy name? And in thy name have cast out devils? And in thy name done many wonderful works?

Matt. 11:21

Woe unto thee, Chorazin! Woe unto thee, Bethsaida! For if the mighty works, which were done in you, had been done in Tyre and Sidon, they would have repented long ago in sackcloth and ashes.

Matt. 18:5

And who so shall receive one such little child in my name receiveth me.

Matt. 24:9

Then shall they deliver you up to be afflicted, and shall kill you: and ye shall be hated of all nations for my name's sake.

Matt. 23:39

For I say unto you, Ye shall not see me henceforth, till ye shall say, Blessed is he that cometh in the name of the Lord.

Matt. 24:5

For many shall come in my name, saying, I am Christ; and shall deceive many.

Luke 24:47

And that repentance and remission of sins should be preached in his name among all nations, beginning at Jerusalem.

Matt. 26:64

Jesus saith unto him, Thou hast said: nevertheless I say unto you, Hereafter shall ye see the Son of man sitting on the right hand of power, and coming in the clouds of heaven.

1 Timothy 5:17

Let the elders that rule well be counted worthy of double honour, especially they who labour in the word and doctrine.

Ephesians 6:12

For we wrestle not against flesh and blood, but against principalities, against powers, against the rulers of the darkness of this world, against spiritual wickedness in high places.

Revelation 1:8

I am Alpha and Omega, the beginning and the ending, saith the Lord, which is, and which was, and which is to come, the Almighty.

Mark 14:61

But he held his peace, and answered nothing. Again the high priest asked him, and said unto him, Art thou the Christ, the Son of the Blessed?

Luke 1:35

And the angel answered and said unto her, The Holy Ghost shall come upon thee, and the power of the Highest shall overshadow thee: therefore also that holy thing which shall be born of thee shall be called the Son of God.

Acts 7:52

Which of the prophets have not your fathers persecuted? And they have slain them which shewed before of the coming of the Just One; of whom ye have been now the betrayers and murderers:

Matt. 16:19

And I will give unto thee the keys of the kingdom of heaven: and whatsoever thou shalt bind on earth shall be bound in heaven: and whatsoever thou shalt loose on earth shall be loosed in heaven.

Matt. 17:22

And while they abode in Galilee, Jesus said unto them, The Son of man shall be betrayed into the hands of men:

Luke 1:51

He hath shewed strength with his arm; he hath scattered the proud in the imagination of their hearts.

Luke 11:20

But if I with the finger of God cast out devils, no doubt the kingdom of God is come upon you.

Luke 1:69

And hath raised up an horn of salvation for us in the house of his servant David;

Hebrews 1:8

But unto the Son he saith, Thy throne, O God, is for ever and ever: a sceptre of righteousness is the sceptre of thy kingdom.

ДОДАТОК Б1

Суфіксальне та префіксальне значення лексичних одиниць релігійної сфери

Suffix	Meaning	Religious lexical units
-Er (-ory, -or):	позначає агента дії	administrator, asperser, artificer, attender, backslider, believer, benefactor, blasphemer, blesser, butler, catechizer, cellarer, censer, chancellor, chanter, chimer, christener, chronicler, chronographer, church-goer, church-robber, codifier, comforter, commander, consecrator, consultor, counsellor, co-worker, Creator, crusader, defensor, deliverer, destroyer, disbeliever, disobeyer, dissenter, evangelizer, exhorter, extortioner, faster, fornicator, fortuneteller, founder, gilder, God-bearer, hagiographer, healer, heresiographer, heresiologer, hereticator, idolater, illuminator, inquisitor, inspirer, intercessor, kneeler, interpreter, limner, lover, mediator, missionary, necromancer, oncer, oneiromancer, ordainer, palaeographer, pardoner, parishioner, persecutor, pilgrimager, prayer, preacher, precentor, preconizer, predictor, pretender, probationer, professor, prognosticator, protector, pulpiter, Ransomer, reader, redeemer, redemptor, refectitioner, reprobationer, restorer, sacrificer, sacrileger, savior, scoffer, seer, sermoner, sermonizer, server,

		shriver, singer, sorcerer, successor, superior, sympathizer, teacher, tempter, theosopher, thinker, toller, transgressor, treasurer, trespasser, unbeliever, verger, visitator, wanderer, warrior, watcher, weeper, worker, worship(p)er.
	позначає щось, що виконує дію	censer, binder, prayer, purificator.
-ion (-tion, -ation)	позначають дію/процес, стан/якість	congregation, derision, dissension, euchelaion, expulsion, circumcision, fornication, immersion, immolation, incorruption, infusion, instruction, intrusion, levitation, oblation, obsecration, perfusion, persecution, prediction, profession, prohibition, promulgation, protection, succession, superscription, toleration, transgression, translation, violation, administration, adoption, ascription, aggravation, association, assumption, attribution, authentication, benediction, benefaction, cantillation, castigation, celebration, chrismation, collection, commemoration, concelebration, consecration, consociation, constitution, contamination, contribution, conversion, corruption, creation, cremation, dedication, denomination, depiction, desecration, destruction, devotion, donation, duplication, election, elevation, expiation, flagellation, heretication, illumination, initiation, mediation,

		meditation, retribution, catechumenation, composition.
-ation	позначають дію, процес, стан	consolation, consubstantiation, damnation, decoration, deification, divination, edification, exaltation, exclamation, exhortation, exultation, figuration, foundation, impanation, impropriation, incarceration, incarnation, inspiration, interpretation, lamentation, laudation, lustration, ordination, orientation, ornamentation, predestination, preservation, profanation, recantation, reservation, restoration, temptation, vaticination, acclamation, visitation, adoration, annunciation, canonization, citation, condemnation, confirmation, deprivation, divinization, emendation, evocation, idolization, representation.
- fication	позначає дію, стан	codification, personification, presanctification, purification, sanctification, justification, mortification.
-ization (isation)	позначає дію та процес	solemnization, stigmatization.
-s/es	утворює множину іменників	archives, ascetes, ashes, audientes, beliefs, bonds, cerements, ceremonies, cherubs, clericals, communities, creeds, deeds, dogmas, Easterns, exequies, faculties, gatherings, iniquities, lessons, oblations, patriarchs, Protestants, Reformers, sacramentals, scribes, spiritualities, symbols, temporals, traditores.

-e	утворює множину іменників	arcae, basilicae, cambucae, catenae, cathedrae, cellae, certose, fibulae, infulae, loricae, notitiae, secretae, tesserae.
-i	утворює множину іменників	baldacchini, caerimoniarii, campanili, chorepiscopi, clavi, syncelli, synthronoi.
-ed/d	описує когось або щось як таке, що має певну ознаку чи особливості	anointed, baptized, beatified, betrothed, bewitched, blessed, canonized, christened, confirmed, consecrated, converted, crucified, cursed, damned, deceased, deified, demonized, depraved, desecrated, embowed, excommunicated, gilded, hallowed, illuminated, inspired, justified, ordained, possessed, pre consecrated, presanctified, promised, protected, renovated, repaired, reserved, restored, revealed, revered, sacred, sainted, sanctified, secluded, tessellated, tonsured, unaneled, unblest, uncircumcised, unconfirmed, unconsecrated, unconverted, undecayed, undedicated, ungowned, unhallowed, unrenewed, unsainted, unsaved, whited, bigoted, brocaded, calced, cursed, deceased, domed, entitled, lapsed, mitred, nimbused, spired, surnamed, surplice, towered, turbaned, unbodied, vaulted.
-ing	позначає дію, процес та результат або щось пов'язане з дієсловом	begging, asking, being, boding, bowing, calling, catechizing, censuring, chanting, christening, commemorating, dating, fasting, finding, gilding, healing, justifying, kneeling, limning, meeting, ministering, naming, offering,

		painting, polluting, preaching, prophesying, pulpiteering, purifying, reading, receiving, retouching, shepherding, singing, suffering, teaching, tithing, unfrocking, vesting, wedding.
	вказує на щось, що пов'язане з основою слова	tithing, wayfaring.
-et	«маленький», «менше»	celebret, coronet, exultet, sermonet, templet.
-let	«малесенький»	armlets, altarlet, crosslet.
-ism	вказує на вчення, теорії та культ, дотримання певної системи або класу принципів	paganism, sectarianism, mysticism, quietism, baptism, exorcism, acosmism, adiaphorism, aestheticism, agnosticism, amorism, anchoritism, archaicism, asceticism, Biblicism, Buddhism, caesaropapism, ceremonialism, Christocentrism, clericalism, conciliarism, confessionalism, creationism, demonism, devilism, devotionalism, diabolism, dispensationalism, dualism, ecclesiasticism, ecumenicalism, eschatologism, esotericism, estheticism, euhemerism, evangelism, fairyism, fanaticism, fetichism, figurism, gothicism, Hasidism, Hindooism, humanitarianism, idolism, immanentism, immortalism, indifferentism, Islamism, Jainism, Judaism, kenoticism, legalism, liberationism, Macedonianism, millenarianism, monarchism, monasticism, nihilism, nomism, occultism, ontologism, orthodoxism, paganism,

		<p>patriarchism, Pentecostalism, perfectionism, philanthropism, pietism, precisianism, preexistentism, prelatism, Presbyterianism, prophetism, proselytism, Protestantism, providentialism, Puritanism, rabbinitism, rationalism, regalism, religionism, resurrectionism, revivalism, rigo(u)rism, ritualism, Romanism, Sabellianism, sacerdotalism, salvationism, Satanism, Scholasticism, sectarianism, secularism, Shamanism, Shiism, Slavophilism, Spiritism, stylitism, subordinationism, Sunnism, symbolism, Talmudism, Tantricism, Taoism, temporalism, textualism, thanatism, theanthropism, theism, theocentricism, theologism, theomorphism, theophilanthropism, therianthropism, theriomorphism, Thomism, totemism, Tractarianism, transcendentalism, Trinitarianism, Ubiquitarianism, uniatism, Universalism, Valentinianism, Vaticanism, Vishnuism, Zionism, Zoroastrianism.</p>
	вказує на течії християнства	<p>docetism, gnosticism, manicheism, monophysitism, nestorianism, collyridianism, pelagianism, photinianism, sabellianism, catholicism, protestantism, arminianism, calvinism, Methodism.</p>
-ize	надає основі певної якості	<p>allegorize, fetichize, idolatrize, Latinize, mythicize, neologize,</p>

		secularize, symbolize, vernacularize, solemnize, temporalize.
	вказує на зміну	canonize, dechristianize, heathenize, martyrize, Prottestantize, ritualize, Romanize.
	діяти відповідно до певної практики, принципу, політики	adulterize, apotheosize, chrismatize, episcopize, ritualize, Sabbatize, doxologize.
	говорити або думати таким чином, як зазначається в іменниковій основі	dogmatize, eulogize, hereticize, Judaize, missionize, mythologize, polytheize, sermonize, theologize.
-ate	надає дієсловам певної якості	chrismate, commemorate, decorate, incarcerate, officiate, pontificate, tessellate, pacificate.
	вказує на посаду, звання або групу людей, з певними обов'язками або які перебувають у певному стані	archdeaconate, archpresbyterate, archpresbyterate, caliphate, cardinalate, catholicosate, apostolate, canonicate, catechumenate, collegiate, episcopate, exarchate, imamate, juniorate, metropolitanate, noviciate, pastorate, patriarchate, pontificate, presbyterate, priorate, provincialate, rectorate, subdeaconate, theologate, vicarate.
-ist	позначає того, хто вірить у певну релігію, набір принципів чи ідей, того, хто вивчає певний предмет або виконує певний вид роботи	adiaphorist, altarist, allegorist, annalist, antipapist, antireligionist, apologist, Biblicist, Biblist, Buddhist, cabbalist, campanologist, canonist, catechist, celibatist, ceremonialist, choralist, clericalist, confessionalist, creationist, Deuteronomist, devotionalist, dogmatist, dualist, evangelist, fetichist, haggadist, hagiographist,

		<p>hagiologist, heresiologist, homilist, humanist, hymnologist, adiaphorist, altarist, allegorist, annalist, antipapist, antireligionist, apologist, Biblicist, Biblist, Buddhist, cabbalist, campanologist, canonist, catechist, celibatist, ceremonialist, choralist, clericalist, confessionalist, creationist, Deuteronomist, devotionalist, dogmatist, dualist, evangelist, fetichist, haggadist, hagiographist, hagiologist, heresiologist, homilist, humanist, hymnologist, idolist, incarnationist, intrusionist, Islamist, Judaist, kenoticist, liturgist, martyrologist, mosaicist, muralist, mythologist, occultist, organist, palingenesist, patrologist, philanthropist, pneumatologist, precisianist, proselytist, psalmist, psalmodist, reunionist, revelationist, revivalist, ritualist, Romanist, sacerdotalist, sacrilegist, Scripturist, seclusionist, secularist, seminarist, simonist, Talmudist, Tatianist, textualist, theanthropist, theist, theomachist, theophilanthropist, theosophist, theurgist, Thomist, totemist, transubstantiationist, trichotomist, votarist, Yahwist, Zionist</p>
	<p>вказує на певні політичні або релігійні переконання, показує несправедливе ставлення до чогось</p>	<p>confessionist, conformist, Buddhist, rigo(u)rist, superstitionist;</p>
<p>-an (-ian)</p>	<p>вказує на когось, хто вивчає або є фахівцем із певного предмету, хтось або щось</p>	<p>confessionalian, magician, millenarian, monarchians,</p>

	пов'язане з певною річчю, місцем чи людиною	refectorian, rhetorician, sacristan, seminarian, theologian;
	позначає національну приналежність особи, яка належить або походить з певного місця	Babylonian, Basilians, Episcopalian, Franciscans, Gortonians, Hypsistarians, Ismaelians, Macedonians, Paulicians, Presbyterian, Sabbatians, Socinians, Valentinians, Vincentians,
	вказує на когось або щось, що пов'язане з певною річчю або місцем	cenobian, confessionalian, diocesan, millenarian, monarchian, palingenesian, philanthropean, suffragan
-ant	вказує на виконавця дії	itinerant, nonresistant, officiant, ordinant, repentant, servant.
	вказує на виконання дії або існування в певному стані	excommunicant, significant
-arian	вказує на особу, яка вірить або виконує певну дію	establishmentarian, hebdomadarian, humanitarian, latitudinarian, legendarian, obituarian, pulpitarian, sectarian, solitudinarian, Tractarian, Trinitarian, ubiquitarian, vestiarian.
-ship	вказує на певну посаду, титул або роботу	apostleship, arch-flamenship, canonship, chaplainship, churchwardenship, deaconship, eldership, guardianship, legateship, lordship, precentorship, prelateship, primateship, priorship, proctorship, subdeaconship, superiorship, trusteeship, vicarship
	на стан, якість чогось	discipleship, eremiteship, inquisitorship, noviceship, postulantship
	сукупність людей у певній групі	eldership, fellowship, membership
-arch(y)	провідний, урядовий, лідер, керівник	coenobiarch, ecclesiarch, hierarchy, heresiarch, hierarch, tetrarch

-cide	вказує на когось або щось, що вбиває конкретну людину чи річ, або акт вбивства	episcopicide, hereticide.	
-graphy	позначає спосіб творення картин, живопису чи письма	chronography, cosmography, demonography, epigraphy, hagiography, haplography, heresiography, hymnography, palaeography.	
-ology	використовується для вивчення чогось, зокрема наукового	archaeology, aetiology, Buddhology, Christology, chronology, cosmology, demonology, doxology, ecclesiology, epistemology, eschatology, etiology, euchology, gnosiology, hagiology, heortology, heresiology, hymnology, iconology, liturgiology, Mariology, martyrology, menology, mythology, necrology, neology, numerology, ontology, patrology, pistiology, pneumatology, Sanctology, Scientology, sermonology, Sophiology, soteriology, teleology, teratology, thanatology, theology, typology.	
-ment	показує дії та їх результати	adornment, arrangement, atonement, banishment, baptizement, basement, bodement, cerement, argument, atonement, commandment, confinement, defilement, department, disestablishment, embellishment, enactment, endowment, enlightenment, enthronement, entombment, establishment,	

		interment, judgement, ordainment, preachment, punishment
-ess	утворює іменники жіночого роду	adulteress, abbatesse, anchoress, anchoress, beggaress, benefactress, bishopess, canoness, cellaress, cloistress, coadjutress, deaconess, deaness, demigoddess, directress, eldress, fornicatress, foundress, goddess, hegumeness, hermitess, idolatress, intercessoress, mediatress, parsoness, patroness, pilgrimess, porterness, preacheress, precentress, prelatess, presbyteress, priestess, prioress, progenitress, prophetess, protectress, rectress, redemptress, seeress, sorceress, sovereigness, stewardess, subdeaconess, superioress, vicaress, votaress.
-ee	зазначає особу, яка отримує ефект дії	confirmer, counselee, devotee, donee, libel(l)ee, ordinee, persecutee, presentee.
-ery або форма -re	позначає місце, де відбувається певна діяльність	baptistery, chancellery, commandery, deanery, farmery, lamasery, chapelry, vestry.
	речі певного виду	baptistery, casuistry, chantry, devilry,
	якість або стан	ancientry, archdeaconry, bigotry, canonry, heathenry, hermitry, Masonry, papistry, subdeaconry,
-ness	зазначає стан та якість	allegoricalness, almightiness, atheisticness, covetousness, darkness, devoutness, diabolicalness, dissoluteness, drunkenness, faithfulness, fearlessnes, forgiveness, fullness, gentleness, gloominess, godlessness, goodness, guiltiness,

		hereticalness, holiness, humbleness, inquisitorialness, kindness, lasciviousness, lawlessness, lewdness, licentiousness, likeness, meekness, mercenariness, mercifulness, nakedness, piousness, reclusiveness, religiousness, righteousness, sacredness, saintliness, sanctimoniousness, self-sacrificingness, sinfulness, sinlessness, superstitiousness, symbolicalness, transcendentness, truthfulness, uncircumcisedness, undecayableness, ungodliness, unmercenariness, unrighteousness, voluptuousness, wantonness, wickedness, wilderness, witness, worldliness.
-latry	ПОКЛОНІННЯ	bibliolatry, demonolatry, ecclesiolatry, episcopolatry, hagiolatry, heliolatry, hierolatry, ichthyolatry, idolatry, Marianolatry, martyrolatry, Maryolatry, monolatry, necrolatry, onolatry, ophiolatry, pyrolatry, stauolatry, symbololatry, theolatry, zoolatry.
-mancy	ВОРОЖІННЯ	aeromancy, alectryomancy, catoptromancy, ceromancy, chiromancy, cleromancy, coscinomancy, geomancy, halomancy, hydromancy, ichthyomancy, necromancy, nomancy, oneiromancy, onomancy, psychomancy, pyromancy, spodomancy, tephramancy, zoomancy.

-machy	змагання/боротьба	iconomachy, Pneumatomachy, theomachy.
-ite	послідовник або прихильник певної людини чи ідеї	azymite, Moslemite, Pre-Adamite, rabbinite, Shiite.
-dom	стан/якість	halidom, heathendom, whoredom, wisdom
	домен	Christendom, Christiandom, kingdom, popedom
-hood	позначає людей, які належать до певної групи або відносяться до певного періоду та стану	angelhood, brotherhood, Christhood, deaconhood, maidenhood, monkhood, popehood, priesthood, sainthood, sisterhood.
-ity	абстрактні іменники, що виражають стан чи умову	aseity, authority, apostolicity, archiepiscopality, canonicity, Catholicity, celestially, Christianity, collegiality, community, conciliarity, conformity, consubstantiality, conventionality, cupidity, depravity, divinity, ecumenicity, episcopality, fraternity, immorality, immortality, impurity, incorporeity, infallibility, intrepidity, loyalty, morality, mysticity, Nativity, officiality, paternity, peccability, profanity, religiosity, sacramentality, salvability, secularity, sensuality, solemnity, spirituality, superiority, temporality, trinity, tripersonality, veniality, veracity, virginity.
-ence -ance	дія або процес	abstinence, appearance, assurance, attendance, beneficence, continence, deliverance, disturbance, effulgence, entrance, essence, existence, forbearance, guidance, indulgence, nonresistance, obedience

		(obeyance), occurrence, ordinance, precedence, providence, recusance, remembrance, repentance, resurgence, superintendence, transcendence, vengeance
	якість або стан	exultance, indulgence
-ent/ant	виконавець дії	confessant, descendant, obedient, superintendent
	описує особу, яка має певні якості	abstinent, recusant, reverent, obedient.
-су	утворює чин або посаду людей	abbotcy, episcopacy, papacy, primacy, suffragancy
	стан/якість	clemency, constancy, decency, immaculacy, peccancy, profligacy, inerrancy.
-ary	вказує на особу, яка пов'язана з чимось або на річ, що стосується чогось	actuary, adversary, beneficiary, bestiary, breviary, calvary, chartulary, chrismary, commentary, confessional, datary, dignitary, evangeliary, lampadary, missionary, nonresidential, obedient, obituary, ordinary, passionary, penitentiary, prebendary, processionary, responsary, resurrectionary, sanctuary, scapulary, sectary, sermonary, silentary, stipendiary, visionary
	ознака прикметників від твірної основи	ablutionary, conciliary, confessary, confessional, hermitary, institutional, legendary, primary, religionary, sacramentary, salutary, testamentary, ubiquitary, vestiary
-age	плата/нарахування	patronage, pewage
	місце/будинок	heritage, hermitage, orphanage, parsonage, pewage, vicarage
	стан/відносини/стосунки	concubinage, marriage, parsonage
	дія/процес/результат дії	pilgrimage, vicarage

-arium	річ або місце	collectarium, hymnarium, synaxarium, armarium, bullarium, evangeliarium.
-ium	іменники латинського походження	collegium, horologium, martyrologium, pastorium, Praetorium
-ure	дія/результат дії	clericature, cincture, enclosure, episcopature, prelature
-ics	наукові вчення	architectonics, irenics, Islamics, liturgics, Scholastics, symbolics, architectonics, aesthetics, theologies
-ory	місце/річ	consistory, incensory, refectory, repository, responsory.
	«відноситься до чогось, виражає щось, характеризується»	blasphematory, celibatory, consecratory, dedicatory, dispensatory, expiatory, genuflectory, oblatory, predicatory, redemptory, refectory.
-atory	«відноситься до чогось, характеризується»	confirmatory, ambulatory, absolatory, laudatory
-al	«стосується чогось, характеризується»	accidental, adiaphoral, aesthetical, anaphoral, apsidal, archidiaconal, archiepiscopal, ascetical, baptismal, cantoral, catechismal, catholical, chrismal, claustral, cloistral, confessional, congregational, conventual, decretal, deicidal, denominational, devotional, diaconal, doctrinal, ecclesial, episcopal, ethical, fontal, fraternal, hierarchal, hymnal, iconomachal, incarnational, infernal, inquisitional, laical, magical, manuscriptal, millennial, monumental, oblatinal, Oriental, Orthodoxal, paschal, pastoral, paternal, patriarchal, patristical, patronal, penitential, Pentecostal, pietistical, prebendal,

		presbyteral, priestal, processional, pulpital, redemptional, sacral, sacramental, salvifical, schismatical, Scriptural, sepulchral, simoniacal, spiritual, subdiaconal, synodal, transcendental, universal, vaticanal.
-ial	форма -al	consistorial, collegial, ceremonial, consubstantial, crucifical, eparchial, ministerial, monasterial, obediential, oratorial, precentorial, presbyterial, primatial, proctorial, provincial, redemptorial, reverential, sacrificial, sponsorial, stauropegial, terrestrial, vicarial.
	дія/процес	bederal, betrothal, burial, committal, denial, portrayal, requital, revival.
-ous	описує те, що має певну якість	adulterous, avaricious, blasphemous, cantorous, covetous, glorious, gracious, idolatrous, idolous, industrious, miraculous, monolatrous, pugnacious, religious, righteous, sacrilegious, sanctimonious, simonious, sorcerous, superstitious, theophanous, thuriferous, ubiquitous, unrighteous, vicarious, vicious, virtuous, zoolatrous, providential.
-ic(al)	«стосується чогось, пов'язаний з чимось, характерний для»	anagogic(al), angelic, adamic(al), antinomic, apocalyptic, apostatic(al), apostolic(al), archaistic, archangelic(al), allegoric, atheistic, baptistic, biblic, cabbalic, canonic, canonistic, catechetic, catechistic, cathartic(al), cenobitic(al), cherubic, cherubimic,

		<p>cultic, daemonic, daimonic, demonic(al), Deuteronomic(al), domic, dualistic, ecclesiologic, ecumenic, eremitic, esoteric, esthetic, eucharistic, euhemeristic, evangelic, exegetic(al), exilic, haggadic(al), hermitic, hylotheistic(al), iconic, iconoclastic, imamic, Islamic, liturgic, martyrologic(al), Masonic, monodic(al), Moslemic, mystagogic(al), mythologic(al), Noachic, ontologic(al), palaeographic, pantheistic(al), papistic(al), paradisaic(al), parsonic(al), patriarchic, philanthropic(al), polytheistic(al), prelatiс(al), primate(al), prophetic(al), psalmic, psalmodic, Puritanic(al), Qur'anic, Rabbinic, Sabbatic(al), satanic(al), seraphic, Shiitic, soteriologic(al), Stylic, symbolic, synodic(al), Talmudic(al), Talmudistic(al), Targumic, teleologic(al), thaumaturgic, theistic(al), theologic, theomachic, theopathic, theophllanthropic, theosophic, theurgic, Thomistic(al), totemic, vaticanic(al), Yahwistic, yogic, zoomorphic, zootheistic.</p>
-tic	зустрічається у прикметниках грецького походження	<p>apologetic, celibatic, charismatic, homiletic(al), necromantic, pneumatic.</p>
-ical	форма -іс , проте з більш широким діапазоном	<p>allegorical, biblical, canonical, canonistical, catechetical, catechistical, cherubical, cherubimical, Christological,</p>

		clerical, domical, ecclesiastical, ecclesiological, ecumenical, eremitical, encyclical, esoterical, esthetical, evangelical, extracanonical, hagiographical, heortological, heretical, hermitical, hierarchical, hierurgical, hypocritical, iconical, liturgical, Noachical, pontifical, proselytical, rabbinical, sabbatical, seraphical, symbolical, synagogical, theanthropical, theological, theurgical, typological.
-like	щось схоже на або характерне для іменника	angel(-)like, cloister-like, domelike, godlike, martyrlike, priestlike, sermonlike.
-istic	дія/практика/доктрина особа, яка залучена до цієї дії, практики, доктрини	annalistic, pietistic, revivalistic, ritualistic, Targumistic.
-y	має характеристики іменника, від якого утворений	archy, churchy, fleshy, guilty, naughty, needy.
	діяльність	blasphemy, conjury, patriarchy, tetrarchy, thaumaturgy, entreaty.
	місце діяльності	treasury, eparchy, patriarchy, priory, rectory.
-ive	«стосуватися чогось, відноситися до чогось»	benedictive, commemorative, creative, donative, instructive, meditative, predictive, reclusive, redemptive, responsive.
-ful	повний чогось, характеризується	doleful, faithful, graceful, lustful, merciful, prayerful, sinful, unfaithful, woeful, prayful, sinful, unfaithful, woeful, worshipful.
-less	«без чогось»	bodiless, churchless, faithless, godless, selfless, sinless.
-able	«здатний, сприйнятливий, придатний, заслуговує чогось»	laudable, veritable, excommunicable, noticeable.

	«схильний, той, який спричиняє, відповідає чомусь, піддається чомусь»	conformable, datable, expiable, imperishable, perishable, undecayable, unsearchable, untouchable.
-ible	варіант суфіксу –able	corruptible, incorruptible, uncorruptible.
-ish	хтось чи щось схожий на певний тип людини чи речі	devilish, eremitish, hellish, Jewish, monkish, popish, Protestantish, whorish.
-ly	описує когось або щось як подібне або типове для певної людини чи речі	beggarly, bodily, brotherly, Christianly, Christly, churchly, deathly, earthly, fatherly, friarly, ghostly, heavenly, martyrly, pastorly, priestly, saintly, unbodily, unchristianly, ungodly, unworldly, worldly, deadly.
	«певним чином, до певної міри»	allegorically, eternally, godlessly, heretically, holily, incorruptly, inspiredly, lowly, miraculously, piously, religiously, ritually, sacredly, sacrificially, self-sacrificingly, sinlessly, superstitiously, synodically, transcendently, unpriestly, votively.
Prefix	Meaning	Religious lexical units
bi-	«два або двічі»	bination, Binitarian, bissextile, bitheism.
di-	«річ, яка складається з двох частин»	dicerion, digamy, diptych, ditheism.
poly-	«багато»	polygamy, polyglot, polykandelon, polyptych, polytheism.
omni-	«всі»	omnific, omnipercipient, omnipresence, omniscience, monist.
tri-	«три» як частина власного значення	triapsidal, triforium, tri-loka, tripersonality, triptych, tritheism, triunity.
tetra- (tetr-)	містить чотири частини	tetraconchal, Tetragrammaton, tetrarch, tetrarchic.

ante-	«перед чимось»	antechoir, antechurch, antetemple.
fore-	«передня частина чого-небудь»	forechurch, foreskin.
inter-	між двома або більше різними речами, місцями чи людьми	interchurch, intercommunion, interconfessional.
trans-	вказує на повну зміну	transubstantiate, transubstantiation, transfiguration, transempirical.
out-	«за межами чогось»	outhouse, outrage.
in-	«в якомусь напрямку, в середину»	incarnate, inheaven, inhell.
fore-	«відбувається в більш ранній момент часу»	forefather, forefeast, foreknow, foreknowledge, foremother, foreordination, forerunner, foresee, foretell.
neo-	стосується сучасних версій стилів та політичних груп	Neo-Catholics, Neo-Christianity, neophyte, Neoplatonism, Neo-Scholasticism.
post-	«пізніше ніж, опісля»	postexilian, postexistence, postmillennial).
pre-	щось відбувається до певної дати, періоду чи події, заздалегідь	Pre-Adamites, preanimism, pre-Christian, precognition, preconsecrate, preexistence, prelude, premillennian, presanctify, prescience, prevision.
arch(i)-	зазначає найвище звання або клас	archbishop, arch chanter, archfiend, arch-flamen, arch(-)foe, archenemy, archimagus, archimandrite, archistratigus, archpastor, archpresbyter, archpriest, arch-traitor.
prot (proto)-	вказує на предмет, який існує або постає важливішим	protodeacon, protomartyr, protoiereus, protopope, protoplast, protopresbyter, protopriest, prototype.
dis-	зазначає зворотню дію	disbelieve, discalceate, discanonize, discarnation, disembody,

		disestablish, disfellowship, disfrock, disgown, disobedience, disobey.
im-	вказує на заперечне значення	immaculacy, immoral, immortal, impeccable, impenitent, imperishable, impiety, impious, impurity.
in-	вказує на заперечне значення	incomprehensible, incorporeal, incorrupt, ineffable, inerrancy, infallible, infidelity, inscrutable, intolerance, invisible).
mis-	позначає протилежність або відсутності чогось	misbelieve, misbeliever, miscreance, misdate.
un-	ні; всупереч; протилежність	unaneled, unbaptized, unbelief, unbeliever, unbelieving, unbiblical, unblessed, unbodied, unbodily, uncanonized, uncanonical, unchristened, unchristian, unchristianly, unchurch, uncircumcised, uncircumcisedness, unclean, unclerical, unconditioned, unconfessed, unconfirmed, unconsecrated, unconverted, uncorrupt, uncorruptible, undecayable, undecayed, undedicated, undenominational, unfaithful, unfrock, ungodliness, ungodly, ungown, ungowned, unhallowed, unholy, unleavened, unmarried, unmercenariness, unpoppe, unpriest, unpriestly, unreal, unredeemed, unreligious, unrenewed, unrepentant, unrestored, unrighteous, unrighteousness, un-Romanized, unsainted, unsanctified, unsaved, unscriptural, unsearchable, unsectarian, unsecular, unshriven, unspell, untouchable, untrustworthy, unworldly.

de-	змінює дієслово на протилежну йому дію	decatholicize, deconsecrate, defrock.
non-	стосується людей, які не належать до певної групи чи категорії	nonbeliever, non-Catholic, non-Christian, non-resident, nonresistant, nonscriptural.
	будь-яка дія не має або не матиме місця	non-existence, nonconformism, nonjurorism.
	описує щось, що не має певної якості чи ознаки	non-Catholic, non-Christian, non-communicant, nonconfessional, nonconformist, nondenominational, nonecclesiastical, non-finite, non-monastic, non-Moslem, non-Orthodox, nonresistant.
anti-	проти чогось	anti-Babylonianism, anti-Catholic, anti-Christian, anticlerical, antireligionist, antitheism;
be-	відображає певне ставлення	beloved, bestow, betroth, betrothal, betrothed.
co-	робити або поділяти щось разом	co-consecrator, coessential, cohabitation, coreligionist, co-worker.
com-	«разом, неподільно»	commemorate, community.
con-	форма com-	concelebrate, concubinage, condemn, confraternity, conjugal, consociation, consubstantial.
pro-	вказує на підтримку або схвалення чогось	pro-Byzantine, progenitor, progenitress.
	замість або від імені	procathedral, proconsul.
re-	«знову»	rebaptize, rebirth, rechristen, recompense, reconcile, reconsecrate, reconstruction, rededication, reform, regeneration, reincarnate, rejoice, repaint, repay, retouch, reunionist.
anthropo-	предмети або вчення, які стосуються людей	anthropogenesis, anthropomorphism, anthropomorphology,

		anthropopathism, anthropotheism, anthropomorphical, anthropomorphize, anthropophagi.
auto-	самостійно	autosacramental, autosoteric, autotheist.
de-	позбутися чогось, усунення	decardinalize, decollation, deprive.
em-, en-	вказує на певну якість або стан	embowed, endow, enlarge, entitled, encourage, enjoin, ensky, enthrone, entomb.
	поблизу, в, на, в межах	encaustic, encloister, encolpion, encyclical, enshrine.
ex-	«подали від, з»	exhortatory, excommunicated, excommunicant, excommunicate, exclaim, excardinate, excardination.
over-	«над чимось, через, надмірно»	overawe, overcome, overgild, overseer.
pan-	включає або стосується усіх частин або членів:	panhagia, pantheology, pantheism, pantheist, pantheistic(al), Pan-Slavist, Pan-Islamism.
phil-	«любити»	philanthropy, philanthropist, philanthropism.
self-	«самостійно, для себе»	self-abasement, self-abnegation, self-sacrificing, self-sacrificingly, self-sacrificingness.
the- (theo-)	вказує не те, що відноситься до Бога	theanthroposophy, theanthropy, theanthropos, theanthropist, theocracy, theomania, theomorphic, theophilanthropy, theophilosophic, theophobia, theotherapy, theotokos.
re-	зазначає повернення до попереднього стану, відновлення	recession, recessional, recluse, recreant, redeemer, retribution.

ДОДАТОК Б2

Кількісні показники вживання афіксів для творення РЛАМ

Проаналізовано значення 122 суфіксів та 67 префіксів, які утворюють релігійну лексику. Агентивний суфікс *-er* є напродуктивнішим та позначає агента дії (147 ЛО), позначає щось, що виконує дію (8 ЛО). На дію, процес, стан та якість вказують суфікси: *-ion* (85 ЛО), *-ation* (55 ЛО), *-fication* (10 ЛО), *-ization* (4 ЛО). Суфікси *-ed/-d* (81 ЛО), *-er/-est* (1ЛО), *-s/-es* (35 ЛО), *-im* (5 ЛО), *-e* (17 ЛО), *-i* (10 ЛО), *-a* (1 ЛО), *-ing* (12 ЛО) є формотворчими, змінюють форму слова. Суфікс *-ing* також вказує на дію, процес, результат (46 ЛО) та на те, що пов'язане з іменниковою основою (4 ЛО). Виокремлюємо суфікси, що надають словам емоційного забарвлення: *-et* (7 ЛО), *-let* (4 ЛО), *-cle* (1 ЛО). Активним суфіксом є *-ism*, який вказує на вчення, теорії, культ (134 ЛО) та утворює течії християнства (17 ЛО). Суфікси, що утворюють *дієслова*: *-ify* (3), *-ate* (11), *-ize* (50). Суфікси, що утворюють *іменники*: *-oid* (1), *-ric* (1), *-ory* (6), *-tory* (1), *-ability* (2), *-ics* (10), *-th* (2), *-tomy* (1), *-ure* (6), *-phagy* (2), *-phany* (2), *-ium* (6), *-brum* (1), *-arium* (7), *-age* (17), *-ary* (33), *-esque* (1), *-acy* (1), *-cy* (14), *-ent/-ant* (5), *-ence/-ance* (33), *-ity* (49), *-hood* (11), *-dom* (11), *-ite* (6), *-mony* (2), *-macy* (4), *-mancy* (21), *-arian* (14), *-and* (3), *-ant* (8), *-ast* (2), *-ician* (2), *-an/-ian* (27), *-y* (19), *-ist* (89), *-ate* (29), *-ar* (4), *-eer* (1), *-latry* (22), *-ness* (59), *-end* (1), *-tude* (3), *-ice* (1), *-ery* (7), *-ry* (18), *-ee* (9), *-isse* (1), *-ess* (49), *-ment* (29), *-sophy* (1), *-pathy* (1), *-nomy* (1), *-gony* (1), *-on* (1), *-phorous* (1), *-phore* (1), *-phile* (2), *-ology* (43), *-graphy* (10), *-ectomy* (1), *-cracy* (2), *-cide* (3), *-arch(y)* (7), *-ship* (32). Суфікси, що утворюють *прикметники*: *-ly* (22), *-atic* (1), *-fic* (1), *-ish* (9), *-ac* (2), *-centric* (1), *-ible/-able* (19), *-less* (7), *-ful* (16), *-ative* (3), *-ive* (11), *-y* (7), *-istic* (6), *-like* (8), *-ical* (42), *-tic* (7), *-ic(al)* (102), *-ous* (30), *-ial* (23), *-al* (73), *-atory* (5), *-ory* (12), *-ary* (16), *-ent/ant* (8), *-ian* (10), *-ist* (6), *-en* (1), *-ate* (3), *-ar* (coniliar), *-ed/-d* (arched), *-er/-est* (holier). Суфікси, що утворюють *числівники*: *-fold* (1), *-th* (1). Суфікси, що утворюють *прислівники*: *-ly* (23), *-ward* (1), *-wise* (1). Префікси, що утворюють тільки *дієслова*: *se-* (2). Префікси, що утворюють тільки *іменники*: *di-* (5), *demi-* (1), *mono-* (2), *semi-* (2), *cata-* (3), *arch-* (14), *sub-* (2), *prot-* (9), *contra-* (1), *ab-* (1), *meta-* (2), *пото-* (2), *para-* (2), *syn-* (2). Префікси, що утворюють тільки *прикметники*: *extra-* (3). Префікси, що утворюють *іменники і прикметники*: *uni-* (2), *bi-* (5), *poly-* (6),

onmi- (6), quadri- (2), tri- (8), tetra- (5), inter- (4), super- (2), ante- (6), neo- (6), post- (4), preter- (3), pro- (9), deuteron- (3), pseudo- (2), a- (4), im- (10), un- (67), non- (24), ir- (2), anti- (8), co- (6), auto- (4), hetero- (2), homo- (1), miso- (3), ob- (1), pan- (8), philo- (4), the-(theo-) (14). Префікси, що утворюють *дієслова та іменники*: over- (5), fore- (13), out- (3), mis- (5), dis- (12), de- (9), com- (3), col- (2). Префікси, що утворюють *дієслова, прикметники, іменники*: sur- (2), in- (15), pre- (13), con- (8), re- (25), anthropo- (9), be- (8), em-/ en (17), ex- (9), trans- (5). Префікси, що утворюють *іменники, прикметники, прислівники*: self- (6).

**Продуктивні моделі скловоскладання релігійної лексики
в англійській мові**

Частина мови	Приклади релігійної лексики
N+N	abbeystead, acathistus-book, alms-box, alms(-)deed, alms(-) house, alms-woman, altar boy, altar bread, altar call, altar chime, altar curtain, altar dues, altarpiece, altar stand, amen corner, apostle spoon, arch-traitor, bank holiday, beadhouse, beadsman, beadswoman, bedesman, bedehouse, beggar-woman, bell caster, bell-ringer, bellman, bellmaker, bell gable, bell-sounds, bell loft, bell-tongue, bell tower, Bible-clerk, Bible school, bible thumper, birthright, bishopstool, book-miniature, Book oath, book-fell, Bow bells, brass leaf, breastplate, breechcloth, bridechamber, burial ground, candlebeam, candle bearer, candle box, candle(-)end, candleholder, candlelight, candlelighter, candle-snuff, candlestand, candlestick, candlewick, canon law, cerecloth, chalice veil, chapel folk, chapelgoer, chapelman, chapelmaster, charterhouse, choir director, choir school, choirmaster, choir-stalls, chrism-preparation, chrisom-cloth, chrisom-robe, Christmas, Christmastide, Christmastime, Christ's fool, church brass, church-goer, church-government, church house, churchman, church missionary, church pew, church polity, church porch, churchwarden, church-robber, churchyard, clergyman, cloister garth, coffin chamber, cornerstone, courtyard, crescent collar, cross-bearer, cross bun, death-agony, deathbed, death's-head, deiform, desert-dweller, doomsday, earlocks, Eastertide, face-cloth, fast-day, fellow-heir, finger-ring, firedrake, footpace, fortuneteller, gatehouse, gateway, godchild, goddaughter, God-bearer, godfather, God-manhood, godson, God-seeker, graveside, gravestone, graveyard, handmaid, headscarf,

	hellfire, hell-gate, helmsman, housekeeper, hymnwriter, icon-cloth, icon-painter, idol-god, ill will, lawgiver, loincloth, miracle-worker, name-day, oath breaker, oilstock, peacemaker, pewholder, poppyhead, priestcraft, priest-monk, priest-martyr, psalmbook, psalmody, psalm-reader, sackcloth, schemamonk, schoolman, schoolmaster, sheepskin, soothsayer, staircase, synodsman, taperer-reader, taskmaster, tithe collector, tombstone, turnpike-stair, turtle-dove, vestryman, virgin-martyr, vowmaker, wandsmen, well-doer, whoremonger, witchcraft, wonder-worker, archway, doorway
N + Participle	angel-faced, bell founding, bell tolling, Bible-centered, breadbreaking, camp-meeting, candle lighting, card-reading, change ringing, church-going, cross-shaped, demon-possessed, dome-shaped, evildoing, faith healing, ghost-filled, God-fearing, God-given, God-hating, God-inspired, God-loving, God-pleasing, gold-filled, handreading, heaven-born, heaven-sent, icon-painting, life-giving, peace(-)offering, thanksgiving, virgin-born, vow-breaking, vow-bound, vow-keeping, wonder-working
Adj+N	apologetic writings, archaic character, bad faith, best man, Blue Monday, bottomless gulf, Bright Monday, golden-calf, canonical censure, cle(a)rstory, clerical collar, clerical duty, daily bread, double-eagle, frankincense, Old Belief, Old Catholics, primogeniture, Reformed faith, righteous man, wrongdoer
N+Prep+N	bells of gold, bird of peace, birds of the air, Birth-Giver of God, book of prayer, chapel of oblation, chapter of faults, City of God, city of refuge, concert of prayer, confession of faith, curate-in-charge, lack of faith, man of prayer, man of God, man of lawn, man of sin, works of mercy

Participle+N	blessing boon, boiling pitch, building of temples, burning charcoal, cheating device, christening dress, loving-kindness, preaching brethren, relieving officer
--------------	---

**Малопродуктивні моделі словоскладання розкриті при аналізі словника
релігійної лексики в англійській мові**

Частина мови	Приклади релігійної лексики
N+V	animal worship, awestrike, beadroll, beadwork, bellstudy, Bible study, fretwork, idol-worship, lampstand, manes worship, will-worship
V+N	scapegoat, showbread, singsong, store-house
V+Adj	Vouchsafe
Pron+N	after-feast, after-life, after-world, all-chastity, all-faith, All-father, All-hallows, all-purity, all-seer
Pron+Participle	all-forgiving, all-knowing, all-seeing, all-undefiled
Pron+Adj	all-holy, all-powerful, all-venerable
N+Adj	angel-bright
Adj+Adj	Otherworldly
Adj+Participle	dark sayings, evilwishing, long-suffering, right-believing, sweet-smelling
Participle+Adv	appearing miraculously, falling-away
Adv+Participle	divinely instituted, everlasting, ever-living, inlaid, most blessed, thrice-repeated, twice-born
Adv+V	backslide, inlay
Adv+Adj	ever-memorable, ever-present, late-lamented, most holy, most pure
Adv+Adv	down below
Adv+N	even-Christian, inmate, insight, Most Reverend, under-tunic, underworld
Participle+Pro	blessed ones
Numeral+Participle	six-winged
Numeral+N	Twelfth-day, Twelfth-night, Twelfthtide
N+Pro	evil one
V+Prep= N	outcast (cast out), outcome (come out)

ДОДАТОК В

Діахронічно-семантична класифікація релігійної лексики англійської мови Т. Чейса

R1. Belief, Doctrine, and Spirituality

Це поле вказує на клас «благочестя» в рамках підполя, визначає поняття «безбожництво» всередині класу. Це поле складається з таких підкатегорій:

R1.1. Faith

R1.2. Scripture

R1.3. Patristics

R1.4. Law

R1.5. Theology

R1.6. Holiness

R1.8. Spirituality

R1.9. Grace

R1.10. Sin

R1.11. Atonement

R1.12. Salvation

R1.13. Reprobation

R2 - Churches, Sects, and Religious Groups

Це поле складається із власних імен, і до нього належать номінації релігійних конфесій:

R2.1. Judaism

R2.2. Christianity

R2.3. Non-Judeo-Christian religions

R3 - The Institutional Church

Це поле містить структуру церковної влади, тимчасове, на відміну від духовного аспекту церкви і включає чотири класи:

R3.1. Church government

R3.2. Clergyman

R3.3. Religious

R3.4. Layman

R4 - Worship, Ritual, and Practice

Це поле виділяє наступні складові:

R4.1. Worship

R4.2. Sacrament

R4.3. Prayer

R4.4. Benefice

R5 – Artefacts:

R5.1. Buildings

R5.2. Furniture and Implements

R5.3. Clothing

R5.4. Consumables

R5.5. Books

R5.6. Symbols

R5. Artefacts найменше переплітається з іншими категоріями, тоді як між категоріями R1. Belief, Doctrine, and Spirituality та R4. Worship, Ritual, and Practice»існує тісний зв'язок.

Поле R3. The Institutional Church є помірно незалежним, хоча існує цілий ряд перехресних зв'язків між духовними особами та їхніми функціями (R3. Exorcist і R4. Exorcism, R3. Confessor і R4. Confession).

ДОДАТОК Г

Концепт «Бог» у стійких виразах та ідіомах англійської мови

Концепт є «системою взаємопов'язаних поглядів, які впливають один з іншого, на ті чи інші явища, процеси; спосіб розуміння, трактування яких-небудь явищ, подій; основоположна ідея якої-небудь теорії, загальний задум, головна думка» [328, с. 235]. Це «погляд на те чи інше явище, як воно є або має бути» [342]; (1) смислове значення імені (знаку), тобто зміст поняття, об'ємом якого є предмет (денотат) цього імені; (2) витвір концептуального мистецтва» [321, с. 456].

Словник когнітивних термінів найповніше розкриває сутність поняття концепт, окреслює його як термін, який слугує поясненню ментальних і психічних ресурсів нашої свідомості і тієї інформаційної структури, яка відображає знання і досвід людини; оперативна змістовна одиниця пам'яті, ментального лексикону, концептуальної системи й мови мозку (*Lingua mentalis*), всієї картини світу, відображеної у людській психіці [325, с. 90]. Такого ж визначення дотримуються Р. С. Помірко та І. Р. Дудок, які визначають концепт як складне різнорівневе ментально-мовне утворення, що є фрагментарно-цілісним образом [79].

В. Н. Телія пропонує розглядати концепт як інформацію, об'єднану і структуровану у вигляді фрейму [211, с. 87]. С. Х. Ляпин, В. І. Карасик досліджують «концепт як багатовимірне, дискретне, культурно значуще, соціологічне і психічне утворення в колективній свідомості, що зафіксоване в мовній формі» [138, с. 45].

На думку В. А. Маслової, в цей час у лінгвістичній науці можна позначити три основні підходи до розуміння концепту, що базуються на загальному положенні: концепт — це те, що називає зміст поняття, синонім сенсу.

Перший підхід, представником якого є Ю. С. Степанов, при розгляді концепту більшу увагу приділяє культурологічному аспекту, коли вся культура розуміється як сукупність концептів і відносин між ними. Отже, концепт — це основний осередок культури в ментальному світі людини [248, с.269].

Другий підхід залучення в когнітивну лінгвістику (Н.Д. Арутюнова та її школа, А.Д. Шмельов та інші) семантики мовного знаку є єдиним засобом формування змісту концепту. Схожої точки зору дотримується Н.Ф. Алефиренко, який також постулює

семантичний підхід до концепту, розуміючи його як одиницю когнітивної семантики [248, с. 269].

Прихильниками третього підходу є Д.С. Лихачов, Е.С. Кубрякова та інші, які вважають, що концепт не виникає безпосередньо із значення слова, а є результатом зіткнення значення слова з особистим і народним досвідом людини, тобто концепт є посередником між словами і дійсністю [248, с. 269].

У фразеології англійської мови, у релігійній свідомості її носіїв одним із центральних концептів є *Бог*. Якщо говорити про поняття «Бог», то академічний тлумачний словник української мови подає наступне визначення: «БОГ, рідко БІГ, бога, чол. рід. У релігійних віруваннях — уявна надприродна істота, що нібито створила світ і керує ним та вчинками людей; у переносному значенні: найбільший умілець у чомусь, наймогутніший володар чого-небудь» [322, с. 90].

В. Войтович у праці «Українська міфологія» відзначає, що досліджувану сакральну лексему слід передусім розуміти так: «Божество долі, щастя, блага, багатства та ін; протиставляється небогу, знедоленості» [51, с. 33].

З погляду етимології, *God* в англійській мові створений від прагерманського «ghutan», що означає «до якого волають, звертаються з молитвою» [308].

У «Новому англо-російському словнику» В.К. Мюллера *God* має чотири значення: 1) Бог, божество; 2) Всевишній, Бог; 3) ідол, кумир; 4) театр, гальорка, райок, публіка гальорки. У словнику представлено вісім одиниць: *God's truth* — істинна правда, *honest to God* — чесне слово, *to make God of smb* — боготворити будь-кого, *God Almighty* — Боже Всемогушній, *by God* — їй-богу! та ін. [331, с. 310]. У *Longman Dictionary of Contemporary English* *God* має також три смисли: 1) the being who Christians, Jews, and Muslims pray to (істота, якій поклоняються християни, євреї, мусульмани); 2) someone or something to which you give too much importance or respect (хто-небудь або що-небудь, кому ви надаєте велику значущість чи повагу); 3) the force that some people believe controls their lives, bringing them good or bad luck (сила, у яку вірять деякі люди, що вона контролює їх життя, приносить їм удачу чи невдачу) [308, с. 610]. У «Англо-російському фразеологічному словнику» А. В. Куніна представлено двадцять шість одиниць, які віддзеркалюють смисли з вшануванням

металексеми: *God from the machine* — несподівана благополучна розв'язка, *God grant* — дай Бог, *God wot* — бачить Бог, *please God* — Бог дасть та інші [326, с. 356].

Концепт *Бог* є найважливішим для віруючих людей. У слові *Бог* можна виділити таку кількість синонімів: укр. Творець, Всевишній, Вседержитель, Господь, Предвічний, Владика, Цар; англ. Lord, the Almighty, the Ancient of Days, Sovereign Lord, Maker, idol, deity, divinity, the Spirit, the Author, Providence, Heaven/Heavens, the Godhead, the Supreme Being/the Supreme, the Creator, the Power above, the Pantheon. Відповідно до релігійних уявлень, Бог присутній у світі приховано. В енциклопедичному словнику «Філософія» наголошується, що його не можна побачити, осягнути шляхом розумових зусиль [71]. Подібний опис Бога присутній і в Біблії: «Господь сказав, що Він благоволить жити в імлі» (3 Царств 8, 12), «Ніхто Бога ніколи не бачив» (Іван 1, 18). Попри те, що Бог залишається прихованим для людини, у лексиці відображаються найрізноманітніші уявлення про Нього. В англійській мові для позначення особи Бога вживаються такі лексичні одиниці: *God*, *Lord*, *Heaven*, а також евфемізми, які не мають аналогів в українській мові: *Gordon Bennet*, *Gad* (by *Gan/by Gum*), *Gum*, *Drat* (God rot it!), *Jeeper(s)*, *Jingo* (by *Jingo*), *Jove* (by *Jove*), *by cracky* (by *Christ*).

Загалом, ці стійкі вирази характеризують різні сфери життя людей і їх можна поділити на такі групи [107, с. 20]:

1. Вирази, що пов'язані з темою «трудової діяльності або її відсутність (лінь, байдикування)»: *put your trust in God, and keep your powder dry* — на Бога надійся, а сам не лінуйся; *God helps them that help themselves* — Бог помагає тим, хто сам прикладає для цього зусилля; *God help* — хай Бог боронить (у значенні підбадьорення, застереження в небезпечній або ризикованій ситуації), *fit for a king* (God) — гідний (про обід, одяг, прийом).

2. Вирази на позначення щастя: *God willing* — упевненість, що певна дія відбудеться; *God willing and the creeks don't rise* — якщо все піде добре; *thank God* — щастя; бути задоволеним або щасливим, унаслідок того, що все склалося добре; *thank God for small favors* — бути вдячним за щось добре, що трапилося у поганій ситуації; *there but for the grace of God* — говорять, коли погана річ могла статися, але не сталася.

3. Вирази, пов'язані з рисами людини: байдужість: a God-given right — робити щось всупереч бажанням інших; play God — думати й поводитися нахабно; егоїзм: a tin god — зухвала людина; користолюбство: to serve God and Mammon — служити двом панам, he that serves God for money will serve the devil for better wages — той, хто служить богу за гроші, буде служити і дияволу, якщо диявол заплатить більше; лукавість, лицемірство: serve the devil for God's sake — служити дияволу, прикриваючись ім'ям Бога; гординя: God's gift — подарунок небес (саркастично), коли людина поводить себе так, наче їй усі чимось зобов'язані; think you are God's gift to women — думати, що ти особливий; think someone hung the moon (and stars)/ think someone is God's own cousin — поводитися зверхньо.

4. Вирази, що пов'язані з благословенням/прокляттям: God, bless the queen — Боже, бережи королеву; bless you — побажання на здоров'я або благословіння; God, rest someone's soul — побажання благословення, коли згадуєш покійного; God, bless my soul; God, help me; Drat it (from – God, rot it) — хай йому грець.

5. Вигуки здивування, розчарування: Gad (by Gad), Gum (by Gum), Drat (God rot it!), Jeeper(s), Jingo (by Jingo), Jove (by Jove), by cracky (by Christ), for God's (Christ/Heavens) sake, my God!

6. Вирази, пов'язані з поведінкою людини: a man of God — вірник, дуже хороша, чесна людина; honest to God — чесно; man proposes, God disposes — людина планує, але розпоряджається Бог; harder than the back of God's head — дуже впертий [345].

У групах 3, 4 наявна тільки негативна оцінка.

У виразах української та англійської мов знаходимо відображення уявлення про Бога як про безгрішного, святого: укр. один Бог без гріха; англ. True as God (досл., правдивий як Бог).

В аналізі стійких виразів із концептом *God* виявлено такі ознаки: «творець світу»: «In the beginning God created the heaven and the earth» — «Спочатку Бог створив небо і землю», а також як і «руйнівник», про що говорить поєднання імені концепту з такими дієсловами як destroy (руйнувати), damage (пошкоджувати): «When God prepares evil for a man, he first damages his mind» — «Коли Бог готує зло для людини, він спочатку завдає шкоди її розуму». Однак Бог добрий і не карає на

повну силу:» *God strikes with his finger, and not with all his arms*» — «Бог вдаряє пальцем, а не всіма руками». Крім того, Бог може прощати: «*He who forgives others, God forgives him*» — «Хто прощає інших, того прощає Бог». Ці приклади дають змогу виявити в структурі концепту «*God*» ознаки: «істота, яка карає і прощає» та «добра істота», оскільки карає не в повну силу і здатне прощати.

Образ Бога в релігійних джерелах характеризується як нескінченна, духовна вища істота, що створює світ і керує усім, що в ньому відбувається. Однак для повного розкриття концепту «Бог» необхідно розглянути розуміння Бога в різних культурах. Релігійні конфесії сходяться в загальних питаннях розуміння Бога. Розбіжності є у другорядних питаннях, наприклад, про атрибути, про роль Бога у свідомості людини та інші.

Представники протестантської культури вважають, що неправильно довіряти людині в питанні про розуміння Бога, тому покладатись потрібно особисто на Бога. У протестантській культурі тема близької людини відсутня, що засвідчує подання Бога, як далекої істоти, владики, а також карателя за провини: «*be with God*» — «постати перед Богом»; «*Whom God would ruin, he first deprives of reason*» — «Кого Бог захоче згубити, у того він спочатку забере розум». Протестанти бачать Бога також у конкретному образі, старого чоловіка з бородою, оточеного сяйвом («*an old man with a grey beard*» — «стара людина з сірою бородою», *an old hairy man in light* — «стара поросла особа в світлому», «*on a throne*» — «на троні», «*on a cloud*» — «на хмарині») [22].

Не менш важливим є уявлення Бога як «правителя світу» («істота, владна над природою» та «істота, владна над людськими долями»), який володіє певними правами і певною владою: «*Man proposes, God disposes*» — «Людина припускає, Бог розташовує». Частотними є дієслова *give* (давати) і *send* (посилати) (сполучуваність з цими дієсловами вказує на ознаку «дарувальника»): «*God gives the grain, but we must make the furrow*» — «Бог дає зерно, а ми повинні прокласти борозну». Божа любов може проявлятися в турботі, захисті та допомозі, яку він надає: «*God help the sheep when the wolf is judge*» — «Бог допомагає вівці, коли вовк — суддя» [22].

В англійській мові Бог має кілька місць проживання. Одним із таких вважається небо, де розташоване Боже королівство: «Until God's in hid heaven, all's right with the world» — «Поки Бог на небесах, все в порядку зі світом». Рай сприймається як місце, де не приймають грішників і багатіїв: // «would be nice to be in paradise, but many sins do not let me in» — «Було б чудово потрапити в рай, та гріхи не пускають». Іншими місцями проживання Бога, згідно з ФО, є всі предмети, що оточують нас, і навіть сама людина: «There is a God within us, and we glow when he stirs us» — «Всередині нас перебуває Бог, і ми виблискуємо, коли він нами рухає». Що стосується емоцій, які виникають у протестантів, концепт «Бог» розкриває й позитивні емоції, почуття: wisdom (мудрість), love (любов), justice (справедливість), trust (довіру): «God gives the grain, but we must make the furrow» — «Бог дає зерно, а ми повинні прокласти борозну» і негативні: guilt (вина), boredom (нудьга), disbelief (недовіру): «may God strike my dead» — «убий мене Бог»; «believe neither in God nor in the devil» — «Не вірити ні в Бога, ні в чорта». Однак для деяких представників цієї культури порушена бесіда про Бога сприймається як образа, оскільки переходить у розряд глибоко особистих питань [22].

Твердження шанувальників православної культури свідчать, що Бог існує і Він повинен бути пізнаним. Єдиною метою життя для православних є пізнання Бога. Щодо людини основним мотивом Божих дій є любов. (Щасливий, що Бог тебе любить; Дав Бог день, дасть і їжу; Дасть Бог щастя — І сліпому зір дарує).

Православне віросповідання не сприймає антропоморфного розуміння всемогутності та будь-яких інших описів Бога без любові. Бог є передусім початком, який є добрим та справедливим («Милостивій людині і Бог дає»; «За правого Бог і добрі люди»). Він близький людині є її помічником і захисником («Господь відвідав», «Господь сподобив», «Бог милував», «Коли б не Бог, так би хто мені допоміг»). Він не дає людям і тваринам того, що може завдати шкоди іншим. Як «верховна всемогутня істота» і «правитель світу», Бог володіє безмежною силою і владою: («Дасть Бог дощ, вродить і жито»).

Бог і людина перебувають у постійній взаємодії, оскільки обидва наділені здатністю бачити, чути й говорити: «Голос народу — голос Божий». Господь

перевершує людину, як її «творець», уважно спостерігає за своїм творінням і емоційно реагує на людську поведінку, проявляє турботу, бажання допомогти, захистити й милувати («Від всякої печалі Бог позбавляє») [22].

Для віруючої людини Бог постає як добрий, люблячий захисник і впевнений у тому, що: «Приходимо у небо відмови не буває». Як об'єкт дії Бог відображає таку якість, як «об'єкт поклоніння» («Де жити, тим богам і молитися») і постає в людському вигляді як світла людина з німбом, благими думками й чистою душею, ангел, старий, батюшка в церкві, викликає як позитивні емоції — радість, поклоніння, захищеність, любов, віра («Бог дав; Божа благодать»), так і нейтральні / негативні — скептицизм, байдужість, заперечення («За Богом підеш, нічого не знайдеш»). Концепт *Бог* має екзистенціальну значущість для носіїв мови й відіграє в житті важливу роль як вищий орієнтир добра і щасливого життя. У різних культурах місце проживання Бога вербалізується такою лексичною групою: небо, небеса, царство, рай. З одного боку, рай сприймається як вища нагорода праведникам, місце, де не приймуть грішників і багатіїв: «Радий би в рай, та гріхи не пускають» і пробуджує іронічне ставлення: «У пеклі все тепло, а піди в рай — там дрова давай». Таким чином, можемо відзначити, що важливими й актуалізованими ознаками концепту «Бог» є: «всемогутня істота», «істота, владна над людськими долями» і «об'єкт поклоніння».

Концепт *Бог* у фразеологічних одиницях англійської мови дає можливість окреслити їхнє семантичне поле. Ядро концепту визначається на основі аналізу ключового слова, а периферія визначається за різними текстовими джерелами, як прецедентними, так і індивідуально-авторськими. Щодо семантичного поля концепту «Бог» розрізняють два його виміри: узагальнене поле концепту (ядро) та глибинні мікрополя, побудовані на підставі різних критеріїв.

У концепті *Бог* Л. В. Базарова виділяє чотири фразеосемантичні групи: «характеристика», «діяльність», «ставлення», «становище». Кожній групі також приналежне певне мікрополе [22].

У фразеосеманному полі «характеристика» виділяють такі мікрополя: «позитивна оцінність», яка включає в себе сему «наділити чим небудь»: *god-given* — «бог сподобив»; *sacred fire* — «іскра божа»; «негативна оцінність» формується за

допомогою дієслів, які містять семи «позбавити чого-небудь», «наділити в недостатній мірі»: forsaken by god (досл. «богом скривджений»), god-forsaken (досл. «забутий богом»). Описані одиниці пов'язані з соціальною характеристикою людини, яка живе відповідно з моральними принципами й отримує різні оцінки членів суспільства.

Фразеосеманне поле «діяльність» об'єднує ФО, які позначають різноманітну діяльність суб'єкта — Бога, який активно, усвідомлено, цілеспрямовано докладає волю, вчиняє які-небудь дії по відношенню до об'єкта — людини, тварини. Це поле включає в себе наступні мікрополя: «творіння»: «In the beginning God created the heaven and the earth» — «Спочатку Бог створив небеса і землю». В українській мові простежується діяльність людини, яка вчиняє певні дії, направлені на Бога: видумати Бога, створити Бога; мікрополе «дарувальник» включає до свого складу семи «нагороджувати, забезпечувати чим-небудь». Бог може нагородити розумом, щастям, свободою, однак може не дати людям і тваринам того, що може заподіяти шкоду іншим. В англійській мові відзначені ФО: «God grants liberty only to those who love it» — «Бог нагороджує свободою тільки тих, хто любить її», «God provides for him that trusts» — «Бог забезпечує тих, хто вірить»; «звернення (прохання, благання)» характеризується високою продуктивністю ФО, що пов'язано з тим, що людині властиво постійно звертатися до Бога з молитвами, проханнями, подяками. Це мікрополе містить: «for heaven's / God's sake!», «for the love of God / Mike» — «заради бога», «swor me God» — «помилуй бог»; «подяка» — мікрополе, яке виражене мовною діяльністю. Людина вдячна Богу за надане добро, увагу, послугу: «give potluck, whatever is in the house» — «що Бог послав»; мікрополе «турбота (допомога)» включає в себе ФО, що характеризують дії з боку суб'єкта — Бога по відношенню до людини. Бог виступає справедливою вищою істотою, яка дбає, допомагає тим, хто заслуговує на це. Розглянуте мікрополе представлено виразом: «Take care of yourself and God will take care of you» — «Подбай про себе, і Бог подбає про тебе»; мікрополе «прощення»: «he who forgives others, God forgives him» — «Хто прощає інших, того прощає Бог»; мікрополе «покарання» формується під впливом компонентів-дієслів, які у вільному володінні вказують на процеси покарання

(«карати», «вразити», наказувати»). В англійській мові прикладами можуть служити ФО: «When God punishes he first takes away the understanding» — «Коли Бог карає, він спочатку віднімає розуміння», «God is not quick to punish» у значенні «Бог не швидкий в покаранні».

Взаємозв'язок усіх явищ виявляє ставлення людини до створених речей, об'єктивного світу, а також інших людей. У фразеосемантичному полі «ставлення» доцільно виділити наступні мікрополя: «з'єднання (зближення)» відзначено в англійській мові ФО: «god will, the Lord had us» — «бог привів зустрітися»; «розгляд» представлено в англійській мові ФО: «Man proposes, God disposes» — «Людина припускає, Бог розташовує».

З огляду на те, що фразеосемантичне поле «становище» охоплює велику таксономію про навколишній світ, доцільно виділити наступні мікрополя: мікрополе «побажання», яке визначається як думка про бажаність здійснення чого-небудь, тобто мотиваційний стан, у якому потреби співвідносяться з конкретним предметом задоволення. Це мікрополе відзначено в англійській мові виразом: may God give all men as good — «дай Бог всякому», «with god's grace, to wish godspeed» — «з Богом»; мікрополе «впевненість» включає до свого складу фраземи, що описують конкретні дії зі значенням реальної особи — Бога в якості свідка, судді. Компоненти актуалізують сему «очевидець», яка бере участь у формуванні групового або індивідуального значень «присягаюче запевнення в чому-небудь», вираз: «god wot» — «бачить Бог»; мікрополе «надія» актуалізує сему стан віри в можливість здійснення чогось радісного, сприятливого. Це мікрополе включає в себе ФО: «Praise the Lord and pass the ammunition» — «Бога взивай, а сам рук докладай»; мікрополе «віра» є базовим компонентом у вивченні концепту «Бог». Тільки людина може вирішувати: сходити їй до Бога чи бути віддаленою від нього, тобто володіти свободою вибору. Розгляд мікрополя у виразі «стан» пояснюється тим, що віра розуміється як переконаність, впевненість в існуванні Бога, вищих божественних сил. Ця група представлена виразом «dear-root to god» — «вірити в бога; мікрополе «порятунок» тісно взаємопов'язане з мікрополем «радість», оскільки в результаті порятунку, позбавлення від чого-небудь людина досягає відчуття великого

душевного задоволення — радості. Досліджувані мікрополя формують дієслівні компоненти («милувати», «захистити», «рятувати»), що мають значення позбавлення від небезпеки, нещастя за допомогою божественного провидіння. В англійській мові містять ФО: «thank God / goodness / heaven's / the Lord» — «слава Богу!», «God has mercy!» — «Бог милував»; мікрополе *«невпевненість, сумнів»* — явище енантіосемії відзначено ФО: «god / heaven knows» — «бог знає», «god alone knows» — «одному богу відомо»; мікрополе *«здивування»* характеризується бінарністю, яка містить як позитивні (радість, щастя), так і негативні емоції (гнів, переляк) і відрізняється яскравою експресивністю. Досліджуване мікрополе містить таку семантичну модель: крик, вигук, тобто вербальні дії, що позначають стан подиву, переляку, страху. В англійській мові представлено ФО: «God Almighty!» — «Боже мій!», «Ye gods and little fishes!» — «Боже милостивий!»; мікрополе *«біологічний стан: смерть»* актуалізує сему «вищий розум, який править світом», яка бере участь у формуванні індивідуального значення концепту — «померти». В англійській мові відзначені ФО: «to meet one's Maker», «to give up soul to god» — «віддавати богу душу», «be with god» — «постати перед богом», «to God's care» — «померти»; мікрополе *«неприємність, роздратування»* містить ФО з каузативним компонентом значення, оскільки ФО припускають причину поганого настрою, несуть елемент свідомого занурення в певний стан. Перелічені вирази фіксують різні форми прояву: словесне обурення й мовчазне роздратування: «god damn it!» — «дідька лисого!»; мікрополе *«байдужість»* відзначено в англійській мові ФО: «believe neither in God, nor in the devil» — «не вірити ні в Бога, ні в чорта». Отже, встановити багату палітру емоцій, що випробовуються мовцями у процесі мовної взаємодії, можна тільки з урахуванням конкретної мовної ситуації.

Таблиця Г1.

Фразеосеманні поля з їхніми мікрополлями

Отже, стійкі вирази, які містять концепт «Бог», мають як позитивні, так і негативні ознаки. Негативні ознаки мотивовані контекстними ситуаціями. Ми окреслюємо чотири фразеосемантичних поля, які містять свої мікрополя. Фразеосемантична група «становище» складає найбільшу кількість мікрополів, оскільки тут відбувається перебудова відносин й елементів, а також розкриваються діалектичні зв'язки між мовними явищами та позамовною дійсністю, тут розкриваються особливості мовної свідомості.

СПИСОК ПУБЛІКАЦІЙ ЗДОБУВАЧА

Наукові праці, у яких опубліковані основні результати дисертації:

1. Бойчук М. Концепт «Бог» у стійких виразах та ідіомах англійської мови. *Вісник Львівського університету. Іноземні мови*. 2016. Вип. 23. С. 64–73.
2. Boichuk M. I. Shortenings: clipping, acronyms and blending as productive ways of forming religious lexis in the English language. In : *Science and Education a New Dimension*. Philology, IX (73), 248. Budapest, 2021. Pp. 14–17.
3. Бойчук М. І. Полісемантичні особливості релігійної лексики. *Науковий вісник міжнародного гуманітарного університету*. Серія «Філологія». № 48 (1). Одеса, 2021. С. 16–21.
4. Бойчук М. І. Конверсивні та композитні моделі творення релігійної лексики в англійській мові. *Науковий вісник Херсонського державного університету*. Серія «Германістика та міжкультурна комунікація». 2021. № 1. С. 19–26.

Відомості про апробацію результатів дисертації

1. II Міжнародній науково-практичній конференції «Актуальні проблеми германо-романської філології та освітній соціокультурний процес» (м. Тернопіль, Тернопільський національний педагогічний університет ім. В. Гнатюка, 11-12 лист. 2016 р., усна доповідь).
2. Міжнародній науково-практичній конференції «Філологічні науки, міжкультурна комунікація та перекладознавство: теоретичні та практичні аспекти» (м. Венеція, Італія, International scientific and practical conference «Philological sciences, intercultural communication and translation studies : theoretical and practical aspects» : proceedings, 2021 р.; онлайн-формат).
3. Міжнародна науково-практична конференція «Актуальні проблеми розвитку науки, освіти та суспільства» (м. Полтава, Центр фінансово-економічних наукових досліджень, 23 липня 2021 р., онлайн-формат).

4. III Міжнародна науково-практична конференція «Практичні та теоретичні питання розвитку науки та освіти» (м. Львів, Львівський науковий форум, 30-31 липня 2021 р., онлайн-формат).